

Hakkari Review

(Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi)

E-ISSN: 2822-2989

Vol/Cilt: 7 Issue/Sayı: 1 Year/Yıl: 2023

SAHİBİ / OWNER

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ADINA / ON POSTGRADUATE SCHOOL OF EDU.
PROF. DR. ÖMER PAKIŞ

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

DOÇ. DR. EKREM YAŞAR AKÇAY

EDİTÖR YARDIMCISI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH DEMİRCİOĞLU

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ

ÖĞR. GÖR. YUNUS TİKER

ÖĞR. GÖR. GÜRKAN İLTER

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

OKT. HASAN ALKAN

ALAN EDİTÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Saim GÜNDOĞAN Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İdris TURAN Hakkari Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Murat ÖZTÜRK Hakkari Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Aysel Köksal AKYOL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Baskın ORAN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Berrin AKMAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	Kemerburgaz Üniversitesi
Prof. Dr. Erel TELLAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Georgianna DUARTE	Texas Brownsville University
Prof. Dr. Hacı CAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Nisa Ünalđı ÇORAL	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Nizamettin KOÇ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ömay ÇOKLUK	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem DOĞAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahsun ASLAN	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt DİNÇER	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamdi KARAKAŞ	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KIZILTAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Özcan BEKTAŞ

Prof. Dr. Tayfur BAYAT

Prof. Dr. Mehmet Akif ARVAS

Prof. Dr. Zehra ARIKAN

Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

Doç. Dr. Hacer GÖL

Doç. Dr. Yakup ŞAHİN

Doç. Dr. Ayşe ERTUŞ

Doç. Dr. Selim DEMEZ

Doç. Dr. Habip DEMİRHAN

Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülüm POLAT

Dr. Öğr. Üyesi İdris TURAN

Dr. Öğr. Üyesi Hava YAŞBAY KOBAL

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Nilay KINAY CİVELEK

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar KAPLAN

Dr. Öğr. Üyesi Murat ALANDAĞLI

Dr. Öğr. Üyesi Burak KAYA

Öğr. Gör. Dr. Engin KORKMAZ

Arş. Gör. Dr. Seyfettin ANMAÇ

Dr. Hüsna TAŞ YETİM

Cumhuriyet Üniversitesi

İnönü Üniversitesi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Lokman Hekim Üniversitesi

Turgut Özal Üniversitesi

Bitlis Eren Üniversitesi

Bitlis Eren Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Şırnak Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Sakarya Üniversitesi

Hakkari Review, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanan ulusal hakemli online yayın yapan akademik bir dergidir. Hakkari Review, eğitim bilimleri, öğretmen yetiştirme, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, ekonometri, maliye, sosyoloji, psikoloji, tarih, Türk dili ve edebiyatı, felsefe, hukuk ve din bilimleri alanlarında ulusal/uluslararası düzeyde bilimsel bir niteliğe sahip, özgün araştırma makalelerine ve derlemelere yer verir.

DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDE YER ALAN FİKİRLER/DÜŞÜNCELER YAZAR/YAZARLARIN KENDİ GÖRÜŞLERİNİ YANSITMAKTADIR.

“DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDEN DOĞABİLECEK HER TÜRLÜ SORUMLULUK MAKALELERİN YAZAR/YAZARLARINA AİTTİR”.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

ResearchBib

ASOS Index

Journal Factor

Academic Keys

Rootindexing

Scientific Indexing Services

Eurasian Scientific Journal Index

COSMOS IF

i2or

International Scientific Indexing

infobase index

Science Library Index

DRJI

İÇİNDEKİLER

Editor'den.....	vii
AN APPROACH TO EMPLOYMENT UNEMPLOYMENT ISSUES.....	1
HAKKÂRİ DEVLET HASTANESİ ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN YEŞİL ÜRÜN SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ.....	14
TÜRKİYE VE İSRAİL'İN DOĞU AKDENİZ'DE MUHTEMEL UZLAŞMASININ KAZANIMLARI	29
SOSYAL AFETLER SAVAŞ VE GÖÇ: KARABAĞ (AZERBAYCAN) ÖRNEĞİ	53
İSTANBUL, MADRİD VE LONDRA SALDIRILARI SONRASINDA ULUSLARARASI ARENADA TERÖR ALGISI	74
YAPAY ZEKÂ İLE OLUŞTURULAN ESERLERİN TELİF HAKKI VE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI	90
*KI- FİİLİ VE TÜREVLERİ	111
SELİM SIRRI PAŞA'NIN NAHİYE TEŞKİLATININ TESİSİ İLE AŞAR VE AĞNAM TAHSİLATI HAKKINDAKİ LAYİHASI	125
İNFERTİL BİREYLERİN SORUNLARI VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ.....	144
SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA ÜRETİMİ VE MONOPOL OLUŞUMLARIN ENGELLENMESİNDE KAMUNUN ETKİNLİĞİ: ZİNCİR MARKETLER ÖRNEĞİ.....	162
YAYIN İLKELERİ	
ETİK KURALLAR	
YAZIM KURALLARI	

Editör'den

Yoğun bir emek ve özveri sonrasında siz sayın okurlarımızın karşısına çıktığımız bu sayı (7. Cilt/1. Sayı) ile dergimiz Hakkari Review, yayın hayatının yedinci senesine girmiş bulunmaktadır. Akademik dergicilik alanında yayına aralıksız olarak yedinci yılımızda da devam ediyor olmanın gururunu yaşıyoruz. Bu başarıda katkısı olan başta yazarlarımız olmak üzere dergimize emek vermiş herkese teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimizin benimsediği amaç ve kapsam doğrultusunda bu sayımızda farklı bilim alanlarına ait toplam 8 araştırma makalesi ve 2 görüş makalesi yer almaktadır.

Tamamı alanında yetkin yazarlar tarafından kaleme alınmış araştırmaları dergimiz ile paylaşan yazarlarımıza, yazıları özenle inceleyip değerlendirmede bulunan hakemlerimize ve derginin yayına hazır hale getirilmesinde emeği olan editörlerimize teşekkürlerimizi sunarız. Hakkari Review'in her yeni sayıda gelişerek ve güçlenerek okurlarımız ve bilim dünyasına katkı sağlaması umuduyla sağlıklı, mutlu ve başarılı günler dileriz.

Hakkari Review Editör Kurulu Adına

Editör / Doç. Dr. Ekrem

Yaşar AKÇAY

Editör Yardımcısı / Arş.

Gör. Dr. Fatih

DEMİRCİOĞLU

AN APPROACH TO EMPLOYMENT UNEMPLOYMENT ISSUES

Cavadxan GASİMOV ¹

Abstract

It is mentioned in the article that the concepts of employment and unemployment maintain their relevance due to their scientific-theoretical importance. This understanding of the periods in which human society exists has shown itself as a driving factor of real activity and has acquired a more experimental essence. It has been shown that employment and unemployment is a concept in the center of economic science and other social studies, and it is regulated by the relevant regulatory mechanisms of the national economies of most countries. Therefore, employment, at the same time, appears as a form of strategic manifestation of macroeconomic processes. It is justified that employment, on the one hand, is the result of the purposeful use of labor resources, and on the other hand, the attraction of means of production with certain labor habits. Unemployment means that the labor force cannot be mobilized. Naturally, here, the organization of the activity specific to the relevant legislation should be taken as a basis. The concepts of employment and unemployment with all their aspects are very necessary aspects of the national economic priorities of countries for all periods. Based on the above mentioned, it was considered appropriate to conduct research on employment and unemployment.

Keywords: Employment, Unemployment, Economic Development, Social Policy, Regulation

¹ Doç. Dr., Nahcivan Devlet Üniversitesi, Nahçıvan, Azerbaycan. cavadxan.yusifoglu@ndu.edu.az, ORCID: 0000-0002-3826-033X

INTRODUCTION

The emergence of new challenges in the alternating stages of development of the world economy requires the construction, regulation and orientation of the employment field, like all fields, on the basis of new approaches. Employment is an issue of increasing relevance in the current stage of the globalized world economy, and here, the measures implemented on national economies are of great importance. The study of problems related to employment at the current stage of development continues in parallel with the investigation of a number of issues. These, among other factors, at the same time:

- the nature of the use of labor resources;
- provision of purposeful use of resources in conditions of uneven distribution;
- the economic, geographical position and conditions of the countries;
- the level of influence of internal and external environmental factors;
- it can be expressed as consisting of the impact levels of existing national and global economic processes.

Since the beginning of 2020, the COVID-19 Pandemic, which has affected 210 countries and regions of the world, has limited the goals of the countries at the macroeconomic level and has also caused a large-scale decline in the employment policy. Thus, national economies have postponed their projects in the field of creating new jobs, and problems such as reduction of existing jobs have become the main realities of today. Naturally, countries should take preventive measures in the field of protecting national economies from the effects of the Pandemic, including, especially, the sustainability of employment-oriented production processes, entrepreneurial initiatives, and the operating environment with little impact they kept.

UNEMPLOYMENT AND JUSTIFICATION OF ITS SCIENTIFIC NATURE

Based on the analysis of scientific studies and events in the current conditions, the role, importance and influence of employment in meeting the growing demands of society members, creating reliable living conditions and sustainable socio-economic development of the country is very large. When explaining the concept of employment in economics, the issues related to unemployment are also shown. A comprehensive explanation of the concepts of employment and unemployment has been presented in new economic research materials and relevant regulatory tools. Paying attention to those explanations as a necessary social factor, the strategic essence of the socio-economic development of the country has been revealed. In many economic literatures, it is indicated by various economists that the unemployed belong to those who are not working, those who are looking for work and those who are ready to start work (Ismayilov, 2007, p. 514). In addition, the categories indicating unemployment are as follows:

- unemployment accompanied by dismissal. These people are forced to face the loss of their jobs, and sometimes they are desperate to get the next jobs. In a number of cases, those persons are either given the official status of unemployed by the relevant employment service bodies, or remain in the form of hidden unemployment;
- persons who leave the workplace voluntarily. It may also be possible to treat these people as frictional and structural unemployed (in general, natural unemployment).

So, this may be due to low wages, or due to the features of using modern technological equipment;

- people who are looking for a job and want to work after a while. In particular, such persons may exist either as a result of hidden unemployment, or they may be observed with the form of unemployment that has arisen as a result of forced-specialization changes;
- first-time applicants to the labor market for employment. We can mention that these people also mainly include young people, people who have graduated from secondary general education and higher schools who can be involved in relevant jobs by legislation.

As one of the main causes of unemployment, it can be noted that enterprises and firms do not operate at their full capacity or are completely closed during various periods of crisis and economic recession, as well as the lack of new jobs (Valiyev and Gafarov, 2004, p. 104). In essence, the definition of unemployment includes people without any income, profit or gain. On the other hand, in this sequence, we can see people who are looking for a job by various mechanisms, and people who use information media, employers and similar services for this. They are always ready to realize their working abilities, and for this they are looking for a flexible working environment.

At the same time, a number of research materials show that unemployment can be expressed as a loss of labor resources and economic potential (Ibadov, 2009, p. 192). In this sense, it can be noted that unemployment also occurs as a result of the inability of labor force carriers to realize their labor force, which ultimately manifests itself as a social problem. Therefore, while developing their national economies, countries are actually trying to use all resources in a purposeful way to eliminate unemployment. Because, in the continuity of social welfare indicators of the society, as well as in its more reliable provision, the solution of unemployment is considered as a serious step. This is also shown by the analysis of analysts. The conclusion reached is that unemployment is more of a factor that has reduced the resistance, stability and strength of the society to a minimum in the face of negative situations. In this sense, it is also becoming an important obstacle on the way to social welfare. According to the observations made by the American University named after John Hopkins, a 1% increase in unemployment across the country leads to a 4.1% increase in suicide cases, a 5.7% increase in the number of crimes, and a 4% increase in attempted murder cases (State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. Methodological explanations of Osas economic-statistical indicators, 2003, 38-39). In this sense, elimination of unemployment is chosen as a prerequisite for providing employment. In general, several forms of unemployment can be distinguished, which can be clarified in the following scheme, being the factors that increase the relevance of all periods.

Table 1. Observed types of unemployment (Valiyev, T. and Gafarov Sh., 2004: 38).

Frictional unemployment	Structural unemployment	Cyclical unemployment
This refers to unemployed workers who voluntarily leave low-paid, low-productivity, uninteresting jobs and go to jobs that are interesting in terms of high pay, high productivity, and	With the introduction of new technologies, the professional training of the existing personnel is not enough to use modern technologies, so the workers with previous knowledge	This is sometimes referred to as periodic unemployment. As usual in the current system of economic relations, the presence of crises can be a natural phenomenon. At this time,

creativity. and skills cannot realize the imbalance between their work force and remain production and consumption unemployed. is also possible, as a result of which a form of cyclical unemployment can arise.

Source: Valiyev, T. and Gafarov Sh., 2004: 38.

In addition to these, it is possible to distinguish the hidden forms of unemployment as a result of changing the place of residence due to forced unemployment due to changes in qualifications, and not using resources due to low income. In some cases, the form of natural unemployment can also be mentioned as a form of expression of frictional and structural unemployment. Experience shows that this level of unemployment is considered normal, especially if it is in the range of 5-6 percent (Valiyev, T. and Babayev A., 1999: 72).

In general, as a result of the inability of a part of the country's able-bodied population to find suitable work, it turns into a "surplus" population, a reserve labor army, which brings up the concept of unemployment (Muradov, 2004, p. 187). The concept of "surplus population" was also studied by T.F. Malthus, an English economist who lived in 1776-1834. So, in his "Experiment on the Law of Population" it was shown that the number of consumer goods and the population increase by a geometric series, which, if possible every 25 years, creates an excess population. naturally, there is unmet demand and insufficient jobs, resulting in unemployment.

These mentioned can also be expressed as a form of expression of theories about unemployment. In a word, the technological, capital accumulation process (Marxist school), insufficient market demand (Keynesian theory), high wage level (free enterprise school) theories about unemployment (Mammadli, Ismayilov, 2007, p. 514) available it can be noted that.

A SCIENTIFIC APPROACH TO EMPLOYMENT

Employment is one of the most relevant issues of all times and is the focus of attention due to its socio-economic nature. This concept was formed as a set of activities based on purposefulness, which is more typical of reality and completed based on legislation. As a result of research, it is clear that there were areas of activity that can be called employment during all production methods. Spheres of activity that will be considered as employment in essence have developed in the primitive community production method, where the natural division of labor according to age, within known limits according to sex, was created. At that time stage, women were engaged in gathering, men were engaged in hunting, and the elderly were engaged as guardians of the accumulated collective production experience (Rumyantsev, 1986, p. 23). It is also clear from here that employment has been formed as a very important component of the effective forms of activity of members of the society and expresses the realities of the relevant periods, measures in social fields, and at the same time multi-directional activity results.

Comprehensive reasoning about employment is included in various research materials. Economist scientists, Mammadli and Ismayilov's (2007) studies have given a lot of space to the scientific nature of the concept of employment, and have also addressed the issues of its regulation by the state. In the continuation of those processes, he drew attention to the regulation of the labor market. They consider it appropriate to take into account the following directions in the field of state regulation in both areas:

- regulation of the development of the workplace system;
- regulating the demand for jobs;
- implementation of state policy in the field of education, vocational training and personnel retraining (Mammadli and Ismayilov, 2006, p. 306). In our opinion, in the study of the scientific basis of employment issues, It is important to take into account the sustainability of workplaces, to regulate its market relations based on the relevance of objective development laws. In this field, it is also necessary to mention the need for specialization.

The measures implemented in the field of employment policy regulation mostly act as efficiency indicators of the state's social policy as well. The implementation of various projects, the representation of people from relevant classes in those projects and other necessary issues carry the strategic essence of employment-oriented social policy. According to its essence, social policy is the main part of the state's internal policy and is expressed in the state's social programs. In particular, it regulates the relations in the society for the benefit of the social groups of the population and through their interests (Aliyev and Guliyev, 2005, p. 66). Naturally, this form of expression of social policy is ultimately completed by effective employment guarantee, which has high scientific and empirical basis.

In modern times, the justification of the concept of employment is more often realized by expressing its qualitative and quantitative aspects. As a rule, if the qualitative side of employment is reflected as an indicator of the usefulness of the use of labor, its quantitative side mainly expresses the ratio between the working population and the available jobs. The very concept of employment with all its aspects is formed as a result of such quality indicators of the general economic activity. Purposeful, thought-out, effective results-oriented processes regulated by the country's legislation form the concept of employment. At the same time, employment is a set of social and economic (production) relations accompanied by development and based on productivity. Rather, employment in this sense reflects the socio-economic relations, which in real reality are the division of labor force carriers between workplaces and their combination with means of production (Garibov, 2007, p. 26). It is also clear from here that employment is a manifestation of processes that express the interests and interests of society members.

According to a number of research results, the concept of employment includes the issue of providing employment to every person who is capable of working and willing to work (Agayev, 2005, p. 226). empirically, people who are ready to work, who lose their jobs for certain reasons, but have the desire and purpose to work act as carriers of the concept of employment.

It can be noted that the concept of employment has its own place and role in the market economy. employment is the end result of the deliberate, planned purpose of the labor force, accompanied by efficiency and usefulness. In the concept of employment, there is a question of the totality and provision of people's needs and demands. at the same time, all activities aimed at ensuring personal (getting an education) and public interests (developing the economy, etc.) reflect the full explanation of employment. With all this, employment is a social and economic concept. rather, people can be considered employed if they are studying, serving in the military, working in any sector of the economy, caring for children and the elderly.

In a number of research materials, along with employment, the concept of full employment is also explained. It is indicated that full employment, every person who is able to work and wants to work should be provided with a job. all available resources should be used and able-bodied people should be forced to work. Production means, including useful

land areas, should be used (Valiyev and Babayev, 1999, p. 415). Naturally, it is reasoned that if proper arrangements are made with full use of means of production, full use of labor resources and creation of new jobs, this situation has full employment opportunities.

STATE REGULATION IN THE FIELD OF EMPLOYMENT

Employment is an issue inherent in the continuous priorities of the national economies of countries. From time to time, the improvement of the legislative base of this field, taking into account the changing demands of the labor market, taking into account the productive use of labor resources in the efficiency of the implemented economic reforms, and other factors in the field of employment it is considered one of the problems that have preserved its relevance. At the same time, the correct coordination of regional and national factors of the economy in the effective organization and management of the employment policy can be evaluated as an important stage in this direction. In our opinion, some of the regulatory processes related to employment in our country can be mentioned as follows. These are:

- the stage until the end of 1993. This can basically be expressed as the initial stage of economic management based on market relations;
- 1994-2001 years. in the second stage, the formation of legal regulations on the sectoral structure of the national economy, as a result, created the basis and environment for the employment processes of our country, which had defined an independent economic policy until 2001.

Table 2. Some of the regulatory processes related to employment

№	The name of the legal regulatory mechanism	Date of admission
1	Law of the Republic of Azerbaijan on Employment State Program for the Implementation of the Strategy	2001 year
2	“Employment Strategy of the Republic of Azerbaijan (2006-2015)”	2005 year
3	"State Program for the Implementation of the Employment Strategy of the Republic of Azerbaijan (2007-2010)"	2007 year
4	"State Program for the Implementation of the Employment Strategy of the Republic of Azerbaijan for 2011-2015"	2011 year
5	- Law of the Republic of Azerbaijan on Employment; - "Employment Strategy of the Republic of Azerbaijan for 2019-2030"	2018 year
6	2020-2025 Action Plan for the implementation of the Employment Strategy	2020 year

The table was compiled by the author

In addition to table 1 (Gasimov, 2020, p. 290), it can be noted that it is a socio-economic and logical continuation of the legislation in force in the field of employment in previous periods, which was approved by the Decree signed by the President of the Republic of Azerbaijan on February 13, 2020 “The Action Plan” consists of five main stages. These are:

- improvement of the normative legal framework and institutional structure in the field of labor market regulation;
- developing the skills of the workforce and improving labor standards;

- expanding the scope of active employment measures and increasing their efficiency, strengthening the integration into the labor market of people who have special needs for social protection and who have difficulty finding a job;
- development of social dialogue and prevention of informal labor relations;
- it once again shows the multidirectionality of the state's employment policy, consisting of the development of the labor market monitoring and forecasting system (<https://e-ganun.az>).

All this once again shows that the issue of employment is covered by the daily attention of the state and it is intended to be determined in the distant future. It should be noted that employment, taking place in the country's macroeconomic development indicators, conditions its correct direction. Meanwhile, in our country and its regions, production and social infrastructural facilities were created, which was calculated to increase employment opportunities and levels. Analyzes show that the resolute continuation of macroeconomic reforms in our country, ensuring the functioning of the gradual legal regulatory mechanisms in the field of regional economic development, and taking into account all aspects of the purposefulness of the employment dynamics at the same time it also paved the way for its continuity on the rising line. Naturally, the mentioned regulatory tools, as one of the necessary elements of a reliable employment environment, lay the groundwork for the efficient use of the economically active population. It is known that this definition includes those who work in the economy, religious figures, military personnel, and the unemployed. at the same time, those who are engaged in independent economic labor activity, regardless of whether the work is permanent, temporary, seasonal, casual or one-time, are reflected in the composition of the economically active population (Ministry of Labor and Population Protection of the Republic of Azerbaijan and UNDP, 2003, p. 70). at the level of the national economy goals, the number of economically active and employed population has been formed in the increasing dynamics. This is expressed only by the indicators in the relevant field during the years 2005-2020.

Figure 1.

Information on the number of economically active population in the Republic of Azerbaijan during 2005-2020 and its composition by gender (thousands of people) (Data of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan).

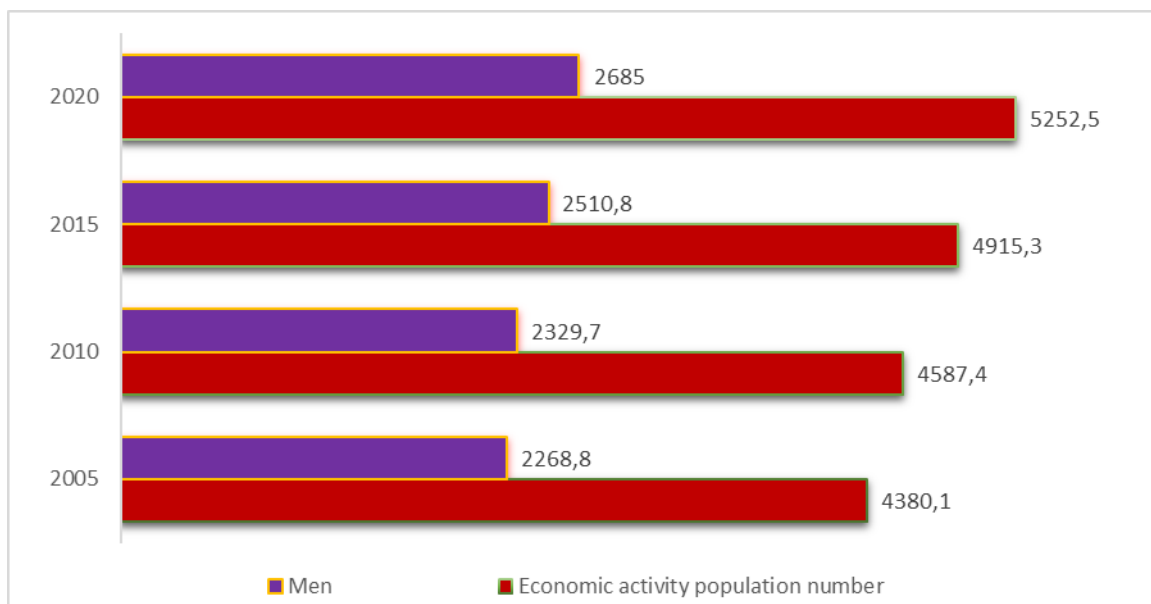
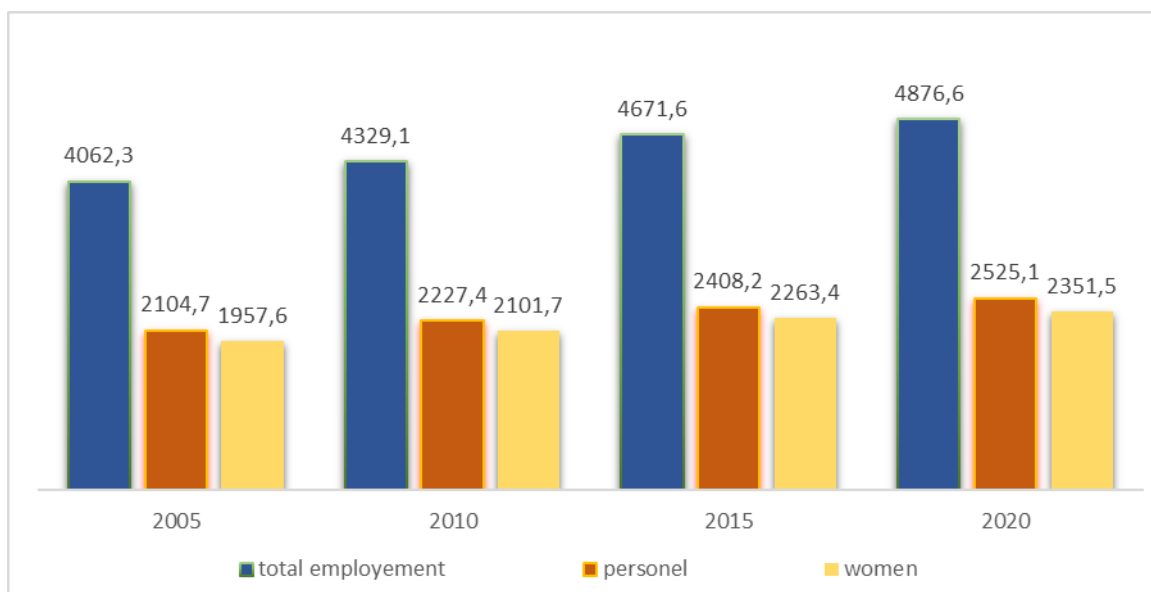

Image compiled by the author

According to the analysis of the data of Figure 1, an increase of more than 1,2 times was observed, both in terms of the number of economically active population and its distribution by gender. In essence, employment also expresses the results of the processes in the field of social welfare of the population. precisely in this sense, it can be noted that the regulation of employment policy is also important due to its demographic nature.

Figure 2.

Information on the number of employed population in the Republic of Azerbaijan during 2005-2020 and its composition by gender (by the end of the year, thousands of people) (Data of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan).

The scheme was designed by the author

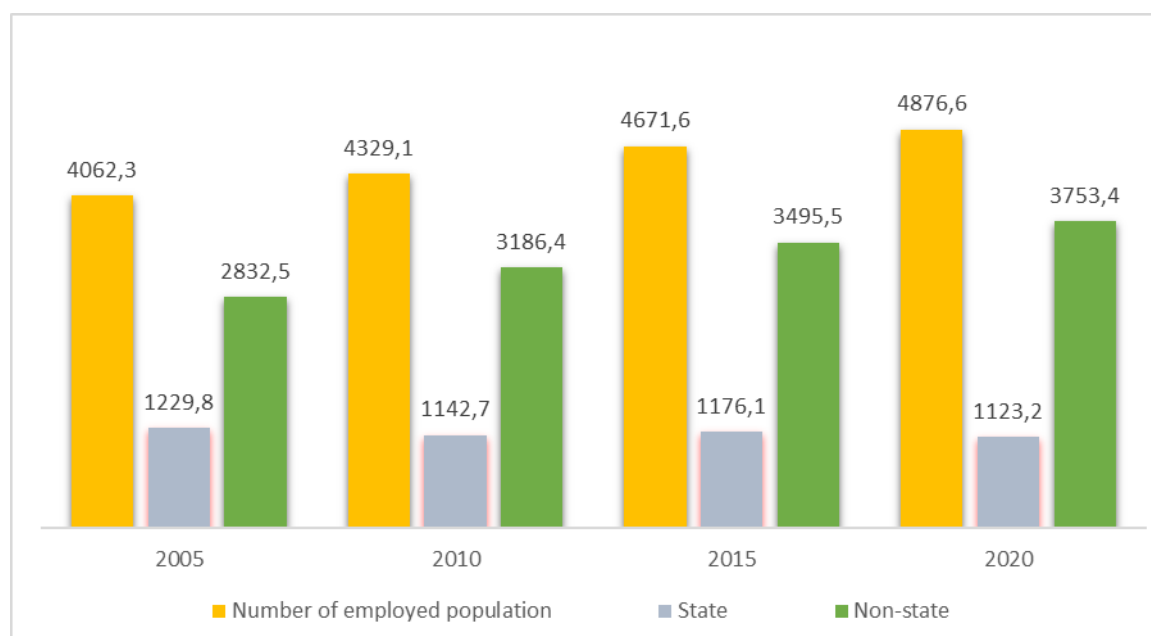

Analyses show that it has increased 1.2 times during the mentioned years. Accordingly, an increase of more than 1.2 times was observed in the gender distribution of the employed

Realization of long-term priorities for the national economy in the country, creation of new economic opportunities with all its aspects, strengthening of the reliability of private property, development prospects of the private sector, and at the same time, an activity characteristic of multi-type property relations also accelerated the processes of creating the environment. Organization of the field structure of the economy, consideration of this factor in regional economic development, determination of strategic Road Maps for the main sectors and National Priorities for socio-economic development, creation of necessary institutions of industrialization policy, especially The creation of Industrial Parks and Neighborhoods in the regions and other mechanisms have formed the increasing dynamics of indicators in this field. thus, the dynamics of growth in the number of the employed population and its distribution by types of ownership, being in state and non-state divisions, was also manifested.

Figure 3.

Distribution of the employed population in the Republic of Azerbaijan by types of ownership during 2005-2020 (thousands of people) (Data of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan).

The scheme was designed by the author

It is a fact that during 2005-2020, the weight of the private sector in the country's economy has increased (it is 89 percent in industry alone), and this, of course, was also observed in the distribution of employment indicators by types of ownership. The analysis of the data in Figure 3 shows that in accordance with the progress of the reforms carried out in the country's economy during the relevant periods, the volume of the population employed in the state sector decreased by 1.1 times, while the volume of the non-state sector increased by 1.4 times.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

As a result of our research on employment and unemployment, it is clear that the approach to both problems according to the current national economic priorities is becoming more concrete and systematic. In this meaning:

- the establishment of 7 Industrial Parks and 5 Industrial Districts in different regions of our country will have a driving effect on maintaining the minimum level of unemployment and, in parallel, the increasing dynamics of employment indicators;
- in particular, taking into account the economic prospects of the territories freed from occupation, practical results in the fields of unemployment and employment will be possible on the basis of scientifically based strategies;
- the implementation of State programs on regional development in five-year stages, creation of new production enterprises, protection of the minimum level of unemployment will create a basis for further increasing employment opportunities;
- ensuring the functioning of targeted regulatory mechanisms in the fields of unemployment and employment will lead to more effective and priority-oriented results;
- in the approach to the socio-economic nature of the concepts of unemployment and employment, more effective results will be achieved, which will be accompanied by dynamic growth in this area, etc.

LITERATURE

Aghayev, A. (2005). Explanatory and translation dictionary of financial terms. *Baku: Ağrıdag.*

Aliyev, A. and Guliyev, A. (2005). Economic and methodological foundations of the social sphere. *Baku: Adiloglu.*

Garibov, A. (2007). International economic relations and customs affairs (short glossary of terms). *Baku: Sada.*

Gasimov, C. (2020). Socio-economic development of the Nakhchivan Autonomous Republic at the level of implementation of regional state programs (2004-2008 years). *Nakhchivan: Acemi.*

Ibadov, S. (2009). Economic theory. Textbook. *Baku: East-West.*

Mammadli, M. and Ismayilov F. (2007). Economic theory. Textbook. *Baku: MBM.*

Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan single electronic database of legal acts (<https://e-ganun.az>)

Ministry of Labor and Population Protection of the Republic of Azerbaijan and UNDP. (2003). The program for improving the teaching-methodical base and technical-software support of the vocational education system of disabled and unemployed citizens. *Baku: Gamma service.*

Muradov Sh. (2004). Human potential: major trends, realities, challenges. *Baku: Science.*

Rumyantsev, A., Kozlov, G. and Volkov M. (1986). Political economy. *Moskow: Education.*

State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan. Methodological explanations of Osas economic-statistical indicators. Second edition. *Baku: Sada.*

Valiyev, T. and Babayev A. (1999). Economic theory. Textbook. *Baku: Çaşıoğlu.*

Valiyev, T. and Gafarov Sh. (2004). Economic theory. Textbook. *Baku: Azpoligraf.*

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Makalede, istihdam ve işsizlik konularına yaklaşım alanındaki sorunlar incelenmektedir. Bu alanda bilimsel ve teorik gerekçeler ile ülke çapında deneysel sonuçlar sunulmuştur. Makale giriş, işsizliğin gerekçesi ve bilimsel doğası, istihdam konusuna bilimsel yaklaşım, istihdam alanında devlet düzenlemesi, sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, dünya ekonomisinin birbirini izleyen gelişme aşamalarında yeni zorlukların varlığının, tüm alanlarda olduğu gibi istihdam alanının da yeni yaklaşımlara dayalı olarak inşa edilmesini, düzenlenmesini ve yönlendirilmesini gerektirdiği gösterilmiştir. İstihdamın küreselleşen dünya ekonomisinin içinde bulunduğu aşamada önemi giderek artan bir konu olduğu ve burada ülke ekonomilerine yönelik alınan tedbirlerin büyük önem taşıdığı haklı bir gerçektir. Geline aşamada, istihdama ilişkin sorunların incelenmesi, bir takım konuların araştırılmasına paralel olarak devam etmektedir. Bunlar, aynı zamanda:

- işgücü kaynaklarının kullanımının doğası;
- eşit olmayan dağıtım koşullarında kaynakların amaçlı kullanımının sağlanması;
- ülkelerin ekonomik, coğrafi konumu ve koşulları;
- iç ve dış çevresel faktörlerin etki düzeyi;
- mevcut ulusal ve küresel ekonomik süreçlerin etki düzeylerinden oluştuğu şeklinde ifade edilebilir.

Burada aynı zamanda 2020 yılının başından bu yana dünyanın 210 ülkesini ve bölgesini etkisi altına alan COVID-19 Pandemisinin ülkelerin istihdam göstergelerinde de düşüşe neden olduğuna dikkat çekiliyor. Ülke ekonomilerinin yeni istihdam yaratma alanındaki projelerini ertelediği, mevcut istihdamın azaltılması gibi sorunların da günümüz gerçeği haline geldiği sonucuna varılmıştır. Doğal olarak ülkeler, özellikle istihdama yönelik üretim süreçlerinin, girişimci girişimlerin ve çalışma ortamının çok az etkiyle sürdürülebilirliğini göz önünde bulundurarak ulusal ekonomilerini Pandeminin etkilerinden koruma alanında önleyici tedbirler aldılar.

İşsizlik ve bilimsel doğasının gerekçesi adlı bölümde iktisat biliminde istihdam kavramı açıklanırken işsizlikle ilgili konulara da yer verildiği gösterilmektedir. İstihdam ve işsizlik kavramlarının kapsamlı bir açıklaması, yeni ekonomik araştırma materyallerinde ve ilgili düzenleyici araçlarda sunulmuştur. Bu açıklamalara gerekli bir sosyal faktör olarak dikkat çekilerek, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasının stratejik özü ortaya konulmuştur. Pek çok iktisat literatüründe, çeşitli iktisatçılar işsizleri çalışmayanlar, iş arayanlar ve işe başlamaya hazır olanlar olarak tanımlamaktadır. İşsizliğin temel nedenlerinden biri olarak, çeşitli kriz ve ekonomik durgunluk dönemlerinde işletme ve firmaların tam kapasite ile çalışmaması veya tamamen kapanması ve yeni iş bulamamaları belirtilebilir. Esasen işsizlik tanımı, herhangi bir geliri, kârı veya kazancı olmayan kişileri kapsamaktadır. Öte yandan, bu sıralamada çeşitli mekanizmalarla iş arayan insanları ve bunun için bilgi medyasını, işverenleri ve benzeri hizmetleri kullanan kişileri görebiliriz. Çalışma yeteneklerini gerçekleştirmeye her zaman hazırdırlar ve bunun için esnek bir çalışma ortamı ararlar. Aynı zamanda işsizliğin emek kaynaklarının ve ekonomik potansiyelin kaybı olarak ifade edilebileceği gösterilmektedir. Bu anlamda işsizliğin, işgücü taşıyıcılarının işgücünü gerçekleştirememelerinin bir sonucu olarak da ortaya çıktığı ve sonuçta toplumsal bir sorun olarak kendini gösterdiği belirtilebilir.

İstihdam konusuna bilimsel yaklaşım başlıklı bölümde, modern zamanlarda istihdam kavramının gerekçelendirilmesinin çoğunlukla nitel ve nicel yönleri ifade edilerek gerçekleştirildiğine dikkat çekilmektedir. Kural olarak, istihdamın niteliksel yönü, emeğin kullanımının yararlılığının bir göstergesi olarak yansıtılırsa, niceliksel yönü esas olarak çalışan nüfus ile mevcut işler arasındaki oranı ifade eder. İstihdam kavramı, tüm yönleriyle, genel ekonomik faaliyetin bu tür kalite göstergelerinin bir sonucu olarak şekillenmektedir. İstihdam kavramını, hedef odaklı, üzerinde düşünülmüş, etkin sonuç odaklı, ülke mevzuatı ile düzenlenen süreçler oluşturmaktadır. Aynı zamanda istihdam, kalkınmanın eşlik ettiği ve üretkenliğe dayalı bir dizi sosyal ve ekonomik ilişkilerdir. İstihdam, bu anlamda, gerçekte iş gücü taşıyıcılarının işyerleri arasında bölünmesi ve bunların üretim araçlarıyla birleştirilmesiyle ilgili olan sosyo-ekonomik ilişkileri yansıtır. Buradan da anlaşılmaktadır ki istihdam, toplum üyelerinin ilgi ve çıkarlarını ifade eden süreçlerin bir tezahürüdür.

İstihdam alanında devlet düzenlemesi olarak adlandırılan bölümde, istihdamın ülkelerin ulusal ekonomilerinin sürekli öncelikleri arasında yer alan bir konu olduğu gösterilmektedir. Zaman zaman bu alana ilişkin yasal çerçevenin iyileştirilmesi, işgücü piyasasının değişen talepleri dikkate alınarak, uygulanan ekonomik reformların etkinliğinde işgücü kaynaklarının verimli kullanılması ve diğer faktörlerin dikkate alınması değerlendirilmektedir. İstihdam alanında önemini koruyan sorunlar olabilir. Aynı zamanda istihdam politikasının verimli bir şekilde düzenlenmesi ve yönetilmesinde ekonominin bölgesel ve ulusal faktörlerinin doğru koordinasyonunun sağlanması bu yönde önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir. İstihdam alanında stratejiler, kavramlar, yasalar, Devlet programları, kararlar ve diğer mekanizmaların kullanıldığı kaydedildi. Bu düzenlemeler doğası gereği ülkenin makroekonomik hedeflerini daha erişilebilir kılmaya hizmet etmektedir. 2006-2015, 2007-2010, 2011-2015, 2019-2030, 2020-2025 yıllarını kapsayan istihdam alanında kabul edilen kanunların daha güvenilir bir istihdam politikası için geçerli olduğu görülmüştür. Bahsedilen yasal belgeler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde istihdam alanında çok gerekli devlet düzenlemesi araçları olarak kabul edilmektedir. Ülkenin sanayileşme ve sosyalleşme alanlarındaki düzenlemeleri, istihdam sağlamanın itici gücü olarak hareket etmektedir.

Sonuçlar ve öneriler bölümünde ise ülkemizin farklı bölgelerinde 7 adet Organize Sanayi Bölgesi ve 5 adet Sanayi Mahallesi kurulması, işgalden kurtarılan bölgelerin ekonomik beklentilerini dikkate alınması, beş yıllık aşamalarda bölgesel kalkınmaya ilişkin Devlet programlarının uygulanması, yeni üretim işletmelerinin oluşturulması aşamasında işsizliğin asgari düzeyde korunması, işsizlik ve istihdam alanlarında hedeflenen düzenleyici mekanizmaların işleyişinin sağlanması, istihdam sorununun ortadan kaldırılmasında belirleyici olacaktır. Aynı zamanda işsizlik ve istihdam kavramlarının sosyo-ekonomik doğasına yönelik yaklaşımın da daha etkin sonuçlara yol açacağı, bu alandaki dinamik büyümenin eşlik edeceği vb. burada gösterilmektedir.

HAKKÂRİ DEVLET HASTANESİ ÇALIŞANLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN YEŞİL ÜRÜN SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ

Pınar ERTUNÇ ONAY¹

Özet

Son yıllarda, Dünya nüfusunun kontrolsüz artması, sanayileşmenin hızlanmasına, çevre kirliliğinin artmasına, kaynakların azalmasına ve Küresel Isınmanın etkilerinin giderek artmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu problemleri gidermek amacıyla birtakım önlemler alınmaya ve akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda yapılan iklim değişikliği çalışmalarının katkısı ile yeşil pazarlama farkındalığı, yeşil ürün satın alma ve tüketici davranışlarına yönelik araştırmalarda da artış yaşandığı görülmektedir. Bu araştırmaların çoğu doğal kaynakların sürdürülebilirliği üzerine yoğunlaşmakta ve özellikle genç neslin ve çocukların daha sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri açısından yeşil ürün farkındalığının ve kullanımının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin demografik özelliklerinin yeşil ürün satın alma davranışlarına etkilerini belirlemektir. Bu doğrultuda, Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil satın alma davranışları demografik karakteristiklere göre irdelenmiştir. Hakkâri Devlet Hastanesindeki 179 çalışan ile yüz yüze anket yapılarak saha çalışması tamamlanmıştır. Bulgular, tüketicilerin yaşları ile yeşil ürün satın alma davranışları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Yeşil Ürün, Yeşil Ürün Satın Alma Davranışı.

THE EFFECT OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF HAKKARI STATE HOSPITAL EMPLOYEES ON GREEN PRODUCT PURCHASING BEHAVIOR

Abstract

In recent years, an unprecedented growth of world population has directly or indirectly led to the acceleration of industrialization, an increase in environmental pollution, a decrease in world resources, and to increased harmful effects of Global Warming. In order to solve the problems in question, some measures have been taken and academic studies have been started. In this context, with the contribution of climate change studies, it is seen that there is an increase in research on green marketing awareness, green product purchasing and consumer behavior. Most of these papers focus on the sustainability of natural resources and point out the necessity of awareness and use of green products, especially for the young generation and children to live healthier lives. This study aims to determine the effects of the demographic characteristics of consumers on their green purchasing behaviour. In this direction, the green purchasing behaviors of Hakkari State Hospital employees were analyzed according to demographic characteristics. The field study was completed by conducting a face-to-face survey with 179 employees at Hakkari State Hospital. Findings revealed significant relationships between the ages of consumers and their green product purchasing behavior.

Keywords: Green Marketing, Green Product, Green Product Purchase Behavior.

¹ Araş. Gör., Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Hakkari, Türkiye. pinareertunc@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3328-4973

GİRİŞ

İnsanların hırsla ve kontrolsüzce üretme istekleri, doğal kaynakların fütursuzca kullanılmasına neden olurken, üretim ve tüketim sonucunda biriken atıklar da doğayı çok ciddi düzeylerde kirletmeye sebep olmuştur (Atay & Dilek, 2013, 204). Tüketicilerin neyi, nasıl ve ne kadar tükettiği dünya için çok önem taşımaktadır. Bir kanaate göre, insanlar doğadaki kıt kaynakları bu seviyede tüketmeyi sürdürürse, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için daha fazla gezegene ihtiyaçları olacaktır (Knight, 2004: 113).

1960’larda başlayan çevre hareketiyle, çevre kirliliği ve çevrenin bozulması ile ilgili bir takım kaygılar artmıştır. Bu kaygılar tüketicilerin tüketimlerine dikkat etme gerekliliğini ve yeşil ürün satın alma eğilimlerini arttırmış ve böylece araştırmacılar bu alandaki çalışmalarını arttırmaya başlamışlardır.

Literatür incelendiğinde tüketicilerin yeşil ürün satın alma ile alakalı davranışları, çevresel farkındalığı, yeşil ürün kullanmaya meyilleri ile tüketicilerin demografik karakteristikleri arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmalar mevcuttur (Armağan & Karatürk, 2014; Karaca 2013; Sasikala & Parameswaran, 2018; Onurlubaş vd, 2017).

Covid-19 salgını ve küresel ısınma gibi dünyanın tamamını ilgilendiren sorunlar yaşantımızı dolayısıyla kullandığımız ürün içeriklerinin sağlığınıza etkisini, doğadaki kaynakları ve alışkanlıklarımızı sorgulamamıza neden olmuştur. He & Harris (2020), diğer salgınlar gibi Covid-19 salgınının da toplumun beslenme alışkanlıklarını ve yaşantılarını dönüştürmesine neden olduğu görüşündedir. Diğer taraftan Straughan & Roberts (1999) da çalışmasında şehirlerde yaşayan tüketicilerin kırsalda yaşayanlara oranla çevre konusunda daha hassas davrandıkları ve daha kaygılı oldukları sonucuna varmıştır. Yazarların görüşlerine binaen bu çalışmanın temel amacı Hakkâri gibi küçük bir şehirde ve özellikle de Covid-19 salgınıyla mücadele eden sağlık çalışanlarının demografik özelliklerinin yeşil ürün satın alma ve kullanma davranışına etkisinin incelenip aralarındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasıdır. Bunun üzerine ortaya çıkarılacak yeni bilgilerin literatür ve uygulayıcılara katkı sağlaması ve rehberlik sunması amaçlanmıştır.

YEŞİL PAZARLAMA

Amerikan Pazarlama Birliği (AMA) ilk kez 1975 yılında düzenlediği ‘sürdürülebilir / çevreci pazarlama’ temalı seminerde yeşil pazarlama kavramını tartışıp tanımlamıştır. Bu tanım doğrultusunda ekolojik pazarlama, pazarlama faaliyetlerinin çevresel kirlilik ve belirli kaynakların tüketimi üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalardır (Erbaşlar, 2012). Fakat yeşil pazarlama kavramı, pazarlama literatürüne ancak 1980’li yıllarda girmiş olmakla beraber ekolojik, çevreci, çevresel veya sürdürülebilir pazarlama kavramları ile anlamdaş olduğu düşünülmektedir (Ay & Ecevit, 2005: 241). Yeşil pazarlama, hem müşterileri memnun etmeye hem de toplumun ilgilerine odaklanmayı hedefleyen toplumsal pazarlama sonucunda ortaya çıkmıştır (Emgin & Türk, 2004).

Yeşil pazarlama APB tanımına göre, çevresel olarak zararsız olduğu bilinen ürünleri geliştirilmek ve pazarlamak anlamına gelir (çevre üzerindeki negatif etkileri düşürmek veya üretilen ürünlerin kalitesini artırmak için tasarlanmıştır). Bu kavram aynı zamanda, ürünlerin çevresel kaygılara uygun şekilde üretilmesi, tanıtılması, paketlenmesi ve geri dönüştürülme çabalarının tamamını tanımlamaktadır (APB, Marketing Dictionary, 2022). Genel anlamda yeşil pazarlama, pazarlama faaliyetlerinin doğal çevresel boyutları da içermesidir (Crane, 2000: 278).

Uydacı’ya (2011: 130) göre, yeşil pazarlama; doğal çevreye zarar vermektan kaçınarak ya da en az zararı veren uygulamalarla, toplumun ihtiyaç duyduğu değişimlerin gerçekleştirilmesidir. Çabuk vd. (2008), yeşil pazarlamayı, işletmelerin bir taraftan

tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini yerine getirdiği diğer taraftan da kendi hedeflerini gerçekleştirmeleri için doğa dostu ürünler ürettikleri, fiyatlandırdıkları, dağıtımlarını ve tutundurmalarını yaptıkları ve ürünlerin kullanımı sonrasında da kapsayan tüm bu pazarlama faaliyetleri olarak tanımlanmıştır. Yeşil pazarlamanın; yeşil ürünlerin tasarlanması buna uygun yeşil stratejilerin geliştirilmesi sadece çevre dostu olan ürünlerin üretilmesi ve işletme kültürünün yeşil olmasını kapsayan dört aşaması bulunmaktadır (Alagöz, 2007: 2-3).

Yeşil pazarlama genel anlamda, bir işletmenin ekonomik hedeflerini gerçekleştirirken doğal çevreyi kirletmeden ve doğal çevreye zarar verebilecek bileşenlerin kullanımından kaçınarak uygulayacağı bütün ekonomik yöntemleri ve bütün üretim araçları olarak tanımlanabilir (Lazâr, 2017: 47).

YEŞİL ÜRÜN

Yeşil ürün; işletmelerin ürün tasarımı aşamasından başlayarak doğal kaynakları ve enerji kaynaklarını ekonomik bir şekilde kullanması ve yeşil ürünün kullanımı sürecinde de ekonomik olan, doğaya ve insanların sağlıklarına zararı dokunmayacak özellikteki ürünlerdir (Varinli, 2006: 78). Ürünlerin meydana getiriliş aşamasında, ürün içeriklerinin hangi kaynaklardan oluştuğuna, çevresel kirliliğin azaltılmasındaki misyonuna ve ayrıca kıt kaynakların korunmasına odaklanmak gerekmektedir. Yeşil ürünler, çevreye zararı dokunan ürünler değildir bilakis çevreyi ve doğayı korumayı amaçlayan ürünlerdir. Yeşil ürünlerin özelliklerinden bazıları aşağıda açıklanmıştır (Akin & Toksarı, 2015: 88-89):

- Yeşil ürün içeriklerinin doğal olması.
- Zehirli ve zararlı (toksik) olmayan kimyasallar içerirler ve geri dönüştürülebilirler.
- Yeşil ürünlerde çevreci ambalajlar/paketleme kullanılır.
- Yeşil ürünler kabul edilen sınırların altında zararlı kimyasal maddeler içerirler.
- Yeşil ürünlerin yetiştirildiği ortamlar doğaldır.

Yeşil ürünlerin genel anlamda çevreci ürünler olduğunu, üretim aşamasından dağıtım aşamasına kadar hatta tüketimi sürecinde bile çevreyi kirletebilecek etkileri azaltılmış olarak tasarlanmış ve üretilmiş ürünler olarak tanımlayabiliriz (Sembiring, 2021: 212).

YEŞİL ÜRÜN SATIN ALMA DAVRANIŞI İLE DEMOGRAFİK KARAKTERİSTİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yeşil satın alma, çevreye duyarlı ürünlerin satın alınmasıdır ve yeşil ürün satın alma niyeti ve davranışı ile ölçülmektedir (Atılgan, 2019: 53). Yeşil satın alma niyeti ise tüketicilerin ürün ya da hizmet tercihlerini yeşil yani çevreye duyarlı şekilde üretilenlerden yana kullanmasıyla ilgilidir (Rashid, 2009: 134). Satın alma niyeti satın alma davranışına dönüşebilir. Bu noktadan hareketle yeşil satın alma davranışı, çevre dostu veya sürdürülebilir ürünlerin, geri dönüştürülebilir, çevreye ve topluma faydalı olacak biçimde satın alınması anlamına gelmektedir (Jaiswal ve Kant, 2018: 61).

Çevresel farkındalığa sahip, yeşil ürün tüketimine eğilimli olan tüketicilerin özelliklerinin ve yeşil tüketim ilişkilerinin yaş, cinsiyet, gelir, eğitim düzeyi gibi demografik değişkenler tarafından belirlenmesi, yeşil pazarı bölümlendirmek ve yeşil davranışları ölçmek için önemlidir (Ay & Ecevit, 2005). Buradan hareketle tüketicilerin yeşil pazarlama açısından önem taşıyan davranışları üç perspektiften ele alınmıştır. İlk perspektif sosyoekonomik ve demografik değişkenleri, ikincisi tüketicilerin çevre ile ilgili problemlerini ve ayrıca bilgi miktarlarını ve üçüncüsü de değerlerini, yaşam biçimlerini, kişilik özelliklerini ve tutumlarını kapsayan psikografik değişkenleri içeren çalışmalardır (Fraj & Martinez, 2007: 26).

Amerika'daki büyük bir üniversitede 1999 yılında Straughan & Roberts 235 öğrenciyle ilgili yaptıkları bir araştırmada, yeşil tüketiciyi tanımlamakta demografik özelliklerin

oldukça önemli olduğu sonucuna varmışlardır. Yaptıkları araştırmada, kadınların yeşile erkeklerden daha ilgili oldukları, gençlerin çevresel kaygılara daha duyarlı olabileceği, eğitim düzeyinin çevre ile ilgili tavır ve davranışlarla olumlu ilişkisi olduğunu ve şehirdekilerin kırsalda yaşayanlara oranla daha çok çevre konusunda endişeli davrandıkları görülmektedir (Straughan & Roberts, 1999: 567). Çabuk, Nakıboğlu ve Keleş (2008), çalışmalarında yeşil ürün satın alma davranışı ile gelir, cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Çetinkaya & Özceylan (2017) da çalışmalarında yeşil satın alma davranışına demografik özelliklerin etkilerini saptamak üzerinde durmuş ve aralarında anlamlı bir ilişkinin söz konusu olduğunu belirlemiştir. Amallia vd. (2021) yaptıkları çalışmada kadınların ve 18-26 yaş aralığındaki gençlerin potansiyel tüketicisi olduğu sonucuna varmıştır. Irawan ve Darmayanti (2012) ise çalışmalarında, Jakarta'daki 200 üniversite öğrencisinin yeşil ürün satın alma davranışlarını etkileyen faktörleri araştırmış ve demografik özellikler açısından bakıldığında, yeşil satın alma davranışında cinsiyetin önemli bir faktör olmadığını bulmuşlardır. Karaman (2021) da çalışmasında, Antalya ilinde X, Y ve Z kuşağındaki 579 katılımcının yeşil ürün satın alma davranışlarını etkileyen faktörleri araştırmış ve cinsiyetin önemli bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Fakat X ve Y kuşağındaki katılımcıların yeşil ürün satın alma eğilimlerinin Z kuşağındakilere oranla daha fazla olduğu sonucuna varmıştır.

Onurlubaş (2016) yaptığı çalışmada tüketicilerin yeşil satın alma davranışlarını hangi faktörler tarafından etkilendiği üstünde durmuş, çevresel bilinç ve güvenilirlik faktörlerinin yaş ve cinsiyet faktörlerine göre farklılık gösterdiğini, medya ile ilgili faktörün de gelir ve eğitim düzeylerine göre farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmıştır.

YÖNTEM

Olasılığı bilinmeyen örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle 179 katılımcıdan elde edilen veriler SPSS 21 nicel analiz programında analiz edilmiştir.

Araştırmanın Dayandığı Hipotezler

Bu çalışmada, Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının demografik özelliklerinin yeşil ürün satın alma davranışını etkileyip etkilemediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında kantitatif yöntemlerden yüz yüze anket yöntemi tercih edilmiştir.

H(1): Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil satın alma davranışlarında cinsiyete göre istatistikî açıdan anlamlı bir fark vardır.

H(2): Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil satın alma davranışlarında medeni duruma göre istatistikî açıdan anlamlı bir fark vardır.

H(3): Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil satın alma davranışlarında yaşa göre istatistikî açıdan anlamlı bir fark vardır.

H(4): Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil satın alma davranışlarında eğitim düzeyine göre istatistikî açıdan anlamlı bir fark vardır.

H(5): Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil satın alma davranışlarında mesleklerine göre istatistikî açıdan anlamlı bir fark vardır.

H(6): Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil satın alma davranışlarında hane gelirine göre istatistikî açıdan anlamlı bir fark vardır.

Anket Formunun Hazırlanması

Çalışmanın amaçlarına ulaşmak için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Cevaplar ise 1=Kesinlikle Katılmıyorum ile 5=Kesinlikle Katılıyorum aralığında şifrelenmiştir. Anket iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda çalışanların demografik karakteristikleri ile ilgili

(cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları, eğitim düzeyleri, meslekleri ve hane gelirleri) sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümü hazırlanırken öncelikli olarak ilgili literatür taranmış ve önceki çalışmalarda kullanılan anketler incelenmiştir (Onurlubaş, (2016); Korkmaz, Atay & Yıldırım, (2017) ve bu bilgiler ışığında “Yeşil Ürün Satın Alma Davranışı Ölçeği” geliştirilmiştir.

Örnekleme Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Evren; araştırmada toplanan verilerin genellendiği ve ilgili örneklemin bunun içerisinden seçildiği geniş bir kümedir ve sembolü “N” ile gösterilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014: 123). Bu araştırmanın evreni Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarından oluşmaktadır. Hakkâri Devlet Hastanesinde sağlıkçılar ve memurlar olmak üzere toplamda 730 çalışan bulunmaktadır.

Örnekleme; evreni temsil ettiği kabul edilen ve evrenin içerisinden sistematik bir şekilde seçilen, evrenden daha küçük bir gruptur (Gürbüz & Şahin, 2014: 123-124).

Tavşancıl (2014: 21), örneklem büyüklüğünü belirlerken ‘ifade sayısının 10 katı olması yeterlidir’ gibi bir kabulden bahsetmiştir. Dolayısıyla bu çalışmadaki ölçekte toplam 16 ifade bulunduğu dikkate alınırsa örneklem büyüklüğümüz 160 olmaktadır. Dağıtılan anketlerden değerlendirmeye uygun bulunan 179 anket analize tâbi tutulmuştur.

Verilerin Analizi ve Bulgular

Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanlarının yeşil ürün satın alımlarıyla ilgili davranışları ve düşünceleri incelenmiş ve veri analizleri SPSS 21 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerden sonra faktör analizi yapılarak yeşil satın alma +davranışı ölçeğinin boyutları belirlenmiş ve t testi ve Anova analizlerinin yardımıyla demografik faktörlerle bu boyutların ilişkisi araştırılmıştır.

Araştırma Örnekleminin Demografik Karakteristikleri

Araştırmaya katılan çalışanların demografik karakteristiklerine ilişkin frekanslar ve ortalamaları ile ilgili betimleyici bilgilerin tümü Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1’de anlaşılacağı gibi;

- Cevaplayıcıların %50,3’ünün kadın olduğunu %49,7’sinin ise erkek olduğunu görülmektedir ki örneklemdaki dağılımları birbirlerine yakındır.
- Evliler %54,7 ve bekârlar ise %44,1 oranındadır.
- Araştırmaya katılanların büyük bir bölümünü yani %55,9’unu 26-35 yaş arası ve %1,1 ile en küçük kısmını 56 yaş ve üstü oluşturmaktadır.
- Cevaplayıcıların %79,9’unu ön lisans-lisans mezunları oluşturmaktadır
- Meslek dağılımlarına bakıldığında %35,8 oranında diğer sağlık personeli ve %33 oranında da hemşire ve ebelerin olduğu görülmektedir.
- Gelir dağılımlarında görüldüğü üzere %41,9 gibi neredeyse tüketicilerin yarısının hane gelirleri 7.501 ile 10.000 arasında olup orta gelir grubu içerisinde olduğu ve %3,9’unun 4.253 ve altında hane geliri olduğu görülmektedir. Yüksek gelir grubu içerisinde sayılabilecek ailelerinin 12.501 ve üstü gelir elde ettiğini belirtenlerin oranı %19,6 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Cevaplayıcıların Demografik Karakteristiklerine Göre Dağılımı

Değişkenler		N	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	90	50,3
	Erkek	89	49,7
<i>Medeni Durum</i>	Evli	98	54,7
	Bekâr	79	44,1
	Boşanmış	2	1,1
<i>Yaş</i>	25 ve altı	14	7,8
	26-35	100	55,9
	36-45	49	27,4
	46-55	14	7,8
	56 ve üstü	2	1,1
<i>Eğitim Düzeyi</i>	Lise ve Altı	19	10,6
	Ön Lisans-Lisans	143	79,9
	Yüksek Lisans	15	8,4
	Doktora	2	1,1
<i>Meslek</i>	Hekim	10	5,6
	Hemşire-Ebe	59	33,0
	Diğer. Sağlık Pers.	64	35,8
	İdari Personel	46	25,7
<i>Hane Geliri</i>	0 - 4.253	7	3,9
	4.254 - 7.500	46	25,7
	7.501 -10.000	75	41,9
	10.001 - 12.500	16	8,9
	12.501 ve üstü	35	19,6

Güvenirlilik

Güvenirlilik, ‘bir ölçeğin veya bir testin ölçmek istediğini istikrarlı ve tutarlı bir şekilde ölçtüğü derecedir’. Eğer bir ölçek, benzer şartlar dahilinde tekrarlandığında benzer sonuçlar elde ediliyorsa o güvenilirdir denilebilir. Bir ölçek veya bir testin güvenilirlik derecesi ondan elde edilen verilerin güvenilirliklerini aynı oranda etkiler. Güvenilir olmadığı bilinen bir test vasıtasıyla bulunan veriler yararsızdır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu & Yıldırım, 2012: 124).

Bu çalışmada ölçeklerin güvenirlilikleri Cronbach’s alfa katsayısı ile test edilmiştir. Nunnally & Bernstein’e (1994: 265) göre, güvenirlilik değerlerinin 0,70’in üstünde olması ölçeğin yapısal olarak güvenilir ve geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan 11 soruluk yeşil satın alma davranışı ölçeğinin güvenirlilik katsayısı (Cronbach alfa değeri) için alfa katsayısı 0,911 olduğundan, ölçek yüksek derecelerde güvenirlidir.

Faktör analizi sonucuna baktığımızda (Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Ölçümü: 0.913, Signification (anlamlılık düzeyi): 0,000) yeşil ürün satın alımlarına ilişkin tutum ve düşüncelerin iki boyutlu bir yapı gösterdiği anlaşılmıştır. (Tablo 2).

Tablo 2. Faktör Analizinin Sonuçları

İfadeler	Ort.	ss.	Yeşil Ürün Satın Alma	Ekonomiklik
Ürün satın alırken geri dönüştürülebilir ve yeniden kullanılabilir olmasına dikkat ederim.	3,49	1,33	,783	
İki ürün arasında kalırsam doğa dostu ürünleri almaya özen gösteririm.	3,86	1,27	,695	
İçeriğinde düşük oranda fosfat olan deterjanları satın almayı tercih ederim	3,40	1,27	,720	
Elektrikten tasarruf etmek için evimde enerji tasarruflu ampuller kullanırım.	4,00	1,24		,897
Yeşil ürün için daha fazla ödeme yaparım.	3,48	1,25	,511	
Çevre dostu olmayan şirketlerin sattığı ürünleri satın almam.	4,21	1,12	,709	
Elektrikle çalışan ev eşyası alırken enerji tasarruflu olanları tercih ederim	3,59	1,28		,820
Ürünün ambalajından, üzerindeki etiket ve içeriğinden çevre dostu olup olmadığını anlayabilirim.	3,55	1,24	,703	
Genellikle geri dönüştürülebilir bir şekilde paketlenen ürünleri satın alırım.	3,35	1,30	,823	
Çoğunlukla kimyasal bileşen içermeyen veya oldukça az kimyasal bileşen içeren ürünleri satın alırım.	3,70	1,27	,661	
Eko etiketli (Çevreye zarar vermediğini gösteren) ürünleri tercih ederim.	3,37	1,24	,801	

Araştırma kapsamındaki tüketicilerin cinsiyetlerine göre ekonomiklik ve yeşil ürün satın alma faktörlerine kıyasla duyarlılıklarındaki farklılıkları belirlemek için “t” testi yapılmıştır (Tablo 3). Bu analiz sonucuna baktığımızda faktörleri değerlendirmede kadınlar ile erkeklerin düşünceleri arasındaki istatistikî olarak fark bulunmamıştır. Yani $H_{(1)}$ hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 3. Cinsiyetlere Göre Faktörleri Değerlendirmeleri İle İlgili t Testi

	Kadın	Erkek	t	df	Sig.
Yeşil ürün satın alma	85	83	1,485	166	,140
Ekonomiklik	88	89	-,444	175	,657

Anova analizinin sonuçlarına bakıldığında, çalışanların yaş gruplarına göre yeşil pazarlamayla ilgili düşünceleri yalnızca yeşil ürün satın almada farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. (Tablo 4).

Tablo 4. Çalışanların Demografik Özelliklerine Bağlı Olarak Faktörleri Değerlendirmelerinin ANOVA Analizi

	Medeni Durum		Yaş		Eğitim Düzeyi		Meslek		Hane Geliri	
	F	sig	F	Sig	F	sig	F	sig	F	Sig
Yeşil ürün satın alma	,831	,437	3,071	,018	,085	,968	,539	,656	1,631	,169
Ekonomiklik	,013	,988	1,651	,164	,712	,534	1,486	,220	,834	,505

**P<0,05; *P<0,10

Çalışanların faktörleri yaş gruplarına göre değerlendirmelerinin farklılığını belirlemek amacıyla tukey testi yapılmıştır; 26-35 yaş grubundaki çalışanların yeşil ürün satın alma konusunda 36-45 yaş grubundaki çalışanlara göre hassasiyetlerinin düşük olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda H₍₃₎ hipotezi kabul edilmiştir. Yapılan Anova testinin sonucunda, çalışanların ekonomiklik ve yeşil satın alma davranışlarının eğitim düzeyi, medeni durum, meslek ve hane gelirleriyle ilgili istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği (p>0,05, p<0,10) neticesine varılmıştır. Yani medeni durum, eğitim düzeyi, hane geliri ve meslek gibi demografik değişkenlerin araştırmaya katılan çalışanların ekonomiklik ve yeşil satın alma davranışları üstünde etkili olmadığı anlaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada tüketicilerin demografik özelliklerinin yeşil ürün satın alma davranışları üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Bu kapsamda Hakkâri Devlet Hastanesindeki 179 çalışan ile anket çalışması yapılmış ve araştırmayı açıklığa kavuşturmak amacıyla 6 hipotez kurulmuştur. Tanımlayıcı istatistiklerden sonra faktör analizi yapılarak yeşil satın alma davranışı ölçeğinin boyutları belirlenmiş ve t testi ve Anova analizlerinin yardımıyla demografik faktörlerle bu boyutların ilişkisi araştırılmıştır. Analizler sonucunda cinsiyetin yeşil ürün satın alma ve ekonomiklik faktörlerine göre farklılığını değerlendirmek için yapılan t testinde bir farklılık gözlenmemiş ve $H_{(1)}$ hipotezi kabul edilmemiştir. Geri kalan demografik değişkenlerin (medeni durum, farklı yaş grupları, eğitim düzeyleri, meslek grupları ve hane geliri) yeşil satın alma ve ekonomiklik faktörlerine göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlemek için “ANOVA” analizi yapılmıştır. Buna göre, çalışanların yaş grubuna bağlı olarak yeşil ürün satın alma konusunda farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılığı belirlemek için tukey testi yapılmış; 26-35 yaş grubundaki çalışanların yeşil ürün satın alma konusunda 36-45 yaş grubundaki çalışanlara göre hassasiyetlerinin düşük olduğu anlaşılmıştır. 36-45 yaş aralığındaki tüketicilerin yeşil ürün satın alma konusundaki yüksek hassasiyetlerini; gitgide kirlenen ve bozulan doğanın ve kıtlığın kendilerine ve özellikle de çocuklarına karşı öngördükleri negatif etkilerine bağlanabilir. Bu bağlamda $H_{(3)}$ hipotezi kabul edilmiştir. Diğer demografik değişkenlerde bir farklılık gözlenmemiştir.

Literatür incelendiğinde de benzer bulgulara rastlanmıştır. Straugan & Roberts (1999); Amallia vd. (2021) araştırmalarında gençlerin çevre konularında hassasiyetlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır, fakat diğer çalışmalarda (Yeşilada, 2009; Aminrad vd., 2011) 40 yaş ve üzerindeki kişilerin çevresel konularda öteki yaş aralıklarındaki kişilere oranla hassasiyetlerinin oldukça fazla olduğu belirlenmiştir. Aminrad (2011) 40 yaş ve üstü tüketicilerin gençlere oranla daha fazla tecrübe sahibi olduklarını ve bu tecrübelerini bilgi sahibi olmalarına, Yeşilada (2009) ise tüketicilerin çocuklarına daha iyi bir gelecek bırakma kaygıları olmasına bağlamıştır. Ottman & Reilly (1998) nin çalışmasında ise 30 ile 44 yaş arasındaki bireylerin yeşil tüketici olduğu sonucuna varmıştır. Bu noktadan hareketle araştırmaya katılan Y kuşağındaki bireylerden 34-40 yaş (en olgun) olanların yeşil ürün satın alma niyetlerinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır (Akdoğan, 2021: 154).

Doğadaki kaynakların kıtlığı, tüketicilerin ve üreticilerin bu kaynakları bilinçsizce kullanmaları, yasaların, kanunların caydırıcı olmaması toplumun yeşil bilincinin oluşmasını negatif yönde etkilemektedir. Doğayı koruyup sürdürülebilirliğini sağlamak ve yeşil ürünlere yönelik bilinçlendirme kampanyalarının sürekliliğini sağlamak toplumun bu anlamdaki bakış açısını değiştireceği düşünülmektedir.

İşletmelerin pazarlama faaliyetlerinin her aşamasında doğal çevreye odaklanmasını öngören bir anlayış geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çaba hem doğadaki kıt kaynakların korunmasını sağlamak, hem de tüketicileri yeşil ürün satın almaları ve tüketim sonrası tüketici davranışlarını düzenlemeleri açısından önemlidir. Önce & Marangoz’a (2012: 391) göre de, işletmeler birincil olarak pazarlama faaliyetleri vasıtasıyla sürdürülebilir tüketim bilincini oluşturup, daha sonra da çevreye saygılı üretim, ürün tanıtımı, tedarik, ürünlerin ambalajlanması ve etiketlenmesi gibi faaliyetlere öncelik vermelidirler.

Doğanın hızla kirlenmesi, kaynakların azalması ve sağlık sorunlarının artmasından dolayı özellikle sağlık çalışanlarının birer tüketici olarak yeşil ürünlerle ilgili hassasiyetleri önemlidir.

Araştırma, zaman, araştırma zorlukları, gönüllü sayısı gibi sebeplerle aşağıdaki kısıtlılıkları kapsamaktadır:

1. Örneklemin sadece Hakkâri Devlet Hastanesi çalışanları ile sınırlı olması diğer illerdeki sağlık personelinin kapsayamamasıdır.
2. Bazı çalışanlar zaman kısıtları dolayısıyla ankete katılamamışlardır.
3. Ankete katılmak gönüllülük esasına dayalı olması nedeniyle çalışanlar kısmen ankete katılmak istememişlerdir.

Bu kısıtlar çalışma sonuçlarının genellenmesine imkân vermemekle birlikte gelecek çalışmalar için yol gösterici olabilir. Sonraki çalışmalarda, tüketicilerin yeşil ürün satın alınması ve kullanılmasıyla ilgili bilinçlerini ölçecek, daha geniş çaplı örnek kütlelerle daha kapsamlı çalışmalar yapılması ve nitel çalışmalarla katkı sunulması bulguları güçlendirebilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, L. (2021). *Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumun Yeşil Ürün Satın Alma Niyetine Etkisinde Çevresel Sorumluluğun Aracılık Rolü: Y Kuşağı Üzerine Bir Araştırma* Yayınlanmamış doktora tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Akın, M. & Toksarı, M. (2015). *Çağdaş pazarlamada yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.
- Alagöz, S. B. (2007). Yeşil pazarlama ve eko etiketleme. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 11, Ocak, ISSN:1694 – 528X.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri- SPSS uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 7. Baskı.
- Amallia, B. A., Effendi, M. İ. and Ghofar, A. (2021). The effect of green advertising, trust, and attitude on green purchase intention: An evidence from Jogjakarta, Indonesia. *International Journal of Creative Business and Management*, 1(1), 66-79. doi: 10.31098/IJCBM.V1I1.4553
- American Marketing Association, Marketing Dictionary, <https://marketing-dictionary.org/>, Erişim: Temmuz 2022.
- Aminrad, Zarrintaj., Sharifah Zarina Binti Syed Zakaria & Abdul Samad Hadi. (2011). Influence of age and level of education on environmental awareness and attitude: Case study on iranian students in Malaysian universities. *The Social Sciences*, 6(1), 15-19.
- Armağan, E. & Karatürk, H. E. (2014). Yeşil pazarlama faaliyetleri çerçevesinde Aydın bölgesindeki tüketicilerin çevreye duyarlı ürünleri kullanma eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-17.
- Atay, L. & Dilek, S. E. (2013). Konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamaları: Ibis Otel örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 203-219.
- Atılğan, K. (2019). Stratejik yeşil pazarlama bağlamında yeşil fiyatlandırma literatürünün incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 50-58. doi: 10.35379/cusosbil.643476
- Ay, C. & Ecevit, Z. (2005). Çevre bilinçli tüketiciler. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 5(10), 238-263.
- Biner, N. (2014). *Tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Crane, A. (2000). Facing the backlash: Green marketing and strategic reorientation in the 1990s. *Journal of Strategic Marketing*, Vol.8, No.3, pg. 277- 296.
- Çabuk, P. S., Nakıboğlu, A. B. & Keleş, C. (2008). Tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışlarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 85-102. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4378/60011>

Çetinkaya, C. & Özceylan, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin yeşil satın alma tutumlarının incelenmesine yönelik bir araştırma: Gaziantep Üniversitesi örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 289-302.

Emgin, Ö. & Türk, Z. (2004). Yeşil pazarlama. *Mevzuat Dergisi*, Yıl:7, Sayı:78, ss.11-25.

Erbaşlar, G. (2012). Yeşil pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, 1 (2), 94-101. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/mbd/issue/34035/376687>

Fraj, Elene. & Martinez, Eva. (2000). Ecological consumer behaviour: An empirical analysis. *International Journal of Consumer Studies*, 31:1, 26-33.

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde İstatistiksel Araştırma Yöntemleri*. 2.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

He, H. & Harris, L. (2020). The impact of Covid-19 Pandemic on *Harput Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 57-76. Corporate Social Responsibility and Marketing Philosophy. *Journal of Business Research*, Aug; 116, 176-182. doi: 10.1016/j.jbusres.2020.05.030. Epub 2020 May 21. PMID: 32457556; PMCID: PMC7241379.

Irawan, R., & Darmayanti, D. (2012). The influence factors of green purchasing behavior: a study of University Students in Jakarta. In *Proc. 6th Asian Business Research Conference* (pp. 1– 11).

Jaiswal, D., & Kant, R. (2018). Green purchasing behaviour: A conceptual framework and empirical investigation of Indian consumers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 41, 60-69.

Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin yeşil ürünlere ilişkin tutumlarının incelenmesine yönelik bir araştırma. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, 13(1), 99-111.

Karaman, D. (2021). Yeşil pazarlama bilgi düzeyi ve yaşam tatmininin yeşil ürün satın alma davranışına etkisi: Kuşaklararası bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (58), 155-176.

Knight, A. (2004). Sustainable consumption the retailing paradox. *Consumer Policy Review*, Vol.14, N.4:113-115.

Korkmaz, M., Atay, L. & Yıldırım, H. M. (2017). Yeşil ürün satın alma davranışı, kişilerarası etkilenme eğilimi ve sosyal etki arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (3), 40-52. DOI: 10.24010/soid.369906

Lazăr, C. I. (2017). Perspectives on green marketing and green businesses for sustainable development. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov. Economic Sciences. Series V*, 10(1), 45-52.

Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. third edition, New Jersey: Mcgraw-Hill Inc.

Onurlubaş, E. (2016). Tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışlarını etkileyen faktörler. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 70-106. DOI: 10.17828/yalovasosbil.286899

Ottman, J. A. (1998). *Green marketing opportunity for innovation*. Second edition, Prentice Hall, NJ

Önce, A. & Marangoz, M. (2012). Pazarlamanın sürdürülebilir gelişmedeki rolü. *International Conference On Eurasian Economies, SESSION 2D: Mikroekonomi II*.

Rashid, N.A.N.R., (2009). Awareness of Eco-Label in Malaysia's Green Marketing Initiative. *International Journal of Business And Management*, 4(8), 10-28.

Sasikala, N. & Parameswaran, R. (2018). Consumer demographics and awareness towards green marketing. *Indian Journal of Applied Research*, 8(7), 22-25. Erişim adresi: <https://wwjournals.com/index.php/ijar/article/view/5661>

Straughan, R. D. & Roberts, J. A. (1999). Environmental segmentation alternatives: A look at green consumer behavior in the new millennium. *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 16, No:6, 558-575.

Tavşancıl, Ezel (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Uydacı, M. (2011). *Yeşil pazarlama*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Varinli, İ. (2006). *Pazarlamada yeni yaklaşımlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yeşilada, F. (2009). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde çevre bilinçli tüketicilerin profili. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 79-95. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ifede/issue/4596/62837>

EXTENDED SUMMARY

In recent years, with the uncontrolled increase in the world population, the acceleration of industrialization and the increasing effects of Global Warming, some problems have emerged. Companies dealing with product or service marketing have taken a number of responsibilities in order to eliminate these problems. While fulfilling consumer needs and desires, companies are also expected to manage this process by producing environmentally friendly products in a way that will cause the least harm to the environment within the principles of sustainability. According to Karaca (2013: 99), consumers demand more use of renewable resources that create less pollution, reduce waste, and recycle more in production, and products are safer in the eco-system. In his respect, Biner (2014: 1) indicates that individuals with environmental concerns change their purchasing habits, preferring products that have minimal or no harm to the environment, and reflect their environmental concerns in their purchasing behaviour. This study aims to investigate the effect of demographic characteristics of Hakkari State Hospital employees on green product purchasing behaviour.

The quantitative research method is used in the research. For data collection process, the survey method was preferred to quantitative methods. 5-point Likert scale is used to achieve the objectives of the study. The answers are coded as 1=Strongly Disagree, 5=Strongly Agree. The questionnaire is prepared in two parts in total. In the first part, there are questions about the demographic characteristics of the participants (gender, marital status, age, education level, occupation, and household income). In the second part, first of all, the relevant literature is reviewed in detail (Onurlubaş, (2016); Korkmaz, Atay & Yıldırım, (2017), the questionnaires used in previous studies are examined, and the "Green Product Purchasing Behaviour Scale" has been developed in the light of this information. The data obtained from the interviews has been recorded in the IBM SPSS Statistics 21 data analysis program to make statistical calculations.

Following the descriptive statistics, the sub-dimensions of the green product purchasing behaviour scale is determined by factor analysis, and the relationship of these dimensions with demographic factors is investigated by t-test and ANOVA analysis.

In this study, Cronbach's alpha coefficient is used to test the reliability of the scales. Therefore, since the alpha coefficient for the reliability coefficient (Cronbach's alpha value) of the 11-question green product purchasing behaviour scale is used in the study is 0.911, the scale is highly reliable.

According to the factor analysis performed in this study (Kaiser-Meyer-Olkin Sample Measurement: 0.913 and Significance level: 0.000), it is understood that attitudes and thoughts about green product purchases show a two-dimensional structure. (Table 2).

The "t" test is also utilized to determine whether the sensitivity of the consumers within the scope of the research to green product purchasing and economic factors differ according to the gender (Table 3). The results of analysis present that there is no statistical difference between the thoughts of men and women in evaluating the factors. Therefore, the H1 hypothesis is not accepted.

As a result of the ANOVA analysis, it is determined that the thoughts of the employees on green marketing differed only on purchasing green products, depending on the age group. Tukey test is conducted to determine the direction of the difference in the evaluation of factors depending on the age groups of the employees. According to the Tukey test, it is found that employees in the 26-35 age group are less sensitive to purchasing green products compared to the employees in the 36-45 age group. In this context, the H₍₃₎ hypothesis has been accepted. As a result of the ANOVA test, it has been concluded that the

economy and green product purchasing behaviour of the employees did not show a statistically significant difference ($p>0.05$, $p<0.10$) taking into account the marital status, education level, occupation, and household income of the employees. In other words, demographic variables such as marital status, education level, occupation, and household income are not effective on the economy and green product purchasing behaviour of the employees participating in the research.

Although green awareness continues to increase in our country, it can be stated that the same speed is not in question in its transformation into green purchasing behaviour. Therefore, taking into account the fact that world resources are being depleted, this stud aims to measure the impact of demographic characteristics of health workers in Hakkari on green purchasing behaviour. However, the most important limitation of this study is that the research sample is limited to Hakkari State Hospital staff, which does not allow the generalization of the results found here. However, it is expected to be a guide for future studies in this area that will measure consumers' awareness of purchasing with extended data, focusing on green products, making contributions to the qualitative studies, and support the findings of this paper.

TÜRKİYE VE İSRAİL'İN DOĞU AKDENİZ'DE MUHTEMEL UZLAŞMASININ KAZANIMLARI

Tuba ASLAN¹

Timuçin KODAMAN²

Özet

Doğu Akdeniz 21. yüzyılda devletler için hayati bir önem arz eden yeni bir enerji pazarıdır. Bu enerji pazarında keşfedilen rezervlerin büyüklüğü ve her geçen gün yenisinin eklenmesi bölge ve bölge dışı aktörlerin ilgisini cezbetmektedir. Akdeniz asırlarca yıl gücün hâkimiyet sahası olarak medeniyetlerin kontrolünü ele geçirmek için mücadele ettikleri ticaret ulaşım ve taşıma noktasında önemli bir liman olmuştur. Enerjinin büyük bir güç halini aldığı günümüzde havza, bölge ülkeleri ve bölge dışı aktörler arasında büyük bir satranç tahtasına dönmüş durumdadır. Bölgede en çok hamle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından yapılmaktadır. GKRY bölgede kendi çıkarları için yaptığı hamleler, bölgedeki aktörlerden biri olan Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal etmektedir. Türkiye ise bölgedeki egemenlik haklarını korumak ve bu enerji pazarından yararlanmak ve de enerji akışında kontrol sahibi olmak için bölge ülkeleriyle yakınlaşmaya çalışmaktadır. İsrail Türkiye'nin politik hamleleri için hem önemli bir müttefik hem de zengin rezervlere sahip bir ülkedir. Bu çalışmada MEB sınırları konusunda uzlaşılması halinde İki ülkenin kazanımları ve bu uzlaşmanın bölgede yaratacağı etkiler araştırılmaya çalışılmıştır. Böyle bir uzlaşma halinde Türkiye GKRY kendisine yönelik hamlelerini bertaraf etmekle beraber bölgede aktör olarak etkisini artıracaktır. İsrail ise GKRY ile imzaladığı MEB anlaşmasında uğradığı alan kayıplarını geri almakla beraber alt yapısı hazır bir enerji koridorunu kullanabilecek ve bölgedeki güvenlik teçhizatının sayısını azaltabilecektir. Çalışmada literatür taramasıyla beraber güncel bilgilerden ve bilimsel araştırmalardan yararlanılarak analizde bulunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca tarama yöntemiyle elde edilen veriler ile Neo-Realist teori kullanılarak varılan kazanımlar üzerinden çıkarımda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Münhasır Ekonomik Bölge, Neorealizm, Türkiye, İsrail.

THE ACHIEVEMENTS OF THE POSSIBLE RECONCILIATION OF TURKEY AND ISRAEL IN THE EASTERN MEDITERRANEAN

Abstract

Eastern Mediterranean is a new energy market that is of vital importance for states in the 21st century. The size of the reserves discovered in this energy market and the addition of new ones every passing day attract the interest of regional and non-regional actors. For centuries, the Mediterranean has been an important port at the point of trade transportation and transportation, where civilizations have been struggling to gain control as the domain of power for centuries. Today, when energy has become a great power, the basin has turned into a big chess board between the countries of the region and non-regional actors. The most moves in the region are made by the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus (GCASC). The moves made by the GCASC for its own interests in the region violate the sovereign rights of Turkey, one of the actors in the region. Turkey, on the other hand, is trying to get closer to the countries of the region in order to protect its sovereign rights in the

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, Türkiye. tartik824@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9690-4597

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, Türkiye. timucinkodaman@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5559-983X

region and to take advantage of this energy market and to have control over the energy flow. Israel is both an important ally for Turkey's political moves and a country with rich reserves. In this study, it was tried to investigate the interests of the Two countries and the effects that this compromise will create in the region if an agreement is reached on the boundaries of the EEZ. In the event of such a compromise, Turkey will eliminate the GKRY's moves against it and increase its influence as an actor in the region. Israel, on the other hand, will be able to recover the field losses suffered under the Exclusive Economic Zone agreement signed with the GCASC, use an energy corridor whose infrastructure is ready, and reduce the number of security equipment in the region. In the study, an attempt was made to make an analysis by using up-to-date information and scientific research together with literature review. In addition, it has been tried to make inferences from the data obtained by scanning method and the achievements obtained by using neorealist theory in the article.

Keywords: Eastern Mediterranean, Exclusive Economic Zone, Neorealism, Turkey, Israel

GİRİŞ

Enerji her zaman devletler için hayati bir değer, güvenlik ve beka sebebiyle de gerekli bir güç kaynağı olmuştur. Uluslararası sistemde enerjinin önem kazanmasının akabinde yaşanan savaşlarda enerji, etkili bir savaş aracı ve caydırıcı güç olarak kullanılmıştır. İnsanlarının her geçen gün enerjiye olan bağımlılıklarının artması dolayısıyla devletler küresel sistemde ilişkilerinde daha esnek, daha saldırgan ve çıkarlarına dönük daha rasyonel hareket etmektedirler. Enerjiye olan bağımlılık ise nüfusun artması, teknolojik ilerlemeler, ekonomik büyüme ve küresel sistemde yaşanan krizler sebebiyle her geçen gün artmakta bu da devletleri yeni kaynak arayışlarına yöneltmektedir.

Enerjinin her geçen gün daha çok tüketildiği günümüzde Doğu Akdeniz yeni enerji sahalarıyla, kaynak arayışı içerisindeki devletlere yeni bir enerji pazarı alanı yaratmıştır. Bölgede keşfi gerçekleşen zengin doğalgaz sahaları kısa sürede enerji şirketleriyle beraber bölge dışı aktörlerinde ilgisini çekerek onları bölgeye çekmiştir. Bölge de Afrodit, Leviathan, Nil ve Herodot enerji sahalarıyla beraber hala yapılan sismik ve sondaj aramalarında yeni rezervlerin keşifleri gerçekleşmektedir. Bölgedeki bazı devletler kaynaklardan olabildiğince en fazla yararlanmaya, enerji nakil güzergâhını kontrolünde tutmaya ve bölgede belirleyici aktör olmaya çalışmaktadırlar. Türkiye, GKRY, Yunanistan ve İsrail bu amaçlara ulaşmaya çalışan devletlerdir. Türkiye bölgedeki amaçlarına ulaşmaya çalışmakla beraber GKRY ve Yunanistan'ın bölgedeki egemenlik idealleri ve politik hamleleriyle de uğraşmaktadır. Bu devletler arasında yaşanan enerji çekişmeleri ve yetki alanları anlaşmazlıkları, gerçekleşmesi muhtemel fırsatların önünü tıkayarak, bölgede büyük bir belirsizlik ve tehdit algısı doğurmaktadır.

Bu çalışmada şuna kadar bölgeyle alakalı yapılan çalışmalara nazaran bir adım daha özele inilerek bölge aktörlerinden olan İsrail ve Türkiye'nin bölgede muhtemel bir MEB anlaşmasında bulunmasıyla iki ülkenin kazanımları ve böyle bir uzlaşmanın bölgede yaratacağı etkiler araştırılmaya çalışılmıştır. Nitekim böyle bir uzlaşmayla iki devlet enerji kaynakları noktasında ithalat-ihracat olarak kazançlı çıkmakla beraber, bölgedeki enerji akışını kontrol etme ve bölgede belirleyici birer aktör olunacaktır. Devletlerin bölgedeki enerji kaynaklarına yönelik politik hamleleri neorealizm, teorisinin genel ilkeleriyle harmanlanmıştır. Bölgedeki gelişmeleri daha iyi yorumlayabilmek amacıyla makalede neorealist teori ayrıntılı bir şekilde konuyla beraber ele alınmıştır. Bu amaçla ayrıntılı bir şekilde literatür çalışması yapılarak konu hakkında yazılmış bilimsel araştırmalardan, bölgede yaşanan güncel gelişmelerden yararlanılarak konu hakkında analizde bulunulmaya çalışılmıştır.

1. Doğu Akdeniz'in Önemi

Batı Asya, Kuzey-Doğu Afrika ve Avrupa'nın kesiştiği bir noktada yer alan Doğu Akdeniz, tarihi olarak kültürel, beşeri, politik ve ekonomik etkileşimlerin yaşandığı önemli bir güzergâh ve kavşak noktasıdır. Son yıllarda adını keşfedilen doğalgaz ve petrol rezervleriyle de duyurmaya başlayan bölge, enerji yollarının geçeceği önemli bir bağlantı noktası haline gelmesiyle jeopolitik ve jeostratejik olarak da önemli bir hale gelmiştir. Üç kıtanın birleştiği bir alanın merkezi olarak görülen Akdeniz, farklı medeniyetlerin ticarete bulunduğu, enerji kaynaklarının keşfedildiği ve önemli su yollarının bulunduğu stratejik bir havzadır (Harunoğulları, 2020, s.459).

Doğu Akdeniz coğrafi konum olarak Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölge olarak tanımlanmaktadır (Tuğrul, 2018,

s.16). Süveyş Kanalı, Boğazlar ve Marmaris-Rodos geçitleri arasında stratejik bir bağlantı noktası olan havza (Özekin, 2020, s.5), 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından devletler nezdinde zamandan ve mekândan sağladığı tasarruf sayesinde daha da önemli hale gelmiştir (Özekin, 2020, s.6). Dünyadaki ticaretin %80'i deniz yollarıyla yapılmaktadır (Hava, 2020, s.681). Doğu Akdeniz'in önemli geçiş ve kavşaklarda yer alması Hititler, Fenikeliler, İyonya Medeniyeti, Miken İmparatorluğu, Mısır uygarlığı, Persler, İskender İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğu gibi medeniyetlerin güç mücadelelerine sahne olmuştur (Tuğrul, 2018, s.16). Nitekim tarihte güç mücadelelerinde avantajlı konuma geçmek için önemli ulaşım, ticaret ve taşıma yollarına hâkim olmak gerekiyordu (Hava, 2020, s.681). Bu bölge sadece bu havzada yaşamış olan devletler için değil, ipek ve baharat yollarıyla Avrupa kıtasıyla ticarete bulunan başka devlet ve milletler içinde önemli bir bölge olmuştur (Tuğrul, 2018, s.16).

Doğu Akdeniz, dünyanın hidrokarbon rezervlerinin %43-47'lük kısmını kapsayan Ortadoğu ve Hazar Denizinin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına taşınması noktasında büyük bir öneme sahiptir. Keza bölge doğalgaz ve petrolün naklini sağlayan boru hatlarının bitiş noktasında yer almaktadır. Petrol kaynaklarına yakınlığı sebebiyle havza, 2. Dünya Savaşı boyunca mihver devletlerinin ilgisini çekmiştir. Özellikle savaş sonrası Avrupa'nın yapılanma sürecinde bölgeden sağlanan ticaret ve enerji akışı hayati önem taşımıştır (Özekin, 2020, s.7). Bölgenin bilhassa Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının ile Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının Hazar Denizinin enerji kaynaklarının bir kısmının Ceyhan Limanı üzerinden, Kuzey Irak petrolünün bir kısmını ise İskenderun Körfezi üzerinden dünya pazarlarına ulaştırmaya başlamasıyla stratejik olarak önemi artmıştır (Kedikli ve Deniz, 2015, s.403). Bu yüzden günümüzde küresel enerji jeopolitiğinin önemli bir parçası haline gelen bölge, hidrokarbon kaynaklı mücadelenin alanı olarak dikkat çekmektedir. Enerji ulaşımı yanın da birde Çin'in 2013 yılında ilan ettiği ipek yolu projesinin temel güzergâhlarından biri olması sebebiyle önem kazanmıştır (Harunoğulları, 2020, s.460).

2000 yılından sonra Akdeniz'e komşu ülkelerle uluslararası petrol şirketlerinin bölgede yaptığı keşifler, Doğu Akdeniz'e enerji koridoru olmanın yanında potansiyel enerji üretim merkezi olma niteliği de kazandırdı (Özekin, 2020, s.8). Bölgede yapılan keşifler, bölgenin gelecek yarım yüzyıl boyunca dünyanın önemli gaz sahalarından biri haline geldiğini ortaya çıkardı. Nitekim bölgede son 10 yıl içerisinde 2.24 trilyon m³'e yakın doğalgaz keşfi yapıldı (Harunoğulları, 2020, s.461). Bölgede enerji sahalarının keşfinin ardından uluslararası boyutta taşınacak paylaşım ve denge sorunları da ortaya çıktı (Aslan, 2018).

Doğu Akdeniz son yılların önemli enerji merkezlerinden biri olmanın yanında bölge Ortadoğu'ya açılan kapı olma özelliği taşımaktadır. Ortadoğu büyük oranda Doğu Akdeniz'deki limanlar üzerinden Avrupa'ya açılmaktadır. Bu durum bölgeyi ticaret yollarının vazgeçilmez kavşağı haline getirmekle beraber stratejik olarak da önemli kılmaktadır (Tuğrul, 2018, s.17). Bölgenin stratejik olarak kilit bir konumda yer almasını sağlayan etkenlerden bir tanesi de Kıbrıs Adası'dır (Hava, 2020, s.682). Kıbrıs Adası Ortadoğu ve Afrika'ya yakın bir konumda bulunmakla beraber bu bölgelere yönelik askeri ve istihbari faaliyetler edinme noktasında sağladığı avantajlarla bölgenin stratejik olarak önemini artırmaktadır. Ayrıca Süveyş Kanalı'nın hem de İskenderun Körfezi'nin deniz taşımacılığının kontrolü açısından önemli bir noktadır. Ada konumu itibarıyla uluslararası ilişkilerde Deniz hâkimiyeti teorisinde de ele alınarak, Kıbrıs üzerinde hâkimiyet kurabilen gücün Akdeniz Havzası üzerinde Ortadoğu'yu da kontrol edebileceği açıklamıştır (Kedikli ve Deniz, 2015, s.402-403). Nitekim teoriyi geliştiren Alfred Mahan'a göre Süveyş Kanalı aracılığıyla Hint ve Pasifik okyanuslarına açılan ulaşım yollarının kontrolünün sağlanması için Kıbrıs adası önemli bir konumdadır. Bu sayede denizler üzerinde hâkimiyet sağlanmakla beraber dünya üzerinde

hâkimiyet kurulabilecektir (Tamçelik, 2011, s.19-20). Son olarak bölge sahip olduğu avantajlar ve Kıbrıs'ın ileri bir karakol olma özelliği sebebiyle bölge dışı aktörler için büyük bir önem arz etmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Günümüzde uluslararası ilişkiler sisteminde meydana gelen olayları doğru bir şekilde tahlil etmek için ilk olarak bu zamana kadar sistemde meydana gelen tarihsel süreci analiz etmek gerekmektedir. Küreselleşen dünyanın teknolojik yenilik noktasında yakalamış olduğu ilerleme ile birlikte devletlerin askeri, politik ve ekonomik olarak gelişmelerinin yanında ilişkilerinin gelişmesi de büyük önem kazanmaya başlamıştır. Devletlerarası artan ilişkilerin ardından bu ilişkilerin nasıl sağlanacağı konusunda farklı yaklaşımlar ortaya atılmaya başlamıştır. Devletlerarası ilişkilerin açıklayan en önemli yaklaşımlardan bir tanesi Realizm'dir (İlgen, 2019, s.247). Çalışmanın bu kısmında, konun daha iyi anlaşılması için makalenin ana başlıklarından neorealizm teorisi ele alınacaktır. Araştırmanın yapılmasında önemli bir yaklaşım sunan neorealizm teorisine gelmeden önce, bu teorinin daha iyi anlaşılması amacıyla realizm teorisiyle ilgili genel bir giriş yapılmaya çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşının ardından İdealizme bir tepki olarak doğan Realizm, 1990'lı yıllara kadar sistemi etkileyen bir kuram olmuştur. 20. Yüzyılda öne çıkan realizm'in kökeninin binlerce yıl öncesine dayandığı ortaya çıkmıştır. Nitekim Edward Hallett Carr ve Morgenthau gibi araştırmacıların Hobbes ve Machiavelli gibi düşünürlerin fikirlerinden hareketle devletlerarasında yaşanan savaşların nedenini anlama çalışmışlardır (İlgen, 2019, s.249). Bu sebeple Hans Morgenthau, Edward Halett Carr, Kenneth Waltz gibi düşünürlerle beraber Thomas Hobbes, Thucydides ve Machiavelli gibi düşünürlerde teorinin düşünürleri arasında gösterilmektedir (Rauch, 2016, s.56).

Realizm güç, ulusal çıkar, ulusal kapasite, ahlak ve anarşi gibi temel kavramlar üzerinde durmaktadır. Realizm güç ve çıkar mücadelesinin devletlerin temel odağında yer aldığını, devletlerin uluslararası sistemin temel aktörü olduğu ve rasyonel davranan yapılar olduğunu savunmaktadır (Arı, 2018, s.13). Uluslararası sistemi, merkezi bir yönetimin bulunmamasından dolayı anarşik olarak kabul eden realizm, devletin bu sistemdeki yegâne hedefinin hayatta kalmak olduğunu vurgulamaktadır. Morgenthau'ya göre uluslararası sistem güç mücadelesinden ibaret olmasından dolayı devletlerin politikalarının birincil amacı gücünü artırmaktır (Ertoý, 2019, s.5). Böylesi bir durumda her devletin gücünü maksimum kılmaya çalışması ise devletlerin birbirlerine karşı güvensiz davranmalarına ve güçlerini daha fazla artırmalarına yol açacaktır. Çünkü sistemde yer alan her devlet egemenliğini korumak istediğinden sistem, devleti stratejik hamlelerde bulunmak zorunda bırakır. Realist düşünürler devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden asla emin olamayacaklarını ileri sürerler. Keza niyetler hızla değiştiğinden dolayı devletlerin niyetleri bir gün iyi huylu ertesi gün kötü huylu olabilmektedir (Mearsheimer, 1994-1995, s.10). Bu yüzden devletler diğer devletlerin askeri kabiliyetlerini kendilerine karşı kullanamayacağından emin olamazlar. Nitekim realizm'in evrensellik ilkesine göre uluslararası politikada hiçbir devlet sistemde yer alan başka bir güç tarafından kontrol edilmek istenmez (Tokatlı, 2022, s.125). Bir devletin diğer devletleri egemenliği altına sokması ve güvenlik için güçlenmeye devam etmesi, bölgede güvenlik ikileminin doğmasına eden olacaktır (Ertoý, 2019, s.6).

Realizm'e göre, dış politika iç politika gibi bir mücadele sahnesidir. Buradaki tek fark mücadelenin yürütüldüğü koşullardır. Dış politikada devletlerin birbirlerine karşı güç yarışı içerisine girmeleri birbirlerine karşı güvensiz davranmalarına ve askeri güçlerini artırmalarına yol açmaktadır (Tokatlı, 2022, s.127). Morgenthau'ya göre bir ülkenin en önemli ölçütü askeri gücüdür.(Morgenthau, 1949, s.92). Fakat ulusal gücün kapasitesinin belirlenmesinde

askeri güç kadar siyasi ve ekonomik güçte etkilidir. Devletlerin çıkarlarının ortak bir noktada kesişmesi sonrasında girilen mücadeleler genellikle devletleri savaşa sürüklemektedir. Böylesi bir ortamda devletler, ulusal çıkarlarını korumak ve güç dengesini tekrardan kurmak için ittifaklarda bulunabilirler.

Uluslararası ilişkiler sürekli bir savaş halinden ziyade arka planda savaş olma durumu yüksek olan ve güvenlik rekabetinin yaşandığı bir alandır. Böylesi bir rekabet ortamında devletler sıklıkla işbirliği hali içerisindeyler. Bu işbirliğinin sınırlarını ise baskın bir güvenlik rekabeti mantığıyla sınırlıdır (Mearsheimer, 1994-1995, s.10). Realizm devletlerin güvenlik ikilemine düşmesinin sebebinin insanın doğasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Morgenthau(1949).’ya göre insanın güç arzusu, yeryüzündeki son insanın hâkimiyeti altına girene ve kendini Tanrı gibi hissedene kadar devam eder. Nitekim Morgenthau’ya göre güç peşinde koşmak insanın doğasından kaynaklı bir durum olmasından dolayı devletlerin güç peşinde koşma dürtüsü ortadan kaldırılamaz sadece güç dengesiyle azaltılabilir (Tokatlı, 2022, s.126). Güç dengesi sistemde güçlenen bir devlete veyahut devletler grubuna karşı statükocu devletlerin birleşerek uluslararası yapıyı kontrol altına almalarıyla gerçekleşir. Zayıf devletler kendi başlarına güvenliği sağlayamadıklarından dolayı diğer devletlerle birleşerek kurdukları ittifakı güçlendirmeye çalışırlar. Fakat güç dengesinin kurulmasıyla tarafların güçleri eşitlenmez aksine bu dengeleme, revizyonist hamlede bulunan tarafın karşı tarafa üstünlük kurma çabasıdır (Erttoy, 2019, s.6).

Gücünü maksimum kılmaya çalışan devlet veya devletlerin askeri üstünlükleri ne kadar büyükse, o kadar güvenlidir. Öyle ki her devlet bekasını güçlendirmek için en büyük askeri güce sahip olmak ister. Bu bilgilerle beraber olası bir zaferin görünmesi hali, devletlere birbirlerinden yaralanmaları için büyük bir teşvik sağlar. Buradaki amaç, rakip ülkeler karşısında askeri güç elde etmek ve hegemon olmaktır. Keza anarşik sistemdeki devletler hem saldırgan hem de savunmacı pozisyonunda bulunmaktadır. Dolayısıyla sistemde her zaman bir savaş olasılığı yer almaktadır. Bu sebeple barış hali sistemde süreklilik arz etmez (Mearsheimer, 1994-1995, s.12).

Realizme Liberalizm ’den gelen yoğun eleştiriler sonrasında ortaya çıkan Neorealizm teorisi, 1979 yılında Kenneth Waltz’ın “Uluslararası Politika Teorisi” adlı çalışmasıyla sisteme bilimsel bir açıklama getirerek Realizm’in eleştirilen eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Uluslararası sistemde ki gelişmeleri birim düzeyiyle beraber yapı faktörünü de hesaba katarak açıklamaya çalışan neorealizm kuramı, sistemse bir yaklaşım ön sürmesinden dolayı yapısal ya da yeni realizm olarak da adlandırılmıştır Neorealizm, Klasik realizm ile liberalizmin argümanlarını sentezleyerek yeni bir teori oluşumu yaratmıştır. Yapı vurgusuyla ön plana çıkan neorealim, realizmin savunduğu devlet/aktör merkezli yaklaşımını ise es geçmiştir. Neorealizm göre devletlerin karakterini belirleyen sistemin yapısı, anarşik olmasından dolayı devletlerin sürekli savaş halinde olmasına neden olmaktadır. Yapı sistemdeki devletlerin gücünde meydana gelen değişime göre şekillenmektedir. Sistemin anarşik yapısı sebebiyle hayatta kalmaya çalışan devletler güçlerini artırmaya çalışacaklardır (Tokatlı, 2022, s.128). Neorealistler göre uluslararası sistemdeki çatışmaların insanın hırslarından ziyade yapının kendisinden kaynaklanmaktadır (Waltz, 1988, s.620). Waltz’a göre yapının birimi etkilediği gibi birimde yapıyı etkilemektedir. Bu yüzden ikisi arasındaki belirsizlik çözülemez (Waltz, 1992, s.36).

W’altz’a (1979) göre uluslararası sistemdeki tek aktör devlet değildir. Fakat en önemli aktördür. Neorealist teoride, Devlet kavramını şekillendirmeden uluslararası yapıları tanımlamak imkânsızdır (Ashley, 1984, s.240). Neorealist düşünürlere göre, en önemli aktör olan devletin ilk kaygısının, gücünü artırmaktan ziyade sistemdeki konumunu korumaktır. Nitekim uluslararası sistemde hiçbir devlet diğer devletin niyetinden emin olunmadığından

dolayı devletin bekası birincil hedefdir. Mearsheimer'e göre devletin nihai amacı hayatta kalmak olsa da diğer devletlere karşı saldırgan düşünmeye meyillidir (Snyder, 2002, s.152-154). Devletler kendi güçlerini artırmaya çalışırken diğer devletlerin ise güçlenmesini istemezler. Çünkü sistemdeki aşırı güç birikimi başka devletlerin muhalefetini ortaya çıkarır. Bu nedenle devletler gücünü maksimize etmeyi nadiren düşünürler. Çünkü stratejik olmayan şekillerde hareket etmeleri durumunda büyük bedeller öderler (Mearsheimer, 2009, s.243-245). Devletlerarası ilişkiler genellikle gergin bir haldedir; aktörler birbirlerine karşı genellikle şüphe ve düşmancadır (Waltz, 1988, s.619). Devletler kazanımlarıyla beraber komşularının kazanımlarının artması durumunda da endişelenirler. Keza zengin bir komşu daha büyük bir güç demektir (Sadeghi, 2017, s.4). Devletlerin güvenliklerini artırmak amacıyla aldıkları önlemler, diğer devletlerin önlemlerini azaltmasından dolayı güvenlik ikilemi doğurur. Güvenlikleri için toplu bir eylemde bulunmaları halindeyse bölgede silahlanma yarışına yol açarak ittifakların doğmasına neden olur (Waltz, 1988, s.619).

Neoralizm için güç kavramı kendi başına bir amaç olmaktan ziyade yararlı bir araçtır. Güç yapının tamamlayıcısı olarak görülmekle beraber devletin bileşik yeteneğidir. Devletler az ya da çok miktarda güce sahip olmaları durumunda risk alacaklarından akıllı yöneticiler devletin ne kadar güç sahibi olması gerektiğine karar verirler. Nitekim devlet için kritik durumlarda önemli olan güç değil güvenlidir (Waltz, 1992, s.36). Bir devletin sahip olduğu güç kaynakları (askeri, teknolojik, nüfus, endüstriyel beceri) ne kadar büyük olursa diğerlerine karşı caydırıcı gücü o kadar büyük olacaktır (Walt, 1987, s.22). Devletler güç kullanmadan önce amaçlarına ulaşırlarsa bu durumda barış yapılabilir. Nitekim olası kazanımlara rağmen savaşın maliyetinin yüksek olması savaşın yapılma ihtimalini azaltır (Waltz, 1988, s.624). Neorealistler devletlerin güç peşinde koşma arzularının insan doğasıyla ilişkili olmadığını savunurlar. Asıl olarak sistemin yapısının devletleri güç peşine yönlendirdiğini iddia ederler. Mearsheimer göre, sistemdeki anarşik yapı devletleri bu hale getirdi. Devletler hayatta kalmak için birbirleriyle mücadele etmek zorundadırlar (Ertoy, 2019, s.8).

Waltz (1988) devletlerarası ittifakların tamamına sahip olamayan devletler tarafından yapıldığını ileri sürer (Waltz, 1988, s.621). Devletler uluslararası anarşik düzen sebebiyle güçlerini maksimum kılmak için daha güçlü devletlerle birleşmezler (Sadeghi, 2017, s.8). Güç dengesini tekrardan kurmak için genel olarak büyük güçleri dengeleyen ittifaklara dâhil olmaya çalışırlar. Mearsheimer'e (2009) göre uluslararası sistemin yapısı saldırgan devletlerin davranışlarını caydırmakla beraber devletleri güç dengesindeki konumlarını korumaya iter.

3. Neo-realizm Bakış Açısıyla Doğu Akdeniz Mücadelesi

Güç ve tehdit dengelerini merkeze alan neorealizme göre devletler, uluslararası anarşik ortamda düzenleyici bir yapının bulunmamasından dolayı kendilerini güvensizlik içinde hissederler. Diğer devletlerin beklenmedik bir saldırı ihtimaline karşı hazırlıklı olmaya çalışan devletlerin sisteme karşı duydukları güvensizlik kaygısı aynı zamanda onların dış politikalarını da şekillendirir. Zira uluslararası sistemde her devlet kendi çıkarını önceleyerek diğer devletlere karşı kendi ekonomik ve askeri gücünü artırmak ister. Sistemde herhangi bir aktörün güç artırması diğer devlet ve aktörler tarafından tehdit olarak algılama durumuna karşı güç artırımına giden devletler/aktörler kendilerini güvenlik tehdidi ile kamufle etmeye çalışırlar. Bunun için bir yandan güvenlik seviyelerini artırırken öte yandan da diğer devletler için caydırıcı bir güce ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Uluslararası sistemin anarşik yapıda olduğunu kabul eden ve devletler açısından gücü artırmanın yanında güvenliği sağlamanın da önemine odaklanan neorealist kuram, Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri değerlendirmek ve bölge ülkelerinin politikalarını anlamlandırmak için uygun bir bakış açısı sunmaktadır. Nitekim bölgede yaşanan son gelişmelere

bakıldığında Türkiye karşıtı ittifakların kurulması ve Türkiye'nin bu ittifakı dengelemeye yönelik çalışmalarının, neorealist bakış açısıyla yorumlanabilecek konular olduğu ortaya çıkmaktadır. Bölgede güvenlik ikileminin doğmasına sebep olacak gelişmeler ve bölge devletleri arasında yaşanan karşılıklı restleşme hareketleri, neorealist bakış açısı ile ele alındığında ise sistemsal bir dengenin kurulması veyahut bölgesel bir yapıcı gücün varlığıyla dengelenebileceği ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde güvenlik ikilemi bağlamında dengeye yönelik atılacak karşı adımların, Doğu Akdeniz ülkeleri arasında çatışma ihtimalini doğuracaktır. Nitekim Doğu Akdeniz'de bulunan bazı devletlerin Türkiye'nin çıkarlarına karşı bölge dışı devlet ve aktörler tarafından destek görmesi Türkiye tarafından tehdit unsuru olarak algılanmakla beraber Türkiye'yi bu durumu dengeleyebilecek güç unsurlarına yöneltmektedir (Kökyay, 2020, s.2524-2525). Bu durum ise bölgedeki dengelerin daha çok hassaslaşmasına ve bölgedeki her devleti kendi çıkarlarını maksimum kılan etken ve çözümlere yönlendirmektedir.

Waltz'a göre güç dengesizliklerinin yaşanmaya başladığı durumlarda, devletler kendi silahlarıyla veyahut ittifaklar kurarak bu dengesizliği dengelemeye çalışmaktadırlar (Düzgün, 2020, s.263-264). Bu bağlamda Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmelerde hem Türkiye ile Libya arasında yapılan deniz yetki alanları mutabakatı hem de Yunanistan, GKRY, Mısır, İsrail ittifakının bir çıkar uzlaşması olduğu anlaşılmaktadır. Bu uzlaşma tarafların çıkarları devam ettiği sürece geçerli olacaktır (Alpago ve Kılınç, 2021, s.133). Özellikle enerji kaynaklarının paylaşımı ve enerji nakil güzergâhları konuları devletlerarası etkileşimin çıkar odaklı ittifaklar doğurduğu, bölgedeki yaşanan hızlı politik değişimlerden anlaşılmaktadır.

Bölgede yaşanan gelişmelerden anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de haklarını korumaya yönelik hamleleri, diğer devletler nezdinde bir güç tehdidi sayılmakta ve bu gücü dengeleyecek ittifakların kurulmasına sebebiyet vermektedir. Türkiye ise bölgede kendisine karşı kurulan bu ittifakı bozmak adına işbirliğinde bulunabileceği devletlerle uzlaşmaya çalışmaktadır. Bu sayede hem bölgedeki gücünü arttırmayı hem de kendisine karşı kurulmuş ittifakın gücünü zayıflatmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin çabalarının sonuç vermesi durumunda kurulacak bir ittifakın karşısında bu ittifakı dengeleyecek devletlerin bir araya gelmesine yol açacaktır. Bu durum bölgede sürekli bir tarafın bir tarafı dengelemeye yönelik çabasının devam edeceğini göstermektedir. Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere de kurulan ittifaklar çokta sağlam ve uzun süreli olmayan esnek ittifaklar olacağı tahmini yürütülmektedir.

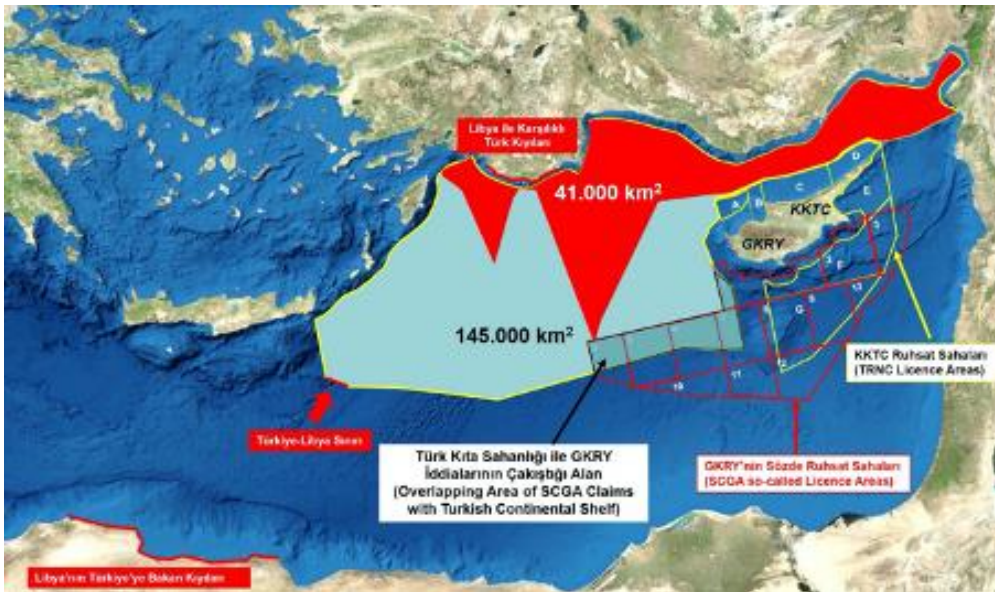
4. Bölge Devletlerinin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Sınırları Konusundaki Anlaşmazlıkları

"1970'li yıllara kadar devlet pratiklerinin bir yansıması olarak uluslararası örf ve adet" (Arıdemir ve Allı, 2019, s.4) uygulaması şeklinde tanımlanan "Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)" kavramı, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile beraber uluslararası hukuk alanına girdi. Münhasır Ekonomik Bölge kavramının tanımı *"karasularının ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren kıyı devlete, 200 deniz miline kadar deniz yatağı üzerindeki sularda, deniz yataklarında ve bunların toprak altındaki alanlarında ilgili ülkeye üstünlük sağlayan deniz alanına denilmektedir"* (SD Rapor, 2019, s.7) şeklinde yapılmaktadır. Kıyı devletleri MEB sınırlarını ilan ederek kazanmaktadır. Fakat 90.000 mil karelik yüz ölçümüne sahip Doğu Akdeniz'de (Yılmaz, 2020, s.30) ülkelerin karşılıklı kıyı uzunlukları 400 deniz milinden daha kısa olduğundan dolayı MEB sınırları karşılıklı uzlaşmalarda bulunarak belirlenebilmektedir. Lakin siyasi anlaşmazlıklar şimdiye kadar Doğu Akdeniz'deki bölge devletlerinin MEB sınırları konusunda uzlaşmalarını engellemiştir (Arıdemir ve Allı, 2019,

s.7). Esasen bölgedeki deniz yetki alanları anlaşmazlıkları, bölge ülkeleri arasında uzun yıllardır devam eden bir sorun olmuştur. 2011 yılına kadar küçük çapta devletlerarasında bir politik sorun halinde olan bu anlaşmazlık, bu tarihten itibaren Türkiye-KKTC ve Yunanistan-GKRY'nin bölgede sondaj faaliyetlerinde bulunmaya yönelik hamlelerinden dolayı giderek büyüyen bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Her defasında Türkiye tarafından yapılan uyarılar, GKRY tarafından dikkate alınmamakla beraber ayrıca Türkiye'nin deniz yetki alanları konusunda ve Kıbrıs Türklerinin hakları için başvurulmuş diplomatik girişimlerde de fiili bir sonuca ulaşamamıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, KKTC ile 2011 yılında kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Aynı yıl KKTC yönetimi adanın çevresinde 7 özel bölge tespit edilerek, bu bölgelerde gaz ve petrol faaliyetleri için Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ile ruhsatlandırma anlaşması imzalanmıştır. Yalnız TPAO'ya Kıbrıs açıklarında doğalgaz ve petrol arama izni verilen sahalardan bazıları ile GKRY tarafından uluslararası enerji şirketlerine petrol ve doğalgaz arama izninin verildiği alanlardan bazıınının çakışması da bölgedeki gerginliği tırmandıran bir başka gelişme olmuştur (Avan, 2020, s.97). Yaşanan gelişmeler göstermektedir ki GKRY, Doğu Akdeniz'de keşfi yapılan hidrokarbon kaynaklarından Türkiye ve KKTC'yi saf dışı bırakarak istifade etmeye çalışmakta ve de bölge dışı aktörlere arama ruhsatları vererek Türkiye'yi AB ve ABD ile çatıştıracak tehlikeli bir siyaset izlemektedir (SD Rapor, 2019, s.10). Bu gelişmeler bölgesel olan sorunun hem bölge dışı aktörlerin katılımıyla daha çok büyümesine hem de tarafların uzlaşma noktalarını ortadan kaldırmaktadır. Dahası bölge dışı aktörlerin soruna müdahil hale getirmeye çalışan Yunanistan ve GKRY tarafından evrensel güçlerin desteğini almak, bölgeye yönelik tezlerinin perçinlenmesi amacını taşımaktadır.

Yunanistan'ın Kerpe, Kaşot, Rodos ve Meis adalarını kıyı olarak kabul etme tezi, Türkiye tarafından iki devletin anakaraları arasındaki ortay hattın ters tarafında yer almaları sebebiyle bu adaların MEB sahibi olmasının mümkün olmadığı tezi savunulmaktadır. Ayrıca Anadolu'nun kıyılarının adalara göre daha uzun olmasının yanında bu adalar konumları sebebiyle de kapatmama prensibine engel teşkil etmektedir. Bu sebepler Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölge iddialarının hukuki dayanaklarını ortadan kaldırmaktadır (Yaycı, 2012, s.24).

Aşağıdaki harita, bu devletlerin tezlerini ve Türkiye'nin deniz yetki alanlarında elinden alınmaya çalışılan sınırları açık bir şekilde göstermektedir.

Kaynak: (Yaycı, 2020)

Bütün ihtimallere rağmen yine de Yunanistan'ın savunduğu tezin kabul edilmesi halinde Türkiye'nin MEB sınırları Antalya Körfezi ile sınırlandırılarak 104.000 km² deniz yetki alanını kaybetmesine neden olacaktır (Yaycı, 2012, s.24). Yunanistan ve GKRY'nin bu emellerinin nihai bir hedefe ulaşması durumunda ise Türkiye bölgede sahip olduğu 145 km² kıta sahanlığının 71 km²'sini Yunanistan'a, 33 km²'sini ise GKRY'ye vermek durumunda bırakılacaktır (Çolak, 2019, s.54). Böylesi bir gelişme hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanma durumunu ortadan kaldırmış olacaktır.

Türkiye bölgede hem kendi belirlemiş olduğu MEB sınırlarını GKRY ve Yunanistan'ın siyasi hamlelerinden dolayı kaybetmemek hem de KKTC Türklerinin GKRY tarafından çiğnenen haklarını korumak adına çaba göstermektedir. Bunun içinde KKTC ile beraber bölgede izlediği temel strateji: bir yandan enerjide dışa olan bağımlılığını azaltırken bir yandan da Yunanistan ve GKRY tarafından İsrail ve Mısır ile kurulmaya çalışılan ittifakı zayıflatmaktır (İstikbal ve Boyraz, 2019, s.80). Bu amacın gerçekleşmesi durumunda Doğu Akdeniz'deki politik havanın değişmesiyle beraber Türkiye ile KKTC'ye karşı bölge ülkeleri arasında daha uzlaşmacı bir tavrın takınması sağlanmış olunacaktır. Nitekim Doğu Akdeniz'de sadece Türkiye ve KKTC ile sorunlar yaşanmamaktadır, diğer bölge ülkelerinin de kendi aralarında uzlaşmadıkları noktalar bulunmaktadır.

Türkiye-KKTC ve Yunanistan-GKRY haricinde deniz yetki alanları konusunda anlaşmazlık İsrail ile Lübnan arasında da yaşanmaktadır. İsrail, 2010 yılında GKRY ile MEB sınırları anlaşmasını imzaladı. Bir yıl sonra ise bölgede yer alan diğer devletlerle uzlaşma veyahut görüşmelerde bulunmadan BM'ye kendi münhasır ekonomik bölge sınırlarını bildirdi. Bu durum İsrail-Lübnan ilişkilerinde büyük bir gerginliğe neden oldu. Çünkü İsrail tarafından BM'ye sunulan MEB sınırlarını gösteren haritada İsrail, Lübnan devletinin belirlenmiş olduğu 5 bloktan (1, 4, 8, 9, 10) üçünün (8, 9, 10) yer aldığı 860 km² bir alanın kendi kıta sahanlığı içerisinde yer aldığını ileri sürmektedir (Küçük ve Begçecanlı, 2019, s.3). İki devlet özellikle 9 numaralı parselde yer alan Karish sahası konusunda uzlaşmamaktadır (Tuğ, 2019, s.154). 2020 yılında uzlaşmada bulunmak için müzakerelere gidilse de herhangi bir çözüme ulaşamadı. Değişen konjonktürlerden dolayı bu konu iki devlet içinde giderek hassas bir nokta haline gelmektedir.

İsrail bölgede deniz yetki alanları konusunda GKRY ile de bazı anlaşmazlıklar yaşamaktadır. GKRY'nin İsrail ile yaptığı ikili anlaşmazlık sonrasında taraflar arasında 12. sahadaki Afrodit gaz sahası anlaşmazlık konusu olmuştur. Son anlaşmaya göre GKRY'ye tanınan deniz sınırları içinde bulunan Afrodit doğalgaz sahası hem İsrail deniz yetki alanlarına yakın olması hem de daha önceden Yishai doğalgaz sahasına bitişik olduğu tezleri mevcut bulunmaktadır. Önemli bir rezerv kaynağına sahip olan bu saha konusunda her iki tarafta da nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda, henüz bir uzlaşma sağlayamamıştır (Ceyhan ve Yaycı, 2020, s.2-3). Dahası taraflar arasında şimdiye kadar herhangi bir sorun haline gelmeyen münhasır ekonomik bölge sınırları da GKRY tarafından uluslararası hukuk ilkeleri göz ardı edilerek çizilmiştir. İsrail bu sebeple deniz sınırları konusunda önemli bir alan kaybına uğramıştır. GKRY aynı tutumunu Lübnan ve Mısır'a karşıda uygulayarak netice itibarıyla ikili anlaşmalarda bulunduğu bu ülkelerin önemli deniz yetki alanları kaybına neden olmuştur. Nitekim GKRY, bugüne kadar ikili anlaşmalarda bulunduğu İsrail, Lübnan ve Mısır'ın hak ve menfaatlerine aykırı biçimde imzaladığı anlaşmalarla İsrail'in 4.600 km² Lübnan'ın 3.957 km² ve Mısır'ın 21.500 km² deniz alanını sahiplenmiştir (Yaycı, 2012, s.35-37). En nihayetinde bu durum devletlerarasında bir sorun olsa da buradaki kaynakların çıkarımı ve

işletimi noktasında sıkıntılara sebep olarak bölgesel ilerlemenin de önünü tıkayan bir gelişme haline gelmiştir.

Doğu Akdeniz’de yaşanan MEB sınır anlaşmazlıkları, devletlerin uzlaşma konusunda bölgesel olarak hareket etmek yerine kendi çıkarlarını önceleyerek bireysel bir şekilde hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum bölgede uzlaşmayı geciktirdiği gibi çıkar odaklı hareketlerin diğer devletler tarafından yanlış anlaşılaraq bölgede silahlanma yarışına neden olabilir. Böylesi bir durum ilerleyen zamanlarda önü alınamayan gelişmelere sebebiyet tanımakla birlikte aynı zamanda bölgede çıkar çatışmalarına da neden olabilir.

5. Hamle Savaşları Nedir?

Arapça kökenli bir kavram olan “Hamle” kelimesi atılımında bulunmak anlamına gelmektedir. Bu kavramı politik anlamda kullandığımızda devletlerin uluslararası alanda siyasi bir konuda, güç girişimde bulunmaları veyahut kendilerine yönelik bir tehdit dengesini/durumunu savuşturmaları şeklinde açıklayabiliriz. Yakın zamanda Hamle Savaşlarının yaşandığı en taze olaylardan biri olan Doğu Akdeniz örneğini ele aldığımızda güç dengesinden kaynaklı olarak bölgede güvenlik ve tehdit dengesini doğuran gelişmelerin, Doğu Akdeniz ülkeleri arasında restleşme hareketlerine neden olduğuna ve ilişkilerde bir denge kurulmasını zorlaştırdığına şahit olunmaktadır. Neorealist yaklaşımın da belirttiği üzere her devletin rasyonel bir şekilde hareket ederek kendi gücünü maksimum edici bir politika izlemesi, bölgede diğer devletlerce bir tehdit algısının doğmasına sebebiyet vermektedir. Çünkü emniyet ve refahını temin etme hedefinde olan bütün devletler diğer devletlerin politik hamlelerini kendi ulusal güvenliklerine karşı bir tehdit dengesi olarak görmekte ve ona göre güvenlik politikalarını geliştirerek bu tehdidi dengeleyebilecek güç unsurlarına yönelmektedirler.

Türkiye, Doğu Akdeniz’deki böylesi bir ortamda, diğer devletler tarafından kurulan ittifakın, kendi çıkarlarına ve ulusal güvenliğine yönelik tehdit edici hamlelerini bertaraf edecek girişimlerde bulunmaya çalışan devletlerden bir tanesidir. Nitekim Doğu Akdeniz’deki her bir devletin bölgedeki kaynaklardan yararlanma amacı, güç ve tehdit dengelerini körükleyen önemli bir etken olmaktadır. Türkiye bu ortamda, bölge dışı aktörlerin desteğini alan Yunanistan ve GKRY’nin hamlelerine rağmen kendi belirlemiş olduğu MEB alanlarında keşiflerde bulunmak ve doğu Akdeniz’de keşfedilen doğalgaza geçiş güzergâhı sağlamaya yönelik girişimlerini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu sayede hem doğalgaz arzını hem de doğalgaz ithalatını çeşitlendirmenin getireceği faydadan yararlanmak istemektedir (Ulutaş, 2016, s.11). Bu amaç için diğer bölge ülkelerine nazaran İsrail, Türkiye ile ülke çıkarları adına daha erken uzlaşmaya varılabilecek bir devlet olarak görünmektedir. Çünkü İsrail kendi kıyı kesimlerinde keşfettiği doğalgazın kullanım fazlasını Avrupa’ya ihraç etmek istemektedir. Bunun içinde Türkiye üzerinden geçecek olan güzergâh, İsrail için hem maliyet hem de zaman açısından avantajlı görünmektedir.

Türkiye, bölgedeki çıkarları için İsrail’le yeniden siyasi ilişkilerini geliştirmeye ve boru hattı içinde bir an önce uzlaşmış bir karara gitmeye çalışmıştır. Fakat Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de İsrail ile görüşmeleri yapılan boru hattı projesi, stratejik bir hamle olarak, kendisi gibi Yunanistan ve GKRY tarafından da arzulanmıştır. Yunanistan ve GKRY, Türkiye’nin uğraştığı Suriye problemi, Mülteci krizi ve GKRY’nin güzergâh konusunda uzlaşmadan uzak tavrını fırsata çevirerek İsrail ile görüşmelerde bulunmuşlar ve Türkiye’nin belirlemeye çalıştığı enerji güzergâhını bertaraf etmek için bu devlet ile uzlaşmaya gitmişlerdir.

İsrail, Türkiye’nin uğraştığı problemlerden dolayı önerilen boru hattı projesinden çekilmemiştir. Bu problemlerin projeyi geciktirmesinin yanında İsrail’in Türkiye ile 2008 yılından beri etkisini sürdüren siyasi sorunları da iki ülke ilişkilerini etkilemeye devam

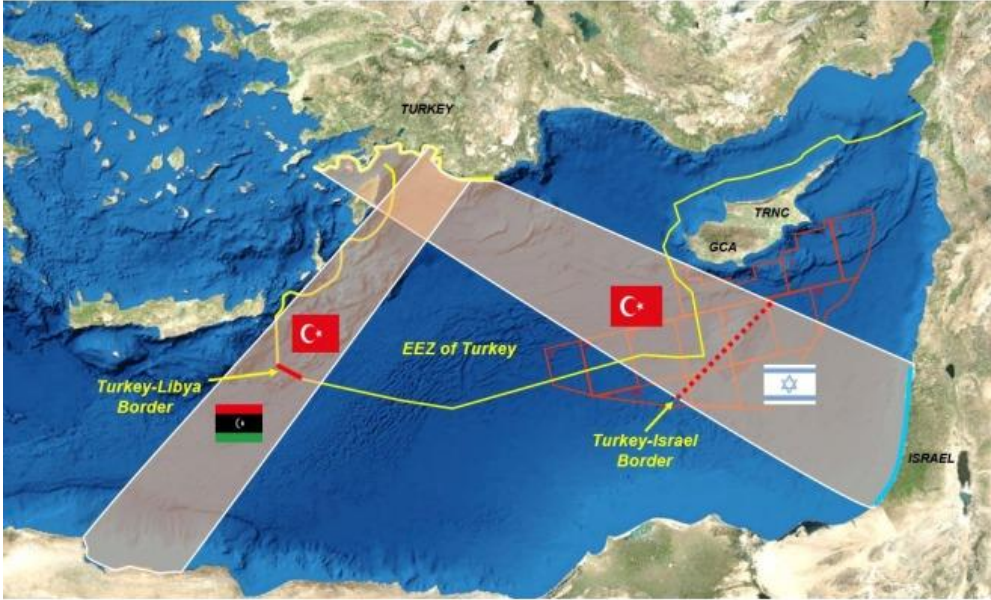

etmiştir. Bu sorunlar Filistin sorunu endeksli yaşanmakla beraber çıkarların artık belirli bir noktada uzlaşmamasından da kaynaklanmıştır. Siyasi hamlelerin devletlerin dış politikaları üzerindeki etkisine baktığımızda askeri, ekonomik ve siyasi ilişkiler ile beraber tarihi, kültürel ve ideolojik yakınlıklarında hesaba katılarak bazen çıkar odaklı bazen de kimlik temelli politikalara yönlendiği görülmüştür (Aydoğan, 2011, s.1). Nitekim Türkiye, Uzun yıllar boyunca sert bir ideoloji ile İsrail'e yaklaşmış ve ancak 1980 sonrasında bu ülkeyle askeri ve ekonomik alanda ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan günümüze kadar geçen sürede ise ilişkiler İsrail'in Filistin'e yönelik operasyonları, 2009 Davos Krizi, 2010 Mavi Marmara olayı ve 2010 Alçak Koltuk Krizi gölgesinde bunalımlı bir süreç ile geçmiştir. İsrail, Türkiye ile ideolojik anlamda yaşadığı bu anlaşmazlıklar ve projenin bir türlü ilerleyemeyişi üzerine Yunanistan ve GKRY ile Doğu Akdeniz Boru Hattı konusunda yakınlaşmaya başlamıştır. Bu minvalde Yunanistan, GKRY ve İsrail arasında üst düzey ziyaretler, deniz tatbikatları yapılmış ve taraflar arasındaki ilişki stratejik ortaklık seviyesine taşınarak aynı zamanda önemli silah satışı anlaşmaları yapılmıştır (Tamçelik ve Kurt, 2015, s.682). Aynı yıllara yakın tarihte, 2013 yılında, Mısır iktidarına darbeye Abdülfettah el Sisi'nin geçmesinin ardından Türkiye'nin bu bölge devletiyle de ilişkilerinin bozulması üzerine, Yunanistan ve GKRY'nin bölgedeki dengeleri kendi lehlerine çevirmeye yönelik politik hamleleri gelişmeye başlamıştır. Nitekim Mısır ve İsrail'in GKRY ve Yunanistan ile kurulan yakın ilişkileri neticesinde bölge ülkeleri arasında kutuplaşmalar dönemi başlamıştır. Öyle ki Yunanistan, GKRY, İsrail ve Mısır arasında yaşanan bu yakınlaşma hareketi, Ocak 2019 yılında Türkiye karşıtı bölgesel bir işbirliği olarak Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulmasıyla neticelenmiştir (Özekin, 2020, s.36). 2013 yılında iktidara Abdülfettah el Sisi'nin geçmesinin ardından Yunanistan, İsrail ve GKRY ile ilişkilerini normalleştirmeye başlayan Mısır, zor zamanlar geçiren ülke ekonomisini toparlayabilmek adına GKRY ve Yunanistan ile enerji temelli ittifaklar içine girmiştir. Enerji boyutlu kurulan bu ittifakı güçlendirmek adına İsrail ile de yakınlaşılarak Yunanistan ve GKRY ile kurulan işbirliğine İsrail de dâhil edilmiştir (Özekin, 2020, s.20-21). Bu dönemde, başını İsrail'in çektiği ve içinde Mısır, Yunanistan ve GKRY'nin de olduğu ülkeler Türkiye'nin Suriye'de devam eden iç savaş nedeniyle yüzleşmek durumunda kaldığı tehditlerle enerjisinin tükeneneğini ve de bu sebepten dolayı Akdeniz'deki menfaatlerini yeterince savunamayacağını düşünmüşlerdi (Oruç, 2019, s.2). Fakat Türkiye uğraşmak zorunda kaldığı siyasi sorunlara rağmen bölgede kendisine yer verilmeyen bu oluşuma karşı kendisiyle uzlaşmada bulunabilecek diğer bölge devletleriyle anlaşabileceği noktalar aramaya başlamıştır.

Yunanistan-GKRY-Mısır ile Yunanistan-GKRY-İsrail arasında kurulan enerji temelli işbirliğinin asıl amacı bölgede çıkartılan enerji kaynaklarını işletmek ve Avrupa'ya bir boru hattıyla ihracatını sağlamaktır. 1.900 km uzunluğunda olması planlanan bu boru hattıyla Doğu Akdeniz'den çıkarılacak gazı 2025 yılı itibariyle Avrupa pazarına taşınması ve bu sayede de Avrupa gaz ihtiyacının %10'luk kısmının karşılanması hedeflenmektedir (Papadimitriou, 2020). Enerji alanında Rusya'ya bağımlı olan Avrupa kıtası, yeni kaynaklar sayesinde bu bağımlılığı azaltmış olacaktır. Öte yandan Avrupa'ya enerji akışını sağlamak için işbirliği yapan devletlerinde arkasındaki asıl destekleyici gücün AB ve ABD olduğu bu sayede ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bölgede keşfedilen yeraltı kaynaklarının ilk başlarda bölge ülkelerinin refah seviyelerini iyileştirici bir etki yapacağı düşünülmekteydi. Fakat kıyı ülkelerinin arasında çıkan deniz yetki alanlarındaki uyuşmazlık ve bölge dışı aktörlerin keşfedilen kaynaklardan pay alma yarışına girmeleri, var olan huzuru da kaçırmaktadır. Bütün bu gelişmelerle beraber özellikle son yıllarda Doğu Akdeniz'de artan askeri işbirlikleri, deniz tatbikatları gibi oluşumlar hem kıyı devletleri hem de bölge dışı aktörlerin bölgede daha etkin olmak adına faaliyetlerine ağırlık verdiklerini göstermektedir (Özekin, 2020, s.22). Aynı

zamanda Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail arasında enerji alanında ki yakınlaşmanın askeri işbirliği ve deniz tatbikatları üzerinden güvenlik alanlarında da yapılması, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yalnızlaştırılmaya çalışıldığı algısıyla beraber güvenlik algısının da şekillenmesine neden olmaktadır (Demiryol, 2020). Bu gelişmelerden sonra Türkiye, güvenlik alanında önlemlerde bulunmakla beraber bölgede, KKTC ile beraber belirlemiş olduğu MEB sınırları içerisinde, sondaj ve arama çalışmaları yürüten gemilerle çalışmalarda bulunmaya başladı (Oruç, 2021, s.3). Ayrıca 27 Kasım 2019 yılında Libya hükümetiyle Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Mutabakatı imzalayarak, bölgede kendisine yapılan siyasi girişimleri bertaraf etmeye ve kendisine karşı kurulan ittifakları engellemeye yönelik politik bir hamlede bulundu.

Aşağıda Doğu Akdeniz bölgesinde 2019 yılında Türkiye-Libya arasında MEB alanı konusunda yapılan anlaşma ile Türkiye-İsrail arasında MEB konusunda uzlaşılması durumunda çizilecek olan deniz yetki alanlarını gösteren haritaya yer verilmiştir.

Kaynak: (Ceyhan ve Yaycı, 2020, s.6)

Türkiye'nin Libya ile imzaladığı mutabakat, başta Yunanistan olmak üzere bölgede nüfuzu azalan devletlerin tepkisine neden olmuştur. Türkiye'nin Libya ile böyle bir zamanda anlaşma için masaya oturması, İsrail'in Yunanistan, GKRY ve Mısır ile gittikçe yakın ilişkiler kurmasından ve Türkiye ile yapımı konusunda uzlaşma sağlanacak olan projeye uzak durmasından kaynaklı olduğu düşüncesine neden olmuştur. Nitekim Türkiye İsrail'in Doğu Akdeniz Boru Hattı anlaşmasını imzalamasından hemen önce Libya ile mutabakatta bulunarak bu anlaşmayı bertaraf etmek istemiştir. Öyle ki Türkiye'nin bu hamlesi projeyi engellemeye yönelik bir girişim olduğu için Doğu Akdeniz Boru Hattı konusunda imzada bulunacak ülkelerin ve önde gelen dünya güçlerinin tepkisini çekmiştir (Şafak, 2020, s.2). En nihayetinde Türkiye ile Libya arasında imzalanan Mutabakat Muhtırası, GKRY ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi yalnızlaştırma politikasına hukuki ve siyasi açıdan verilmiş güçlü bir yanıt niteliğinde olmuştur (Çam, 2019). Türkiye bu mutabakat sayesinde Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır tarafından bölgedeki doğalgazı Avrupa'ya ulaştıracak olan Doğu Akdeniz Boru Hattı (Eastern Mediterranean Pipeline) projesinin uygulamasını ortadan kaldırma şansını yakalamış olduğu söylenebilir (Karagöl ve Özdemir, 2017, s.47). Nitekim bu durumla beraber Türkiye ile Libya'nın yaptığı mutabakat sonrası ilan

edilen deniz yetki alanlarının kullanılabilmesi için Türkiye'nin onayının alınması gerekli hale gelmiştir. Türkiye Libya ile MEB alanında yapılan anlaşmanın benzerinin İsrail ile yapılması durumunda ise hem Yunanistan ile GKRY'nin bölgedeki etkileri azalacak hem de daha öncesinden bazı bölge ülkelerinin aralarında yaptığı anlaşmaların Türkiye MEB alanlarının kullanım durumundan dolayı yeniden düzenlenmesi gerekli hale gelmiş olacaktır.

Türkiye-İsrail arasında 2008 yılı ve akabinde yaşanan siyasi gelişmelerden sonra iki ülke ilişkileri, Doğu Akdeniz'deki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması için gerekli olan bir boru hattı projesi sayesinde 2016 yılından sonra yavaş yavaş normalleşme aşamasına gelmeye başladı. Yapılan görüşmeler sonucunda Doğu Akdeniz doğalgazının Kıbrıs ile uzlaşılması halinde Kıbrıs üzerinden, uzlaşılmaması halindeyse direkt olarak Türkiye üzerinden geçecek olan boru hattı projesiyle taşınması hususunda uzlaşmaya çalışılmaktaydı. Fakat ilerleyen zamanlarda Kıbrıs'taki çözüm çabalarının başarısız olması, Mısır ve GKRY'nin Türkiye ile işbirliğine yanaşmaması İsrail ile olan ilişkileri de etkilemeye başladı. Aynı tarihlerde ABD'nin Kudüs kararı, Türkiye'nin bu karara verdiği tepkiler ve İsrail'in Filistin'e karşı yürüttüğü politikalar iki ülke arasında tekrardan soğuk rüzgârlar estirmeye başladı (Oruç, 2021, s.2). Günümüze kadar gelinen süre zarfında ilişkiler bu soğuk hava temelinde devam ederek ilerledi. Fakat son zamanlar da dünya gündeminde yaşanan Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışma temelli sorunun, bütün dünyayı etkilediği gibi Doğu Akdeniz'deki belirtilerinin de Türkiye ile İsrail ilişkilerini etkilemeye başladığı görülmektedir.

6. Türkiye-İsrail Doğu Akdeniz MEB Sınırları Muhtemel Uzlaşmasının Kazanımları

Günümüze kadar gelinen zaman sürecinde, birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmış olan Akdeniz 2,9 milyon km² yüzölçümüyle ile birçok ticaret yoluna geçiş sağlayan önemli bir stratejik bağlantı noktasıdır. Tarih boyunca önemini koruyan bu bölgenin özellikle Leviathan Havzası'nı da içinde barındıran Akdeniz'in doğusu diye nitelendirilen bölümü, jeostratejik öneminin ardından son zamanlarda jeoekonomik konumuyla da dünyanın en kritik noktalarından biri haline gelmiş bulunmaktadır (Doğu Akdeniz Denklemine Stratejik Adım, 2020, s.6). Nitekim ABD jeolojik araştırma merkezi (USGS-US Geological Survey) verilerine göre Kıbrıs, Lübnan, Suriye, İsrail arasında kalan bölgede 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilirken Nil Delta havzasında ise 1,8 milyar varil petrol 6,3 trilyon metreküp doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz olduğu tahmin edilmektedir. Kıbrıs Adası'nın çevresinde ise 8 milyar varil petrol olduğu Girit'in güney ve güney doğusunda 3,5 metreküp doğalgaz bulunduğu açıklaması yapıldı (Bahçeşehir Üniversitesi, n.d.). Ayrıca Doğu Akdeniz, dünya genelindeki hidrokarbon rezervlerinin % 43-47'lik bölümünü barındıran Ortadoğu ve Hazar Havzası'nı dünya pazarlarına açan önemli bir güzergâh noktası ve 14 petrol ile doğalgaz hattına geçiş sağlayan enerji nakil merkezidir (Özekin, 2020, s.7-8). Dahası ev sahipliğini yaptığı enerji bakımından da bölge devletleriyle beraber bölge dışı aktörlerin de gittikçe ilgisini çeken bir nokta haline gelmektedir. Enerji noktasında bu kadar zengin bir bölge olan Doğu Akdeniz, Türkiye açısından enerjide bağımlı olduğu ülkeleri çeşitlendirerek bağımlılık oranını en aza indirmek ve bu sayede dış politika alanında daha esnek bir şekilde hareket etmek adına önemli bir kaynak alanı olma özelliği taşımaktadır. Çünkü enerji açısından bakıldığında Türkiye, Petrole %94, Doğalgaza %99 ve kömüre %90 oranında dışarıya bağımlı bir ülkedir (Yılmaz, 2020, s.41). Petrol ve doğalgaz konusunda Türkiye'nin kaynaklarının oldukça kıt olması Türkiye'yi enerji noktasında dışa bağımlı bir hale getirmektedir (Tamçelik ve Kurt, 2015, s.680). Nitekim

Enerji alanında bu oranda dışa bağımlı ülke olarak enerji kaynaklarını çeşitlendirme talebi ve boru hattıyla Türkiye'ye gelecek İsrail gazı beklentisi Ankara'yı Doğu Akdeniz'de İsrail ile yakın ilişkiler kurmaya yönlendirmektedir (Nasi, 2016, s.4). Enerji ihtiyacının fazlasını başka ülkelere ulaştırmak isteyen İsrail içinde Türkiye, alt yapısının hazır olması ve maliyet olarak daha uygun olması bakımından uzlaşılacak istenen bir devlettir. İsrail Ortadoğu'da başlayan halk ayaklanmaları sonrasında müttefiklerini kaybetme korkusu sebebiyle Yunanistan, Bulgaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Karabağ, Makedonya ve GKRY ile ilişkilerini geliştirip çıkar odaklı politik hamlelerde bulunmuştur (Aydoğan, 2011, 5). Türkiye'nin bölgede yeni esnek ittifaklar kurması eski ittifakların bozulmasını sağlayarak bölgede yen güç dengesi doğuracaktır. İsrail'in de Türkiye ile uzlaşma fikrine sıcak baktığı İsrail başbakanı yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. 2016 yılında İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu yaptığı açıklamada "Doğu Akdeniz doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılması için en alternatif güzergâhın Türkiye üzerinde geçecek olan boru hattı projesi olduğu, bunun İsrail ekonomisi için de büyük bir etki doğuracağı ve Türkiye'nin bu proje için çok iyi bir pazar alanı olduğu" açıklamalarında bulundu (Ulutaş, 2016, s.10).

İki ülke kendi ekonomik ve politik kazanımlarının gerektiği oranda birbirleriyle ilişkilerini geliştirmeye ve bölgede buna yönelik faaliyetlerde bulunmaya çalışmaktadır. Nitekim Türkiye ile diplomatik ilişkilerini yeniden geliştirmeye çalışan İsrail, 2020 yılında Yunanistan, GKRY, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Fransa'nın ortak hükmü çerçevesinde yayımlanan deklarasyonda Türkiye'nin Akdeniz'deki faaliyetleri illegal diye tanımlanmaya çalışılarak Türkiye'yi kınamaya katılan bu devletlerin arasında yer almamıştır. Yapılan açıklamalarda her ne kadar deklarasyonun Libya'daki anlaşmazlık üzere olduğu açıklaması yapılmış olsa da, buna rağmen İsrail, Türkiye ile karşı karşıya gelmemeye çalışmıştır. Türkiye-İsrail arasındaki ilişki siyasi bir takım anlaşmazlıklardan dolayı bunalımlı bir sürece girmesine rağmen hala devam eden ekonomik ilişkiler ve politik çıkarlar sayesinde alt düzeyde de olsa devam etmektedir. 2010 ve 2011 yıllarında Türkiye-İsrail dış ticaret hacmi 4,5 milyar dolara yaklaşmış ve 2013 yılında dış ticaret hacmi 5 milyar doları aşmış, 2014 yılında 5,8 milyar dolara ulaşırken 2018 iki ülke ticaretine ilişkin toplam hacim yeniden 5 milyar doları aşmıştır (Sarıaslan, 2019, s.1082-1084). Bu durum iki ülke arasında siyasi ve diplomatik alanında yaşanan bir takım sıkıntıların, ekonomik alandaki ilişkileri beklenildiği oranda etkilemediğini göstermiştir. İki devlet ilişkilerinin geri dönülemez bir boyutta olmadığı göz önünde bulundurulduğunda muhtemel bir Türkiye-İsrail MEB anlaşmasının sağlanmasıyla iki ülkenin kazançlı çıkılabileceğini göstermektedir.

Yakın tarihte Rusya'nın Ukrayna'yı işgale başlaması üzerine Avrupa'da başlayan gaz sorunu sebebiyle gözler tekrardan iptal edilen Türkiye-İsrail boru hattı projesine çevrildi. Çünkü Ukrayna işgali sonrasında Avrupa'nın enerji kaynaklarına alternatif kaynak bulma arayışı iki ülkeyi enerji noktasında kilit bir konuma getir (İsrail İle Türkiye Arasındaki Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, 2022). Özellikle Ocak 2022'de ABD'nin Doğu Akdeniz Boru Hattı projesinden desteklerini çektiğini açıklaması ve Şubat 2022'de ABD yetkililerinin Almanya ziyaretinde Avrupa'nın ve özellikle de Almanya'nın doğalgaz ihtiyacının Rusya dışında başka seçeneklerle giderilmesi açıklamalarında bulunulması, Türkiye üzerinden geçecek olan boru hattı projesi ihtimalini tekrardan kuvvetlendirdi. Nitekim ABD Avrupa'nın Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığı uzun vadede giderecek adımlar atılmasını istemektedir. Bu uzun vadede doğudan batıya ve güneyden kuzey doğru yeni enerji koridoru oluşturulacaksa coğrafi avantajı nedeniyle bütün yollar Türkiye'ye çıkmaktadır (Acet, 2022). Uzun yıllar Türkiye-İsrail arasında devam eden siyasi sorunları aşmak ve enerji konusunu görüşmek amacıyla yetkililer arasında başlayan ülke ziyaretleri de bu konuda söylenenleri destekler mahiyettedir.

Türkiye'nin bölgedeki menfaatler için bu ülkeye yönelik siyasi üslubun yumuşatılması önem teşkil etmektedir. Nitekim İsrail yetkilileri tarafından daha önce yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla İsrail kıyı açıklarında keşfettiği doğalgaz rezervlerinin kullanım fazlası olan %40'a yakın kısmını, başka ülkelere ihraç etmek istemektedir. Bunun içinde iki seçenek üzerinde araştırmalar yapıldı. İlk olarak ya alternatif boru hattı üretmek ya da doğalgazı sıvılaştırarak tankerlerle taşımaktır. Fakat tankerlerle taşımak hem çok maliyetli hem de terör grupları tarafından saldırıya uğrama ihtimalinden dolayı boru hattı ile taşınmasına karar verildi. Bu durumda boru hattı ya Kıbrıs-Türkiye güzergâhı üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacak ya da Kıbrıs-Yunanistan (Girit-Mora)-İtalya güzergâhı üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktır (Karabat, 2015). Lakin Kıbrıs-Yunanistan (Girit-Mora)-İtalya güzergâhının geçeceği noktalarda hem derinlik farkı bulunmakta hem de maliyet olarak 15 milyar dolar gibi yüksek bir rakama ulaşmaktadır. Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan boru hattı ise hem mesafe hem de maliyet olarak daha uyguna, 2-2,5 milyar dolara, yapılabileceği hesaplaması yapıldı (Demirbaş, 2019). Görüldüğü üzere iki bölgesel devlet için aradaki sorunların halledilmesi iki tarafında yararına gelişmeler doğuracaktır. Ancak Türkiye'nin bunun için sert siyasi üsluptan ziyade pragmatist adımlarda bulunarak bir an önce uzlaşma yoluna gitmesi gerekmektedir. Nitekim uzlaşmanın sağlanması halindeyse bölgedeki dengelerde de farklılıklar meydana gelecektir.

Türkiye ve İsrail'in boru hattı konusunda uzlaşmaları durumunda Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır, İtalya ve Filistin'in üyesi olduğu Doğu Akdeniz Gaz Forumunun muhtemelen Türkiye'yi de kapsayacak şekilde genişlemesi gerekecektir. Bu durumda forum, ya tüm kıyıdaş ülkeleri kapsayacak şekilde genişletilmeli ya da mevcut tüzel kişiliği sonlandırılarak Türkiye ile işbirliğinde bulunmak istemeyen ülkelerin yeni bir oluşum kurmaları gerekecektir (Oruç, 2019). Ayrıca boru hattı konusunda Türkiye ve İsrail'in uzlaşmada bulunması halinde bölgede, Türkiye-İsrail enerji koridoru kurulmuş olacaktır. Bu sayede İsrail Türkiye gibi alt yapı olarak hazır ve enerji koridoru olan bir pazar kazanırken Türkiye ise doğalgaz ithal ettiği ülke sayısını çeşitlendirerek enerji arz güvenliğini artırmış olacaktır (Karagöl ve Özdemir, 2017, s.50). Bu durum Türkiye'nin daha büyük bir enerji koridoru haline gelmesini sağlarken aynı zamanda bölgedeki konumunu da diğer bölge ülkelerine nispeten artıran bir etki yaratacaktır.

İsrail'in Türkiye ile MEB sınırları konusunda uzlaşması durumunda ise İsrail'in, GKRY ile deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmasını imzalamasıyla kaybettiği denizlerdeki hak ve menfaatleri tekrardan kazanılmış olunacaktır. Nitekim İsrail, GKRY ile yaptığı ikili anlaşma yüzünden 4.600 km² bir alan kaybına uğramaktadır. İsrail'in Türkiye ile MEB sınırları konusunda uzlaşmasıyla Güney Kıbrıs Rum yönetiminin sahiplendiği Afrodit gaz sahasının bulunduğu 12. sahanın tamamını, 8. 9. ve 11. sahaların büyük kısmı ile 1. 7. ve 10'uncu sahaların belirli bir kısmının üzerinde tekrardan söz sahibi olacakken, Türkiye'de Kıbrıs'ın güneyinde hak sahibi olma amacını gerçekleştirebilecektir. Türkiye'nin Libya ile imzalanan mutabakatın bir benzerinin İsrail ile imzalanması halindeyse GKRY'in, Mısır ile imzaladığı deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşmasını etkisiz bir duruma düşecektir (Yaycı, 2012, s.46-48). Nitekim böyle bir durumdan sonra Türkiye'nin diğer bölge ülkeleriyle de uzlaşması nispeten daha kolay olabilecektir.

Türkiye Doğu Akdeniz'de hem kendi menfaatlerini hem de Kıbrıs Türklerinin menfaatlerini etkin bir şekilde korumakla beraber bölgede oluşan enerji denkleminde yer alması çıkarları için gerekli bir durumdur. Enerji açısından % 72 oranında dışarıya bağımlı bir ülke olarak, enerji ithalatında bağılı olduğu ülkeleri çeşitlendirmek ve bu bağımlılığı en aza indirmek öncelikli dış politika seçenekleri arasında yer almaktadır. Özellikle büyüyen ekonomik yapısı ile artan gelir düzeyi esas alındığında hem enerji arz güvenliğini temin etmesi hem de

münhasır ekonomik bölge sınırları içerisinde yeni enerji kaynaklarını keşfetmesi lazım gelmektedir (Özekin, 2020, s.27-28). Bu sebeple bölgede birlikte hareket edebileceği ve işbirliği yapacağı ülkelere ihtiyacı bulunmaktadır. Nitekim küresel alanda Rusya'nın Ukrayna İşgalinin bölgedeki gelişmeler üzerinde belirleyici bir unsur olması Türkiye'yi bölgede uzlaşması gereken bir devlet olarak, ön plana çıkardığını söylemek gerekir.

Sonuç

Bu çalışmada, Doğu Akdeniz'de yaşanan çıkar çatışmalarıyla beraber Türkiye'nin bölgede ki dengelerde değişim yaratmak ve kendi çıkarlarını korumak amacıyla İsrail ile uzlaşmaya çalışması ve bu uzlaşmanın sağlayacağı kazançların neorealist teori ışığında incelenmesi yapılmaya çalışıldı. Bu amaçla bölgede meydana gelen gelişmeler açıklayıcı bir bakış açısıyla ele alınmış ve iki ülkenin uzlaşmasının önündeki engeller araştırılarak uzlaşma sağlanmasıyla yakalanılacak kazançlarının büyüklüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Neorealizmin belirttiği üzere devletlerin kazançlarının ve güvenliğinin her şeyden daha önemli olmasından dolayı her iki devlette uzlaşarak bölgede büyü bir güç haline gelebilir ve çıkarlarını diğer devletlere karşı birlikte savunabilirler. Nitekim Doğu Akdeniz son zamanlarda keşfedilen enerji sahaları sebebiyle bölge devletleriyle bölge dışı aktörlerin çıkar çatışmalarının yaşandığı bir alan haline geldi. Bölgenin asırlardır jeopolitik konumu, önemli deniz ve kanallara ulaşımı sağlaması noktasında taşıdığı önem, 2000 yılından itibaren enerji kaynaklarının aktarımını sağlaması ve enerji sahalarının keşfiyle beraber arttı. İçinde bulunduğumuz çağın devletlerinin enerjiye olan bağımlılıklarının artması sebebiyle hükümetler, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, enerji kaynağı açısından zengin olan bölgelerde ve enerji pazarlarında güç sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Enerji sahaları ve konumundan dolayı önemli olan Doğu Akdeniz, son zamanlarda adını enerji kaynakları ve bölgedeki güç mücadeleleriyle duyurmaktadır.

Neo-realizm, uluslararası sistemi hâkim bir güç olmadığı için anarşik bir ortam olarak değerlendirmektedir. Sistemdeki en önemli aktör olan devletin çıkarları en öncelikli olmalıdır. Neo-realist teori ışığında bakıldığında Doğu Akdeniz'de devletler kendi çıkarlarını, devamlılıklarını ve güvenliklerini sağlamak için politikalar üretmektedir. Bölgede devletlerinin bu sebeplerden dolayı yürüttükleri politikalar, diğer devletlerin politik çıkarlarıyla kesişmesinden dolayı krizler doğurmaktadır. Çatışma ve krizlerden ötürü anarşik bir ortam olarak tanımlanan uluslararası sistemde devletler, krizleri aşmak içinde güçlerini artırmaya çalışmaktadır. Devletler, uluslararası sistemde üstün bir gücün bulunmamasından dolayı kendi çıkarlarını düşünerek politik hamlelerde bulunmaktadırlar. Bölgede kendi çıkarları için diğer devletlere karşı hamlelerde bulunan GKRY gücünü İngiltere, ABD, Fransa ve Rusya'nın desteğinden almaktadır. Devletlerin kendi kazançlarını düşünerek hamlelerde bulunmaları bölgede ki enerji ve sınır anlaşmazlıklarını kızıştırmakta ve devletleri birbirine karşı güç artırımına itmektedir. Türkiye bu ortamda, belirlemiş olduğu MEB sınırlarını korumaya ve bunun içinde bölgede ki diğer devletlerle ilişkilerini iyileştirmeye çalışmaktadır. Bunun için ilk olarak Libya ile mutabakatta bulunuldu, İsrail ve Mısır ile de ilişkilerini diplomatik bir seviyeye taşınmaya çalıştı.

Türkiye için bölgede uzlaşmada bulunabileceği asıl önemli ülke İsrail'dir. İsrail'le uzlaşması, Türkiye'nin hem bir enerji geçiş güzergâhı olmasını hem de enerji piyasasında ithalat çeşitliliği ile arz güvenliğini artırması, bölgede daha güçlü bir aktör olarak görülmesini sağlayacaktır. Fakat iki devlet arasındaki siyasi, ideolojik sebepler ve Türkiye'nin İsrail'e yönelik siyasi eleştirileri, iki ülkenin bölgedeki çıkarlarının önünü tıkamaktadır. Türkiye'nin bölgedeki dengeleri değiştirmesi ve çıkarlarına ulaşması için pragmatist bir politika ve söylem

geliştirmesi gerekmektedir. Böyle bir uzlaşmadan küresel alanda kendi enerji ilişkilerini kuvvetlendirerek, bölgede daha güçlü bir aktör olarak sivrilecek olan İsrail'de karlı çıkmış olacaktır. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler ve son zamanlarda yapılan karşılıklı devlet büyüklüğü ziyaretlerinden de anlaşılacağı üzere, son yıllarda ilişkilerin kötü gidişatına rağmen, iki ülkenin bölgedeki çıkarları sayesinde uzlaşmada bulunması muhtemel görünmektedir. Böyle bir uzlaşma, İsrail'in güvenlik alanındaki zafiyetini gidermekle birlikte askeri harcamalarında da düşüş yaratabilir.

GKRY ve Yunanistan çıkarları nezdinde Türkiye, Doğu Akdeniz'de potansiyel bir tehdit kaynağı olarak algılandığı için, bu devletler diğer kıyı devletlerini yanlarına çekerek Türkiye'yi bölgede yalnız bırakmaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple de Doğu Akdeniz Boru Hattı (Eastern Mediterranean Pipeline) projesine Türkiye dâhil edilmedi. Fakat GKRY her ne kadar yaptığı deniz sınırları anlaşmalarıyla İsrail'in 4.600 km², Lübnan'ın 3.957 km² ve Mısır'ın 21.500 km² alanını kendi sınırlarına dâhil etmiş olsa da Türkiye'nin projesi yerine yapmaya çalıştığı projenin maliyetinden dolayı ekonomik olarak kaybetmektedir. Nitekim Türkiye'nin İsrail ile uzlaşması durumunda hayata geçirilmesi düşünülen boru hattı projesi, çok daha uygun bir maliyete denk gelmiş olacaktır. Bölgedeki kurulan devletlerarası gruplara ve projelere Türkiye'nin dâhil edilmemesi, Türkiye içinde çıkarları noktasında tehdit algısına neden olmaktadır. Bu durum bölgedeki güç dengesinde değişim yaratacağı için güvenlik ikileminin doğmasına yol açacaktır.

Görüldüğü üzere, kıyı ülkeleri arasındaki deniz yetki alanları sınırlandırılmasına dair anlaşmazlık, devletlerin hem kendi çıkarları peşinde koşmalarından hem de bölgede belirleyici güç olma çabalarından kaynaklanmaktadır. Bölge ülkeleri arasında ki bu belirsizliğin ortadan kalkması adına Türkiye ile İsrail arasında bir uzlaşma yaşanması belirleyici bir adım olma ihtimali taşımaktadır. Buna rağmen iki ülkenin deniz yetki sınırları ve önerilen boru hattı konularında uzlaşmalarıyla bir anda bütün sorunların biteceği anlamına gelmemektedir. Daha gerçekçi bir gözle ele alındığında bölgedeki dengelerin değişeceği ve Türkiye için şartların daha makul olduğu bir döneme geçilebileceği söylenebilir. Ayrıca bölgede böyle bir adımın atılması, kurulacak ilişkilerin hem önünü açacak hem de kıyı ülkelerine yararlı sonuçlar sunacaktır. Ekonomik olarak güçlenen bir devletin bölgesel olarak da güçlenmesi onun caydırıcı bir güç olmasını ve bölgede yeni dengelerin kurulmasını da sağlayarak havzadaki çatışma ve krizleri durdurabilecektir.

KAYNAKÇA**Kitaplar ve Makaleler**

1. AKGÜN, M., GÜNDOĞAR, S.S., GÖRGÜLÜ, A. (2014). Zor Zaman da Siyaset: İsrail-Türkiye İlişkileri. TESEV Yayınları.
2. ALPAGO, H., KILINÇ, M. (2021). Examining the Economic and Political Dimensions of the Eastern Mediterranean Problem from a Macroeconomic Perspective within the Framework of Neo-Realism and Neo-Liberalism. *Florya Chronicles of Political Economy*, 7(2), 127-146.
3. ARI, T. (2018). Uluslararası ilişkiler kuramları I. Anadolu üniversitesi, Eskişehir.
4. ARIDEMİR, H., ALLI, Ç. (2019). Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge tartışmalarının Analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 188-202.
5. ASHLEY, R.K. (1984). The Poverty of Neorealism. *International Organization*, 38(2), 225-286.
6. AVAN, E.A. (2020). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye'nin Politikası ve AB'nin Yaklaşımı. *Avrasya Etüdlere*, 91-118.
7. AYDOĞAN, B. (2011). Bir Analiz: Türkiye - İsrail İlişkileri. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
8. ÇİÇEKÇİ, C. (2018). Arap Baharı Sonrası İsrail Dış Politikası. Kriter Yayınevi, İstanbul.
9. ÇOLAK, Y. (2019). Doğu Akdeniz'den Basra'ya Krizler ve Düzen III. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu (2019). Polis Akademisi Yayınları.
10. Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı (2020). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
11. DÜZGÜN, D.M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 1 (47), 256-276.
12. ERTÖY, B. (2019). Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1-29.
13. HARUNOĞULLARI, M. (2020). Eastern Mediterranean energy basin: International conflict and competition on the region. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 455-481.
14. HAVA, H.T. (2020). Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervlerinin Ekonomik ve Güvenlik Boyutuyla Türkiye Açısından Değerlendirmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(35), 675-706
15. İLGEN, F. (2019). Realist Bir Bakış: Vestfalya Barışı ve Etkileri. *Icoess 2019*, 3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi, Muğla, 247-261.
16. İSTİKBAL, D., BOYRAZ, H.M. (2019). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 69-86.
17. KARAGÖL, E.T., ÖZDEMİR, B.Z. (2017). Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü. SETA Yayınları.
18. KEDİKLİ, U., DENİZ, T. (2015). Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Alternatif Politika*, 7(3), 399-424.
19. KÖKYAY, F. (2020). Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3). 2504-2528.
20. LIKA, I. (2020). Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki Tehlikeli Oyunu. SETA Analiz, S:330.
21. MEARSHEİMER, J. J. (1994-1995). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3), 5-49.

22. MEARSHEİMER, J. J. (2009). Reckless States and Realism. *International Relations*, 23(2), 241-256.
23. MORGENTHAU, H. J. (1949). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.
24. NASI, S. (2016). Türkiye-İsrail: Anlaşma Uzlaşmanın Teminatı Olabilir mi?. *Birikim Dergisi*, 328-329.
25. ORUÇ, H. (2021, Ocak 12). İsrail'in Doğu Akdeniz politikası ve Türkiye (I)(II). https://www.researchgate.net/publication/348663525_ISRAIL'IN_DOĞU_AKDENIZ_POLI_TIKASI_VE_TURKIYE_III
26. ÖRNEK, S., MIZRAK, B. (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15), 13-32.
27. ÖZEKİN, M.K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-51
28. PAPADİMİTRİOU, J. (2020). EastMed: Belirsizliklerle Dolu Boru Hattı Projesi. <https://www.dw.com/tr/eastmed-belirsizliklerle-dolu-boru-hatt%C4%B1-projesi/a-51883677>
29. SARIASLAN, F. (2019). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*.
30. SADEGHİ, A. (2017). *Waltz: Anarchic Orders and Balances of Power*. European University of Lefke, International Organization, Cyprus.
31. SD RAPOR (2019). Doğu Akdeniz'de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açıdan Yapılması Gerekenler. Ankara.
32. SNYDER G.H. (2002). Mearsheimer's World Offensive Realism and the Struggle for Security. *International Security*, 27(1). 149-173.
33. ŞAFAK, E. (2020). Türkiye ile Libya Arasında İmzalanan Mutabakat Muhtırasının Geleceği ve Bölgeye Yansımaları. *Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi*, S:2.
34. TAMÇELİK, S. - KURT, E. (2015). İsrail'in ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin (GKRY) İzlediği Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 673-699.
35. TAMCELİK, S. (2011). Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi. *Center for Turkish Studies Portland State University*, 3(1).
36. TOKATLI, S.G. (2022). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21), 122-141.
37. TUĞ, Z. (2019). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı Sorunu. *Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Karabük.
38. TUĞRUL, B. (2018). Doğu Akdeniz'in Enerji Politik Açısından Önemi. *Tasam Yayınları*.
39. ULUTAŞ, U. (2016). Diplomatik Normalleşme Türkiye-İsrail İlişkilerini Neler Bekliyor?. *SETA Analiz*, S:167.
40. WALTZ, K. (1992). Realist thought and neorealist theory. *Journal of international affairs*.
41. WALTZ, K. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628.
42. WALT, S.M. (1987). *The Origins Of Alliances*. *International Relations*
43. YAYCI, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6).

44. YAYCI, C. CEYHAN, Z. (2020). Israel is Turkey's Neighbor Across the Sea: Delimitation of the Maritime Jurisdiction Areas between Turkey and Israel. *Turkeyscope*, 4(8).
45. YAYCI, C. (2020). Türkiye - Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması'nın Sonuç ve Etkileri. *Kriter Dergisi*, 4(42).
46. YESEVİ, Ç.G. (2021). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Normalleşme, (Yeniden Dostluk). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.
47. YILMAZ, E.A. (2020). Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 27- 48.

İnternet Kaynakları

1. ACET, M. (2022, Ekim 2). Enerji oyununda Türkiye'nin artan değeri. *Yeni Şafak*. Enerji oyununda Türkiye'nin artan değeri - Yeni Şafak (yenisafak.com)
2. ASLAN, C. (2018, Haziran 10). Doğu Akdeniz'in önemi ve Kıbrıs Adası!. Blogger. <https://cemal-aslan.blogspot.com/2018/06/dogu-akdenizin-onemi-ve-kbrs-adas.html>
3. ÇAM, T. (2019, Mart 12). Türkiye-Libya anlaşması Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasında önemli kazanım. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-anlasmasi-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasinda-onemli-kazanim/1662097>
4. DEMİRBAŞ, B. (2019, Aralık 24). East-Med'in maliyeti boylarını aşar. *Aydınlık*. <https://www.aydinlik.com.tr/east-med-in-maliyeti-boylarini-asar-turkiye-aralik-2019>
5. DEMİRYOL, T. (2020, Eylül 7). Doğal gaz ve Doğu Akdeniz'in jeopolitiği. Heinrich-Böll-Stiftung Derneği. <https://tr.boell.org/tr/2020/09/07/dogal-gaz-ve-dogu-akdenizin-jeopolitigi>
6. DOĞAN, N. (2014, Ocak 15). Doğu Akdeniz'de enerji stratejileri ve bölgesel güvenliğin geleceği, 21. Yüzyıl Dergisi. <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/dogu-akdenizde-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi>
7. KARABAT, A. (2015, Aralık 18). İsrail'in Türkiye'ye ihtiyacı var. *Aljazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/israilin-turkiyeye-ihtiyaci-var>
8. KÜÇÜK, G. – BEGÇECANLI, B. (2019, Şubat 8). Doğu Akdeniz'de Lübnan-İsrail anlaşmazlığı Türkiye'ye yarayabilir. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-lubnan-israil-anlasmazligi-turkiyeye-yarayabilir/1547663>
9. ORUÇ, H. (2019, Aralık 19). Doğu Akdeniz'deki son gelişmeler sonrası Türkiye-İsrail ilişkileri. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdeniz-deki-son-gelistmeler-sonrasi-turkiye-israil-iliskileri/1678373>
10. DOSTER, B. (2021, Mart 10). Türkiye - Mısır yakınlaşması, İsrail ve Suudi Arabistan. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/baris-doster/turkiye-misir-yakinlasmasi-israil-ve-suudi-arabistan-1819438>
11. Bahçeşehir Üniversitesi. (n.d.) Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri Türkiye'nin 572 yıllık ihtiyacını karşılıyor. Erişim: Şubat 27, 2023. <https://bau.edu.tr/haber/15966-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-hidrokarbon-rezervleri-turkiye%E2%80%99nin-572-yillik-ihtiyacini-karsiliyor>
12. Euronews. (2022, Nisan 3). İsrail İle Türkiye arasındaki doğal gaz boru hattı projesi Rus gazına karşı Avrupa için çözüm mü?. İsrail ile Türkiye arasındaki doğal gaz boru hattı projesi Rus gazına karşı Avrupa için çözüm mü? | Euronews

-
13. YAYCI, C. (n.d.). Doğu Akdeniz'deki son durum hakkında görüş ve değerlendirmeler. Bahçe Şehir Üniversitesi. <https://bau.edu.tr/haber/15958-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-son-durum-hakkinda-gorus-ve-degerlendirmeler>

EXTENDED SUMMARY

In recent years, with the uncontrolled increase in the world population, the acceleration of industrialization and the increasing effects of Global Warming, some problems have emerged. Companies dealing with product or service marketing have taken a number of responsibilities in order to eliminate these problems. While fulfilling consumer needs and desires, companies are also expected to manage this process by producing environmentally friendly products in a way that will cause the least harm to the environment within the principles of sustainability. According to Karaca (2013: 99), consumers demand more use of renewable resources that create less pollution, reduce waste, and recycle more in production, and products are safer in the eco-system. In his respect, Biner (2014: 1) indicates that individuals with environmental concerns change their purchasing habits, preferring products that have minimal or no harm to the environment, and reflect their environmental concerns in their purchasing behaviour. This study aims to investigate the effect of demographic characteristics of Hakkari State Hospital employees on green product purchasing behaviour.

The quantitative research method is used in the research. For data collection process, the survey method was preferred to quantitative methods. 5-point Likert scale is used to achieve the objectives of the study. The answers are coded as 1=Strongly Disagree, 5=Strongly Agree. The questionnaire is prepared in two parts in total. In the first part, there are questions about the demographic characteristics of the participants (gender, marital status, age, education level, occupation, and household income). In the second part, first of all, the relevant literature is reviewed in detail (Onurlubaş, (2016); Korkmaz, Atay & Yıldırım, (2017), the questionnaires used in previous studies are examined, and the "Green Product Purchasing Behaviour Scale" has been developed in the light of this information. The data obtained from the interviews has been recorded in the IBM SPSS Statistics 21 data analysis program to make statistical calculations.

Following the descriptive statistics, the sub-dimensions of the green product purchasing behaviour scale is determined by factor analysis, and the relationship of these dimensions with demographic factors is investigated by t-test and ANOVA analysis.

In this study, Cronbach's alpha coefficient is used to test the reliability of the scales. Therefore, since the alpha coefficient for the reliability coefficient (Cronbach's alpha value) of the 11-question green product purchasing behaviour scale is used in the study is 0.911, the scale is highly reliable.

According to the factor analysis performed in this study (Kaiser-Meyer-Olkin Sample Measurement: 0.913 and Significance level: 0.000), it is understood that attitudes and thoughts about green product purchases show a two-dimensional structure. (Table 2).

The "t" test is also utilized to determine whether the sensitivity of the consumers within the scope of the research to green product purchasing and economic factors differ according to the gender (Table 3). The results of analysis present that there is no statistical difference between the thoughts of men and women in evaluating the factors. Therefore, the H1 hypothesis is not accepted.

As a result of the ANOVA analysis, it is determined that the thoughts of the employees on green marketing differed only on purchasing green products, depending on the age group. Tukey test is conducted to determine the direction of the difference in the evaluation of factors depending on the age groups of the employees. According to the Tukey test, it is found that employees in the 26-35 age group are less sensitive to purchasing green products compared to the employees in the 36-45 age group. In this context, the H₍₃₎ hypothesis has been accepted. As a result of the ANOVA test, it has been concluded that the

economy and green product purchasing behaviour of the employees did not show a statistically significant difference ($p>0.05$, $p<0.10$) taking into account the marital status, education level, occupation, and household income of the employees. In other words, demographic variables such as marital status, education level, occupation, and household income are not effective on the economy and green product purchasing behaviour of the employees participating in the research.

Although green awareness continues to increase in our country, it can be stated that the same speed is not in question in its transformation into green purchasing behaviour. Therefore, taking into account the fact that world resources are being depleted, this study aims to measure the impact of demographic characteristics of health workers in Hakkari on green purchasing behaviour. However, the most important limitation of this study is that the research sample is limited to Hakkari State Hospital staff, which does not allow the generalization of the results found here. However, it is expected to be a guide for future studies in this area that will measure consumers' awareness of purchasing with extended data, focusing on green products, making contributions to the qualitative studies, and support the findings of this paper.

SOSYAL AFETLER SAVAŞ VE GÖÇ: KARABAĞ (AZERBAYCAN) ÖRNEĞİ

Aydın BÜYÜKSARAÇ¹ Famil ATAKİSHİYEV²

Özet

Milyonlarca insanın zorla yeniden yerleştirilmesi sorunlarının modern dünyanın en akut sorunları arasında yer almaktadır. Bir sosyal afet türü olan göç, günümüz dünyasının ve bulunduğumuz coğrafyanın en önemli sorunlarından biridir. Bu çalışmada örnek olarak, Baküde Karabağ göçmenleri kullanılmıştır. 1923'ten beri süren sistemli olarak göçe zorlanan Azeri halkının yaşadığı ekonomik, sosyal, kültürel vb durumlar hakkında bir anket çerçevesinde inceleme yapılmıştır. İşgal edilmiş bölgelerin, terör örgütlerinin yaşam, barınma ve illegal faaliyetleri için kullanılması tüm bölgeyi tehdit etmektedir. Göçe zorlanmış insanların yaşadıkları zorluklar ve geçen zaman içinde yaşamsal kayıpları çalışmanın içeriğinde sunulmuştur. İşgal edilmiş bu bölgelerin terör örgütlerinin yaşam, barınma ve illegal faaliyetleri için kullanılması tüm bölgeyi tehdit etmektedir. İşgalden kurtulmuş bölgelerin gerçek sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Göçmen durumuna düşmüş bu insanlara geri dönüşleri için gerekli imkânlar sağlanmalıdır. Yerleşecekleri yerlerde imar, altyapı çalışmaları yapılmalı, modern ihtiyaçlara cevap verebilecek yapılar tesis edilmediler. Kendi içinde büyük ilgi uyandıran göç sorununun Bakü örneğinde analizi, tüm modern dünya topluluğunun dinamiklerini tüm karmaşıklığı ve çeşitliliğiyle göz önünde bulundurarak "kesişen" bir kaynak rolü olarak verimli olabilir. Göç sorunları, kendisi de farklı bir insan uygarlığına "göç" halinde olan modern toplumun birçok "acı" noktasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Karabağ, Göç, Sosyal Afet, Mülteciler

SOCIAL DISASTERS, WAR AND MIGRATION: THE CASE OF KARABAKH (AZERBAIJAN)

Abstract

The problems of forced resettlement of millions of people are among the most acute problems of the modern world. Migration, a type of social disaster, is one of the most important problems of today's world and our geography. In this study, Karabakh immigrants from Baku were used as an example. A survey was conducted on the economic, social, cultural, etc. situations of the Azeri people, who have been systematically forced to migrate since 1923. The use of occupied areas for the life, shelter and illegal activities of terrorist organizations threatens the entire region. The difficulties experienced by people who were forced to migrate and their vital losses over time are presented in the content of the study. The use of these occupied regions for the life, shelter and illegal activities of terrorist organizations threatens the entire region. Liberated territories must be given to their rightful owners. These people, who have become immigrants, should be provided with the necessary opportunities for their return. In the places where they will settle, zoning and infrastructure works should be done, and structures that can meet modern needs have not been established. The analysis of the migration problem, which in itself is of great interest, in the case of Baku, can be fruitful as an "intersecting" resource role, taking into account the dynamics of the entire modern world community in all its complexity and diversity. Migration problems lead to many "pain" points of modern society, which is itself "migrating" to a different human civilization.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, Immigration, Social disaster, Refugees

¹ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksekokulu, Çanakkale, absarac@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4279-4158

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksekokulu, Çanakkale.

GİRİŞ

Doğal afetler gibi savaş ve iç çatışmalar sonucu da insanlar tarih boyunca çoğu zaman bir yöntem olarak bulunduğu bölgeleri ya terk etmek zorunda kalmış ya da yerinden edilmiştir. İster ülke içinde göç etmek zorunda kalsın isterse sınır dışına göç etmek zorunda kalsın yaşamı tehdit eden unsurlardan dolayı göç eden kişileri yeni yaşamlarında yeni tehditler beklemektedir. Göç ederken ve göç ettikten sonra bireylerin temel ihtiyaçlara erişimleri zorlaşmaktadır. Bazen bir savaş veya iç çatışmanın olumsuz etkileri yıllarca devam edebilmektedir. Bu bağlamda göç bazen savaşlardan ve iç çatışmalardan kaçışın, hayatı kurtarmanın, daha güvenli bir hayata doğru yol almanın adı olmaktadır. Ancak bu umutlarla yola çıkan kişilerin ve zorunlu kitlesel göçlerin karşısına engellemeler, yasaklar, dışlanmalar, ayrımcılıklar, damgalanmalar, belirsizlikler, riskler, açlık, tuzaklar ve daha birçok sorun çıkmaktadır. Başka bir ifade ile bir kısım zorunlu göçler bir yönüyle felaketten kaçış iken göçün kendisi bir felakete dönüşebilmektedir. Birçok ülke ise kendi çıkarlarını korumak amacıyla afetten kaçan afetzedelere kapılarını sonuna kadar kapatabilmektedir. Savaş ve iç çatışmalara bağlı olarak dünyada yerinden edinilen insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Savaş ve iç çatışmalardan kaçarak göç eden insanlar çoğu zaman yakın bölgelere yönelmekte ve ilk süreçte bir kampa sığınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki sığınmacıların bulunduğu kamplar ise çoğu zaman sığınmacılara temel hizmetleri sunmada zorluk yaşamaktadır. Doğal afetlerin parametrelerini oluşturan yetersiz beslenme, özellikle çocukların sağlıklarını tehdit eden bulaşıcı hastalıklar ve kötü sağlık koşulları sorunların başında gelmektedir.

Savaş ve iç çatışma sonucu göç edenler özellikle ilk süreçte barınma kamplarına sığınmaktadır. Nüfusun oldukça yoğun olduğu barınma kamplarında afetzedeleri birçok risk beklemektedir. Bu risklerin başında kamplarda hızla yayılan salgın hastalıklar gelmektedir. 1994 yılında Ruanda'da iç çatışmalar sırasında Goma'daki kamplara sığınan göçmenlerden sadece 50 bin kişi bir ay içinde hayatını kaybetmiştir. Diğer taraftan doğal afetler gibi savaşa bağlı gerçekleşen zorunlu göçlerin ani gerçekleşmesi ve birçok kişinin birlikte hareket etmesi barınma, sağlık, eğitim gibi hizmetlerin sunumunu zorlaştırmaktadır. Nitekim günümüzde büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelere sığınan zorunlu göçmenlerin önemli bir kısmı hayati problemlerle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.

Azerbaycan'da Ermenilerle çatışmalardan ve işgalden dolayı Karabağ ve çevre topraklardan 1990'ların ortalarında yaklaşık 750 bin mülteci başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Karabağ'ı terk etmeye zorlanmış, yerinden edilmiş kişiler olarak Azerbaycan'ın diğer bölgelerine zorunlu olarak yerleşmiştir.

Azerbaycan, "Yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin istihdamının artırılması" Devlet Programını uygulamaktaydı. 1990'ların başından beri Ülke İçinde Yerinden Edilmişlerlerin (ÜİYE) yaşadığı son çadır kampları 2007'de kaldırılmış, 2014 yılında yaklaşık 180.000 mülteci ve yerinden edilmiş kişiye 80'den fazla yerleşim alanı oluşturulmuştur (DYMM, 2014). Ayrıca, çok sayıda ÜİYE, akrabalarının dairelerine, yurtlarına ve kamu binalarına yerleştirilmiştir. Aynı zamanda, bazı ÜİYE'lerin boş ev ve apartmanlara el koyması tartışmalara ve davalara yol açmıştır. 2011'de Dünya Bankası, ÜİYEler arasındaki yoksulluk oranının ulusal ortalamasının %5 üzerinde, %25 olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda, ülkedeki %43'lük işsizlik oranının aksine, bu oran ÜİYE kişiler arasında %60'tır (DYMM, 2014).

Bu geniş zorunlu göçmen grubunun birden çok sosyo-ekonomik sorunu aniden ortaya çıktı. İlk olarak, bu insanlar, başkente ve diğer şehirlere kaotik bir şekilde yerleştirildi. Bu durum halen devam etmekte ve ülkedeki birçok siyasi süreci etkilemektedir. Başlangıçta mülteciler Azerbaycan'da büyük bir şefkat ile karşılandı. Masum kurbanlar olarak görüldüler. Ancak çok geçmeden, yerel halk ile zorunlu göçmenler arasındaki ilişkiler büyük ölçüde değişti. Zorunlu göçmenler barınma ve işyerlerine ihtiyaç duyarken, yetkililer sorunlarını çözmek konusunda isteksizdi. Tamamen terk edilmiş, mülteciler ve zorunlu göçmenler sorunlarını kendi başlarına çözmeye çalıştı. Başkent Bakü'deki durum, apartmanlara şiddetle el konulmasının yaygınlaştığı 1990'ların başında özellikle zordu. Bu tür eylemler, elbette, yerel sakinleri yabancılaştırdı. Aslında Bakü sakinleri, Ermenistan'dan gelen mültecilere aşağılayıcı bir şekilde "Erevan Azerice"nin kısaltması olan "evraziler" adını verdiler. Günlük kullanımda yaygın olan bu aşağılayıcı isim, Azerbaycanlı göçmenler için bir fobinin kanıtıdır. Mayıs 1994'te Karabağ'daki savaşın sona ermesinden sonra durum düzelecek gibi görünüyordu. 1990'ların başında, başta başkent sakinleri olmak üzere birçok şehir sakini, çeşitli nedenlerle evlerinden çıkarak, kendi ülkelerindeki sorunlar sona erene kadar Rusya'da veya diğer BDT cumhuriyetlerinde beklemek niyetiyle ülkeyi terk etti. Ancak ateşkesin ardından geri dönmeye başladılar. Bu özellikle eski Bakü sakinleri için geçerliydi. Evlerine dönen pek çok kişi için karşılaştıkları durum şok ediciydi, çünkü onların yokluğunda boş daireleri mülteciler ve zorunlu göçmenler tarafından alınmıştı. Yasal kat malikleri mahkemelere başvursalar da evlerini geri alamadılar. Bakü'de kaçak evlere el konulması sorunu o kadar yaygınlaştı ki, medyada en çok tartışılan konulardan biri haline geldi. Sadece Bakü'de 6.000 daire alındı ve sahipleri hala onları istiyor. Aynı zamanda, Karabağ çatışması devam ederken mülteciler yasadışı olarak işgal edilmiş apartmanlardan tahliye edilemedi. Böylece, yetkililer tarafından yapay olarak yaratılan konut sorunu, özellikle Bakü'de yerel halkın mültecilere ve zorunlu göçmenlere karşı tutumunu kötüleştirdi. Bunlara ve en önemlisi de istihdam sorunlarına hızla başka sorunlar da eklendi. İlk olarak, bu zorunlu göçmenler, batılı ve diğer şirketlerin yerleşik olduğu ve dolayısıyla iş bulma şanslarının daha yüksek olduğu başkentte iş bulmaya çalışıyorlardı. Ancak, göçmenlerin yetersiz eğitimi nedeniyle bu işleri bulmak zor oldu.

Göç süreçlerinin incelenmesi, göç kavramının ve içeriğinin büyük ölçüde siyasi, etnik, sosyo-ekonomik ve dini faktörlerle çarpılan belirli tarihsel koşullar tarafından belirlendiğini göstermektedir. Uluslararası göç durumunun özünü ve gelişiminin olası beklentilerini anlamak için, 20. yüzyılın sonundaki küresel, bölgesel ve ulusal süreçleri akılda tutmak gerekir. Böylece, siyasi coğrafyadaki bilim adamlarının ve uzmanların tahminlerine göre, dünya düzeninin ve dünya düzeninin alternatif bir küreselleşme ve uluslararasılaşma eğilimi küresel ölçekte ivme kazanmaktadır.

BAKÜ BİNEGELDİ İLÇESİ, BÖLGEYE GÖÇ DALGALARI

Savaşın üzerinden 28 yıl geçmesine rağmen göçmenler hala birçok sosyal ve ekonomik zorlukla karşı karşıyadır. Birinci Dağlık Karabağ Savaşı'ndan sonra yapılan araştırmalar genellikle zorla yerinden edilen göçmenlerin karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunlarına yöneliktir. İstatistiklerin derlenmesi ve önceden hazırlanmış raporlar aracılığıyla göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar ortaya konmaktadır. Bu noktada yeni bir çalışmanın nitel araştırma yöntemleriyle uygulanması araştırmaya özgünlük kazandırmaktadır (Gökçe, Özden, Demir, 2008).

1991-1993 Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonucunda göç etmek zorunda kalanlara zaman, maliyet açısından ulaşmanın zor olması, araştırma için uygun bir model olmasını

sağlamıştır. Bu nedenle, nüfusun daha küçük bir grubu olan Bakü'nün Binegedi ilçesi araştırma örneği olarak seçilmiştir.

Azerbaycan toplumunda gerek Sovyetler Birliği döneminde gerekse son dönemde yaşanan göç hareketleri ülkenin demografik yapısını olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz etkileşim ilk aşamada kadın erkek dengesinde kendini gösterir. Toplumda zaten var olan kadın ve erkek nüfus arasındaki orantısız dengesizlik (kadınlar için %51.2, erkekler için %48.8) mülteciler ve zorunlu göçmenler arasında büyüdüğünden, bu rakam kadınlar için %54,2'ye yükselmiş ve bu rakam erkekler için %45.8'e düşmüştür.

Kaçkınlar ve Mecburi göçmenler arasında aile reisinin kadınlardan oluştuğu ailelerin sayısında ise toplumun diğer kesimlerine göre ciddi bir artış bulunmaktadır. Bunun genel göçmen ailelere oranı % 20'lere yaklaşmaktadır. Toplum içerisinde bu tür ailelerin geçim şartları haliyle daha kötü durumdadır. Mecburi göçmenlerden 17 yaşından küçük olanların nüfusu 196.480'dir. Ayrıca 126.482 kişi öğrenci, 301.359 kişi çalışabilir nüfus, 196.380 kişi işsizler, 116.554 kişi emekliler, 5.000 kişi yetim çocuklar ve 4.000 kişisi ise kimsesizlerden ibarettir

Ülke içinde yerinden edilmişlerin (ÜİYOK) etnik yapısına bakıldığında 565.408 kişi Azerbaycanlılar, 317 kişi Ruslar, 4.628 kişi Kürtler ve 131 kişi diğer etnik unsurların oluştuğu görülmektedir. Bu vesileyle Ermeniler Azerbaycan topraklarını işgal ederken, yaşayan nüfusun tamamı bölgeden kovulmuştur. 1999 istatistiklerine göre, Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü, ülkedeki toplam kaçak ve zorunlu göçmen sayısını 1 milyon kişi olarak tahmin etmektedir. Ancak bu rakama askeri ve işgal altındaki topraklara yakın yerleşim yerlerinden göç edenler de dahildir. 1999 yılı itibarıyla ülkede kayıtlı toplam kaçak ve zorunlu göçmen sayısı 788.800'dür. Aynı kaynakta Ermenistan'dan göç edenlerin sayısı Kazakistan'dan 192.100 kişi, Rusya'dan 1.600 kişi ve Özbekistan'dan 1.000 kişidir.

Ayrıca Ermenistan'dan kaçan Ermeniler ile Bakü'de yaşayan Ermenilerin ev değiştirmelerine resmi olarak izin verilmektedir. Göçmenler arasında ise çadırlarda, kışlalarda, yük vagonlarında, bitmemiş binalarda, yol kenarlarında ve mağaralarda yaşayan ailelerin durumu daha da zordur. Özellikle kış aylarında burada barınmak çocuklar ve yaşlılar için kabul edilemez. Elektrik, su ve kanalizasyonun olmadığı bu sağlıksız yerlerde yaşayan çocukların sağlıklı büyümeleri ve topluma katılmaları uzun zaman alacaktır. Binegedi'de Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmenlerin yaşamsal alan dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Binegedi'de Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmenlerin kategorileri (<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2699-published.pdf>)

Kaçkın ve mecburi göçmenlerin kategorileri	Sayı	Toplam içindeki (%)
İşgalden kurtulmuş rayonlarda (illerde) önceki yaşadıkları yerlere dönen göçmenler	80.044	9,93
Çadırlarda, barakalarda, tren vagonlarında, Topraak mağaralarda, inşaatlarda ve diğer yerlerde meskunlaşanlar	118.997	14,77
Kaçkın ve mecburi Göçmenlerin sıkça	357.125	44,32

meskunlaştıkları rayonlarda (illerde)		
Baku şehrinde yaşayanlar	226.338	28,09
Baku şehrinde sosyal binalarda	62.545	7,76
Baku şehrinde inşaatlarda	404	0,05
Baku şehrinde özel ve devlet evlerinde	163.389	20,28
Sumgayit şehrinde yaşayanlar	128.3.33	15,93
Sumgayit şehrinde sosyal binalarda	37.602	4,67
Sumgayit şehrinde inşaatlarda	3.780	0,47
Sumgayit şehrinde özel ve devlet evlerinde	86.051	10,68
Sumgayit şehrinde yol kenarında yaşayanlar	900	0,11
Köy bölgelerinde yaşayanlar Özel ve Devlet evlerinde	257.340	31,94

Azerbaycan'ın toplam nüfusuna kıyasla kaçak ve zorunlu göçmen sayısının artması, ayrıca ülke topraklarının %20'sinin işgal edilmiş olması Azerbaycan'da kamu kuruluşlarının kurulmasını zorlaştırmaktadır (www.azadqarabag.azerall.info, 2007). Yaklaşık 15 yıldır 1 milyona yakın Azerbaycan vatandaşı bir gün atalarının topraklarına dönme umuduyla evsiz olarak yaşamaktaydı. Azerbaycan'ın birçok bölgesinde Karabağ göçmenleri şehirlerin sağlıklı bir sosyal altyapıya sahip olmasına engel olmakta ve birçok şehirde “gecekondu” şeklinde sosyal sorunlar yaşanmaktadır. ÜİYE ailelerinin 2/3'ü gıda yardımı almasına rağmen gıda ve gıda dışı ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Ailelerin sadece %25'i ihtiyaçlarını bir şekilde karşılayabilmektedir. Günümüzde devlet (ödenekler, maaşlar, emekli maaşları, sosyal güvenceler) göçmenler için en önemli gelir kaynağı olarak görülmektedir. Günümüzde kaçak ve zorunlu göçmenlerin gelir kaynakları arasında sivil toplum kuruluşları ve bazı devletler tarafından sağlanan insani yardımlar önemli bir yer tutmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Mülteci (kaçkın) ve mecburi göçmenlerin geçim durumu (Hatemov, 2005: s.143)

Gruplar	İhtiyaç Derecesine Göre Kaçkın ve Mecburi Göçmen Grupları	Sayı	%
1. Şiddetle Acil ihtiyaç Duyanlar	Çadırlarda, tren vagonlarında ve inşaatlarda yaşayanlar	63.510	7.9
2. Acil ihtiyaç Duyanlar	Toprak mağaralarda, yol kenarlarında ve köylerdeki sosyal binalarda	104.406	12.9
3. Acil ihtiyaç Duyanlar	Baraka kasabalarda, Bakü ve Sumgayit gibi büyük Şehirlerde sosyal binalarda yaşayanlar	131.017	16.3

4. Kısmen ihtiyaç Duyanlar	Özel, Devlet ve diğer evlerde yaşayanlar	506.780	62.9
AZERBAYCAN	Kaçkın ve Mecburi Göçmenlerin Toplam Sayısı	805.713	100

Genel olarak, Bakü'de yaşayan ÜİYE'lerin, kayıtlı ve kayıt dışı işgücü tabanlarına erişim açısından köylerde yaşayan ÜİYE'lere göre daha iyi koşullarda olduğu hissedilmektedir. Bu nedenle, Bakü ve Gence şehirlerinde görüşülen ÜİYE'li erkeklerin çoğunluğu kayıt dışı işgücü piyasasında çalıştıklarından bahsetmiştir. Çoğu küçük ticaretle uğraşmakta ya da arabası olanlar ehliyetsiz taksi hizmeti vermektedir. Diğerleri, halk arasında "köle pazarları" olarak bilinen kayıt dışı işgücü piyasalarında düşük ücretli işçi olarak çalışmaktadır. Ankete katılan IDP kadınları, erkeklerden farklı olarak, kadınların çoğunun çalışmadığını ve zamanlarının çoğunu evde geçirdiklerini belirtmiştir. Ülke içinde yerinden edilmiş az sayıda kadın kamu sektöründe, çoğunlukla öğretmen ve hemşire ya da bazen doktor olarak çalışırken, diğerleri kayıt dışı (iş sözleşmesi olmadan) temizlikçi, fırıncı veya pazarlarda ticaret yapmaktadır. Kaçkın ve mecburi göçmenler Azerbaycan toplumu içerisinde yoksul kesimin en alt tabakasında bulunmaktadır. Toplumun bu kesimindeki mevcut yoksulluk Azerbaycan toplumunda bazı sosyal erozyonlara da sebep olmaktadır. Özellikle göçmen ailelerde genç nüfus arasında ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkan bu durum klasik Azerbaycan ailesinin gelecek yapılanması üzerinde ciddi sorunlara yol açabilecek niteliktedir. İşsizlik sorunu Azerbaycan'ın genelinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. İşsizlik her geçen artmakta, özellikle ülke içinde ve dışında gerçekleşen göçlerden sonra işsizlik sorunu içinden çıkılmaz durum almaktadır. Elbette ki, bu durumdan en çok etkilenenler mültecilerdir. Kaçakların ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sahip olduğu fiziksel hastalıkların yanı sıra, savaşın ve kötü yaşam koşullarının neden olduğu önemli ruhsal bozukluklar da bulunmaktadır (Turney, & Brown, 2007) (Tablo 3). Göçmenler için bir diğer sorun, özellikle 50 yaş üstü insanlar arasında artan ölüm hızıdır. Göçmenlerin çoğu, önceki dönemde yaşadıkları yayla ve kırsal ortamdan büyük şehir ve kasabalarda çok zor koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Göçmenler hem çeşitli sosyal ve psikolojik yükler altında hem de alışmadıkları bu yeni koşullarda özellikle belli bir yaşın üzerindeki kişiler arasında ölüm oranı artmıştır (Varano, Schaferb, Cancinoc, Deckerd, Greenee, 2010).

Tablo 3. *Binegedi'de Mültecilerin (kaçkınların) ve mecburi göçmenlerin sağlık durumu (Südaş İ. 2004: s.446; Oliver-Smith A. 2006)*

HASTALIKLAR	GÖÇMEN DURUMU	ÜLKE ÇAPINDA
Beslenme Eksikliği	26,3	10,4
5 Yaş Altındaki Çocukların İshal Olması	23,4	15,2
6-59 Aylık Çocukların Beslenme Eksikliği	1,3	3
6-59 Aylık Çocukların Kronik Eksik Beslenmesi	30,5	21,5

Eksik Beslenen Yetişkinler	10,1	13,7
12-59 Aylık Çocukların Kansızlık Çekmeleri	46,1	43,3
Kansızlık Çeken Hamile Olmayan Kadınlar	40,7	35,5
Kansızlık Çeken Erkekler	34,4	25
I.Dereceden Guatr Hastası Olan Yetişkinler	23	9,8

Yöntem

Literatürde göçmenlerin sosyo-ekonomik sorunlarına ilişkin az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar çoğunlukla zorunlu göçmenlerin sosyal güvenlik düzeyinin iyileştirilmesi için devlet tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda elde edilen verilere dayanılarak derlenmiştir. Bu çalışmada zorunlu göç ve sonrasında yaşanan sorunlar yaşayan göçmenlerle birebir görüşülerek nitel bir yöntem kullanılmıştır. Bu yönüyle çalışma literatürdeki çalışmalardan farklılık göstermektedir. Ancak çalışmanın eksikliklerinden biri, Covid-19 pandemisinin süresi, maliyeti ve nedenleri nedeniyle vaka çalışması tasarımı seçilerek Binegedi'de yaşayan katılımcı ile sınırlandırılmış olmasıdır. Ayrıca, 2020 yılındaki savaştan sonra Azerbaycan'ın bölgedeki egemenliğinin restorasyonuna ilişkin bulgulara ve göçmenlerin beklentilerine ilişkin bulgular, örnek olay deseni tercihidendir dolayı görüşmeye dahil edilmemiştir. Göçmen sayısını artırarak devlet çalışanlarını içeren niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemlerinin karma bir şekilde incelenmesi hem sorunların belirlenmesi hem de yeni politikaların belirlenmesi açısından daha iyi olacaktır. Bu çalışma, göçmenlerin gelecekte beklenenleri belirlenerek genişletilebilir. 2020 yılında Azerbaycan Karabağı işgalden kurtarılsa da, bu topraklarda görülen onarım işleri belirli bir zaman gerektirmektedir. Araştırmanın amacı Azerbaycan'da Karabağ savaşı sonucunda yerinden olmuş kişilerin işgalden kurtulmuş topraklara geri dönme konusundaki görüşlerinin incelenmesidir.

Çalışmada genel bir tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, geçmişte ya da halen mevcut olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlamaktadır. Karabağ'dan olan zorunlu göçmenlerin resmi makamlardan korkmaları nedeniyle araştırmacıya konuşma ve açılma zorluğu, araştırmacının anlam kurmada geçici olarak sorun yaşamaması gibi faktörler göz önüne alındığında nitel araştırmanın zor olacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu çalışma Karabağ'dan olan zorunlu göçmenlerin uyum ve gelecek beklentilerine yönelik ilk çalışma olduğundan genellenebilirlik ve nesnellik açısından bazı şüpheler doğurabileceği düşünülerek nicel bir çalışma planlanmıştır. Nicel araştırma, insan faktörünü kontrol etmeye veya ortadan kaldırmaya çalışır. Nicel araştırmacılar, nesnelliği vurgulayarak tekrarlama ilkesini kullanır. Araştırmanın evrenini Bakü'de yaşayan zorunlu göçmenler oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalarda, tüm araştırma dünyasını maliyet ve zaman açısından keşfetmek mümkün değildir. Bu nedenle bütün olması gereken parça işlenerek incelenmiştir. Bu çalışmanın asıl amacı yaklaşık 100 göçmeni kapsamak olmasına rağmen, yukarıda belirtilen sınırlamalar nedeniyle örnekleme sadece 50 kişi dahil edilmiştir. Örnekleme dahil edilen katılımcılar, göçmenleri ankete katılmaya ikna etmek çok zor olduğundan basit tesadüfi örnekleme ile seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Uygulama

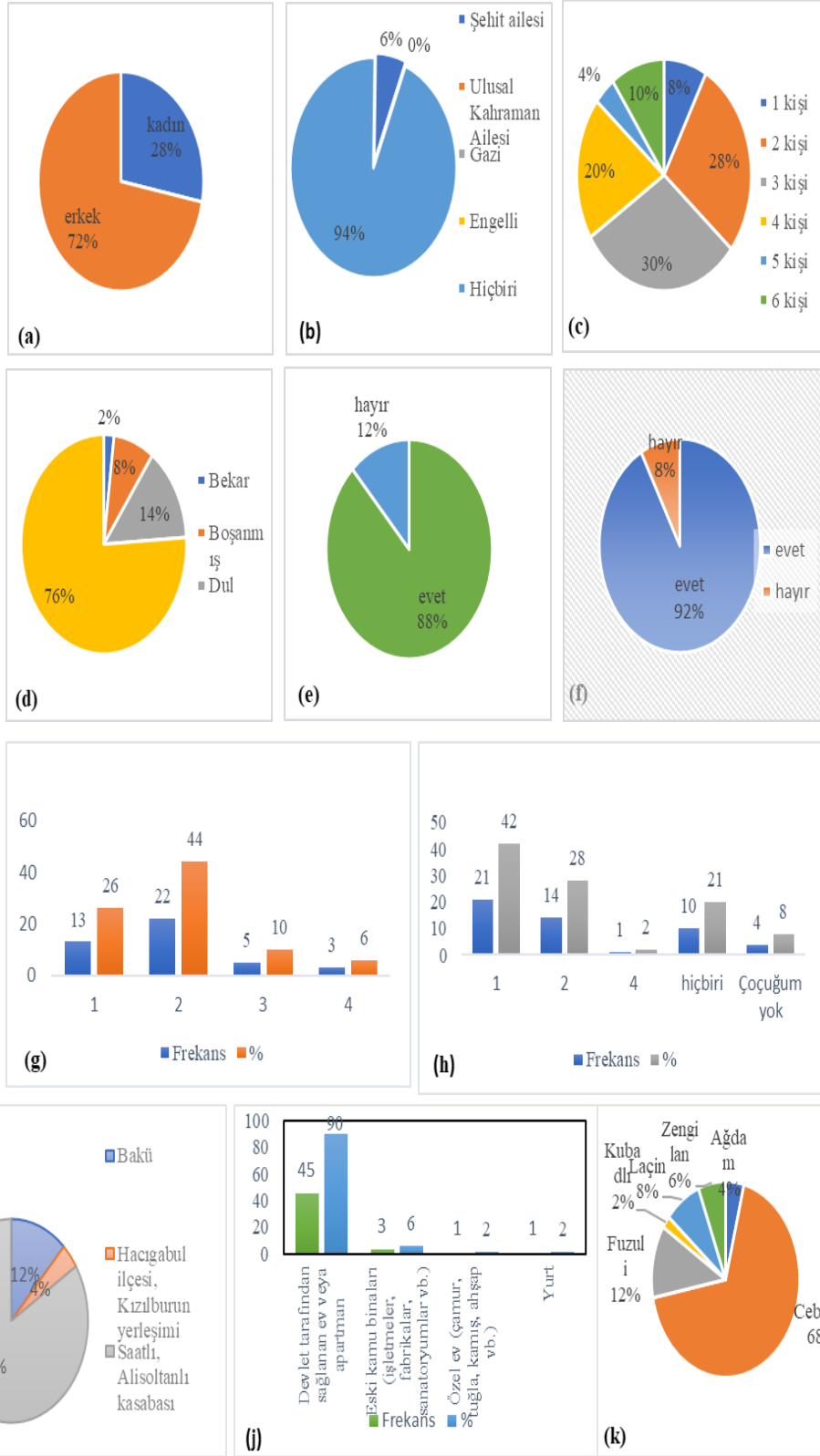
Çalışma uygulamalı olmak üzere olan bir saha çalışmasıdır. Bu çalışmada alan araştırması yöntemi uygulanmış olup, çalışmada bilgi ve veri toplamak için nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel veri toplama aşamasında, araştırmaya bağlı olarak görüşme ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Anket soruları dört ana gruba ayrılmıştır: birinci bölüm

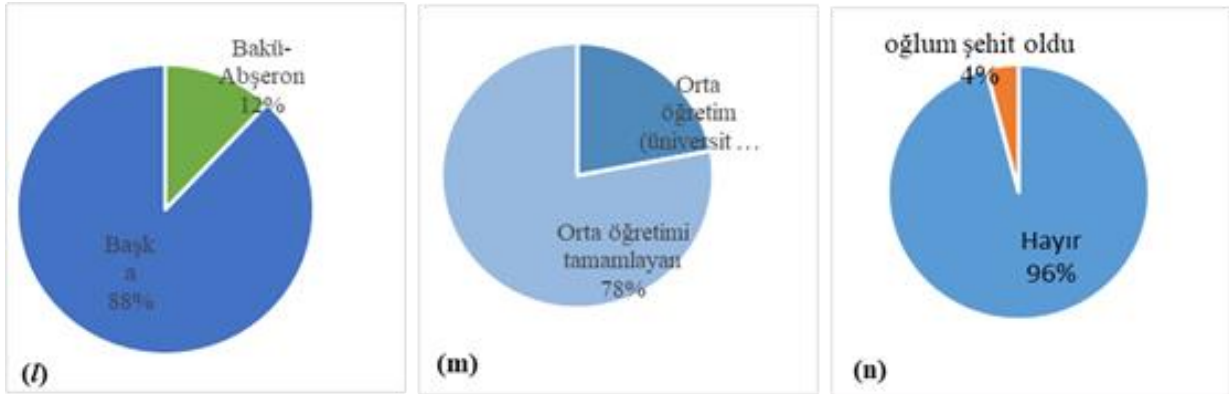

katılımcıların sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden, ikinci bölüm işgal altındaki topraklara geri dönmeye ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik sorulardan ve üçüncü bölüm istihdam ve gelirlerini belirlemeye yönelik sorulardan, dördüncü bölüm ise işgal dönemi ile ilgili unutamadıkları ve mutlaka kayda alınması gerektiğini düşündükleri bir veya birkaç anılarını öğrenmeye yönelik sorudan oluşmaktadır. Anket toplam 38 sorudan oluşmaktadır. Saha çalışmaları Ağustos 2022-Ocak 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışma, sivil toplum kuruluşlarını, Karabağlı göçmenlerin çalıştıkları işyerlerini ve çoğunlukla yaşadıkları bölgeleri sık sık ziyaret ederek bir örneklem grubuna ulaşmaya çalışılmıştır. Bu kişiden kişiye değişmekle birlikte, her bir anketin tamamlanması yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin işlenmesi ve yorumlanması, verilerin anlam kazanması için önemlidir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler SPSS 25 paket programına aktarılmış, işlenmiş ve analiz edilmiştir. Frekans ve yüzde analizini içeren tablolar oluşturulmuştur. İlk olarak, sosyo-demografik göstergeler dikkate alınmıştır. Araştırmaya katılanlar, 1936-1971 yılları arasında doğan kişilerden oluşmaktadır. Araştırmadaki en yaşlı insanlardan biri 1936, en gençlerinden üçü 1971 doğumludur. Ankete katılanların %72'si erkek ve %28'i kadındır (Şekil 1a). Anket katılımcılarının özel durumları Şekil 1b'de görülmektedir. Analiz sonucunda ankete katılanların sadece %6'sının şehit ailesinden olduğu anlaşılmaktadır. Diğerlerinin (%94) özel bir durumu yoktur. Şekil 1c, anket katılımcılarının aile yapısını göstermektedir. Buna göre 3 aile üyesi olan katılımcılar çoğunluktadır (%30). Şekil 1d, katılımcıların medeni durumunu göstermektedir. Katılımcıların çoğu evlidir (%76). Katılımcıların %2'si bekar, %8'i boşanmış, %14'ü eşini kaybetmiştir. Ankete katılanların %88'inin evin reisi olduğu ve %12'sinin evin reisi olmadığı görülmektedir (Şekil 1e). Ankete katılanların %92'sinin çocuğu vardır (Şekil 1f). Şekil 1g'ye göre, ankete katılanların %26'sının 1 çocuğu, %44'ünün 2 çocuğu, %10'unun 3 çocuğu, %6'sının 4 ve 5 çocuğu vardır. Katılımcıların %8'inin çocuğu yoktur. Anket sonuçlarına göre, katılımcıların %42'sinin birlikte yaşadığı 1 çocuğu, %28'inin 2 çocuğu, %2'sinin 4 çocuğu vardır. %20'si çocuklarının hiçbirinin kendileriyle birlikte yaşamadığını bildirmiştir (Şekil 1h).

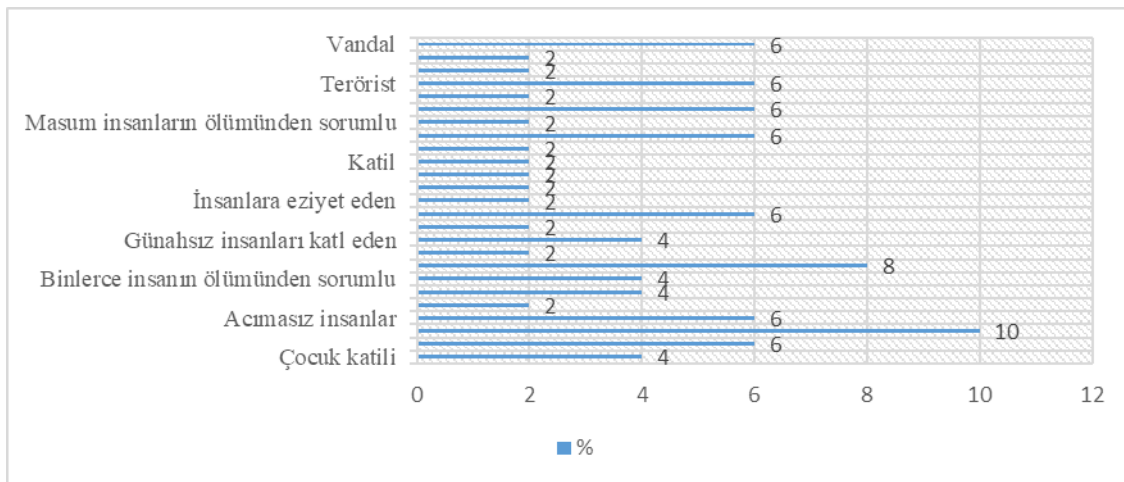

Şekil 1. (a) Cinsiyet, (b) Özel durum, (c) Aile yapısı aile üyelerinin sayısı, (d) Medeni durum (e) Ailenin reisi siz misiniz? sorusu, (f) Çocuk sahipliği durumu, (g) Çocuk sayısı, (h) Aileyle birlikte yaşayan çocuk sayısı, (i) İkamet edilen yer, (j) İkamet türü, (k) Yerinden edilen bölge, (l) Yerleştiği yer, (m) Eğitim seviyesi, (n) Şehit, esir, ya da kayıp yakını durumu

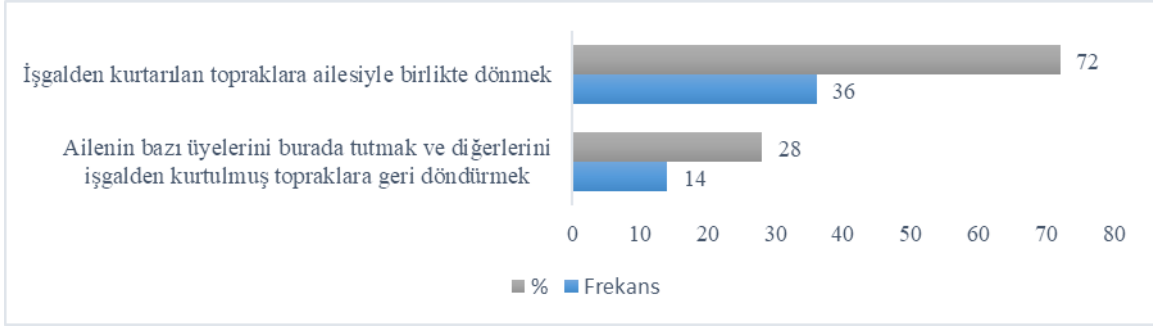
Şekil 1i, anket katılımcılarının mevcut ikamet yerlerini göstermektedir. Buna göre, katılımcıların %12'si Bakü'de, %4'ü Hacıgabul'da ve %84'ü Saatli ilçesine bağlı Alisoltanlı yerleşiminde yaşamaktadır. Anket katılımcılarına ne tür bir konutta yaşadıkları sorulmuştur. Şekil 1j'de gösterilen verilere göre, ankete katılanların %90'ı devlet tarafından sağlanan bir evde veya binada, %6'sı eski devlet binalarında, %2'si ise özel ev ve yurtlarda ikamet etmektedir. Ankete katılanların %4'ünün Ağdam'dan, %68'inin Cebrail'den, %12'sinin Fuzuli'den, %2'sinin Gubadlı'dan ve %8'inin Laçın ve Zengilan'dan göç ettiği görülmektedir (Şekil 1k). Ankete katılanların %12'si Bakü-Abşeron'da, %88'i başka yerlerde yaşamaktadır (Şekil 1l). Ankete katılanların %22'si üniversiteyi, %78'i orta öğretimi tamamlamıştır (Şekil 1m). Şekil 1n'de katılımcıların %96'sının şehit, esir veya kayıp bir akrabası olmadığı, %4'ü ise oğlunun şehit olduğunu bildirmiştir.

Anket katılımcılarına Ermeni kelimesinin kendileri için ne anlama geldiği sorulmuştur. Katılımcıların çoğu Ermenileri "çocuk katili", "faşist", "işgalci", "cani", "katil", "soykırım", "vandal", "acımasız" gibi kelimelerle tanımlamıştır (Şekil 2).

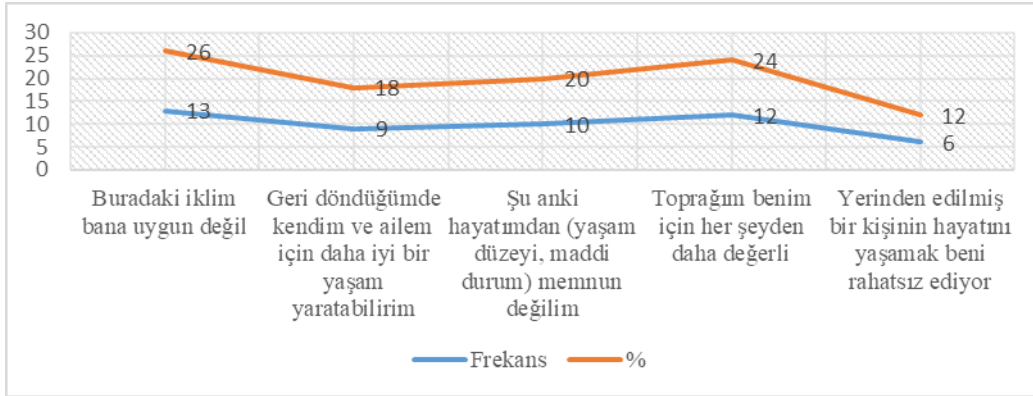

Şekil 2. "Ermeni" denilince aklınıza gelen ilk şey nedir? (Bir kelimeyle ifade etmeye çalışın)

Demografik bilgilerden sonra anketin ikinci bölümünde ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin işgal altındaki topraklara geri dönme konusundaki görüşleri ele alınmıştır. Ankete katılanlara işgalden kurtulan topraklara gönüllü olarak geri dönme seçenekleri sunulmuştur. %28'i ailenin bazı üyelerini mevcut ikamet yerlerinde tutacaklarını ve diğer aile üyeleriyle birlikte işgalden kurtulan topraklara geri döneceklerini, %72'si ise işgalden kurtulan topraklara aileleri birlikte döneceklerini belirtmiştir. Üçüncü seçenek olan, “şimdi yaşadığım yerde kalmak” seçeneği kimse tarafından seçilmemiştir (Şekil 3).

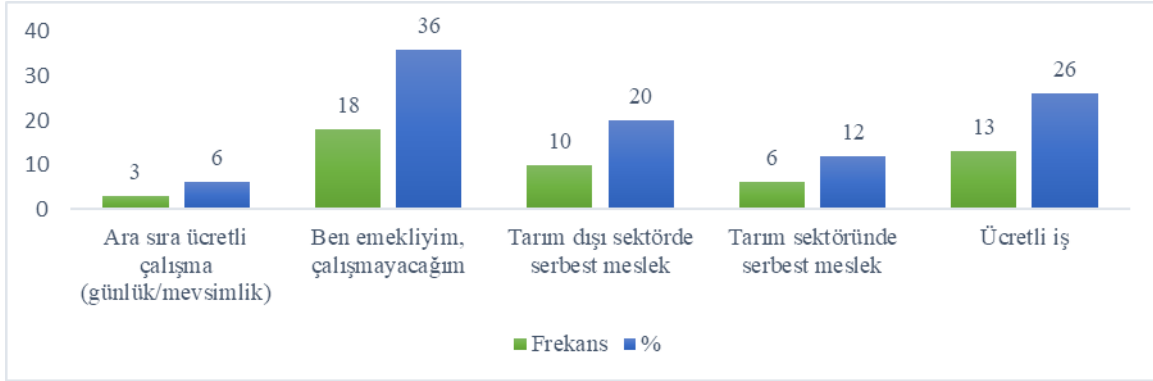

Şekil 3. Ülkenin toprak bütünlüğü sağlandığı için dilerse gönüllü olarak topraklarınıza dönebilirsiniz. Hangi seçimi yaptınız?

Şekil 4. Topraklarınıza neden dönmek istiyorsunuz?

Şekil 4'te anket katılımcılarına neden topraklarına dönmek istedikleri sorulduğunda, katılımcıların %26'sı "buradaki iklim bana uygun değil", %18'i "döndüğümde kendim ve ailem için daha fazla geçim kaynağı sağlayabilirim", %20'si "şu anki hayatımdan memnun değilim", %24'ü "toprağım benim için her şeyden daha değerlidir", %12'si "yerinden edilmiş bir insanın hayatını yaşamak beni rahatsız ediyor" cevabını vermiştir. Eve döndükten sonra ne yapmayı planladıkları sorulduğunda %6'sı "Ara sıra ücretli çalışma (günlük/mevsimlik)", %36'sı "Ben emekliyim, çalışmayacağım", %20 "Tarım dışı sektörde serbest meslek ", %12'si "Tarım sektöründe serbest meslek", %26'sı "Ücretli iş" şeklinde yanıtlamıştır (Şekil 5).

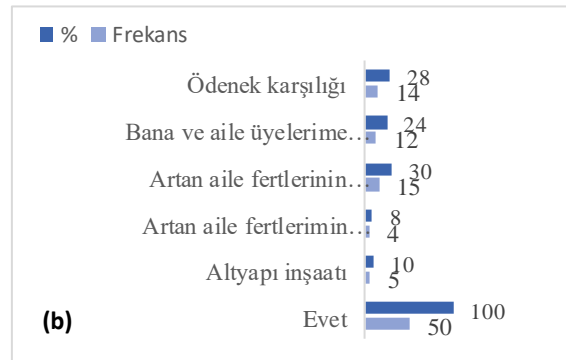
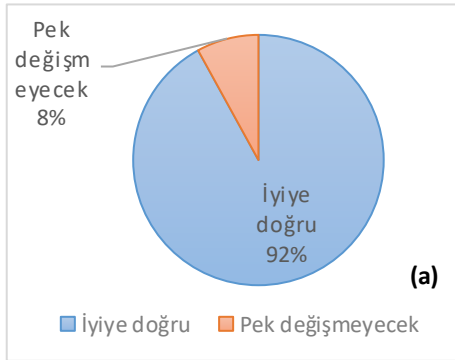

Şekil 5. Eve döndükten sonra ne tür aktiviteler yapmayı planlıyorsunuz?

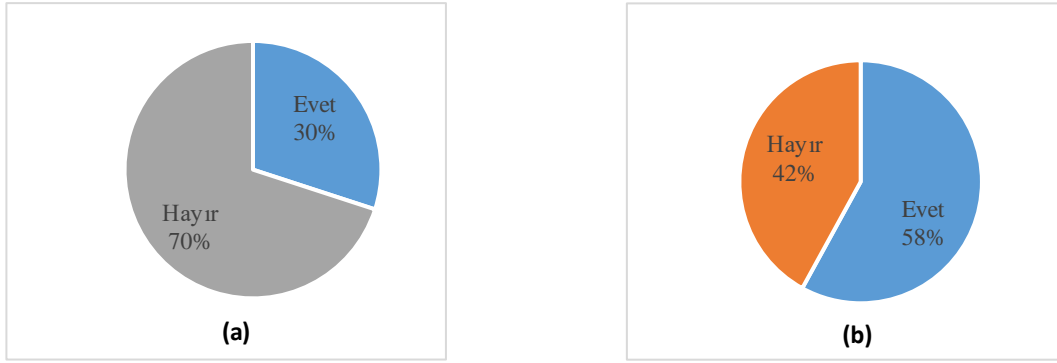
Şekil 6'a göre, ankete katılanların %92'si topraklarına döndükten sonra hayatlarının daha iyiye doğru değişeceğini düşünürken, %8'i pek bir şeyin değişmeyeceğini düşünmektedir.

Şekil 6. (a) Toprağınza döndükten sonra hayatınızın nasıl değişeceğini düşünüyorsunuz?, (b) Eve dönmek için desteğe ihtiyacın var mı?

Anket katılımcılarının her biri eve dönmek için desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Ne tür bir desteğe ihtiyaç duyulduğu sorulduğunda katılımcıların %10'u " Altyapı inşaatı ", %8 " Artan aile fertlerinin sayısına göre ev veya daire temin etmek ", %30 " Artan aile fertlerinin sayısına göre arazi veya hayvan payı verilmesi ", %24 " Bana ve aile üyelerime iş sağlamak ", %28'i ise " Ödenek karşılığı " cevabını vermiştir (Şekil 6b). Anketin ikinci bölümünün sonuçlandırılmasının ardından "İstihdam ve gelir" ile ilgili sorulara geçilmiştir.

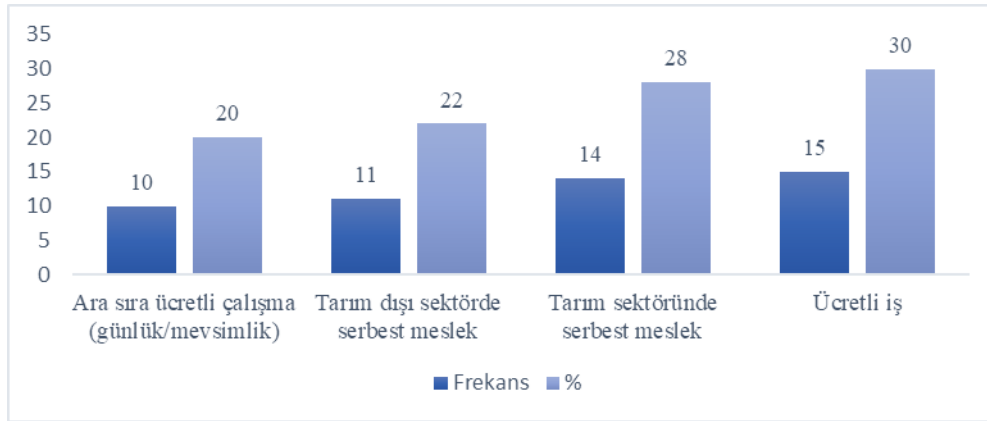

Şekil 7a'da anket katılımcılarına " Ülke içinde yerinden edilmemiş insanlarla aynı fırsatlara sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?" sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların %30'u "evet", %70'i "hayır" yanıtı vermiştir. Şekil 7b'de anket katılımcılarına "Şu anda çalışıyor musunuz?" sorulmuştur. Katılımcıların %58'i "evet", %42'si "hayır" yanıtı vermiştir.

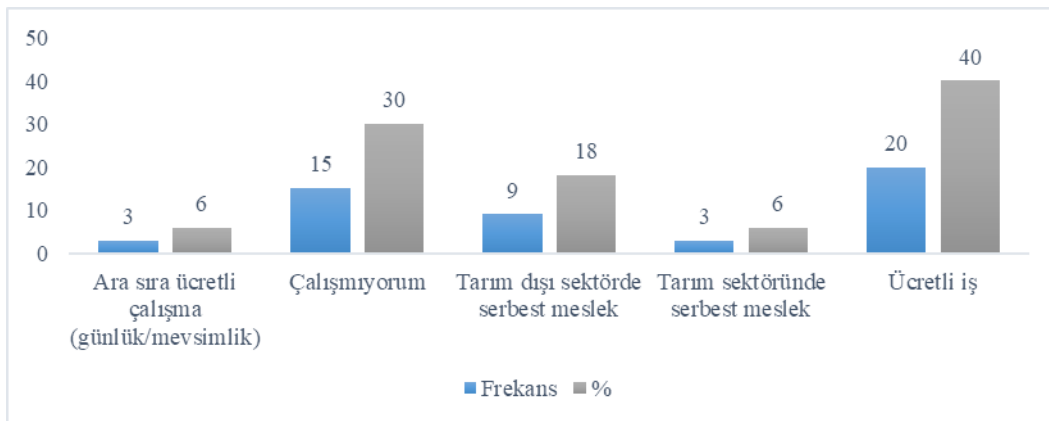

Şekil 7. (a) Ülke içinde yerinden edilmemiş insanlarla aynı fırsatlara sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?, **(b)** Şu anda çalışıyor musunuz?

"Zorla yerinden edilmeden önce ne tür faaliyetlerde bulunuyordunuz?" sorusuna ankete katılanların %20'si " Ara sıra ücretli çalışma (günlük/mevsimlik)", %22'si " Tarım dışı sektörde serbest meslek ", %28'i " Tarım sektöründe serbest meslek ", %30'u " Ücretli iş " cevabını vermiştir (Şekil 8). Şuandaki işiniz nedir sorusuna ağırlıklı olarak ücretli bir işte çalışıyor olmak (%40) ve çalışmıyorum cevabı verilmiştir (%30) (Şekil 9).

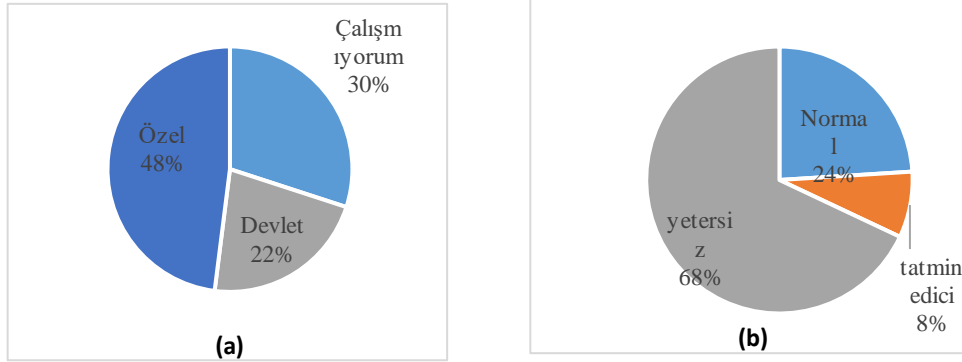

Şekil 8. Zorla yerinden edilmeden önce ne tür faaliyetlerde bulunuyordunuz?

Şekil 9. Şu anki işiniz nedir?

Şekil 10a, katılımcıların "Gelir getiren bir işte çalışıyorsanız, hangi sektörde?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde %6'sı "Ara sıra ücretli çalışma (günlük/mevsimlik)" ve " Tarım sektöründe serbest meslek " %30'u " Çalışmıyorum ", %18'i " Tarım dışı sektörde serbest meslek ", %40'ı " Ücretli iş" şeklindedir.

Şekil 10. (a) Gelir getiren bir işte çalışıyorsanız, hangi sektörde, (b) Mevcut mali durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz

Şekil 10b'de anket katılımcılarına "Gelir getiren bir işte çalışıyorsanız, sektörünüz" nedir diye soruldu. Katılımcıların %30'u " Çalışmıyorum ", %22'si " Devlet " ve %48'i " Özel " yanıtı vermiştir. Ankete katılanların %24'ü mali durumlarını normal, %8'i tatmin edici ve %68'i yetersiz olarak değerlendirmektedir. Tablo 5, ankete katılanların yıl içindeki aylık gelirlerini göstermektedir. Tablodan ankete katılanların %2'sinin aylık geliri 100-800 AZN ve 8000-15000 AZN aralığında, %40'ının 4000-6000 AZN aralığında, %22'sinin 2000-4000 AZN aralığında, %16'sı 6000-8000 AZN aralığındadır. Ankete katılanların %18'i çalışmadığını belirtmiştir. Tablo 6, anket katılımcılarına son bir ayda ailelerinde çalışan sayısı hakkında verilen bilgileri göstermektedir. Tabloya göre katılımcıların %56'sı son 1 ayda ailesinde 1 kişinin, %20'si 2 kişinin, %4'ü 3 kişinin çalıştığını, %20'si hiç kimsenin çalışmadığını bildirmiştir.

Tablo 5. Yıl boyunca (son 12 ay), işgücü faaliyetinden (istihdam ve ekonomi) aylık geliriniz ne kadardı? (kişinin kendi geliri)

	Frekans	%
100-800 AZN	1	2,0
4000-6000 AZN	20	40,0
2000-4000 AZN	11	22,0
6000-8000 AZN	8	16,0
8000-15000	1	2,0
Toplam	41	82,0
Çalışmıyorum	9	18,0

Tablo 6. Ailenizde son bir ayda çalışan kişi sayısı

	Frekans	%
1	28	56,0
2	10	20,0
3	2	4,0
Hiçkimse	10	20,0
Toplam	50	100,0

Tablo 7, katılımcılarının tüm çalışan aile üyelerinin toplam yıllık kazancı hakkında bilgileri göstermektedir. Tablodan, ankete katılanların %36'sının tüm çalışan aile üyelerinin yıllık toplam kazancının %36'sının 4000-6000 AZN aralığında, %6'sının 2000-4000 AZN aralığında, %16'sının 6000-8000 AZN aralığında, %24 8000-15000 AZN aralığında olduğu görülmektedir. Ankete katılanların %18'i çalışmadığını belirtmiştir.

Tablo 7. Ailenizin tüm çalışan üyelerinin yıl içindeki toplam kazancı (son 12 ay)

	Frekans	%
4000-6000 AZN	18	36,0
2000-4000 AZN	3	6,0
6000-8000 AZN	8	16,0
8000-15000	12	24,0
Toplam	41	82,0
Çalışmıyorum	9	18,0
Toplam	50	100,0

Tablo 8, anket katılımcılarının tüm aile bireylerinin aldığı yardımlar hakkında verdiği bilgileri göstermektedir. Tablodan, ankete katılanların %10'unun tüm aile üyelerinin aldığı yardımın 100-800 AZN aralığında, %4'ünün 4000-6000 AZN aralığında, %60'ının 2000-4000 AZN aralığında, %26'sının 800-2000 AZN aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Yıl boyunca (son 12 ay) ailenizin tüm üyelerinin aldığı toplam yardım tutarı

	Frekans	%
100-800 AZN	5	10,0
4000-6000 AZN	2	4,0
2000-4000 AZN	30	60,0
800-2000 AZN	13	26,0
Toplam	50	100,0

Tablo 9'a göre, ankete katılanların ailelerinin tüm üyeleri tarafından alınan havale tutarı 200-800 AZN aralığındadır. Tablo 10'den ankete katılanların %74'ünün ailelerinde emekli maaşı

almadığını belirttiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %4'ü aile üyelerinin 2880 AZN, %10'u 5760 AZN ve %2'si 6000-10000 AZN aralığında emekli maaşı aldığını bildirmiştir.

Tablo 9. Yıl boyunca (son 12 ay) ailenizin tüm üyeleri tarafından alınan toplam havale tutarı

	Frekans	%
200-800 AZN	50	100,0

Tablo 10. Ailenizin tüm üyelerinin yıl içinde (son 12 ay) aldığı toplam emekli maaşı tutarı

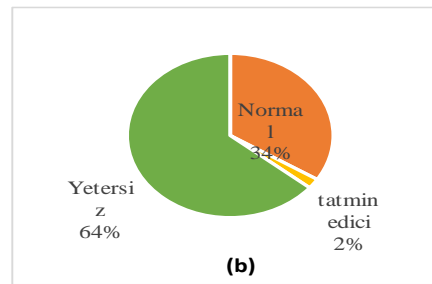
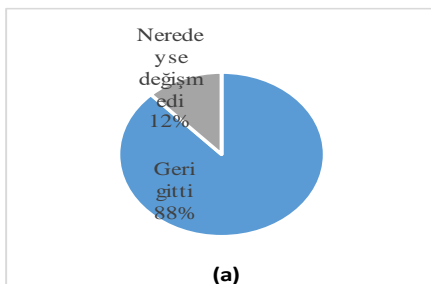
	Frekans	%
2880 AZN	2	4,0
5760 AZN	5	10,0
6480 AZN	1	2,0
7320 AZN	1	2,0
8064 AZN	1	2,0
8400 AZN	1	2,0
8880 AZN	1	2,0
9744 AZN	1	2,0
Emekli maaşı ailede alan yok	37	74,0
Toplam	50	100,0

Tablo 11, anket katılımcılarının yıl içindeki diğer gelirlerini göstermektedir. Tabloya göre, ankete katılanların %38'i 100-300 AZN aralığında, %54'ü 301-600 AZN aralığında ve %8'i 601-800 AZN aralığında diğer kaynaklardan gelir elde ettiğini belirtmiştir.

Tablo 11. Ailenizin tüm fertlerinin yıl içinde (son 12 ay) toplam diğer gelirleri

	Frekans	%
100-300 AZN	19	38,0
301-600 AZN	27	54,0
601-800 AZN	4	8,0
Toplam	50	100,0

Ankete katılanların %88'i mali durumlarının yerinden edilmeden önceki yaşamlarına göre geri gittiğini, %12'si neredeyse değişmediğini belirtmiştir (Şekil 11a). Ankete katılanların %34'ü mevcut yaşam koşullarını normal, %2'si tatmin edici, %64'ü yetersiz olarak değerlendirmiştir (Şekil 11b).

Şekil 11. (a) Mali durumunuz (yaşam standardınız) yerinden edilmiş bir kişinin yaşamından öncesine göre nasıl değişti?, **(b)** Mevcut sosyal yaşam koşullarınızı (toplumdaki konumunuz) nasıl değerlendirirsiniz?

Anketin dördüncü bölümünde, anket katılımcılarına " **İşgal dönemi ile ilgili unutmadığınız ve mutlaka kayda alınması gerektiğini düşündüğünüz bir veya birkaç anınız var mı?**" sorulmuş ve benzer ve farklı cevaplar alınmıştır. Cevaplara bakıldığında çoğu baba evlerini, savaşın ilerleyişini, savaş sırasında yaşadıkları psikolojik şokları, kaçmak zorunda kaldıkları için başlarına gelenleri ve aile üyelerinin mezarlarını ziyaret edemediklerini unutmamışlardır.

Sonuç

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında Ermenistan, Azerbaycan'ın tarihi topraklarına yönelik açık toprak iddiasında bulundu ve askeri saldırı başlattı. O dönemde Ermenistan, Azerbaycan topraklarının 20% sini zorla işgal etti ve 1 milyondan fazla Azeri yurtl dışına göç etmiştir.

2019 yılından bu yana, Ermeni askeri-politik liderliğinin kışkırtıcı açıklamaları ve attığı adımlar müzakere sürecini kasıtlı olarak tamamen kesintiye uğrattı. Bununla Ermenistan, asıl amacının mevcut statükoyu güçlendirmek ve Azerbaycan topraklarını ilhak etmek olduğunu bir kez daha göstermiş oldu. Ermenistan tarafından benimsenen saldırgan ulusal güvenlik stratejisi ve askeri doktrin, işgal altındaki topraklarda yasadışı yerleşim politikasının yaygınlaştırılması, "yeni topraklar için yeni bir savaş" çağrısı, sivillerden oluşan "gönüllü birimler" oluşturma kararı, 12 Temmuz 2020 Ermeni-Azerbaycan devlet sınırının Tovuz yönüne sabote edilmesi aynı zamanda bir bütün olarak birliklerin temas hattındaki tansiyonu artırdı, birliklerini cephe hattına yakın bölgelerde yoğunlaştırdı.

Azerbaycan'a yönelik askeri saldırganlığın sonuçlarının ortadan kaldırılması ve BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarının uygulanmasına yönelik yaklaşık 30 yıllık müzakere süreci, Ermenistan'ın yıkıcı tutumu nedeniyle sonuç vermedi. Tüm varlıklarını kaybeden göçmenler hayata sıfırdan başlamak zorunda kaldı. Hem sosyal hem de ekonomik alanlar dahil olmak üzere birçok sorunla karşılaştılar. Barınma, beslenme ve ekonomik sorunlar, zorunlu göçmenlerin karşılaştığı en yaygın sorunlar arasında yer almaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasında Eylül 2020'de başlayan çatışma, Kasım 2020'de imzalanan ateşkes ile sona erdi. Anlaşmaya göre Dağlık Karabağ'ın büyük bir kısmı yeniden Azerbaycan Devletinin egemenliğine girdi. zorunlu göçmenlerin tersine göçünü planlamış ve bölgenin yeniden kalkınması ve ekonominin canlanması için yeni yerleşimler ve ekonomik faaliyetler sağlamak amacıyla 04.01.2021 tarihinde "Karabağ Kalkınma Fonu Kararnamesi" yayınlamıştır. Bölgenin gelişmesi ve tarım alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ile göç planlanabilmekte, göçmenler eski mülklerini geri kazanarak kendi topraklarında yaşamaya devam edebilmektedir.

Sonuç olarak, Dağlık Karabağ Türklerinin göçmen statüsü, yirmi sekiz yıldır bireyler ve devlet için birçok ekonomik soruna neden olmuştur. Göçmenler kendi ülkelerinde yabancı olarak algılandıkları ve ülke vatandaşları tarafından dışlanmaya maruz kaldıkları için sosyal sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Bunca yıl sonra bile göçmenler, çalışma alanında tek odalı, mutfağı olmayan, banyo ve tuvaleti ortak kullanılan evlerde yaşamaya devam etmektedirler. Barınma sorunları aynı zamanda sağlıksız yaşam tarzlarına ve sağlık sorunlarına da yol açmaktadır. Karabağ bölgesine göç etmeden önce kendi mülkü olan bu insanlar, bölgenin işgali ile ekonomik zorluklar yaşamış, zorunlu göçmen konumuna düşmüşlerdir. Kendi ülkelerinde vasıfsız işçi olarak çalışma hayatının bir parçası olmuşlardır. Ancak 2020 yılında bölgenin yeniden Azerbaycan topraklarına katılması bu göçmenlerin eski hayatlarına dönmeleri için yeni bir umut doğmuştur.

KAYNAKÇA

- Arzumanlı, V. & Mustafa, N. (1998). Tarixin Qara səhifələri. Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq. Bakı: Qartal Nəşriyyat Azərbaycan Respublikası Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin Üzrə Dövlət Komitəsi. “Qanunvericilik” <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/az/laws/3/13/index.html>.
- Ceferov, Ə. (2017, 26 Ocak). Məcburi köçkünlərin sosial korunması sistemigəliştirilir. Resmi Azərbaycan Qezeti. Erişim adsi: <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=114569>
- Cəfərov, V. (2014, 17 Ocak). Məcburi köçkünlərə verilən imtiyazlar. Ekspres. Erişim ünvanı: <http://anl.az/down/meqale/express/2014/yanvar/347133.htm> Ermənistan Tərtəpən Aparılan Təcavüzün Nəticələri. Erişim ünvanı: “<http://www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/1.html>”.
- Hacıliyəv, E. (2017, 24 Ocak). Məcburi köçkünlərin social korunması daha da gücləndiriliyor. Resmi Azərbaycan Qezeti. Erişim ünvanı: <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=114407>.
- Gökçe, O., Özden, Ş., Demir, A. (2008). Türkiye’de afetlerin Mekansal ve İstatistikel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri, T. C Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Afet Etüt ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı, Ankara.
- International Displacement Monitoring Center report (IDMC). (2015). Global Estimates 2015, <https://www.IDMC/Publications/global-estimates-2015-people-displaced-by-disasters>.
- International Displacement Monitoring Center report (IDMC). (2016). Internal Displacement 2016, <https://www.IDMC/Publications/global-estimates-2016-people-displaced-by-disasters>. (Erişim: 01.08.2016).
- Oliver-Smith, A. (2006). Disasters and forced migration in the 21st century. Social Science Research Council Understanding Katrina: Perspectives from the Social Sciences <http://understandingkatrina.ssrc.org>. (Erişim: 01.08.2016).
- Südaş, İ. (2004). Effects of Marmara Earthquake of August 17, 1999 on Population and Settlement: Case of Gölcük (Kocaeli). Aegean Geographical Journal, 13, 73-91, Izmir-Turkey.
- Turney, C.S., & Brown, H. (2007). Catastrophic early Holocene Sea level rise, human migration and the Neolithic transition in Europe. Quaternary Science Reviews, 26(17), 2036-2041.
- Varano, S.P., Schaferb, J.A., Cancinoc, J.M., Deckerd, S.H., Greenee, J.R. (2010). A tale of three cities: Crime and displacement after Hurricane Katrina, Journal of Criminal Justice, Volume 38 (1), 42-50.

EXTENDED ABSTRACT

The problems of forced resettlement of millions of people are among the most acute problems of the modern world. Migration, a type of social disaster, is one of the most important problems of today's world and our geography. Karabakh was used as an example in this study. In Karabakh, a survey was conducted on the economic, social, cultural, etc. situations of the Azeri people, who were forced to migrate systematically by the Armenians, especially since 1923. The use of occupied areas for the life, shelter and illegal activities of terrorist organizations threatens the entire region. The difficulties experienced by people who were forced to migrate and their vital losses over time are presented in the content of the study. The use of these occupied regions for the life, shelter and illegal activities of terrorist organizations threatens the entire region. Liberated territories must be given to their rightful owners. These people, who have become immigrants, should be provided with the necessary opportunities for their return. In the places where they will settle, zoning and infrastructure works should be done, and structures that can meet modern needs have not been established. The analysis of the migration problem, which in itself is of great interest, in the case of Karabakh, can be fruitful as an "intersecting" resource role, taking into account the dynamics of the entire modern world community in all its complexity and diversity. Migration problems lead to many "pain" points of modern society, which is itself "migrating" to a different human civilization. In the late 1980s and early 1990s, Armenia made open territorial claims and launched a military offensive against Azerbaijan's historical lands. At that time, Armenia occupied 20% of the territory by using the violence prevailing in Azerbaijan, and as a result of the ethnic cleansing policy implemented by Armenia, more than 1 million Azeris immigrated from their homeland. Since 2019, the provocative statements and steps taken by the Armenian military-political leadership have deliberately completely interrupted the negotiation process. With this, Armenia once again showed that its main aim is to strengthen the current status quo and to annex Azerbaijani lands. The aggressive and aggressive national security strategy and military doctrine adopted by Armenia, the expansion of the policy of illegal settlements in the occupied territories, the call for a "new war for new lands", the decision to form "voluntary units" consisting of civilians, 12 July 2020 The direction of the Armenian-Azerbaijani state border towards Tovuz The sabotage also increased tensions on the contact line of the troops as a whole, concentrating their troops in areas close to the front line. The nearly 30-year negotiation process aimed at eliminating the consequences of military aggression against Azerbaijan and implementing the UN Security Council resolutions 822, 853, 874 and 884 did not yield results due to Armenia's destructive attitude. Immigrants who lost all their assets had to start life from scratch. They faced many problems, including both in the social and economic spheres. Housing, nutrition and economic problems are among the most common problems faced by forced migrants. The conflict between Azerbaijan and Armenia, which started in September 2020, ended with the ceasefire signed in November 2020. According to the agreement, a large part of Nagorno-Karabakh was again under the sovereignty of the Azerbaijan State. It planned the reverse migration of forced migrants and published the "Karabakh Development Fund Decree" on 04.01.2021 in order to provide new settlements and economic activities for the re-development of the region and the revival of the economy. With the development of the region and the re-functioning of agricultural lands, migration can be planned, and immigrants can continue to live in their own lands by regaining their former properties. As a result, the immigrant status of Nagorno-

Karabakh Turks has caused many economic problems for individuals for twenty-eight years. Immigrants have also faced social problems as they are perceived as foreigners in their own country and exposed to exclusion by the citizens of the country. Even after all these years, immigrants continue to live in houses with one room, no kitchen, shared bathroom and toilet in the working area. Housing problems also lead to unhealthy lifestyles and health problems. These people, who had their own property before immigrating to the Karabakh region, experienced economic difficulties with the occupation of the region and became forced immigrants. They have become a part of working life as unskilled workers in their own countries. However, with the re-incorporation of the region into Azerbaijani lands in 2020, a new hope has arisen for these immigrants to return to their old lives.

İSTANBUL, MADRİD VE LONDRA SALDIRILARI SONRASINDA ULUSLARARASI ARENADA TERÖR ALGISI

Ramazan Fatih DOĞAN¹

Özet

Bu çalışmada terörizm ve etkileri incelenecektir. Hali hazırda dünya gündeminin en önemli konusu olarak görülen terör, devletlerin ulusal güvenlik politikaları arasında ilk sırada yer almaktadır. Öncelikle terörizm ve terörizmin dünyadaki etkileri İstanbul, Madrid ve Londra saldırıları bağlamında anlatılacaktır. Globalleşen dünyada sıcak savaşlar yerini taşeron firma benzeri terörist grupların devletlere ani eylemlerde bulunmasıyla farklı bir boyuta taşınmış bulunmaktadır. Günümüzde devletler terörün tanımı konusunda ortak bir kavram üzerinde anlaşmamaktadırlar. Öte yandan terörizmin en önemli özelliği, kurumsal bir rejim olan demokrasiyi yıkmaktır. Bu bağlamda terörle mücadelede ana ilkeler, hukuk, demokrasi ve insan hakları temel esas alındığında çözüme yaklaşılabilir. Aksi sert etkileşimler, fizik kanununa göre de olduğu gibi sert tepkilerin devamına neden olacaktır. Ayrıca terör saldırıları hakkında yapılan yayınlarda, medyaya da çok önemli rol düşmektedir. Böylelikle çalışmada terör eylemlerinin toplumsal etkileri, sorunun çözümü için ortak duruş sergilenmesi kapsamında yapılanlar, yapılması gerekenlere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Güvenlik, Türkiye, İspanya, İngiltere, Uluslararası İşbirliği

PERCEPTION OF TERROR IN THE INTERNATIONAL ARENA AFTER THE ISTANBUL, MADRID AND LONDON ATTACKS

Abstract

In this article, terrorism and its effects will be examined. Terrorism, which is currently seen as the most important issue on the world agenda, ranks first among the national security policies of states. First of all, terrorism and its effects on the world will be explained in the context of the Istanbul, Madrid and London attacks. In the globalizing world, hot wars have moved to a different dimension with the sudden actions of terrorist groups such as subcontractors. Today, states cannot agree on a common concept on the definition of terrorism. On the other hand, the most important feature of terrorism is to destroy democracy, which is an institutional regime. In this context, a solution can be approached based on the main principles, law, democracy and human rights in the fight against terrorism. Otherwise, harsh interactions will lead to the continuation of harsh reactions, as is the case according to the laws of physics. In addition, the media plays a very important role in broadcasting about terrorist attacks. Thus, the social effects of terrorist acts, what has been done and what needs to be done within the scope of displaying a common stance for the solution of the problem will be included in the study.

Keywords: Terrorism, Security, Turkey, Spain, UK, International Cooperation

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. 35yavuz3525@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5616-8273

GİRİŞ

11.09.2001 tarihindeki terörist saldırı, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ile birlikte tüm dünyayı da etkilemiştir. Bu ve benzeri terör eylemleri, "Yeni dünya düzeni ya da Küreselleşme" adıyla ulusal çıkarların üzerinde uluslarüstü işbirliğine karşı da geliştirilen bir eylem olarak da değerlendirilmiştir. İnsan hakları, demokrasi ve hukuk bağlamında; fakirin de zencinin de Ortadoğulunun da ve daha birçok sayılabilecek dil, din, ırk, zenginlik vs ayrımının yapılmadan özgürce yaşayabileceği bir dünya düzeni sağlanabildiğinde terör veya benzer kaynaklı şiddet eylemlerinin de bitireceği ortadadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek komiseri Mary Robinson'un "...tüm ülkeler terörizme karşı işbirliği yapmalı, ancak bu durum, insan haklarının göz ardı edilmesi için uygun bir ortam yaratmamalıdır...." sözüyle de teyit edilmektedir.

BM (Birleşmiş Milletler) in 5D olarak da adlandırılabilir terörle mücadele stratejileri ise şöyle sıralanmaktadır:

- 1-Terörün yayılmasına elverişli koşullara hitap edilmesi,
- 2-Terörizmi engelleme ve mücadele önlemleri,
- 3-Devletlerin terörizmi önleme ve bunlarla mücadele etme kapasitesini geliştirme ve BM sisteminin bu konudaki rolünü güçlendirme önlemleri,
- 4- Herkes için insan haklarına saygı gösterilmesini ve hukukun üstünlüğünü teröre karşı mücadelenin asıl temeli olarak almaya yönelik tedbirler,
- 5- Terörizmin herhangi bir din, milliyet, medeniyet veya etnik grupla ilişkilendirilemeyeceği ve ilişkilendirilmemesi gerektiğidir (Sevim,2017:15).

11 Eylül saldırıları ile birlikte Bush'un açıklamalarındaki kavramlar çok önemlidir. Evil act(terrorism), evil doer(terrorist), mass killer, serial killer gibi kavramlar artık Amerika için ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye'nin yıllarca uğraştığı terörle, şimdi bizzat Amerika'nın kendisi tanışmıştı. Burada algılamaya göre tanımlama 'perceptonal definition' dikkat çekmektedir.

2000'li yıllarda terör yeni bir çehre kazanmıştır. 2000 yılından sonra gerçekleştirilen terör eylemlerinin genel nitelikleri incelendiğinde bu süreçte terörün en önemli özelliğinin uluslararası nitelik kazanması olmuştur. Artık teröristler eskiden olduğu gibi sadece içinde buldukları ülke sınırları ile kalmayıp, başka ülkelerdeki farklı gruplar ile bağlantılar kurarak karşılıklı destek sağlamaktadırlar. Dolayısıyla teröristler, uluslararası karmaşık bağlantılarını ve modern teknolojiyi de kullanmak suretiyle (Alkan, <http://www.stradigma.com>) uluslararası etki yapan eylemler düzenlemektedirler. Dünyanın globalleşmesi ve medyanın gelişmesiyle birlikte terörist saldırılar daha çok ses getiren, show niteliği taşıyan eylemler haline gelmişlerdir (Örgün,2001:62).

Bu açıklamalarla birlikte günümüz dünyasında hem devletler hem de uluslararası örgütler seviyesinde ortaya konulan tanımlara bakıldığında terörizmin zorunlu dört temel unsura sahip olması gerektiği görülmektedir:

Mağdur: Mağdurlar silahsız ve sivil insanlardan oluşmaktadır.

Amaç/Saik: Terör saldırıları genellikle “siyasi” amaçlarla/saiklerle yapılmaktadır. Bu sayede saldırıyı gerçekleştiren terör örgütleri siyasi iktidar üzerinde baskı kurmayı hedeflemektedir. Her ne kadar amacın politik olması işlenen eylemin siyasi suç kapsamında değerlendirilmesi riskini taşısa da diğer unsurlar yerine geldiği takdirde politik amaçla gerçekleştirilen terör eyleminin siyasi suç sayılması mümkün olmayacaktır.

Kast: Terör saldırısının kasten işlenmesi gerekmektedir.

Yöntem: Terör eylemlerinin yöntemi cebir ve şiddet kullanmak ya da bunları kullanma tehdidinde bulunmaktır (Ersoy,2018:167).

Çalışmada vurgulanan bir diğer husus da; terör eylemlerinde medyanın yayınlarında gösterdiği veya göstermediği hassasiyetlerdir. Terör eylemi sonrası ölü, yaralı, yıkıntı vb. görüntülerin tüm detayları ile verilmesi; terör eylemini yapanların amaçları olan korkutma, yıldırma ve propagandalarına hizmete dönüşebileceği için daha titiz ve dikkatli olarak sunulması gerektiği üzerinde durulmuştur. 11 Eylül saldırıları ve sonrasında makaleye konu olan İstanbul, Madrid ve Londra saldırılarında, medya tüm yaşananları adeta sadece kanalın reklam amacıyla tüm detayları ile yayınlamaları ile güvenlik stratejileri ve insan hakları bağlamında sınıfta kalmıştır. Terör eylemlerinin medyada yer alış şekilleri ile medyanın ahlaki yönünü de dikkate alması zorunluluğu aşikardır.

Bu bağlamda, 11 Eylül'de İkiz Kuleler ve Pentagon'un vurulması sonrası gelişen ve algılanan terör anlamında; İstanbul, Madrid ve Londra saldırıları ayrıntılarıyla ele alınıp, açıklanacaktır.

Amerika Operasyonlarının Perde Arkası

11 Eylül ve sonrasında gerçekleşen terör eylemlerini anlayabilmek için Samuel P.Huntington'un “Uygarlıklar Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması” adlı çalışmasında üzerinde durduğu kuramından söz etmek yerinde olacaktır. Huntington, uygarlıkların çatışması sürecini soğuk savaşın bitimine bağlı olarak ortaya çıkmış olan küreselleşmenin ürünü olduğunu belirtmektedir. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Dünya üzerinde varolan, alışlagelmiş olan iki kutuplu düzen sarsılmış ve ortaya batının yeni bir düşman koyma çabası çıkmıştır.

Huntington tezlerini, Arnold Toynbee'nin “Meydan Okuma ve Karşı Koyma” kuramına dayandırmaktadır. Bu kurama göre; uygarlıklar gelişmelerine ancak bir meydan okuma veya karşı koyma ile karşılaştıklarında yıkılmadan ayakta kaldıkları ve buna karşı koyabildikleri takdirde devam edebilmektedirler. Huntington bu kuramı temel alarak Batı uygarlığının, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra rakipsiz kaldığı ve Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan meydan okuma olmadan gevşeme ve çökme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu görüşünden hareket etmektedir.(Gökçe.O.-Demiray..U.2004:134).

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD, o güne kadar göz ardı ettiği hatta bir anlamda desteklediği, terörü ve terörün arkasındaki güçleri bahane ederek istediği her yere saldırma ve müdahale etme yetkisini kendinde görmektedir. Hedef alınan terörün arkasındaki devletlerin,

dünya enerji kaynaklarının üzerinde veya yakınında olup jeopolitik önem içeren ve hem bölgesel planda, hem de küresel planda ABD'ye meydan okuyabilecek güçler ile ittifak içine girebilecek devletler olması dikkat çekmektedir.(Özdağ,2002:17). 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin ulusal güvenliğin sağlanması adına başlattığı bir dizi saldırının arkasında yatan neden, yeni terör eylemlerinin gerçekleşebileceği endişesinden çok bir sonraki yüzyıla ABD'yi tek süper güç olarak taşıma amacından hareket ettiği ve bir anlamda teröre destek verildiği izleniminin uyanmasına sebep olmuştur. Böylece ABD'nin bölge politikaları, özellikle Müslüman Araplar arasında güvensizliğe sebep olmaktadır.

ABD'nin dünya kamuoyunda ve BM'de yeterli destek bulamayıp, haksız Irak işgalinin yeni terör dalgalarına yol açması ile, bazılarının (özellikle Arap halklarının bir bölümünün) gözünde terörü meşrulaştırıcı bir rol oynamıştır. Böylece bu tür eylemlere katılabilecek olanların sayısının çoğalması biçiminde sonuçlar vermesi beklenmeye başlandı. Nitekim, izleyen dönemde üç terörist saldırı, ulaştığı boyutlar itibarıyla, amaçladığı dehşet hedefine ulaşmış görünmektedir.

Bunlardan birincisi; Irak'ın işgalinin tamamlanmasından sonra 2003 yılında İspanya'da Madrid Tren İstasyonunda meydana geldi. 200 civarında ölüme neden olan bu büyük saldırı, İspanyol Hükümetinin Irak işgalinde ABD'ye destek vermesine bir tepki olarak algılandı ve yakın zamandaki seçimlerde iktidar el değiştirdi.

İkincisi; Kasım 2003'te İstanbul'da İngiliz Konsolosluğu ve Yahudi Sinagoguna karşı gerçekleştirilen çifte saldırıda 100 civarında kitlesel bir ölümlerle sonuçlandı. Çok sayıda vatandaşımızın da hayatını kaybettiği ve yaralandığı bu terör eylemi, sanki sadece yabancı ülkeler hedeflenmiş gibi algılandı ve İspanya'daki gibi toplumsal bir tepki görmedi. Oysa bu saldırıda muhtemelen sadece ABD'nin müttefiki İngiltere ve İsrail amaçlanmıyordu; aynı zamanda, büyük olasılıkla 7.10.2003 tarihinde TBMM'den *-muhalefetin direnişine rağmen-* Irak'a asker gönderme kararı çıkartan AKP hükümeti de hedefleniyordu.

Üçüncü olarak, 7.07.2005 Perşembe günü gerçekleştirilen Londra'daki koordineli terör saldırıları gündeme geldi. Ölü ve yaralı sayısı önceki iki saldırıdan daha düşük görünmekle birlikte, 10'dan fazla noktada gerçekleştirilen patlamalar İngiltere'de toplumsal yaşamı dondurmaya başaracak ve ekonomiyi ciddi olarak sarsacak bir güce ulaşmış bulunuyordu.

11 Eylül terör eyleminin arkasındaki temel ideolojinin, Usame Bin Ladin ile özdeşleştirilmesi ve Taliban İnancı olduğu varsayılmaktadır. İslam alemi temsil ettiği iddiasıyla ortaya çıkan bu inanç, Müslümanlıktan çok farklı, çok radikal ve çok küçük marjinal bir grup tarafından benimsenen biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün tek tanrılı dinler gibi Müslümanlık da zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Bu açıdan 11 Eylül terörünün inançtan gelen kaynaklarından çok, bu inancı günümüz dünyasındaki çağdaş teröre taşıyan ideoloji büyük önem kazanmaktadır.(Kongar,2003:44).

Soğuk savaş döneminden sonra yok olan Sovyetler Birliği tehdidinin yerine İslam dünyası konulmuştur. Yalnız burada şiddet eylemine katılanların Müslüman olmalarından ve İslami söylemler geliştirmelerinden dolayı terörün başına konan İslam ibaresinin oluşturduğu karmaşık bir durum vardır.(Barış anlamına gelen İslam ile korkutma ve yıldırma öğelerini içeren terör kavramlarının birlikte nasıl konumlandıkları incelemeye değer bir konu olarak

dikkat çekmektedir.) Henüz terör kavramı üzerinde evrensel bir uzlaşma yokken bir dinin isminin bu insanlık suçuna yapılandırılmasının gelenek haline gelişi doğal bir süreç sayılamaz. Bu işte “Medeniyetler Çatışması” tasarısı başlıca etken olarak belirlemektedir. (Chomsky,1989:97).

15-20.11.2003 günü İstanbul’da düzenlenen terör saldırılarından sonra en çok gündeme gelen konulardan biri de “İslam” ve “terör” kavramlarının yan yana kullanılıp kullanılmayacağı olmuştur. Konuyla ilgili uluslararası literatüre bakıldığında “İslami terörizm” kavramının özellikle Amerikalı ve Avrupalı akademisyenler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Yorumlarını bu kavramlarla yapmakta ve yazılarını da bu kavramlarla kaleme almaktadırlar. Bu nedenle; tüm dünyada Müslüman kimliğine sahip örgütlerin yapmış olduğu terör eylemleri “İslami” kavramıyla nitelendirilmektedir. Terörizm kavramına İslami tamlamasının yapılması sanki terör eylemlerinin İslam/ Müslümanlık tarafından onaylandığı sonucuna ulaşmasına da sebep olabilecektir. Bu da tüm insanlarda Müslümanlığa karşı soru işaretleri oluştururken; bazı Müslümanları ise radikalleşmeye iten bir unsur haline gelmektedir.

İstanbul Sinagog, Konsolosluk ve Banka Saldırıları

Günümüzde terörizm, 11.09.2001 tarihinde ABD’de meydana gelen terör saldırılarından sonra tüm dünyayı derinden etkileyen küresel bir tehlike haline gelmiştir. 15.11.2003 tarihinde İstanbul’da iki sinagoga yönelik düzenlenen intihar saldırıları ile 20.11.2003 tarihinde Taksim’deki İngiltere Başkonsolosluğu’na ve Levent’teki HSBC Bankası binasına eş zamanlı düzenlenen intihar saldırıları, bu küresel tehlikenin Türkiye’ye yönelik bir yansıması olarak kabul edilebilir.(Alkan, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale>).

Türkiye, Ermeni terör örgütlerinin faaliyetlerinin sona erdiği yıllardan bu yana uluslararası bir terör örgütünün hedefi olmamıştır. Ancak, son yıllarda uluslararası ilişkilerdeki ani değişimler genelde Türkiye’yi, özelde de İstanbul’u dini motifli terör örgütlerinin hedefi konumuna getirmiştir. Bu bağlamda, 15.11.2003 tarihinde Neve Şalom ve Beth İsrail Sinagoglarına aynı anda intihar saldırısı düzenlenmiş, bu saldırılarda toplam 26 kişi yaşamını yitirmiş, 300’ün üzerinde de insan yaralanmıştır.(Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet, 2003) 20.11.2003 tarihinde de Taksim’deki İngiltere Başkonsolosluğu’na ve Levent’teki HSBC Bankası binasına aynı anda intihar saldırısı düzenlenmiş, bu saldırılarda da 32 kişi yaşamını yitirmiş, 400’ün üzerinde insan yaralanmış, 70’in üzerinde araç da kullanılamaz hale gelmiştir.

Amerika’daki 11 Eylül terör saldırılarının ardından Türkiye, İstanbul saldırılarıyla yeni bir terör eylemiyle tanıştı. Türkiye 15.11.2003 tarihinde Kuledibi ve Şişli’de maruz kaldığı terör saldırılarının şokunu atlattıktan sonra, 20.11.2003 tarihinde ikinci bir saldırı dalgasıyla karşı karşıya geldi. Bu saldırının hedefi, İstanbul’daki sinagoglar, İstanbul İngiltere Başkonsolosluğu ve İngiliz sermayeli HSBC Bank oldu. Terör saldırıları sinagoglar bağlamında İsrail’i, başkonsolosluk-banka saldırısıyla da İngiltere’yi hedefliyor gibi görünse de, saldırıların Türkiye’de cereyan etmesi, saldırıların ana hedefinin Türkiye olduğuna işaret

etmektedir. Ayrıca hedef ne olursa olsun, terör saldırılarının ardından televizyon aracılığıyla Türk ve dünya kamuoyuna aktarılan ve sunulan manzara can pazarını andırıyor. Kömürleşmiş cesetlerden kopan kollar ve bacaklar, eli- yüzü kan ve revan içinde şaşkın bakışlarla sağa sola koşuşan insanlar, siren sesleri, bağırarak çağıran ve ağlayanlar, toz duman içinde onlarca apartman görüntüsü, 11 Eylül silüetini oluşturuyor ve Türk insanını büyük bir şoka sokarak tüm dünyanın ilgisini Türkiye'ye yöneltiyordu. İstanbul terör saldırılarının 11 Eylül'ün bir devamı olarak görülmesi, Türkiye'yi dünya kamuoyunun ilgi odağına oturtmuştur. (Gökçe, O.-Demiray, U. 2004:252)

Terörizm gelişen ve değişen dünya koşulları ile birlikte, değişiklik göstermekte, gelişen teknolojiye bağlı olarak elde ettiği olanak ve yeteneklerinin etkisini ve gücünü her geçen gün arttırmaktadır. Demokratikleşme alanında atılan adımlar terörü nicelik olarak azaltmakla birlikte, demokratik ortamlarda terör eylemlerinin etkinliği özellikle kitle iletişim araçlarının etkisiyle daha da artmaktadır. 11 Eylül saldırısından sonra ABD, terör haberlerinin yayınlarını kısıtlamıştır. Buna gerekçe olarak ise teröristlerin amacının geniş yankı uyandırmak olduğu ve bunun sağlanamaması halinde terör eylemlerinin topluma iletilmemesi sonucu teröristlerin hedeflerine ulaşamamaları olduğu gösterilmiştir.

Saldırıları sonrası Türk medyasının mevcut duruma yaklaşımı çok da tasvip edilmemiştir. Amaç her gerçeği yansıtmaktan ziyade durumun çok yönlü değerlendirilmesi yapılarak, gerekenlerin yansıtılması önemlidir. Yüksek olan tansiyonu iyice yukarılara tırmandıracak girişimlerden kaçınılmalıdır. Bu bağlamda medyanın terör saldırılarına ya da çatışma potansiyeli taşıyan olaylara yaklaşımı uzun yıllardır eleştiri konusudur.

Eleştiriler genelde şu üç nokta üzerinde odaklanmaktadır:

- Teröristler medyayı araçsallaştırarak medyayı korku, dehşet ve şok yaratmada silah olarak kullanmaktadır.
- Terör saldırıları, genelde görüntüler üzerinden algılanmakta ve konuşlandırılmaktadır. Aynı görüntülerin defalarca tekrarı, yorumsuz aktarımı, montaj vb. tekniklerle abartılması da terör eyleminin amacına hizmet etmektedir.
- Medya, terör saldırılarını haberleştirmede mesafesini ve objektif duruşunu terk ederek, resmi görüşler doğrultusunda tek yönlü bir duruş ve tutum benimsemektedir.

11 Eylül Dünya Ticaret Merkezi, 15 ve 20 Kasım İstanbul, 11 Mart Madrid ve 7 Temmuz Londra saldırılarının medyada sunulmuş biçimlerini hafızalarımızda canlandırsak, belirtilen üç noktanın gerçeklikten çok da uzak olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

İspanya-Madrid Saldırıları

Küresel terörizmle mücadelede İspanya, 11 Eylül saldırılarından sonra sürekli aktif bir rol oynamıştır. Ancak küresel terörizmle mücadele yaklaşımı, 11.03.2004 tarihinde Madrid'de gerçekleştirilen terör saldırıları ile beraber farklı bir boyut kazanmıştır.

11 Eylül saldırıları tüm dünyada olduğu gibi İspanya'da da halk tarafından kınanmıştır. İspanyollar yıllardır ETA terörünü lanetlemek amacıyla döküldükleri sokakları

bu sefer ABD’de yaşanan terör saldırıları sebebiyle doldurmuş, bayraklar tüm Avrupa’da olduğu gibi yarıya indirilmiş ve ölenler için üç dakikalık saygı duruşu yapılmıştır. ABD’nin saldırıların şokunu üstünden atarak uygulamaya koyduğu terörle mücadele politikasının ilk hedefi olan Afganistan’a karşı yapılacak hareket, uluslararası kamuoyunca kabul görmüştür. ‘Hatta toplu savunma ile ilgili olan Washington Anlaşması’nın 5. maddesi de NATO tarafından uygulamaya konulmuştur. 12 Eylül 2001 günü bu maddenin uygulanması teklifini İspanya getirmiştir. Uluslararası camiaya “*ya bizimle olursunuz ya da teröristlerle*” mesajını veren ABD, her ne kadar bu operasyon sırasında NATO birliklerinden faydalanmasa da bu maddenin uygulamaya konulmasından memnun olmuştur(Bal,2006:131).

Terörle savaş politikasında, Başkan Bush’un en yakın müttefiklerinden biri olarak İspanya Başbakanı Aznar ortaya çıkmaktadır. Irak operasyonunda İspanya, İngiltere ile birlikte ABD’ye en çok destek veren ülke olmuş ve Irak’a toplam 1432 asker göndermiştir.

11 Eylül sonrasında terörizme karşı çok yönlü bir mücadele stratejisi geliştirmesine rağmen, öngördüğü önlemlerin bir çoğunu eyleme geçirmeye ve üye ülkeler arasında tereddütlerin yerine uzlaşmaya varılması için çalışan AB, 2004 yılında artık gerçekle yüz yüze gelmiştir. Terörizm gerçeği kendisini bu defa AB sınırları içerisinde göstermiştir. 11.03.2004’te İspanya’nın başkenti Madrid’de dört ayrı trene konulan on bombanın eş zamanlı bir şekilde patlatılmasıyla meydana gelen terör saldırılarında 191 kişi hayatını kaybetti ve 1430 kişi de yaralandı. Bombalı saldırılar El-Kaide bağlantılı olmasına rağmen İspanya İçişleri Bakanı Angel Acebes, saldırılardan hemen sonra ETA’yı sorumlu tutan açıklamalar yaptı. Bu iddialar, Başbakan Aznar tarafından da ısrarla dile getirildi ancak ETA, hükümetten gelen suçlamalar üzerine ilk defa bir açıklama yaparak saldırıları kendilerinin düzenlemediklerini belirterek Aznar’ı yalancılıkla suçladı. Saldırılardan sonra ülkede üç günlük yas ilan edildi ve hemen ertesi gün Madrid’de iki milyon olmak üzere ülke genelinde on bir milyon kişi, kendilerini sindirmeye çalışan teröre rağmen bundan önceki terör saldırılarında olduğu gibi sokakları doldurarak terörü lanetlediler.(Bal,2006:133).

İngiltere-Londra Saldırıları

2001 Şubat ayında yürürlüğe giren yeni İngiliz terör yasası birçok gözlemci için ‘devrimsel’ bir niteliktedir ve terörle mücadele alanında uluslararası işbirliği alanında bir çığır açmıştır. Yasa ile bazı dini ve/veya dinci örgütleri de terörist örgütler kapsamına alan İngiltere, terörü internet ve diğer teknolojik gelişmeleri de kapsayacak şekilde tanımlamış ve terörist saydığı örgütlerin sembollerini taşımaktan, bu örgütlere herhangi bir şekilde yardımcı olmaya kadar geniş bir alanda her türlü eylemi ‘terörist faaliyet’ saymış ve güvenlik güçlerine bu kapsama giren kişileri 48 saat gözaltında tutma yetkisini vermiştir. 11 Eylül’den sonra ise bir tür panik havasına giren İngiltere kısa sürede çok sayıda değişikliğe gitmeye çalışmıştır. Daha önceki çalışmalarındaki titizlik kaybolurken, temel hak ve özgürlükler ile güvenlik arasında bir seçim yapmak gerekir gerekmediği tartışmaları başlamıştır (Bal,2006:291).

7.07.2005 Londra saldırıları ‘İngiltere’nin 11 Eylül’ü’ olarak adlandırılmıştır ve İngiltere’nin terör konusundaki panik halini daha da arttırmıştır. Saldırılar ülkenin kalbinde gerçekleştirilmiş ve 56 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Çok sayıda yaralının dışında İngiliz

vatandaşları her an terör saldırısının olabileceğini, üstelik saldırganların ülkelerinde yaşayan kişiler olduğunu düşünmeye başlamışlardır.

7 Temmuz saldırıları koordineli bir dizi intihar saldırısıdır. Temelde Londra'nın ulaşım sistemini hedef almıştır. Ulaşım sisteminin seçilmesinin de özel bir nedeni vardır. Toplu taşıma sistemleri modern yaşamın atar damarları gibidir ve bunlarda yaşanacak bir tıkanma modern yaşamı sekteye uğratar. Bu da terör örgütlerinin oluşturmak istediği güvenlik bunalımını arttırır. Bu nedenle saldırganlar kendileri açısından iyi hedef seçmişlerdir. En yoğun saatlerden birinde 08:50 de gerçekleşen saldırılarda ilk üç bomba metro istasyonlarında patlamıştır. Dördüncü bomba ise 09:47'de Tavistock Meydanı'nda bir otobüste patlamıştır. Saldırılarda 56 kişi hayatını kaybederken 700'den fazla kişi de yaralanmıştır. Olay 1988'de Pan Am yolcu uçağının İskoçya semalarında patlatılmasının ardından gerçekleşen en büyük terör saldırısı sayılmıştır.(<http://arsiv.sabah.com.tr:2005>) Saldırılar sonrası İngilizler kendilerini daha fazla savunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Saldırılar etkili kılan bir diğer neden de, saldırılar sırasında İngiltere'nin 31. G8 Zirvesi'ne ev sahipliği yapıyor olması ve dünyanın en güçlü liderlerinin İngiltere'de bulunuyor olmasıdır. Ayrıca bombalama Londra'nın 2012 Yaz Olimpiyatlarına ev sahipliği yapacağından açıklanmasından bir gün sonra olmuştur. Olayın bir diğer dikkat çekici özelliği; Batı Avrupa'da Radikal İslamcı terör gruplarınca gerçekleştirilen ilk intihar saldırısı olmasıdır. Üstelik saldırganlar İngiltere'de yaşamakta ve hatta İngiliz vatandaşlarıdır.

İngiltere'nin başkenti Londra'daki saldırıların sorumluluğunu üstlenen örgütlerin sayısı ikiye çıkmıştı. 'Kaide'nin Avrupa Cihadı Gizli Örgütü'nün ardından Kaide'ye bağlı 'Ebu Hafız El Masri Tugayları da sorumluluğu üstlendi. Adını 2001'de Afganistan'da ABD saldırısında öldürülen bir Kaide üyesinden alan grubun internete yolladığı açıklamada şöyle denildi: "Allah'a şükür ki, Tugaylar'ın Avrupa bölümünden bir grup mücahit, kafirlerin başkentine darbe üstüne darbe vurup birçok kişinin ölümüne ve yaralanmasına yol açtı. Gelecek günler, İslam ve Müslümanlara karşı savaş ilan edenlere karşı yapılan cihadın en büyük eylemleriyle simgeleşecek. Başlangıç Madrid ve İstanbul'du. Bugün Londra oldu. Güvenlik, İslam topraklarında ve Irak, Afganistan ile Filistin'deki Müslümanlar için bir hakikat olduğu zamana dek durmayacağız." Bu 'takdire şayan fetih' için kendini kutlayan örgüt, Mart 2004'te İspanya'nın başkenti Madrid ve Kasım 2003'te İstanbul'daki saldırıları da üstlenmişti. İstanbul saldırılarına, sinagoglarda beş MOSSAD ajanının saptandığı gerekçe gösterilirken Kaide'nin yeni saldırıları için Britanya, İtalya, Avustralya ve Japonya hedef gösterilmişti.(Radikal:2005)

7 Temmuz saldırılarından sonra 2005'de 130 terör zanlısı tutuklanmıştır. Bunlardan sadece 4 kişi olayın asıl failleri olarak belirlenmiştir. Böylelikle İngiltere'de saldırılar çok sert önlemleri meşrulaştırmıştır.

Bugün insanlığın yüz yüze bulunduğu başlıca tehlike, emperyalist savaş çetesinin dünya halklarını kandırmaya çalıştığı üzere, ne idüğü belirsiz bir "uluslararası terör" değildir. Asıl büyük tehlike, bizzat bu emperyalist güçlerin eseri olan emperyalist savaşlardır. Irak'ı yakıp yıkmaya girişmeden önce bu ülkede "kitle imha silahları" olduğu bahanesini ileri süren savaş tacirleri, şimdilerde aynı oyunu başka ülkeler için bu kez de "nükleer silahlar var" gerekçesiyle oynamaya hazırlanıyorlar. Irak'ta kitle imha silahı bulamamış olsalar da, emperyalist güçlerin yoksul kitleleri bizzat bu silahlarla katliamlardan geçirdiklerini

unutmayalım. Bugünlerde ABD emperyalizminin sık sık yinelediği “gerekirse nükleer silah kullanırız” tehdidi, yaratılan Usame Bin Ladin efsanesinden asla daha az tehlikeli olamaz.(Çağlı,2005:www.marksist.com)

Saldırıların Arkasındaki Irak Operasyonu

İngiliz yetkililer aksini iddia etseler bile, Irak'ta yürütülen operasyon, giderek büyüyen radikal İslami terörün, yeni saldırılar için yeni gerekçeler bulmasına yol açıyor. İspanya, Madrid'teki saldırıların ardından gerçekleşen seçimlerde iktidarda radikal bir değişim yaşamış ve Başbakan Zapatero, vakit geçirmeden Irak'tan çıkacakları mesajını vermişti. Londra'daki saldırıların ardından, İngiliz yetkililer de Irak'ta daha uzun kalmayacakları yönünde açıklamalar yaptılar. Ama Irak operasyonunda baştan beri Amerika'nın yanında yer alan İngiltere'nin radikal İslamcılarının hala hedefi olduğu da bir gerçek. Bu nedenle terör uzmanları, İngiltere'ye yönelik yeni saldırı ihtimalleri nedeniyle tetikte olması gerektiği kanısındalar. Ayrıca Madrid'de gerçekleşen saldırıların ardından İspanya, Irak operasyonunda müttefikliğine nokta koymuştu. Londra saldırılarının ardından İngiltere de Irak'tan çıkacağı mesajını verirken, bu tarz terör operasyonları ile henüz karşılaşmamış olan İtalya, sonbahardan itibaren Irak'tan kademeli olarak çekileceği mesajını verdi. Berlusconi'nin bu hızlı manevrası, uzmanlara göre çok normal. Zaten bundan önce Irak'ta kaçırılan birçok İtalyan rehinenin salıverilmesi için İtalya'nın Irak'tan çekilmesi şartı öne sürülmüştü.

2003 yılının son ayları, İstanbul'da önce sinagoglara, ertesi hafta da HSBC binasına ve İngiliz Konsoloslugu'na düzenlenen terör saldırıları ile çalkalanmıştı. Bu terör eylemleri yine radikal İslami örgütlerle bağlantılıydı. Sonuçta Türkiye, Irak savaşına destek vermemiş olmasına rağmen, Amerika'nın müttefiki İngiltere'nin konsoloslugu ve bir İngiliz bankasının İstanbul merkezi, teröristlerin hedefi olmuştu.

Amerika ve müttefikleri, Irak'a demokrasi getirme türküsünü söyleyedursun, özellikle Amerika'nın İran ve Suriye'ye yönelik tehditkar, aba altından sopa gösteren tutumu, İslam dünyasında batıya yönelik muhalefetin giderek büyümesine yol açmaktadır. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirerek, adını tüm dünyaya duyuran El Kaide'nin parasal açıdan kendini geliştirmekte bir sorunu olmadığı bilinen bir gerçektir. Afganistan'da dizginleri sıkı tutup, örgütün finansmanı için para trafiğini kontrol etmeye çabalayan Amerika, kendisine karşı muhalefetin büyümesi nedeniyle para trafiğini takip etmekte zorlanmaktadır. 11 Eylül saldırılarının ardından, okyanus ortasındaki küçük adalardaki banka hesaplarına kadar didiklenen El Kaide, uzmanlara göre, istihbaratçılara sadece buzdağının görünen yüzünü sunmaktadır. Buzdağının altında ise, dünyanın her yanından, hiç bitmeyen bir finansal destek söz konusudur.

Amerika, günümüzde görüldüğü üzere; Irak'ı demokrasi ile tanıştırma çabasında bir süre sonra tek kalmıştır.. Muhtemelen bu yalnızlığı fark ettiği için de, Irak'ta çok uzun süre kalmak istemediğine dair Amerikalı yetkililerden açıklamalar gelmiştir. Ama uzmanlara göre, arı kovanına çomak sokan Amerika, Irak'tan çekilmiş olsa bile, bölgede yarattığı karmaşanın kolay kolay dinmesi beklenmemeli. Demokrasi bahanesiyle Ortadoğu petrolü üzerinde oturmayı sürdürdükçe, birçok ülke için bölgede karmaşanın devamı en iyi sonuç. Ama bu

sonucun belki de tek dezavantajı; her an patlayabilecek ve masumların canını alabilecek bombalardır.

Saldırıları ve Bin Ladin

11 Eylül New York, Washington, 17-20.11.2003 İstanbul, 11.03.2004 Madrid ve 7.07.2005 Londra ile benzeri saldırıların gerçekleştirilmesinde pay sahibi olan Bin Ladin, bu eylemlerin meşruluğunu savunmakta hiç zorluk çekmemektedir. Ladin'e göre; *“Eğer düşmanlar Müslümanlara ait toprakları işgal ediyorlar ve masum insanları kalkan olarak kullanıyorlarsa, bu bize düşmanlara saldırma yetkisi verir. Örneğin, haydutlar bir eve saldırırsa ve bu evde yaşayan çocukları rehin alsalar, bu durumda çocukların babası, çocuklarının zarar görmesi pahasına haydutlara saldırır. Amerika ve müttefikleri Filistin, Çeçenistan, Keşmir ve Irak'ta Müslümanlara karşı katliamlar yapmaktadırlar. Müslümanların Amerika'ya karşı misilleme hakları vardır. 11 Eylül saldırıları kadın ve çocukları hedef almamıştır. Asıl hedef, Amerika'nın ekonomik ve askeri sembolleridir.*(Bal,2006:19).

Bin Ladin terör yapmak için tüm gerekçelerini ortaya koymakta ve oldukça ikna edici bir mantık örgüsü kurmaktadır. Ancak aynı Bin Ladin İslam'da yer alan cihadın terörle nasıl eş anlamlı olduğunu ortaya koyamamaktadır.

Masumları 11 Eylül'de ve diğer saldırılarında hedef almadığını söylemek ile birlikte Bin Ladin, dolaylı etkilerinden bahisle bu hedeflerin seçildiğini, yani masumları bilinçli bir şekilde seçtiğini söylemektedir. Müslümanları cihada çağıran Bin Ladin ve arkadaşlarının sorunlar karşısında verilecek mücadelenin niteliğini ve stratejisini İslam dininin Peygamberinden alma yerine; Bakunin, Karl Heinzen, Nacayhev veya Che Guevara'dan aldığı anlaşılmaktadır. Zira İslam'ın ilk yıllarında çok büyük kısıtlamalar, adaletsizlikler ve ekonomik ambargolarla karşılaşan İslam Peygamberinin mücadele stratejisinde Bin Ladin'in önerdiği cihad anlayışıyla hiçbir benzerlik bulunmamaktadır.(Güneş,2002:120-129; Aktan,2002:27-40).

Amerika Açısından Türkiye ve Ortadoğu'ya Bakış

11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagon'a çakılan uçaklar ile başlayan, tüm dünyayı tehdit ve etkisi altına alan yeni bir uluslararası terörizm, sonuçları bakımından yeni bir dünya düzeninin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

ABD bu saldırıyı Anglo-sakson medeniyete karşı açılmış bir savaş olarak tanımlamıştır. 11 Eylül sonrası dünya artık eski dünya değildir. ABD dünyayı kendi yanında veya karşısında şeklinde algılamaktadır.

Bu süreç böylece ABD'nin dünya üzerinde hegemonyasını tek taraflı olarak kurmaya çalıştığının en çarpıcı göstergelerinden biri olarak algılanabilir. Bu bağlamda yeni dünya düzeni, kısaca ABD merkezli bir düzendir.(Heymann,2001).

Ortadoğu; dünya medeniyetlerinin başlangıç yeri, üç büyük dinin çıktığı coğrafya, en büyük petrol rezervlerinin bulunduğu bölge, kısaca “dünyaya hakim” olmanın yolunun geçtiği yerdir. Tarihsel süreçte medeniyetlerin oluşumu incelendiğinde Ortadoğu ve Akdeniz havzası daima belirleyici rol oynar. Dünyanın ilk global gücü olan Roma ve arkasından gelen Osmanlı devletinin bu bölgede hüküm sürdüğü görülür(Arıboğan,2001:61). Osmanlı devleti sonrasında ise bir manada hakimiyet kavgası başlamıştır. Türkiye, bir asırlık demokrasi tecrübesiyle Ortadoğu’da hemen dikkatleri üzerine çekmektedir. Türkiye, ABD’ye Irak işgaliyle beraber komşu olmuştur. Buna karşılık birden fazla politik alanlarda temasa geçerek dengeli bir politika mı yoksa zikzaklar çizen bir politika mı izler hale geldi burası yoruma açıktır. Türkiye, Büyük Ortadoğu Projesi’nde ABD’nin tanımladığı model ülke tipine şu anki siyasal iktidarla yakın gibi duruyor. ABD’nin B.O.P.’ne paralel onunla çatışmayan bir proje önerdi. Ortadoğu’yu AB benzeri ekonomik birlikteliklerle yaşanır hale getirmektir. Ancak ABD ile Türkiye arasında yöntem eksikliği veya yoğurt yiyiş farklılığı vardır.

ABD, Ortadoğu merkezinden hareketle dünya üzerinde “ABD çağını” oluşturmayı istemektedir. Çalışan, üreten bir Ortadoğu, silah tüketmeyen, dünyada gerçek güçleri tanıyan, kimin düşman kimin dost olduğunu anlayan Ortadoğu, ABD’nin işine gelmez. O yüzden Türkiye’nin tanımladığı küçük Ortadoğu projesi yönetsel olarak ABD’nin işine gelirse de son sözü söyleyen taraf olmak ister. Onun için Türkiye’yi model olarak düşünmektedir. Ama sadece model, karar merciinde veya başka rollerde değil.

Çözüm Önerileri

Terörün günümüzdeki aşaması küresel terördür. Küresel terörün geldiği aşama ürkütücü ve teröristlerin acımasızlığı her zamankinden daha üst seviyededir. Teröristlerin en önemli silahı toplumlar arasında husumet ve nefret yaratmak ve bu nefret ortamında militanlarını yetiştirmektir. Bu durumda, terörle mücadele bunun tam tersi bir strateji takip etmek zorundadır. Bu da ancak husumet, nefret ortamlarının oluşmasını önlemek ve insanlar arasında diyalogun ve sevginin yer edinebilmesi ile sağlanmalıdır.

Terörist saldırıların zeminini yok etmenin en önemli hamlesi, Irak işgali, Suriye müdahalesi vb. müdahalelerin bir an önce sona erdirilmesinden geçmektedir.(Oyan,2005).

Her devletin birlikte çalıştığı bir terör örgütü olacağı kastedilmemekle birlikte terör eylemlerinin şekil ve zamanlamalarına baktığımızda; politik, stratejik vb. zamanlamaları dikkat çekmektedir. Dolayısıyla da her devlet yaptığı eylemlerinde uluslararası arenaya karşı sorumluluk taşımakta ve taşınmalıdır. Aksi takdirde; tepki amaçlı gerçekleştirilen her terör eyleminde masum, savunmasız insanlar zarar görmektedir.

Milletlerarası ilişkilerde dost varmış gibi davranmak çoğu zaman hatadır. Ancak amaç; terörden uzak, barış içerisinde bir dünya ise, ortak buluşma noktaları ve yardımlaşmalar karşılıklı arttırılmalıdır (İnan,K.2004).

Paylaşılan görüntüler, teröristlerin amaçladıkları korku yayma ve propagandalarına hizmet edecek nitelikte olmamalıdır. Güvenlik stratejileri bağlamında medya kapsamında da uluslararası işbirliği ayrı bir önem arz etmektedir.

Taha AKYOL:"İngiltere'nin Irak politikası değişmez. İspanya'da değişmedi. İspanya'da hükümet paniğe kapıldı ve seçimlerin etkilenmemesi için, 'saldırımı ayrılıkçı Bask örgütü ETA yaptı' dedi. Blair'in tavrı ise enteresandı. Blair, arkasına başta ABD Başkanı Bush ve Fransa Cumhurbaşkanı Chirac olmak üzere G-8 ülke liderlerini alarak 'hücum' tavrı sergiledi. ABD'de 11 Eylül'den sonra, 'İslam fobisi' oluştu. İngiltere ise hem Avrupa'da hem de Amerika kıtasında müslümanları en az hatta hiç rahatsız etmeyen ülke. İngiliz politikacıları bir İslam fobisine katılacaklar mı? Bunu zaman gösterecek. Bu olanlardan sonra bile, İngiliz halkının savaş aleyhtarı tavrı devam edecek ve daha kararlı davranacaklar. *Teröre taviz vererek terörden korunulmaz. Terörün nereden kaynaklandığına bakmak lazım.*"

T.BLAIR: "Saldırılarından sonra açıklama yapan İngiltere Başbakanı Tony Blair, teröristlerin bu tür 'barbarca' saldırılarla başarılı olamayacağını söyledi. Teröristlerin pek çok masum insanın canına kıydıklarını hatırlatan Blair, ölenlerin ailelerine başsağlığı, yaralılara ise sağlık diledi." Teröristlerin hain eylemlerini İslam adına yaptıklarının doğru olmadığını da vurgulayan Blair, gerçek Müslümanların saygın ve yasalara bağlı kişiler olduklarını ve yaşanan olayları en az Hıristiyan İngilizler kadar içtenlikle lanetlediklerini bildirdi.

Ayrıca terörle mücadelenin günümüzde salt bir silahlı mücadeleden ibaret olmadığı, terörün silahlı kanadının yanı sıra söylem alanı ve eleman kazanma süreçleri ile de mücadele edilmesi gerektiği düşüncesi, son dönemde üzerinde uzlaşılan bir husustur. Böylece terörün tüm alanları ile mücadele, ancak toplumsal kurumların, devletlerin ortaklaşa ve eşgüdümle hareket etmesi gerekmektedir. Bu da terörle mücadelede sadece güvenlik birimlerinin kullanıldığı klasik/eski anlayışın geçmiş dönemlerde kaldığının açık bir göstergesidir. Günümüzde terörle etkin mücadele, ancak bütüncül bir yaklaşım ve tüm kurumların sürece entegre edilmesi ile gerçekleştirilebilir. Terörle mücadele sürecinde, polis ve askerinin dışında diğer sosyal, siyasal veya ekonomik kurumların da aktif rol alması, terörle mücadelede önemli bir kazanım olacaktır(Akbulut.F-Beren.F.2012:280).

Sonuç

ABD'nin terörle mücadelede duygusal, kızgın ve tepkisel davranması, Türkiye iç güvenliği açısından gelecekte önemli sorunlar doğurabilir. Kendi bölgesinde ve nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkeler arasında demokratik değerlere bağlı kurum kültürünü geliştirmiş, tarihsel birikimlerini günümüze taşıma fırsatını yakalamış olan Türkiye'nin, bu birikimlerini küresel terörle mücadeleye aktarmasına şans tanınmalıdır. Türkiye'nin iç güvenlik politikalarında bu birikimlerinden taviz vermeden hareket etmesi de önemlidir.(Bal,2006:957)

Farklı kimlikler arasında geçiş noktası ve ortak sentez geliştirme şansı olan Türkiye'nin bunu sonuna kadar kullanması kendi güvenliği açısından da son derece önemlidir.

Küresel bir nitelik kazanan terörle mücadeleden doğrudan etkilenen Türkiye'nin güvenlik politikalarında ve mücadelenin sınırlarının belirlenmesinde söz sahibi olması gerekmektedir. 11 Eylül terör saldırılarından sonraki süreçte bütün gelişmeler Türkiye'nin yakın çevresinde meydana gelmektedir. Türkiye bu süreçte, sadece ABD'nin politikalarının uygulayıcılığını yaptığı takdirde, ABD'nin bölgede militarist bir politika izlemeye devam edeceği aşıkardır. Militarizme dayalı güvenlik politikalarının dünya genelinde özelde ise Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'da önemli tepkilere yol açacaktır. Bu politikaların bir parçası gibi görünen Türkiye de benzer tepkilerden zarar görecektir, nitekim HSBC ve Sinagog saldırılarıyla da (sebebi belirtilen tepkilerden) zarar gördüğü gözlenmiştir.

Bilindiği üzere; devletlerin düzelmesi bireylere bağıyken, dünyanın düzelmesi de dolaylı olarak devletlerin düzelmesiyle bağlantılıdır. Bireyler, devletin yararını kendi menfaatleri üzerinde tutabileceği ölçüde o devletin düzelmesine katkıda bulunabilir. Buna paralel olarak da devletler, dünyada barışı, huzuru, sükuneti vb.lerini kendi menfaatlerinden yukarı sayıp, değer verdiği ölçüde dünyada barış meltemleri hissedilebilecektir. Ancak devletler, her şeye pragmatist bir açıdan yaklaşacak olurlarsa; çok da istenen dünya barış ortamı görülemeyecektir.

Bununla birlikte terörizmin tanımı konusunda herkesin üzerinde uzlaştığı bir noktanın olmaması; terörizm kavramının tanımlanamaz olduğu sonucunu doğurmaz. Bunun nedeni terör ve terörizm kavramlarının siyasi, hukuki, sosyal, felsefi ve uluslararası boyutlara sahip karmaşık ve subjektif bir niteliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca devletlerin farklı siyasi görüşlere ve politik önceliklere sahip olması da bunda büyük bir önem oynamaktadır. Zira devletler, yapılacak bir tanımla kendilerini bağlamayı ve taahhüt altına sokmayı istememektedirler. Terörizmin bu ve bunun gibi gerekçelerle net bir tanımının yapılamaması birçok sıkıntıyı beraberinde getirmektedir. Özellikle birilerine göre terörist olan, diğerlerine göre özgürlük savaşçısı olarak kabul edilmeye devam edildiği sürece terörizmle mücadele konusunda uluslararası alanda ortak hareket edilmesi mümkün olmamakta, bu da terörizmin ömrünü uzatmaktadır(Akça,2014:30-32). Ayrıca şu da hiç unutulmamalıdır ki; terörü devlet de yapsa, kişi de yapsa sonuçta binlerce masum insanı öldüren acımasız bir silahtır. Terörü kullananlar, bir gün terörle vurulur.

KAYNAKÇA

- Akbulut,F.- Beren.F. (2012), “Terörle Mücadelede Bütüncül Yaklaşımın Sosyal Politika Uygulamaları Bağlamından Algılanması: Suruç İlçesi Örneği”, Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) Cilt/Volume: 7, Sayı/Number: 2
- Akça, M. (2014), “Terörizmin Kendine Özgü (Sui Generis) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 88, Sayı: 1
- Aklan,N. (14/06/2004). “11 Eylül Terör Saldırılarından İstanbul Terör Saldırılarına Küresel Terörizm”, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=2&no=100>,
- Aktan,H.(2002),”Kuran ve Sünnet Işığında Terör ve İntihar Eylemleri”,İstanbul: Işık Yayınları
- Arıboğan,Deniz Ü.(2001), Globalleşme Senaryosunun Aktörleri (Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi), İstanbul.
- Bal,İ.(2006).Terörizm: Terörizm ve Küresel Terörle Mücadele Ulusal ve Bölgesel Deneyimler. USAK Yayınları.
- Bal,İ.(2006). 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası, AGAM Yayınları
- Chomsky,N.(1989), The Culture of Terrorism, London, Pluto Press.
- Ersoy, U. (2018), Terörizm ve Nefret Suçları Arasındaki Tetikleme Etkisi, Ankara Barosu Dergisi,
- Gökçe,O.-Demiray,U. (2004), Terörün görüntüleri, görüntülerin terörü, Konya: Çizgi Kitabevi,
- Güneş,A.(2002), ”İslam Hukukunda Savaş ve Savaş Ahkamına Dair Bazı Mülâhazalar”, İstanbul:Işık Yayınları
- Heymann,P.B.(2001): Dealing With Terrorism, International Security
- İnan,K.(2004), Hayır Diyebilen Türkiye, Timaş Yayınları
- Kongar,E.(2003), Küresel Terör ve Türkiye, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Örgün,F. (2001), Küresel Terör, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık
- Özdağ,Ü.(2002), “Yeniden Yapılanan Ortadoğu”, Stratejik Analiz
- Sevim,O.U.(2017): Birleşmiş Milletlerin Küresel Terörizm ile Mücadele Algısı Çerçevesinde Türkiye, International Law Bulletin

EXTENDED ABSTRACT

Although the title of the article emphasizes the attacks after the US operation in Iraq, the main focus is the 9/11 shooting of the twin towers, which caused radical changes in security strategies. The shooting of the United States in its own home has gained a different dimension with the development and implementation of new unique security strategies in Iraq, Syria and the Middle East after Afghanistan. Although many works have been written about America's security policy and practices, the article explains why a common definition of terrorism cannot be made in the international arena, that the definition is stuck within the framework of everyone's own interests, and that the phrase "long live the snake that does not touch me" is actually in the opposite sense, perhaps ironically, to everyone. In summary, situation analyzes were presented, in which we can deduce that those who use terrorism will definitely be hit by terrorism one day. Turkey, which is directly affected by the fight against terrorism, which has gained a global character, needs to have a say in its security policies and in determining the limits of the struggle. In the process after the September 11 terrorist attacks, all developments take place in Turkey's immediate surroundings. Thus, only militarist approaches and harsh interventions in the context of security policies will only cause harsh reactions like himself. More democratic policies that respect human rights and freedoms will bring positive reactions. It is obvious that Turkey will overcome the security problems it faces both at home and abroad only in the perspective of human rights, law and democracy. Just as there will be no sentimentality in international relations, it is imperative that states do not engage in radical rhetoric and actions that will offend a certain group in their policies.

The terrorist attack on September 11, 2001 affected the whole world as well as the USA. These and similar acts of terrorism have also been evaluated as an action developed against supranational cooperation over national interests under the name of "New World Order or Globalization". In the context of human rights, democracy and law; It is obvious that when a world order can be established in which the poor, blacks and Middle Easterners can live freely without discrimination of language, religion, race, wealth, etc., acts of terrorism or similar origins will come to an end. It is also confirmed by the words of Mary Robinson, the United Nations High Commissioner for Human Rights, that "...all countries should cooperate against terrorism, but this should not create a favorable environment for human rights to be ignored....".

Another point emphasized in the article is; are the sensitivities that the media shows or cannot show in their broadcasts in terrorist acts. Posting the dead, injured, ruins, etc. images with all the details after the terrorist act; It has been emphasized that it should be presented more meticulously and carefully, as it can turn into service to intimidate, intimidate and propaganda, which are the aims of terrorist acts. In the September 11 attacks and the Istanbul, Madrid and London attacks, which are the subject of the article, the media has failed in terms of security strategies and human rights, as they broadcast all the events with all the details only for the purpose of advertising on the channel. It is obvious that the way terrorist acts are covered in the media and that the media must take into account the moral aspect of it, along with many of the topics we have mentioned above.

YAPAY ZEKÂ İLE OLUŞTURULAN ESERLERİN TELİF HAKKI VE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI

Mehmet Akif ÖZDAL¹

Özet

Yapay zekâ teknolojilerinin hızla yaygınlaşması, eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konularının önemini arttırmıştır. Bu makalede, yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunmasına etkisi incelenmiştir. İlgili yasal mevzuat ve uygulamalar ele alınarak, yapay zekâ ile yapılan eserlerin yasal durumları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda, yapay zekâ ile oluşan eserlerin hangi durumlarda yasal bir koruma altına girdiği ve hangi durumlarda girmemiş olduğu açıklanmıştır. Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunlar incelenmiş ve bu sorunların çözüm yolları araştırılmıştır. Bunlar arasında, yapay zekâ ile oluşan eserlerin kaynaklarının belirlenmesi, yapay zekâ tarafından oluşan eserlerin haklarının belirlenmesi ve kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması gibi konular bulunmaktadır. Bu çerçevede ilgili araştırma, yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konularındaki güncel durumun belirlenmesi ve bu konulara ilişkin yasal düzenlemelerin ve uygulamaların değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte bu konuların daha da önem kazanması beklenmektedir ve bu konulardaki eksikliklerin giderilmesi için gerekli adımların atılması gerekmektedir. Bu çerçevede Araştırma yöntemi olarak, Literatür taraması yapılarak Yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konularına ilişkin mevcut literatür incelenmiş ve güncel durum belirlenmiştir. Yasal mevzuat ve uygulamaların değerlendirilmesi ile ilgili yasal mevzuat ve uygulamalar ele alınarak, yapay zekâ ile yapılan eserlerin yasal durumları değerlendirilmiştir. Sorunların tespiti ile Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunlar incelenmesiyle. Çözüm yollarının araştırılması çerçevesinde ise Ortaya çıkan sorunlar için çözüm yolları araştırılarak sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Teknoloji, Sanat eseri, Telif Hakkı, Yasa, Kişisel Veri

COPYRIGHT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND PERSONAL DATA PROTECTION

Abstract

The rapid spread of artificial intelligence technologies has increased the importance of copyright of works and protection of personal data. In this article, the effect of artificial intelligence technologies on copyright and personal data protection of works is examined. The legal status of the works made with artificial intelligence has been evaluated by considering the relevant legal regulations and practices. As a result of this evaluation, it is explained in which cases the works created with artificial intelligence are under legal protection and in which cases they are not. In addition, the problems that arise during the use of artificial intelligence technologies have been examined and the solutions to these problems have been investigated. Among these, there are issues such as determining the sources of the works created by artificial intelligence, determining the rights of the works created by artificial intelligence and ensuring the security of personal data. In this context, the relevant research was conducted to determine the current status of artificial intelligence technologies on copyright of works and

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Sivas, Türkiye. 20229401012@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3148-8988

protection of personal data, and to evaluate the legal regulations and practices related to these issues. As a result, it is expected that these issues will gain more importance with the spread of artificial intelligence technologies and it is necessary to take the necessary steps to eliminate the deficiencies in these issues. In this framework, as a research method, the current literature on the copyrights of works of artificial intelligence technologies and the protection of personal data has been examined and the current situation has been determined by scanning the literature. The legal status of the works made with artificial intelligence has been evaluated by considering the legal legislation and practices related to the evaluation of the legal legislation and practices. By identifying the problems and examining the problems that arise during the use of artificial intelligence technologies. Within the framework of the search for solutions, the solutions for the problems that have arisen have been researched and concluded.

Keywords: Artificial Intelligence, Technology, Artwork, Copyright, Law, Personal Data

GİRİŞ

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte, yapay zekâ ile yapılan eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konuları gündeme geldi. Bu konular, yapay zekâ teknolojilerinin yarattığı yeni eserlerin yasal durumlarının belirlenmesi, kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması ve yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunların çözülmesi gibi pek çok farklı boyutu bulunmaktadır.

Yapay zekâ ile yapılan eserlerin telif hakları konusunda, mevcut yasal düzenlemeler ve uygulamalar incelendiğinde, bu eserlerin yasal durumlarının belirlenmesinde zorluklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yapay zekâ teknolojileri ile üretilen eserlerin yaratıcısının kim olduğu konusunda belirsizlik bulunmaktadır. Bu durum, yapay zekâ ile yapılan eserlerin telif hakları konusunda belirsizliğe neden olmaktadır.

Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında, kişisel verilerin güvenliği de önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Yapay zekâ sistemleri, verileri analiz etmek ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapmak üzere tasarlandıklarından, bu verilerin güvenliği konusunda endişeler bulunmaktadır. Kişisel verilerin yanlış kullanımı, yanlış çıkarımlar yapılmasına veya kişisel verilerin üçüncü kişiler tarafından kötüye kullanılmasına neden olabilir.

Bu nedenle, yapay zekâ ile yapılan eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konuları, yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte öncelikli konular arasında yer almaktadır. Bu konuların çözümü için, mevcut yasal düzenlemelerin güncellenmesi ve yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında verilerin güvenliğinin sağlanması gibi önlemler alınması gerekmektedir. Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin yarattığı eserlerin yasal durumlarının belirlenmesi, yapay zekâ ile üretilen eserlerin yaratıcılarının belirlenmesi ve yapay zekâ teknolojilerinin kullanımına ilişkin sorumlulukların belirlenmesi gibi konular da önemli bir rol oynamaktadır.

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi, insan hayatını kolaylaştırmasına rağmen, bu teknolojilerin yarattığı yeni sorunların çözümü için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Yapay zekâ ile yapılan eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konuları, bu teknolojilerin yarattığı sorunların çözümünde öncelikli olarak ele alınması gereken konular arasındadır. Eserlerin telif haklarının korunması ve kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması, yapay zekâ teknolojilerinin daha güvenli ve adil bir şekilde kullanılmasına yardımcı olacaktır.

Telif Hakkı Nedir Neleri kapsar

Telif hakkı, bir eserin yapımında kullanılan malzemelerin ve bu malzemelerin bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkan eserin yapımcısına ait olan bir haktır. Telif hakkı, eserin fikri ve sanatsal değerine dayalı olarak korunmasını sağlar ve eserin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi haklarının kontrolünü yapımcıya verir.

Telif hakkı, genellikle fikir ve sanat eserlerini kapsar. Fikir eserleri arasında yazılı ve görsel eserler, müzik, tiyatro, film gibi yapıtlar bulunur. Sanat eserleri ise resim, heykel,

fotoğraf, grafik gibi eserlerdir. Telif hakkı, eserin yapımcısına ait olduğu süre boyunca geçerlidir ve yapımcının ölümünden sonra da belirli bir süre boyunca devam eder.

Telif hakkı, eserin yapımcısı tarafından belirli bir süre boyunca korunmasını sağlar. Bu süre, eserin türüne göre değişebilir ve yapımcının ölümünden sonra da belirli bir süre devam edebilir. Eserin yapımcısı, eserin kullanımı için belirli şartları ve kullanım ücretlerini belirleyebilir ve bu hakkın kullanımından doğan gelirleri kendisi elde edebilir.

Telif hakkı, eserin yapımcısı tarafından belirli bir süre boyunca korunmasına rağmen, eserin kullanımı için belirli durumlarda izin verilir. Bu durumlar arasında, eserin eğitim, bilimsel araştırma veya haber amaçlı kullanımı gibi durumlar bulunabilir. Ayrıca, eserin yapımcısı tarafından verilen izin sonrasında da eserin kullanımı belirli şartlar çerçevesinde yapılabilir.

Sonuç olarak, telif hakkı, bir eserin yapımında kullanılan malzemelerin ve bu malzemelerin bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkan eserin yapımcısına ait olan ve eserin fikri ve sanatsal değerinin korunmasını sağlayan haktır. Telif hakkı, eserin yapımcısı tarafından belirli bir süre boyunca ve belirli şartlar çerçevesinde kullanımına izin verilebilir. Eserin yapımcısı, eserin kullanımı için belirli şartları ve kullanım ücretlerini belirleyebilir ve hakkın kullanımından doğan gelirleri kendisi elde edebilir.

Telif hakkı nasıl alınır

Telif hakkı, eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak korunmasını sağlar ve eserin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi haklarının kontrolünü yapımcıya verir. Telif hakkını almak, eserin yapımcısı olarak kabul edilmek için gerekli adımların takip edilmesini gerektirir.

İlk olarak, telif hakkını almak isteyen kişi, eserin yapımcısı olduğunu kanıtlamalıdır. Bu kanıt, eserin yapımı sırasında yapılan notlar, tasarımlar veya fikirlerin kaydedilmesi gibi belgelerle sağlanabilir. Eserin yapımı sırasında ortak çalışma yapıldığı durumlarda, ortak çalışanların da telif hakkı alma hakları bulunabilir.

Daha sonra, eserin yapımcısı, eserin korunmasını istediği ülkenin telif hakkı yasalarına uygun olarak kaydettirmelidir. Bu kayıt, eserin yapım tarihini, yapımcının adını ve eserin tanımını içermelidir.

Bu bağlamda telif hakkını almak, eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak eserin korunmasını sağlar ve yapımcıya eserin kullanımı gibi hakların kontrolünü verir. Telif hakkı almak için, eserin yapımcısı olduğunu kanıtlamak, eserin kaydettirmek ve belirli şartlar ve ücretler belirlemek gerekmektedir. Telif hakkı kullanımından doğan gelirler yapımcıya ödenir ve belirli durumlarda izin verilir.

Mevcut Telif Hakkı yasaları ve örnekleri

Telif hakkı, dünya çapında birçok ülkede yasal olarak tanımlanmıştır ve bu ülkelerin yasaları arasında bazı farklılıklar bulunabilir. Ancak, telif hakkı yasalarının amacı eserin

yapımcısının haklarını koruyarak eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değerin korunmasını sağlamaktır.

Örnek olarak, ABD'de Telif Hakkı Yasası, eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak eserin korunmasını sağlar ve eserin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi hakların kontrolünü yapımcıya verir. Bu yasa, eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak eserin korunmasını sağlar ve eserin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi hakların kontrolünü yapımcıya verir.

Bir diğer örnek olarak, Avrupa Birliği ülkelerinde, Avrupa Birliği Telif Hakkı Yasası bulunmaktadır. Bu yasa, Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan eserlere dayanır ve eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak eserin korunmasını sağlar ve eserin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi hakların kontrolünü yapımcıya verir.

Bu örnekler, telif hakkı yasalarının eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak korunmasını ve eserin haklarının kontrolünün yapımcıya verilmesini amaçladığını gösterir. Telif hakkı yasaları farklı ülkelerde farklı şekillerde tanımlanabilir ve uygulanabilir, ancak genel olarak eserin yapımcısının haklarını koruma amacını taşırlar.

Telif Hakkı İhlal edilirse ne olur

Telif Hakkı İhlali, bir eserin yapımcısının belirli haklarının ihlal edilmesi anlamına gelir. Telif hakkı yasaları, eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak korunmasını sağlar ve eserin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi hakların kontrolünü yapımcıya verir. Telif hakkı ihlali, bu hakların ihlal edilmesi anlamına gelir ve bu ihlal, eserin yapımcısının haklarının ihlal edilmesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur.

Telif hakkı ihlali, eserin yapımcısı tarafından belirlenen şartlar dışında kullanılması, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi hakların ihlal edilmesi anlamına gelir. Bu ihlaller, eserin yapımcısının haklarını ihlal etme sonucu ortaya çıkan bir durumdur ve telif hakkı ihlal edilirse yasal işlemlere gidilebilir.

Yasal işlemler, telif hakkı ihlal edildiği takdirde yapılabilir ve bu işlemler, eserin yapımcısının haklarının ihlal edildiğini ispat etmesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Bu işlemler, dava açma, tazminat talep etme, eserin kullanımını yasaklatma gibi seçenekleri içerebilir.

Ayrıca, telif hakkı ihlali, eserin yapımcısının imajını ve itibarını da olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, eserin yapımcısının haklarının ihlal edilmemesi ve eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değerin korunması için telif hakkı yasalarına uymaya özen gösterilmelidir.

Telif hakkı ihlal edilmesi, eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak eserin korunmasını sağlar ve eserin yapımcısının haklarını korur. Bu nedenle, telif hakkı ihlali ciddi bir durumdur ve yapımcıların haklarının ihlal edilmemesi için gerekli önlemlerin alınması önemlidir. Telif hakkı yasalarına uymak, eserin fikri ve sanatsal değerinin korunmasını sağlar ve eserin yapımcısının haklarını güvence altına alır. İhlal durumunda

yapılabilecek yasal işlemler, eserin yapımcısının haklarının korunmasını sağlar ve ihlal edilen hakların tazminatının talep edilmesine olanak tanır.

Yapay zekâ nedir?

Yapay zekâ, insan beyninin gösterdiği düşünme ve öğrenme yeteneğini taklit etme amacıyla tasarlanarak ve geliştirilen bir teknolojidir. Yapay zekâ sistemleri, verileri analiz etmek, bu verileri kullanarak çıkarımlar yapmak ve bu çıkarımları kullanarak karar vermek gibi insan zekâsına benzeyen işlemler yapabilir.

Yapay zekâ, birçok farklı alanda kullanılabilir ve bu alanlar arasında; sağlık, eğitim, Sanat, finans, perakende, sanayi ve hizmet sektörleri bulunmaktadır. Yapay zekâ sistemleri, makine öğrenmesi, sınıflandırma, regresyon analizi, kümeleme, sayısal optimizasyon ve veri madenciliği gibi farklı teknikleri kullanarak verileri analiz edebilir ve bu verileri kullanarak kararlar verebilir.

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi, insanların hayatını kolaylaştıran ve zaman kazandıran pek çok faydayı beraberinde getirmiştir. Örneğin, yapay zekâ sistemleri, hastalıkların teşhisinde ve tedavisinde kullanılabilir veya müşteri hizmetlerinde insanların sorularına hızlı ve doğru bir şekilde yanıt verme yeteneğine sahip olabilir.

Ancak, yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte, bu teknolojilerin insan hayatına olan etkisi ve güvenliği konuları da öncelikli olarak ele alınması gereken konular arasında yer almaktadır. Örneğin, yapay zekâ sistemlerinin yanlış kararlar vermesi, kişisel verilerin güvenliğini tehlikeye atması veya insanların işsiz kalmasına neden olabilir.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojileri hızla gelişmekte ve insanların hayatını kolaylaştıran pek çok faydayı beraberinde getirmektedir. Ancak, bu teknolojilerin etkisi ve güvenliği konuları da öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir.

Yapay zekâ sanat yapabilir mi ?

Yapay zekâ (AI), son yıllarda hızla gelişen bir teknolojidir ve bu teknolojinin sanat alanında da kullanılabileceği fikri ortaya çıkmıştır. Yapay zekâ sistemleri, verileri analiz etme, öğrenme ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapma kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle, yapay zekâ sistemleri, sanat alanında da kullanılabileceği düşüncesi doğmuştur.

Sanat, insanların duygularını, fikirlerini veya hayallerini ifade etme yollarıdır. Sanatın amacı, insanların duygularını, fikirlerini veya hayallerini dışa vurmaları ve bu duyguları, fikirleri veya hayalleri başkaları ile paylaşmalarıdır. Yapay zekâ sistemleri de, verileri analiz etme, öğrenme ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapma kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle, yapay zekâ sistemleri, sanat yapma kabiliyetine de sahip olabilir.

Ancak, yapay zekâ sistemlerinin sanat yapma kabiliyeti, insanların sanat yapma kabiliyetine eşittir. Yapay zekâ sistemleri, verileri analiz ederek, öğrenerek ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapabilirler. Ancak, yapay zekâ sistemlerinin yapabildiği sanat eserleri, insanlar tarafından yapılan sanat eserlerine benzer olabilir, ancak tam olarak aynı değildir.

Yapay zekâ sistemleri, belirli bir algoritma ve veriler doğrultusunda çalışırlar ve bu nedenle, yapay zekâ sistemlerinin yapabileceği sanat eserleri, insanların sanatsal tercihlerine veya duygusal anlatımlarına göre değişebilir. Ayrıca, yapay zekâ sistemleri, insanlar gibi duygu ve fikirleri ifade etme kabiliyetine sahip değildir.

Bu bağlamda ise yapay zekâ sistemleri sanat yapabilir, ancak bu yapılan sanat eserleri, insanlar tarafından yapılan sanat eserlerine tam olarak benzer değildir. Yapay zekâ sistemleri, verileri analiz ederek, öğrenerek ve bu verileri kullanarak sanatsal eserler üretebilir, ancak bu eserlerin insana özgü duygusal anlatım ve ifade gücü yoktur. Yapay zekâ sistemlerinin sanat yapma kabiliyeti, insanların sanat yapma kabiliyetine eşittir, ancak tam olarak aynı değildir.

Yapay zekâ ile oluşturulan sanatsal eserler

Son yıllarda, yapay zekâ teknolojilerinin hızla gelişmesi, sanat alanında da yeni fırsatları beraberinde getirdi. Yapay zekâ sistemleri, öncelikle verileri analiz etmek, öğrenmek ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapmak üzere tasarlandıklarından, bu teknolojilerin sanat alanında da kullanılabilmesi fikri ortaya çıktı. Sanat eseri yapılan yapay zekâlar, sanatçıların fikirlerini veya sanatsal yaratımlarını yapay zekâ teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirmelerini mümkün kılmaktadır.

Sanat eseri yapılan yapay zekâlar, çeşitli türde sanat eserleri yapabilmektedir. Örneğin, resim, müzik, tasarım ve hatta film gibi alanlarda sanat eseri yapılabilir. Bu yapay zekâ sistemleri, sanatçıların belirlediği kurallar veya sanatsal tercihler doğrultusunda sanat eseri üretmektedir. Bu eserler, sanatçılar tarafından belirlenen kriterlere göre yapılmaktadır ve bu kriterlere göre değerlendirilmektedir.

Sanat eseri yapılan yapay zekâlar, sanatçıların fikirlerini veya sanatsal yaratımlarını daha hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, yapay zekâ sistemleri, sanatçıların fikirlerini veya sanatsal yaratımlarını daha fazla sayıda insan ile paylaşmalarına olanak tanır. Böylece, sanatçılar, fikirlerini veya sanatsal yaratımlarını daha geniş bir kitle ile paylaşabilir ve bu yaratımların daha fazla insana ulaşmasına yardımcı olabilir.

Sanat eseri yapılan yapay zekâlar aynı zamanda sanatçıların fikirlerini veya sanatsal yaratımlarını daha fazla sayıda farklı format veya mecra sunmalarına olanak tanır. Örneğin, sanatçılar, yapay zekâ sistemleri aracılığıyla fikirlerini veya sanatsal yaratımlarını sanal gerçeklik gibi farklı platformlarda sergileyebilir. Böylece, sanat eserleri, daha fazla insan tarafından deneyimlenebilir ve sanatçıların fikirleri veya sanatsal yaratımları daha geniş bir kitleye ulaşabilir.

Yapay zekâ teknolojileri, sanat alanında birçok fırsat sunmaktadır. Ancak, aynı zamanda sanat eseri yapılan yapay zekâların sanatçıların orijinal fikirlerine ve sanatsal yaratımlarına zarar verme ihtimali de bulunmaktadır. Bu nedenle, sanat eseri yapılan yapay zekâların kullanımı, sanatçılar tarafından titiz bir şekilde düzenlenmelidir.

Bu çerçevede, sanat eseri yapılan yapay zekâlar, sanatçılar için fırsatlar sunan bir teknolojidir. Ancak, bu teknolojinin kullanımı, sanatçılar tarafından dikkatli bir şekilde

düzenlenmelidir. Böylece, sanat eseri yapılan yapay zekâlar, sanatçıların fikirlerini veya sanatsal yaratımlarını daha verimli ve daha geniş bir kitleye ulaştırmalarına yardımcı olabilir.

Farklı bir şekilde ifade edersek. Yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserleri, insanlar tarafından yapılan sanat eserlerine benzer olabilir ancak aynı zamanda farklı özellikler de içerebilir. Yapay zekâ sistemleri, belirli bir algoritma ve veriler doğrultusunda çalışırlar ve bu nedenle, yapay zekâ sistemlerinin yapabileceği sanat eserleri, insanların sanatsal tercihlerine veya duygusal anlatımlarına göre değişebilir.

Yapay zekâ sistemleri, resim, müzik veya animasyon gibi farklı türlerdeki sanat eserlerini oluşturabilir. Örneğin, yapay zekâ sistemleri, belirli bir tarz veya renk paletine dayalı olarak resimler oluşturabilir. Aynı şekilde, yapay zekâ sistemleri, farklı müzik tarzlarını veya melodilerini oluşturabilir.

Yapay zekâ sistemleri, insanların duygularını, fikirlerini veya hayallerini ifade etme kabiliyetine sahip değildir ve bu nedenle, yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserleri, insanlar tarafından yapılan sanat eserlerine tam olarak benzer olmayabilir. Ancak, yapay zekâ sistemleri, verileri analiz ederek, öğrenerek ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapabilirler ve bu çıkarımlar doğrultusunda sanat eserleri oluşturabilirler.

Bu çerçevede yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserleri, insanlar tarafından yapılan sanat eserlerine benzer olabilir ancak aynı zamanda farklı özellikler de içerebilir. Yapay zekâ sistemleri, verileri analiz ederek, öğrenerek ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapma kabiliyetine sahip olduğundan, sanat alanında da kullanılabilir potansiyele sahiptir. Ancak, yapay zekâ sistemlerinin duygusal anlatım ve insanların sanatsal tercihlerine göre çalışması mümkün değildir ve bu nedenle, yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserleri, tam olarak insanlar tarafından yapılan sanat eserlerine benzemeyebilir. Bununla birlikte, yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserlerinin, insanların sanat eserlerine katkısı ve fikirlerini zenginleştirecek potansiyeli bulunmaktadır.

Yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin kaynakları

Yapay Zekâ (AI) teknolojisi, sanat ve tasarım alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zekâ sistemleri, verileri analiz ederek, öğrenerek ve bu verileri kullanarak çıkarımlar yapma kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle, yapay zekâ sistemleri, sanat ve tasarım alanında da kullanılabilirlerdir.

Yapay zekâ sistemleri, sanat ve tasarım eserlerini oluşturmak için farklı kaynaklardan yararlanabilirler. Bunlar arasında:

Resim ve Fotoğraf Veri tabanları: Yapay zekâ sistemleri, belirli bir tarz veya renk paletine dayalı olarak resimler oluşturabilmek için resim ve fotoğraf veri tabanlarından yararlanabilirler.

Müzik Veri tabanları: Yapay zekâ sistemleri, farklı müzik tarzlarını veya melodilerini oluşturmak için müzik veri tabanlarından yararlanabilirler.

Metin Veri tabanları: Yapay zekâ sistemleri, yapılan çalışmalarda veya yazıların yapısındaki benzerlikleri keşfetmek için metin veri tabanlarından yararlanabilirler.

İnsan Sanat Eserleri: Yapay zekâ sistemleri, insanlar tarafından yapılan sanat ve tasarım eserlerini inceleyerek, öğrenebilir ve bu verileri kullanarak kendi sanat ve tasarım eserlerini oluşturabilir.

Yapay zekâ sistemleri, bu kaynakları analiz ederek, öğrenerek ve verileri kullanarak sanat ve tasarım eserlerini oluşturabilir. Bu eserler, insanlar tarafından yapılan eserlere benzer olabilir ancak aynı zamanda farklı özellikler de içerebilir. Ve yapay zekâ ile oluşturulan sanat ve tasarım eserlerinin kaynakları çeşitlidir. Yapay zekâ sistemleri, resim ve fotoğraf veri tabanlarından, müzik veri tabanlarından, metin veri tabanlarından ve insan sanat eserlerinden yararlanabilir. Bu kaynakları analiz ederek, öğrenerek ve verileri kullanarak yapay zekâ sistemleri, sanat ve tasarım eserleri oluşturabilir ve farklı özellikler taşıyabilir. Ancak, sonuçta yapay zekâ tarafından oluşturulan sanat ve tasarım eserleri, insanlar tarafından oluşturulan eserlere benzerlik göstermekte ve bu eserlerin oluşmasındaki kaynaklar da çeşitlilik göstermektedir.

Yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin Hukuki güncel durumu

Yapay Zekâ (AI) teknolojisi, sanat ve tasarım alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır. Ancak yapay zekâ sistemleri tarafından oluşturulan sanat ve tasarım eserlerinin hukuki güncel durumu hala netleşmemiştir.

Hukuki açıdan, sanat ve tasarım eserlerinin yapımcısının belirlenmesi önemlidir. Eserlerin yapımcısı, eserin telif haklarının sahibidir ve bu haklar eserin kullanımı ve ticareti ile ilgili olarak korunur. Ancak yapay zekâ sistemleri tarafından oluşturulan sanat ve tasarım eserlerinin yapımcısı konusunda belirsizlik bulunmaktadır.

Birçok ülkede, yapay zekâ sistemleri tarafından oluşturulan sanat ve tasarım eserlerinin telif hakları, yapay zekâ sistemlerinin yapımcısına verilir. Ancak bu durum, yapay zekâ sistemlerinin doğrudan eser üreten yapımcılar olmadıklarını ve eserin oluşumunda insanların rolünün olduğunu göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Diğer yandan, bazı ülkeler, yapay zekâ sistemleri tarafından oluşturulan sanat ve tasarım eserlerine, insanlar tarafından yapılan eserlere benzer şekilde telif hakları vermektedir. Bu durum, yapay zekâ sistemlerinin insanlar gibi eser üretebildiğini ve eserin oluşumunda yapay zekâ sistemlerinin etkin rol oynadığını göstermektedir.

Yapay zekâ sistemleri tarafından oluşturulan sanat ve tasarım eserlerinin hukuki güncel durumu, ülkeden ülkeye değişebilir ve belirsizlik içerebilir. Ancak bu durumun netleşmesi için, yapay zekâ sistemlerinin sanat ve tasarım alanındaki rolü ve eserlerin oluşumundaki insanların rolü ile ilgili olarak yapılan çalışmaların ve araştırmaların önemi büyüktür.

Sonuçta, yapay zekâ tarafından oluşturulan sanat ve tasarım eserlerinin hukuki durumu, gelecekte de değişebilir ve düzenlenmesi gerektiği anlaşılabilir. Bu nedenle, hukuki sistemlerin bu konuda uygun bir şekilde düzenlenmesi ve yapay zekâ sistemlerinin sanat ve tasarım alanındaki kullanımı ile ilgili olarak belirsizliklerin ortadan kalkması önemlidir. Bu, sanat ve tasarım eserlerinin korunmasını ve insanların haklarının korunmasını sağlar ve aynı

zamanda yapay zekâ teknolojisinin sanat ve tasarım alanındaki potansiyelini de serbest bırakır.

Yapay zekâ teknolojilerden faydalanılarak oluşturulan eserlerin telif hakları üzerindeki etkisi

Yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları üzerindeki etkisi, hukuk sistemleri ve sanat dünyası tarafından ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanan bir konudur. Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin sayısı ve kalitesinin artması, bu teknolojinin eserlerin telif hakları üzerindeki etkisini de artırmıştır.

Birçok ülkede, eserlerin telif hakları yalnızca insanlar tarafından oluşturulabileceğine dayalı olarak belirlenir. Ancak, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin giderek artması, bu kuralın değişebileceği ve yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin de telif hakkına sahip olabileceği konularının tartışılmasına neden olmuştur.

Bu tartışmalar, yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları üzerindeki etkisini de ortaya çıkarmıştır. Örneğin, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin patentli olma ihtimali, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin değerinin artmasına ve bu eserlerin pazarının büyümesine neden olabilir. Bunun yanı sıra, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin hak sahibi olabileceği konusunda belirsizlik bulunması, eserlerin kullanımı ve dağıtımını gibi konularda hukuki sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları üzerindeki etkisi, hukuk sistemlerinin ve sanat dünyasının güncel bir konudur ve gelecekte daha da önem kazanacaktır. Bu nedenle, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakkı konusunda hukuk sistemlerinin güncel ve uygun bir yaklaşım benimsemeleri ve bu konuda belirgin bir hukuki mekanizma oluşturmaları önemlidir. Yapay zekâ teknolojilerinin eserler üzerindeki etkisi, hukuk sistemleri ve sanat dünyası tarafından giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakları, eserin yapılması sırasında insan müdahalesinin ne kadar olduğu ve eserin ne kadar orijinal olduğu gibi faktörlere göre değişebilir. Ancak, bu konuda hala belirsizlik bulunmaktadır ve hukuk sistemlerinin bu konuda belirgin bir hukuki mekanizma oluşturması gerekmektedir.

Bu mekanizmanın oluşması, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin hak sahibi olabileceğini ve bu eserlerin değerinin artmasını, pazarının büyümesini ve bu eserlerin kullanımına ilişkin hukuki sorunların çözülmesini sağlayacaktır. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin eserler üzerindeki etkisi, hukuk sistemlerinin ve sanat dünyasının gelecekte daha da önem kazanacak bir konudur ve bu konuda hukuk sistemlerinin güncel ve uygun bir yaklaşım benimsemeleri önemlidir,

Yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin telif hakkı nasıl alınır

Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakkı konusu halen uluslararası hukuk sisteminde kesin bir yanıt bulunmayan bir konudur. Ancak, genel olarak, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakkı, eserin yapımındaki insan müdahilinin varlığına veya yokluğuna dayalı olarak değerlendirilir.

Eğer yapay zekâ tarafından oluşturulan eser, insanların müdahil olduğu bir süreçte oluşmuşsa ve eserin içeriği insanlar tarafından yönlendirilmişse, eserin telif hakkı insanlar arasında paylaşılabilir. Aynı şekilde, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserin içeriği insanlar tarafından belirlendiği veya düzenlendiği durumlarda da telif hakkı insanlar arasında paylaşılabilir.

Diğer taraftan, eğer yapay zekâ tamamen kendisi tarafından oluşturulan ve yönlendirilen bir eser ortaya koymuşsa, telif hakları konusunda mevcut hukuk sistemleri henüz yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin hak sahibi olabileceği konusunda net bir karar vermemiştir. Bu durumda, eserin telif hakkı konusunda mevcut hukuk sistemine göre değerlendirilmelidir ve eserin hak sahibi olabileceği belirlenmelidir.

Bu bağlamda. Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakkı konusu halen tam olarak çözülmemiş ve mevcut hukuk sistemlerinin kesin bir yanıtı bulunmamaktadır. Ancak, eserin oluşumu ile ilgili insan müdahilinin varlığı veya yokluğu eserin telif hakkının nasıl değerlendirileceğine ilişkin ipuçları sunabilir.

Farklı bir şekilde ifade edersek Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakkı konusu, mevcut hukuk sistemlerinde hala tam olarak çözülmemiş bir konudur. Ancak, uluslararası hukuk ve çeşitli ülke hukukları, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin hak sahibi olabileceği konusunda farklı yaklaşımlar sunmaktadır.

Bazı ülkelerde, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakları, eserin oluşumunda insan müdahilinin varlığına dayalı olarak belirlenir. Bu durumda, eserin yapımında insanlar tarafından yönlendirme, belirleme veya düzenleme yapıldığında, eserin telif hakkı insanlar arasında paylaşılabilir.

Diğer ülkeler ise, yapay zekâ tarafından tamamen kendisi tarafından oluşturulan ve yönlendirilen eserlerin hak sahibi olabileceğine ilişkin bir yaklaşım benimsemiştir. Bu durumda, eserin telif hakkı yapay zekâ tarafından oluşturulan ve yönlendirilen bir varlık olarak tanımlanabilir ve eserin hak sahibi olabileceği belirlenebilir.

Yani yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakkı konusunda, mevcut hukuk sistemlerinin farklı yaklaşımları bulunmaktadır ve bu konuda belirgin bir karar henüz verilmemiştir. Mevcut hukuk sistemlerine göre değerlendirilmeli ve eserin hak sahibi olabileceği belirlenmelidir. Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakkı konusu, gelecekte hukuk sistemlerinin daha net bir karar vermelerine ve bu konuda daha belirgin bir hukuki mekanizma oluşturmalarına ihtiyaç duymaktadır.

Yapay zekâ teknolojilerinin kişisel verilerin korunmasına etkisi

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi, insanların kişisel verilerinin toplanması, saklanması ve kullanılması gibi konuların da gündemde olmasına neden olmuştur. Yapay zekâ sistemleri, insanların kişisel verilerini toplayarak bu verileri analiz etmekte ve kullanmaktadır. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin kişisel verilerin korunmasına etkisi oldukça önemlidir.

Kişisel verilerin toplanması, saklanması ve kullanılması, insanların gizliliğine ve güvenliğine saygı gerektirir. Yapay zekâ sistemleri, insanların kişisel verilerini toplayarak bu verileri kullanmaktadır. Bu veriler, insanların izni olmadan toplanabilir veya yanlış kullanılabilir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin kişisel verilerin korunması konusunda hukuk sistemlerinin ve teknolojik şirketlerin sorumlu davranması önemlidir.

Yapay zekâ teknolojilerinin kişisel verilerin korunmasına etkisi, hukuk sistemlerinin güncel bir konudur ve gelecekte daha da önem kazanacaktır. Kişisel verilerin korunması, insanların gizliliğine ve güvenliğine saygı gerektirir. Bu nedenle, yapay zekâ sistemlerinin insanların kişisel verilerini toplayarak kullanması konusunda hukuk sistemlerinin belirgin ve güncel bir yaklaşım benimsemeleri ve bu konuda uygun hukuki mekanizmalar oluşturmaları önemlidir.

Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin kişisel verilerin korunmasına etkisi, teknolojik şirketlerin de sorumlu davranmasına bağlıdır. Şirketler, insanların kişisel verilerini toplayarak kullanması konusunda sıkı bir denetim altında tutulmalı ve bu verilerin gizliliğine ve güvenliğine uygun bir şekilde korunması sağlanmalıdır. Ve, yapay zekâ teknolojilerinin kişisel verilerin korunmasına etkisi, hukuk sistemlerinin ve teknolojik şirketlerin sorumlu davranmasına bağlıdır. Yapay zekâ sistemlerinin insanların kişisel verilerini toplayarak kullanması, insanların gizliliğine ve güvenliğine saygı gerektirir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin kişisel verilerin korunması konusunda hukuk sistemlerinin belirgin ve güncel bir yaklaşım benimsemeleri ve teknolojik şirketlerin sıkı bir denetim altında tutulması önemlidir. Gelecekte, bu konunun daha da önemi artacak ve çözümler bulunması gerekmektedir.

Yapay zekâ teknolojileri ile yapılan eserlere dair yasal mevzuatlar nelerdir.

Yapay zekâ teknolojileri, günümüzde hızla yaygınlaşan ve giderek daha fazla endüstri alanında kullanılan bir teknolojidir. Bu teknolojilerin kullanımı ile birlikte, yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlere dair yasal mevzuatlar da gündeme gelmiştir.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserler, yasal açıdan fikri mülkiyet haklarına tabidir. Fikri mülkiyet hakları, yapılan eserin yaratıcısına veya sahibine özel haklar tanır ve bu hakların korunmasını sağlar. Yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin yaratıcısı, yapay zekâ sistemi olarak tanımlanabilir ancak yapay zekâ sistemi fikri mülkiyet haklarına sahip olamaz.

Yapay zekâ teknolojileri ile yapılan eserlere dair yasal mevzuatlar, çeşitli ülkelerde farklılık göstermekle birlikte, genel olarak yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin yaratıcısının belirlenmesine ve bu yaratıcının fikri mülkiyet haklarının korunmasına odaklanır.

Yapay zekâ teknolojileri ile yapılan eserlere dair yasal mevzuatlar, yapay zekâ sistemlerinin kullanımı ile birlikte oluşan problemleri de ele alır. Örneğin, yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin ticari amaçlı kullanımı, telif hakkı ihlalleri veya fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmesi gibi problemler ortaya çıkabilir. Bu

nedenle, yapay zekâ teknolojileri ile yapılan eserlere dair yasal mevzuatlar, bu tür sorunların önlenmesine ve çözümlenmesine yönelik tedbirler içerebilir.

Bu çerçevede, yapay zekâ teknolojileri ile yapılan eserlere dair yasal mevzuatlar, yapay zekâ sistemlerinin kullanımı ile ortaya çıkan fikri mülkiyet hakları ve diğer yasal sorunların çözümüne yönelik önlemler içermektedir. Bu mevzuatlar, yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin yaratıcısının belirlenmesine ve bu yaratıcının haklarının korunmasına odaklanır. Aynı zamanda, yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin ticari kullanımı ve diğer yasal sorunların önlenmesine yönelik tedbirler içerebilir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte yapay zekâ eserlerine dair yasal mevzuatların da giderek daha önem kazandığı görülmektedir.

Yasal mevzuat ve uygulamaların yapay zekâ teknolojileri ile yapılan eserlere uygulanması

Yapay zekâ teknolojileri, günümüzde hızla gelişen ve yaygınlaşan bir teknolojidir. Yapay zekâ sistemleri, birçok endüstri alanında kullanılmakta ve bu teknolojilerin kullanımı ile birlikte yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserler de yasal mevzuatların kapsamına girmiştir.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserler, fikri mülkiyet hakları açısından ele alınır. Bu eserlerin yaratıcısı veya sahibi, fikri mülkiyet haklarına sahiptir ve bu haklar yasal olarak korunmalıdır. Ancak, yapay zekâ sistemi eserin yaratıcısı olarak tanımlanabilir ancak fikri mülkiyet haklarına sahip olamaz.

Yapay zekâ teknolojileri ile oluşturulan eserlere dair yasal mevzuatlar, çeşitli ülkelerde farklılık göstermekle birlikte genel olarak yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin yaratıcısının belirlenmesine ve bu yaratıcının fikri mülkiyet haklarının korunmasına odaklanır.

Bu teknolojilerin kullanımı ile ortaya çıkan sorunlar da yapay zekâ teknolojileri ile oluşturulan eserlere dair yasal mevzuatlar tarafından ele alınır. Örneğin, yapay zekâ tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin ticari amaçlı kullanımı, telif hakkı ihlalleri veya fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmesi gibi problemler ortaya çıkabilir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojileri ile oluşturulan eserlere dair yasal mevzuatlar bu tür sorunların önlenmesine ve çözümlenmesine yönelik tedbirler içerebilir. Özetle yapay zekâ teknolojileri ile oluşturulan eserlere dair yasal mevzuat ve uygulamalar, yapay zekâ teknolojilerinin hızla yaygınlaşması ve yapay zekâ sistemleri tarafından oluşturulan veya katkıda bulunulan eserlerin yasal mevzuatların kapsamına girmesi nedeniyle önem kazanmıştır. Bu yasal mevzuatlar, fikri mülkiyet haklarının belirlenmesine ve korunmasına, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin ticari amaçlı kullanımı, telif hakkı ihlalleri ve fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmesi gibi sorunların önlenmesine yönelik tedbirler içerebilir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojileri ile oluşturulan eserlere dair yasal mevzuatlar, teknolojinin yaygınlaşmasına paralel olarak güncellemelere ve düzenlenmelere tabi tutulmalıdır.

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların çözüm yolları.

Yapay zekâ teknolojileri, günümüzde hızla gelişen ve yaygınlaşan bir teknolojidir. Yapay zekâ sistemleri, birçok endüstri alanında kullanılmakta ve bu teknolojilerin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunlar da mevcuttur.

Öncelikle, yapay zekâ sistemlerinin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda sorunlar ortaya çıkabilir. Bu sistemler, veriler ve öğrenme algoritmalarına dayalı olarak çalışır ve verilerin doğruluğu ve kalitesi, sistemlerin sonuçlarının doğruluğu ve güvenilirliğini etkiler. Bunun yanı sıra, yapay zekâ sistemlerinin öğrenme algoritmaları, verilerin bireysel ve gruplar arası farklılıklarını göz ardı ederek, yanıltıcı veya ayrımcı sonuçlar üretebilir.

Ayrıca, yapay zekâ sistemlerinin güvenliği ve gizliliği konularında da sorunlar ortaya çıkabilir. Bu sistemler, çok miktarda veri ve bilgi içerebilir ve bu verilerin güvenliği ve gizliliği, sistemlerin kullanımı sırasında ciddi bir endişe konusu olabilir. Bunun yanı sıra, yapay zekâ sistemleri, siber saldırılara veya diğer tehlikelere maruz kalabilir ve bu da verilerin güvenliğini ve gizliliğini tehlikeye atabilir.

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunların çözüm yolları arasında verilerin doğruluğu ve kalitesinin artırılması, öğrenme algoritmalarının daha adil ve eşitliğe odaklı olarak tasarımı ve veri güvenliği ve gizliliği için güvenliğe yönelik tedbirlerin alınması bulunabilir.

Bunun yanı sıra, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunların çözümü için çalışmalar yapmak, mevcut yasal mevzuatların güncellenmesi ve yapay zekâ sistemlerinin kullanımı sırasındaki sorumlulukların belirlenmesi gereklidir. Ayrıca, yapay zekâ sistemlerinin tasarımı sırasında insan eliyle kontrol edilen mekanizmaların eklenmesi ve yapay zekâ sistemlerinin performansının sürekli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi de yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunların çözümü için önemlidir.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunlar, ciddi bir endişe konusudur ve bu sorunların çözümü için birçok faktörün dikkate alınması gereklidir. Verilerin doğruluğu ve kalitesinin artırılması, güvenliğe yönelik tedbirlerin alınması, yasal mevzuatların güncellenmesi ve insan eliyle kontrol edilen mekanizmaların eklenmesi gibi çözüm yolları, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunların çözümü için önemlidir.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin haklarının belirlenmesi ve kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması

Yapay zekâ sistemleri, çok miktarda kişisel veriyi içerebilir ve bu verilerin güvenliği ve gizliliği, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında öncelikli bir endişe konusudur. Kişisel veriler, yanlış kullanıldığında insanların haklarını ihlal edebilir veya kötüye kullanılabilir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması için gerekli önlemler alınmalıdır.

Bu önlemler arasında, kişisel verilerin anonim hale getirilmesi, güvenli veri depolama ve işleme yöntemlerinin kullanılması, veri güvenliği ve gizliliği yasalarının uygulanması gibi tedbirler bulunabilir

Yapay zekâ ile yapılan eserlerin yasal durumları

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte, yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin yasal durumları giderek önem kazanmıştır. Yapay zekâ tarafından oluşan eserler, öncelikle fikri ve sanatsal eser olarak tanımlanabilir ve bu eserlerin hakları, fikri ve sanatsal eserlere uygulanabilecek yasalar çerçevesinde belirlenebilir.

Fikri ve sanatsal eserlere uygulanacak yasalar, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir ve yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin yasal durumlarını belirlemede öncelikli olarak bu yasalar esas alınır. Bununla birlikte, yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin hakları konusunda hala birçok soru işareti bulunmaktadır ve bu konuda hukuki bir mekanizma oluşturulması gerekmektedir.

Örneğin, yapay zekâ tarafından oluşan bir fotoğrafın hakları, fotoğrafın yapımı sırasında kullanılan verilerin haklarına tabi olabilir veya tamamen yapay zekâ tarafından oluşturulmuş olabilir. Bu durumda, yapay zekâ tarafından oluşan eserin haklarının belirlenmesi için hukuki bir mekanizma oluşturulması gerekir.

Ayrıca, yapay zekâ sistemlerinin kullandığı veriler, kişisel verileri içerebilir ve bu verilerin güvenliği ve gizliliği, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında öncelikli bir endişe konusudur. Bu verilerin yanlış kullanımı insanların haklarını ihlal edebilir veya kötüye kullanılabilir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması için gerekli önlemler alınmalıdır.

Farklı bir açıdan baktığımızda ise. Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte, yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin yasal durumları konusunda örnekler sunmak önemli hale geldiğini görmekteyiz. Bu örnekler, yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin haklarının nasıl belirleneceğini ve bu eserlerin yasal durumlarının nasıl uygulanabileceğini gösterir.

Birincil örnek olarak, yapay zekâ tarafından oluşturulan bir müzik parçasının haklarının belirlenmesi verilebilir. Bu durumda, müziğin yapımında kullanılan verilerin haklarının dikkate alınması gerekir. Eğer verilerin hakları açıkça belirlenmemişse, müziğin yapımında kullanılan yapay zekâ sistemi tarafından oluşturulmuş verilerin hakları da değerlendirilmelidir.

İkinci bir örnek olarak, yapay zekâ tarafından oluşturulan bir fotoğrafın haklarının belirlenmesi verilebilir. Fotoğraf, bir kişinin verilerini kullanarak oluşturulmuş olabilir veya tamamen yapay zekâ tarafından oluşturulmuş olabilir. Bu durumda, fotoğrafın haklarının belirlenmesi için yapay zekâ tarafından oluşturulan verilerin haklarının da değerlendirilmesi gerekir.

Üçüncü olarak, yapay zekâ tarafından oluşturulan bir yapımın haklarının belirlenmesi verilebilir. Bu yapım, bir insan tarafından oluşturulmuş veriler kullanarak oluşturulmuş

olabilir veya tamamen yapay zekâ tarafından oluşturulmuş olabilir. Bu durumda, yapımın haklarının belirlenmesi için verilerin haklarının değerlendirilmesi gerekir.

Sonuç olarak, yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin yasal durumlarını belirlemede öncelikli olarak eserlerin oluşturulması sırasında kullanılan verilerin haklarının değerlendirilmesi gerekir. Eğer verilerin hakları açıkça belirlenmemişse, yapay zekâ sistemi tarafından oluşturulan verilerin hakları da değerlendirilmelidir. Ayrıca, yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin haklarını belirlemede yapılan çalışmalar ve uygulamalar, mevcut yasal mekanizmaların yetersizliği nedeniyle hala devam etmektedir. Bu nedenle, yapay zekâ tarafından yapılan eserlerin yasal durumları konusunda daha açık ve net bir yasa çerçevesinin oluşturulması ihtiyacı vardır.

Yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunmasına etkisi

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte, eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konuları da önem kazanmıştır. Bu konular, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin haklarının nasıl belirleneceği ve kişisel verilerin nasıl korunabileceği konularını da içermektedir.

Birincil olarak, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif haklarının belirlenmesi konusu ele alınabilir. Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin hakları, eserin yapımında kullanılan verilerin haklarına göre belirlenmelidir. Eğer verilerin hakları açıkça belirlenmemişse, yapay zekâ tarafından oluşturulmuş verilerin hakları da değerlendirilmelidir. Bu durum, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin haklarının nasıl belirleneceğine dair öncelikli bir konudur.

İkinci olarak, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin kişisel verilerin korunması konusu ele alınabilir. Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yapımı sırasında kullanılan veriler, çoğunlukla kişisel verilerdir. Bu verilerin korunması, güncel veri koruma yasaları ve mevzuatları çerçevesinde yapılmalıdır. Bu verilerin yapay zekâ tarafından kullanılması, kişisel verilerin korunması konusunda öncelikli bir konudur.

Üçüncü olarak, yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konularının gelecekteki etkileri ele alınabilir. Yapay zekâ teknolojilerinin hızla gelişmesi, eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konularında da değişikliklere neden olabilir. Bu değişiklikler, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin haklarının ve kişisel verilerin korunmasının nasıl yapılacağı konularında öncelikli konular haline gelebilir. Yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi, eser hakları ve veri koruma mevzuatlarının güncellenmesi gerekliliğini de beraberinde getirebilir.

Yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserleri nedir İlgili yasal mevzuat ve uygulamalar

Yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserleri, sanatçıların kullandığı veriler ve algoritmalar sayesinde oluşur. Bu veriler ve algoritmalar, sanatçının kendine özgü bir tarzı ve anlatımı

oluşturmasını sağlar. Sanatçı, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserleri kendi yapıtları olarak kabul edebilir veya bu eserleri farklı bir tarzda değerlendirebilir.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan sanat eserlerinin hakları, mevcut telif hakları yasaları çerçevesinde belirlenmelidir. Eserin yapımında kullanılan verilerin haklarına göre belirlenen bu haklar, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserin yapımındaki rolüne göre değişebilir. Eğer eserin yapımında kullanılan verilerin hakları belirlenmemişse, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserin hakları da değerlendirilmelidir.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan sanat eserlerinin korunması, güncel veri koruma yasaları ve mevzuatları çerçevesinde yapılmalıdır. Bu eserlerin yapımı sırasında kullanılan veriler, çoğunlukla kişisel verilerdir. Kişisel verilerin korunması, güncel veri koruma yasaları ve mevzuatları çerçevesinde yapılmalıdır.

Bu çerçevede, yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserleri, sanat dünyasındaki değişimi ve evrimini beraberinde getirmektedir. Bu eserlerin hakları ve korunması, mevcut yasal mevzuatlar çerçevesinde belirlenmeli ve uygulanmalıdır. Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yapımı sırasında kullanılan verilerin hakları da değerlendirilmeli ve kişisel verilerin korunması yasal mevzuatlar çerçevesinde yapılmalıdır. Bu sayede, yapay zekâ ile oluşturulan sanat eserlerinin yasal açıdan da geçerli ve korunan bir yapısı olması sağlanabilir.

Yapay zekâ ile oluşan eserler hangi durumlarda yasal bir koruma altına girer

Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserler, fikri ve sanatsal değere dayalı olarak korunabilir. Bu koruma, telif hakkı yasaları tarafından sağlanır ve yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi hakların kontrolü yapımcıya verilir.

Ancak, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekir. Bunlar arasında; eserin yapımında fikri ve sanatsal bir değer bulunması, eserin yapımında yapay zekâ tarafından belirli bir seçim yapılması, eserin yapımında yapay zekâ tarafından belirli bir kreativite kullanılması gibi faktörler bulunur.

Ayrıca, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yapımında insan eli de bulunması, eserin yapımında insan tarafından yapılan müdahalelerin belirli bir etkisi bulunması gibi faktörler de yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesinde etkili olabilir.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesi, eserin yapımındaki fikri ve sanatsal değere dayalı olarak eserin korunmasını sağlar ve eserin yapımındaki hakların kontrolü yapımcıya verir. Bu nedenle, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesi önemlidir ve yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yapımında yasal kurallara uymaya özen gösterilmelidir.

Farklı bir şekilde ifade edersek Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesi, fikri ve sanatsal değere dayalı olarak yapımcı haklarının korunmasını sağlar. Bu eserlerin yapımında, yapay zekâ tarafından belirli bir seçim yapılması, kreativite

kullanılması, insan müdahalesinin bulunması gibi faktörler de yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesinde etkilidir. Yasal kurallara uygun hareket edilmesi, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesini ve yapımcı haklarının korunmasını sağlar.

Yapay zekâ ile oluşan eserler hangi durumlarda yasal bir koruma altına girmez

Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesi, fikri ve sanatsal değere dayalı olarak belirli şartların yerine getirilmesiyle mümkündür. Ancak, bazı durumlar yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesini engelleyebilir.

Bunlar arasında; eserin yapımında fikri ve sanatsal bir değer bulunmaması, eserin yapımında yapay zekâ tarafından belirli bir seçim yapılmaması, eserin yapımında yapay zekâ tarafından belirli bir kreativite kullanılmaması gibi faktörler bulunur. Bu durumlar yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesini engelleyebilir.

Ayrıca, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yapımında insan eli bulunmaması, eserin yapımında insan tarafından yapılan müdahalelerin belirgin bir etkisi bulunmaması gibi faktörler de yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmesini engelleyebilir.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yasal bir koruma altına girmemiş olması, yapımcının eserin kullanımı, çoğaltılması, yayımlanması, sergilenmesi gibi haklarını kontrol etmemesine neden olabilir. Bu durumlar yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yapımında dikkatli bir şekilde yasal kurallara uymaya özen gösterilmesi gerektiğini gösterir.

Yöntem

Literatür taraması yapılarak Yapay zekâ teknolojilerinin eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konularına ilişkin mevcut literatür incelenmiş ve güncel durum belirlenmiştir. Yasal mevzuat ve uygulamaların değerlendirilmesi ile İlgili yasal mevzuat ve uygulamalar ele alınarak, yapay zekâ ile yapılan eserlerin yasal durumları değerlendirilmiştir. Sorunların tespiti ile Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı sırasında ortaya çıkan sorunlar incelenmesiyle. Çözüm yollarının araştırılması çerçevesinde ise Ortaya çıkan sorunlar için çözüm yolları araştırılarak sonuçlandırılmıştır.

Bulgular

Yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin telif hakkı konusu hala belirsizdir ve farklı ülkeler farklı yollarla ele almaktadır. Bazı ülkeler, YA tarafından oluşturulan eserlerin otomatik olarak yapımcıya ait olduğunu kabul etmekte, bazıları ise bu eserlerin yapımcısının Yapay zekâyı programladığı kişi veya kuruluş olduğunu belirtmektedir.

Kişisel Verilerin Korunması çerçevesinde ise Yapay zekânın kullanımı sırasında toplanan ve işlenen kişisel verilerin korunması da benzer şekilde belirsizdir. Bazı ülkeler, Yapay zekânın kullanımı sırasında toplanan verilerin gizlilik haklarına uygun olarak işlenmesi

gerektiğini belirtmekte, bazıları ise bu verilerin tamamen yasal olduğunu ve gizlilik haklarına uymaya gerek olmadığını ifade etmektedir.

Bu bulgular, YA teknolojisinin hızla geliştiği ve yaygınlaştığı günümüzde, Yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin telif hakkı ve kişisel verilerin korunması konularının hala belirsizliğinin devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle, bu konuların dünya çapında birleşik bir şekilde ele alınması ve yasaların güncellenmesi gerekmektedir.

Ayrıca, YA teknolojisi ile birlikte ortaya çıkan yeni sorunların çözümü için fikri mülkiyet ve gizlilik haklarına ilişkin yasaların ve uygulamaların sürekli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir. Ülkeler, YA ile oluşturulan eserlerin telif hakkı konusunda fikri mülkiyet yasalarını güncellemeye ve Yapay zekâ tarafından toplanan kişisel verilerin korunması konusunda gizlilik yasalarının uygulanmasını sağlamaya çalışmalıdır.

Bu kapsamda, Yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin telif hakkı ve kişisel verilerin korunması konuları, güncel teknolojik gelişmelerin yanı sıra toplumsal ve hukuki değişimleri de dikkate alarak ele alınmalıdır. Ülkeler arasında ortak bir anlayışın oluşması ve yasal düzenlemelerin yapılması bu konuların adil ve etik bir şekilde çözülmesini sağlayacaktır.

Sonuç

Yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konusu, giderek daha çok tartışılan ve önem kazanan bir konudur. Bu konuda uygulanması gereken yasal düzenlemeler, gelişen teknolojinin hızı ile adım güncellenmektedir. Ancak hala bu alandaki yasal boşluklar ve eksiklikler bulunmaktadır.

Yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakları konusunda, Avrupa Birliği'nin ortak yasaları ve uluslararası sözleşmeler ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bunlar, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin öncelikle yapımcısına ait olduğunu ve bu eserlerin ticari amaçlarla kullanılması halinde, telif hakkı ücretinin ödenmesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin yapımcısının kişisel olarak yapılan eserlere benzer şekilde emeği bulunmamaktadır. Bu nedenle, yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin telif hakları konusunda, yapımcıların yerine geçecek bir sistem veya düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Kişisel verilerin korunması konusunda da, yapay zekâ tarafından toplanan verilerin doğru ve güncel olması, bu verilerin gizli tutulması ve bu verilerin kullanım amaçlarının belirlenmesi gereklidir. Ayrıca, kişisel verilerin kullanımı veya açıklanması için kişilerin onayı alınması ve bu verilerin yasal yollarla elde edilmesi gereklidir.

Bu çerçevede, yapay zekâ ile oluşturulan eserlerin telif hakları ve kişisel verilerin korunması konuları, hızla gelişen teknolojinin doğurduğu sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuların çözümü için, yasal düzenlemelerin sürekli olarak güncellenmesi ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak uygulanması gerekir. Ayrıca, yapay zekâ tarafından toplanan verilerin ve oluşturulan eserlerin etik ve yasal standartlarına uygun kullanılması konularında farkındalık oluşturulması da önemlidir. Kişisel verilerin korunması, telif hakları ve yapay zekâ tarafından oluşturulan eserlerin etik kullanımı, insanların haklarının ve güvenliğinin korunmasının yanı sıra, teknolojinin adil ve etik bir şekilde kullanılmasının sağlanması açısından öncelikli konular arasındadır.

KAYNAKÇA

Akkurt, Sinan Sami, “Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukukî Sorumluluk”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Yıl 7, Sayı 13, Haziran 2019, ss. 39-59.

Atalay, Muhammet/ Çelik, Enes, Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ Ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt.9 Sayı.22 2017 - Aralık ss.155-172.

Aşıkoğlu, şehriban İpek, Avrupa Birliği ve Türk Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması ve Büyük Veri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

İnternet Kaynakları

<https://www.rumelihukuk.com/yapay-zeka-ve-hukuk/>

*KI- FİİLİ VE TÜREVLERİ

Hami AKMAN¹

Özet

*Türkçe dünya diller arasında Altay dilleri arasında gösterilir. Bu dil ailesinin en önemli özelliklerinden birisi de söz konusu aileye mensup dillerin sondan eklemeli diller olmasıdır ki Türkçede bunun tam olarak görüldüğü söylenebilir. Türkçede bir kelime, ünlü olmak kaydıyla bazen tek sese kadar indirgenebilmektedir; böylece kök olarak bilinen bazı kelimelerin de aslında zamanla kök olmayıp bir gövde olduğu anlaşılmaktadır. Bu konu üzerinde birçok çalışma yapılmıştır; bunlar arasında Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Bican Ercilasun ve Şinasi Tekin'in bazı çalışmaları zikredilebilir. Bu çalışmada kıp- / karp-, kıpırda-, kır-, kır "sınır, hudut", kıs-, kıt, kıvr-, kıy- kelimelerinin ve bunların türevlerinin, aslında "*kırmak, kısmak, kesmek" anlamlı farazi bir *kı- fiilinden gelebileceklerini varsaymaktadır. Söz konusu kelimeleri bu kök fiile bağlarken aralarında anlam ve şekil ilişkisinin de sağlandığını görülmektedir. Çalışma bir giriş, ana metin ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkçenin yapısı hakkında ve kök fiillerle alakalı bazı öne çıkan çalışmalardan bahsedilmiştir. Ana metinde farazi olarak var olduğunu kabul edildiği *kı- fiili ve türevlerinden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise söz konusu fiilden türediği düşünülen kelimeler bir şema ile gösterilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.*

Anahtar Kelimeler: Altay Dilleri, Türkçe, Kök, *Kı- fiili

*KI- VERB AND ITS DERIVATIVES

Abstract

*Among the world languages, Turkish is among the Altaic languages. One of the most important features of this language is that the languages belonging to the family in question are agglutinative languages, which can be seen exactly in Turkish. In Turkish, a word can sometimes be sized up to a single sound, provided that it is a vowel; Thus, it is understood that some words known as roots are actually a stem, not a root as a rule. Many studies have been done on this subject; Among these, some works of Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Bican Ercilasun and Şinasi Tekin can be mentioned. In this case, we also use the words "clip- / clip-, move-, break-, break "border, border", pinch-, slit, curl-, kıy- and their derivatives, actually "*break, cut, don't break" all of them hypothetically. *ki- We assume that they reach all of them. We see that the meaning and form relationship between the words in question and these root verb bonds are also provided. Our study consists of an introduction, main text and conclusion. In the introduction, some prominent studies about the structure of Turkish and root verbs are mentioned. In the main text, the verb *ki-, which we accept to exist hypothetically, and its derivatives are mentioned. In the conclusion part, a general evaluation has been made by showing the words that we think are derived from the aforementioned verb with a diagram.*

Keywords: Altaic languages, Turkish, Root, *Ki- verb

¹ Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, Türkiye. hamiakman@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8787-2319

GİRİŞ

Dünya dilleri arasında Altay Dilleri arasında kabul edilen Türkçe, Altay dillerinin en önemli özelliklerinden birisi olan sondan eklemeli bir dil olma özelliğini bütünüyle yansıtmaktadır; sondan eklemeli dillerde kök olan kelime değişmez, kendisine gelen eklerle genişler ve yeni kavramlar böylece karşılanır.

Kök (*root, radical, etymon, main word*); birçok sözün yapısında bulunan, anlamlı ve daha küçük öğelere ayrılamayan sözdür. Kökler, dillerin ve dil ailelerinin oluşumu zamanından kalma ve genelde çoğu dillerde tek heceden oluşan sözlere dir. Kök söz veya söz kökü, söze eklenen bütün yapım ve çekim eklerini çıkardıktan sonra geriye kalan ve daha küçük parçalara ayrılamayan, temel bir anlamı taşıyan söz ya da sözlere dir (Karaağaç, 2022, 2. 564; Korkmaz, 2017, s. 179).

Köklere getirilen ekler, etimoloji çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle eklemeli dillerde bir kelimeye yer alan ekler belirlenmeden o kelimenin köküne ulaşmak imkân dışıdır (Ercilasun, 2022, s. 12). Türk dili de eklemeli diller arasında yer aldığı için bu dilin yapısını anlamak, kelimelerin köküne sağlıklı bir şekilde ulaşabilmek ancak köke getirilen bu ekleri iyi tanımakla mümkündür. Aslında ekleri tanımak, onları kökten ayırabilmek aynı zamanda kökü de tanımak anlamını taşımaktadır; zira ekler ayıklandıktan sonra geriye kök kalmaktadır.

Kök; kelimeye manası ve yapısı bozulmadan parçalanamayan en küçük dil birliği, tek başına veya eklerle kullanılabilen en küçük kelimedir (Ergin, 2012, s. 106).

Köke ek getirilerek kelime türetmenin en yoğun şekilde görüldüğü dillerden birisi olan Türkçede bir kelime bazen ünlü olmak kaydıyla tek sese kadar indirilebilmektedir ki bu da kök olarak kabul edilen birçok kelimenin aslında sonradan bir gövde olduğu şeklinde anlaşılmasına yol açmaktadır. Köke ulaşmanın yolu ona eklenen ekleri iyi bilmek, ses ve şekil bilgisine hakim olmakla bazen mümkün olmayabilir ki burada köke ulaşmakta anlam bilgisine (*semantics*) de vakıf olma büyük bir öneme sahip olabilmektedir.

Anlam bilgisi ya da bilimi (*semantics*) söz ve söz dizimi yapılarındaki anlam değişmelerini izleme bilgisidir. Anlam bilgisi bir yandan, anlam değişme yollarının yapısı inceleyip diller arasında bu hususta meydana gelmiş olan evrensel kuralları bulmaya ve göstermeğe çalışır; bir yandan da bir dilde var olan söz ve söz dizimi biriminde görülen anlam değişmelerini izler (Karaağaç, 2022, s. 120).

Türkçede bu hususta birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda ilk akla gelen isimlerden birisi Necmettin Hacıeminoğlu'dur. Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımında Fiiller* adlı kitabında birçok farazi kökten bahsetmiştir; o, mesela *tek ünlüden ibaret kök fiiller* başlığı altında *aç* <*a-ç--* “açmak”, *ad-* <*a-d-* “ayrılmak” fiillerini ve ikinci fiilden türediğini düşündüğü *adak* <*ad-ak* “ayak”, *adın-* <*ad-ı-n-* “sarhoşluğu gitmek, ayrılmak; değişmek, iyileşmek” vs. kelimeleri *a-* “ayırarak” fiiline; *en* <*e-n* “ses” *ez-gi* “musikide ses” vs. kelimeleri *e-* “seslenmek” fiiline; *il-* <*i-l-* “bağlamak”, *iş-* <*i-ş-* “bağlamak” fiillerini *î-* “bağlamak” fiiline, *ot* <*o-t* “ateş”, *oç-* <*o-ç-* “yanmak”, *oçak* <*oç-ak* “ocak, ateş yakmak için yapılmış özel yer” kelimelerini *o-* “yanmak” farazi fiillerine bağlamıştır. Hacıeminoğlu, *iki sestem ibaret kök fiiller* başlığı altında da *ünlü + ünsüz* şeklinde oluşan 27 fiil vermiştir; bunlardan birkaç örnek verilecek olursa; Hacıeminoğlu, *bag* <*ba-g* “bağ”, *baz* <*ba-z* “bağlı, başkasına bağlı, tâbi”, *bak-* <*ba-k-* “1. bakmak, yani göz ile nesne arasında bağ kurmak, gözü bir nesneye bağlamak. 2. ilgilenmek. Çocuklara bakmak: çocuklarla ilgilenmek”, *bar-* <*ba-r-* “varmak, yani, bir noktadan ayrılıp başka bir noktaya bağlanmak: Tiren Ankara'ya varmış, yani ulaşmış”, *ban-* <*ba-n-* “1. Bağlanmak. 2. Suyu banmak” kelimelerini *ba-* “bağlamak” kök fiiline; *kar-* <*ka-r-* “bir şeyi bir şeyle karıştırmak”, *kaşık* <*ka-ş-ı-k* “kaşık”,

kat- ka-t- “katmak, karıştırmak” kelimelerini *ka-* fiiline bağlamıştır (Hacıeminoğlu, 2016, s. 24-34).

Şinasi Tekin *İştikakçının Köşesi* adlı kitabında *Bodun Kelimesi Üzerinde Düşünceler* başlıklı yazısında *dol-*, *doy-* ve *tok* kelimelerinin muhtemel bir **do-* (<**to-*) fiiline götürülebileceğini (Tekin, 2015, s. 189); *Maytrisimit* adlı kitabında da *yaru-* “parıldamak, ışımak”, *yaşu-* “parıldamak, ışımak”, *yalına-* “parıldamak, ışımak”, *yatıra-* “parıldamak, ışımak”, *yartıla-* “aydınlatmak”, *yaşut-* “aydınlatmak”; *yal-* “*alevlenmek”, *yarun* “şafak”, *yaşın* “yıldırım”, *yaruk / yaşuk* “ışık”, *yalınlık / yaltrık* “parlaklık”, *yaşıl* “yeşil”, *yaşar-* “yeşermek”, *yaşa-* “yaşamak”, **ya-l / yalın* “*alev” kelimelerinin hepsini farazi bir **ya-* “*alevlenmek” fiilinden türediğini ifade etmiştir (Tekin, 2019, s. 318-321).

Ahmet Bican Ercilasun da *öl-* fiilinin kökünü *ö-* fiiline bağlamıştır. Ercilasun *öl-* fiilinin asıl anlamının “yükselmek” olduğunu, aynı anlamlardaki *ör-* “belirmek; çıkmak; bulut yükselmek” ve *ön-* “bitki bitmek, yetişmek; çıkmak” anlamlı fiille kökteş kabul ederek bu fiillerin hepsinin farazi bir **ö-* fiiline dayandırır; bunlardan başka Ercilasun *öz* “öz, can, ruh” kelimesini de yine aynı köke dayandırmıştır (Ercilasun, 2014, s. 371-374).

Aşağıda -ses, şekil ve anlam bağlantıları da dikkate alınarak- **kırmak, kısmak, kesmek vs.* anlamlı farazi bir **k1-* fiilinden türediği düşünülen kelimeler alfabetik olarak ele alınmıştır, şöyle ki:

k1p- / **k1rp-** (**k1-p-* / **k1-r-p*) Kıpmak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS) “göz kapaklarını çabucak açıp kapamak, kırmak” şeklinde; *k1rp-* ise “1. Parçalara ayırmak, kesmek, kıpmak. 2. Göz kapaklarını açıp kapamak, kırpıp durmak. 3. mec. Kesinti yapmak, tutumlu davranmak” (2011, s. 1412-1421). *K1p-* fiili Kıpçak Türkçesinde “göz ucunu kapar gibi işaret çakmak” (Toparlı vd., 2007, s. 144) anlamında geçmektedir. Yine Kıpçak Türkçesinde *k1rp-* fiili “tüyün ucalarını almak, kesmek” (Toparlı vd., 2007, s. 145) anlamlarında geçmektedir.

k1rp- fiili çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerde geçer: Azerbaycan Türkçesi: *gırpmag*; Başkurt Türkçesi: (*küz*) *kısv*, *yomğalav*; Kazak Türkçesi: *kırpık kağuv*; Kırgız Türkçesi: *irmö*; Özbek Türkçesi: (*köz*) *kımák*; Tatar Türkçesi: (*küz*) *kısu*, *yomğalav*; Türkmen Türkçesi: *gırpmak*; Uygur Türkçesi: (*köz*) *kısmak*, *kırpık kakmak* (KTLS, 1991, s. 478-479).

Kelimelere imolojik açıdan bakıldığı zaman, Tuncer Gülensoy, etimolojik sözlüğünde söz konusu *k1p-* fiilini “<*k1-p-*” biçiminde açıklamış ve *k1-* fiiline yansıma fiil demiştir (Gülensoy, 2018, s. 409). İsmet Zeki Eyuboğlu bu fiilin aslında *kırmak* fiilinin *r* sesinin düşmüş hâli olduğunu ve her ikisinin de yansıma ses olabileceğini ifade etmiştir (Eyuboğlu, 2004, s. 407). *k1p-* / *k1rp-* fiillerini, burada göz kapağının ani bir hareketle aşağı yukarı doğru hareket etmesini, dolayısıyla göz kapağının bu hareketinde bir kırılma, kısılmanın olduğu düşünüldüğü zaman kelimenin kökünü “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamlı farazi bir fiil olarak tasavvur edilen “*k1-” fiiline dayandırmak uygun görülebilir; yani bahsi geçen iki fiilin etimolojisinin şu şekilde olduğunu düşünülmektedir: **k1-p-* / **k1-r-p-*. Fiilden fiil yapan *-p-* az da olsa rastlanılan bir ektir: *kır-p-*, *ser-p-* (Korkmaz, 2017, s. 186).

k1pırda- (**k1-p-ır+da-*) Kıpırdamak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS) “Kımıldamak, sürekli ve hafifçe oynamak, kıpırdanmak” (2011, s. 1411) şeklinde tanımlanmıştır.

Kelime çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerde geçmektedir: Azerbaycan Türkçesi: *gımıldamag*; Başkurt Türkçesi: *hërəkət itiv*; Kazak Türkçesi: *kozğaluv*, *kıymıldav*; Kırgız Türkçesi: *kıymıldō*, *arakettenū*; Özbek Türkçesi: *kimirlēmák*, *kozğalmák*; Tatar Türkçesi: *hërākēt itü*; Türkmen Türkçesi: *gımıldamak*; Uygur Türkçesi: *kımirlimak* (KTLS, 1991, s. 474-475).

Tuncer Gülensoy, etimolojik sözlüğünde kelimenin etimolojisini şöyle vermiştir: “<**k1-p-ır+da-*” (Gülensoy, 2018, s. 409).

Burada *kıprda-* fiilinin kökü, “*kesmek, kırmak, kısmak” gibi anlamlarda farazi “*k1-” fiilinden geldiğini düşünülebilir; nitekim *kıprda-* bir şeyin durgun hâlinin, vaziyetinin harekete geçmesi, durgunluğunun kırılması, kesilmesi demektir; yani kelimesin etimolojisinin şu şekilde geliştiği varsayılmaktadır: *k1-p-ır-da-.

kır- (*k1-r-) Kır- fiili; “parçalamak”, “büyük parçalara ayırmak”, “katlamak”, “öldürmek, yok olmasına neden olmak”, “bir şeyin fiyatını azaltmak, indirmek”, “tavlada karşı oyuncunun pulunu oyun dışında bırakmak”, “vücut kemiklerinde birini parçalamak” gibi anlamlara gelmektedir (TÜS, 2011, s. 1419).

Bu fiile bildiğimiz kadarıyla Köktürk Türkçesi ile Eski Uygur Türkçesinde rastlanmamıştır; ancak bunun yerine her iki tarihî Türk lehçesinde de *sı-* “kırmak, sıdırmak; ele geçirmek; (sab sözüyle) dileğini kabul etmemek, bir istek veya ricayı yerine getirmemek” (Caferoğlu, 1968, s. 203; Şirin, 2016, s. 739) fiili kullanılmıştır. Kelime daha sonra DLT’de *kır-* şeklinde ve “kazımak, koparmak, yolmak” (Ercilasun-Akoyunlu, 2018, s. 712) anlamalarında geçer:

anı yi.tip süñü.le.di

başın yandru yañı.ladı

eren bāyup meñi.le.di

anıñ alpin kıra bogdı “(Bir orduyu yenen bir adamı niteleyerek diyor ki) O, ona yetişti ve onu mızrakladı. Ondaiki yarayı yeniledi. Adamlar yağmaladıkları mallar ile nimet içindedirler. Ve düşman kahramanlarını boğdu” (Ercilasun & Akoyunlu, 2018, s. 515). Kelime Kıpçak Türkçesinde *kır-* şekli ve “kırmak” anlamıyla (Toparlı vd., 2007, s. 144); Çağatay Türkçesinde aynı şekilde ve “kırmak, bozmak, bozguna uğratmak” (Ünlü, 2013, s. 623) anlamlarında geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) “öldürmek, yok etmek, imha etmek, tenkil etmek” anlamlarındadır (2019, s. 2511). Çağdaş Türk Lehçelerinde kelimenin kullanımı şu şekillerdedir: Azerbaycan Türkçesi: *gırmag, sıdırrmag*; Başkurt Türkçesinde: *hindıriv, ontav, vatıv*; Kazak Türkçesi: *sındıruv*; Kırgız Türkçesi: *sındırū*; Özbek Türkçesi: *sındirmek*; Tatar Türkçesi: *sındıru, vatu*; Türkmen Türkçesi: *dövmek*; Uygur Türkçesi: *sundurmak* (KTLS, 1991, s. 476-477).

Söz konusu kelimenin etimolojisine dair Tuncer Gülensoy *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelimenin karşısında şu açıklamalara yer vermiştir: “[‘Kırmak, katletmek, öldürmek’ = ET., OT., **kır-** (DLT) ~ **kır1a-** ‘yerde çukurlar açmak, kazmak’ <**kır-**” (2018: 409). Görüldüğü üzere Gülensoy, kelimenin anlamlarını vermiş, DLT’deki kullanımıyla karşılaştırmış ve etimolojik açıdan da kök kabul etmiştir.

Sevan Nişanyan, *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*’nde kelimenin etimolojisi hakkında şu bilgileri verir: “<<ETü *kır-* ‘kazmak, kazımak’ < ETü *kıy-* + (g)Ur- → *kıy-*. *Kâşgari*’deki tek ve şüpheli örnek dışında ETü kaydı ve türevleri yoktur. ETü *kıy / kı-* ‘bıçakla kesmek, kan dökmek’ fiilinden 11. yy dolayında türetilmiş derivatif bir biçim olduğu kabul edilebilir” (Nişanyan, 2018, s. 443).

Bu kelimenin “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamlı farazi kök olarak düşünülen “*k1-” fiilinden geldiği varsayılabilir; nitekim fiilden fiil yapan “-(I)r- /-(U)r-” eki sık kullanıma sahiptir: *iç-ir-, piş-ir-, aş-ır- vb.*

Sonuç olarak *kır-* fiilinin etimolojisinin şu şekilde geliştiği tarafımızca düşünülmektedir: *k1-r-. *K1-r- fiilinden türeyen; *kıra* “kenar, kıyı” (Ata, 2019, s. 703), *kırağ/k* “kenar, kıyı; sahil” (Ata, 2019, s. 703), *kırañ* “kenar, kıyı; ufuk” (Paçacıoğlu, 2016, s. 380), *kırguç* “keser” (Paçacıoğlu, 2016, s. 381), *kırk, kırığ* “sınır, kenar, kıyı” (Paçacıoğlu, 2016, s. 381), *kırdır-, kırıl- kırış-, kırış, kırıntı, kırk-* “koyu, keçi vs. tüylerini kesmek”, *kırkıl-* “koyun, keçi vs. tüyleri makasla kesilme”, *kırkı* “yün kırkacak büyük makas” (Paçacıoğlu, 2016, s. 381), *kırklık* “koyun, keçi vs. tüylerini kesmeye yarayan makas”, *kırt* “kısa” (Ercilasun &

Akkoyunlu, 2018, s. 714), *kırt*- “kırkmak, kesmek” (Paçacıoğlu, 2016, s. 382) ve *kırık* gibi kelimeleri de burada zikredilebilir.

kır (*k₁-r) Sınır, hudut (Paçacıoğlu, 2016, s. 379); dağların sırtı (Ercilasun – Akkoyunlu, 2019, s. 712); su bendi, set (Ercilasun – Akkoyunlu, 2018, s. 712).

Bu kelimenin anlamları anlam bakımından ve şekil bakımından “*k₁-” fiili ile alakalı görünmektedir; nitekim sınır, hudut bir yerin kesildiği, kırıldığı son yerdir; dağların sırtı da dağın belli yerlerindeki yükselişin son yeri, kırıldığı, kesildiği yerdir ve su bendi de suyun durduğu, kesildiği, akışının kırılmaya uğradığı yerdir; dolayısıyla bu anlam bağlantılarını da göz önünde bulundurup söz konusu farklı anlamlara gelen kelimelerin etimolojik açıdan şu şekilde açıklanması uygun görülmektedir: *k₁-r.

kıs- (*k₁-s-) Günümüz Türkiye Türkçesinde “sesi azaltmak, alçaltmak; gözü biraz kapatmak; ezmek, büzmek, daraltmak; (lambda vs.nin) ışığını azaltmak; sıkıştırmak; masraf, harcama vs. kısmak; hak, özgürlük sınırını daraltmak” (TÜS, 2011, s. 1425) gibi anlamlara gelen bu fiil, Eski Uygur Türkçesinde *kıs-* şekli ve “*çimdikleme, kısmak*” (Gabain, 2007, s. 280) anlamlarıyla geçmektedir. Kelime Köktürk Türkçesinde tanıklanmasa da türevleri olduğu anlaşılan *kısa* “1. kısa. 2. kısa zaman içinde, hemen, uzun sürmeden” kelimesi ile *kısil* “dağ geçidi, dar vadi” kelimesinin bulunması aslında bu dönemde bu fiilin var olduğuna delildir. Kelimenin Eski Uygur Türkçesinde geçen *kısığ* “kısıık, dar, bag, daraltılmış olma”, *kısıgsız* “kısıksız, dertsiz, hür” (Caferoğlu, 1968, s. 176-177) türevleri de dikkat çekicidir. DLT’de söz konusu fiil “*kıstırmak; kısmak, gereken miktardan az kullanmak*” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 715) anlamlarıyla ve şu örneklerde tanıklanmıştır: *kapug anıñ ađa.kın kısdı* “kapı adamın ayağını kıstırdı.”, *ol anıñ tönluğun kısdı* “o, elbise için planlanan kumaştan kıstı” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 236). Yine DLT’de geçen ve *kıs-* fiilinin türevleri olduğu anlaşılan *kısığ* “hapis, baskı”, *kıskaç* “kerpeten”, *kısğan-* “(harcamayı) kısmak”, *kısil-* “sıkışmak, kıstırılmak”, *kısın-* “(harcamada) cimri davranmak”, *kısırkan-* “malını muhafazada sıkı davranmak, harcamaktan kaçınmak”, *kıslın-* “sıkışmak, baskı altında kalmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 715) gibi türevlerini de burada belirtmekte yarar vardır. Söz konusu kelime Kutadgu Bilig’de *kıs-* şeklinde ve “*kısaltmak, sıkıkmak, baskı altında bulundurmak*” (Arat, 1991, s. 252) anlamalarında tanıklanmıştır: *elig til uzun kıldım erdi öküş / ölüm keldi tutdı tınım kısdı uş* (Arat, 1991, s. 129) “Elimi ve dilimi çoğu zaman uzun tuttum; ölüm geldi beni buldu, işte nefesimi kesti.” Kutadgu Bilig’de kelimenin *kısğa* “kısa”, *kısil-* “kısılmak, arada kalmak”, *kısır-* “kısaltmak” (Arat, 1991, s. 252) türevleri de tanıklanmıştır. Harezmi Türkçesi eserlerinden Mukaddimetü’l-Edeb’de “*kısmak, çekmek*” (Yüce, 2014s, s. 144) anlamlarında geçmektedir: *budı arasıñğa kısdı it kuğruğını* (Yüce, 2014, s. 75) “köpek, kuyruğunu bacaklarının arasına kıstı.” Mukaddemetü’l-Edeb’te kelimenin *kısırla-* “sıkıştırmak”, *kısın-* “büzölmek”, *kıskał-* “kısaltmak”, *kısta-* “ısrar etmek”, *kıstağ* “sıkıntılı, güç” (Yüce, 2014, s. 144) gibi türevleri de burada zikredilebilir. *Kıs-* fiili daha sonra Kıpçak Türkçesinde de şu anlamlarda kullanılmıştır: “1. Kısmak, sıkıştırmak. 2. Toplamak, kısaltmak, tor top etmek, sıkıkmak, tıkmak; çekmek” (Toparlı vd., 2007, s. 145). Kıpçak Türkçesinde kelimenin *kısar-* “kısaltmak”, *kısarla-* “kısaltmak, daracık yere sıkıştırmak”, *kısdı-* “kısmak”, *kıskaş-* “kısaltmak” *kıskaş* “yengeç” (Toparlı vd., 2007, s. 145-146) gibi türevleri de görölmektedir. Kelime Çağatay Türkçesinde de “*sıkıştırmak*” anlamında geçmektedir (Ünlü, 2013, s. 626). Çağatay Türkçesinde kelimenin *kısıık* “dar yer; kısık ses”, *kısnağ* “kısıık, dar yol” (Ünlü, 29-013, s. 627) gibi türevleri de görölebilmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) *kıs-* fiili “sıkıkmak, sıkıştırmak” (2019, s. 2519) anlamlarında geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) kelimenin *kısıru* “zorlayarak, zorla” *kıskı* (*kısgu, kısku*) “mengene, cendere; iki şey arasına kıstırılan ağaçtan kama”, *kıstırgı* “iki tahta arasındaki yarığı açmak için kullanılan

ağaç kama”, *kısu* (*kısı*) “sıkıntı, eziyet, tazyik, müzayaka; daracık yer”, *kısıcak* “daracık yer”, *kısaç* “kısaç, kerpeten” (2019, s. 2516-20) gibi türevlerine de rastlanmaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinde kelimenin şu şekilde kullanıldığı görülmektedir: Azerbaycan Türkçesi: *gısmag*, *azaltmak*, Başkurt Türkçesi: *azayttıv*, Kazak Türkçesi: *kıskartıv*, *azaytuv*, Kırgız Türkçesi: *kıskartıu*, *azaytıu*, Özbek Türkçesi: *pēsēyirtmek*, *ázāytirák*, Tatar Türkçesi: *azaytu*, Türkmen Türkçesi: *peseltmek*, *azaltmak*, Uygur Türkçesi: *kıskartmak*, *azaytmak* (KTLS, 1991, s. 480-481).

Kıs- fiilinin etimolojisine bakacak olursak Burhan Paçacıoğlu, *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı* adlı sözlüğünde kelimeyi *kas-* “kasmak, daraltmak” (Paçacıoğlu, 2016, s. 346-387) fiili ile açıklamıştır. Sevan Nişanyan kelimenin etimolojisi hakkında şu ifadelere yer vermiştir: “**ETü** *kıs-* *sımak*, *zapt u rapt altına almak*, *özgürlüğünü kısmak*, *daraltmak* = **ETü** *kız* ‘*nadir, cimri (bol ve cömert zıddı)* → *Kız ETü kız sıfatının fiil eşdeğeridir. /z/ > /s/ dönüşümü dikkat çekicidir*” (Nişanyan, 2018, s. 444-445). Tuncer Gülensoy, kelimenin “*azaltmak*, *alçaltmak*” anlamlarını vermekle yetinmiştir; yani Gülensoy kelimeyi kök olarak kabul etmiştir denebilir (Gülensoy, 2018, s. 414).

Burada kelimenin daha geriye doğru yani farazi bir kök olduğu düşünülen “**kı-*” (kesmek, kırmak, kısmak) fiiline götürülebileceği öne sürülebilir; yani kelimenin etimolojisi, **kı-s*(<*z*>)- şeklinde olduğu tarafımızca varsayılmaktadır. Buna ek olarak, aslında kelimenin başta **kı-z*- (<**kı-d*?) şeklindeyken /z/ > /s/ değişimiyle **kı-s*- biçimine geçtiği söylenebilir; nitekim Türkçede az da olsa *-d*- (~ *-z-*) > *-s-* değişikliği vardır: *ET idi* > *izi* > *izi-si* > *ıssı* ‘*sahibi*’; *idi-siz* > *izisiz* > *ıssız* > *ıssız* ‘*sahipsiz*’ (Karağaç, 2013, s. 189). **Kı-s-* fiilinin türevleri olan; *kısa*, *kısaç* “*kısaç*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 382), *kısağ* “*dar, kısık; hapis*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 382), *kısal-*, *kısık kısık*, “*gergin*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 383), *kısım* “*bölüm*”, *kısır* “*verimsiz, kısır*”, *kıskan-*, *kıskar/t/ıl-* “*kısal; kısalt-, kısaltılmak*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 383), *kıskınç* / *kısmık* “*cimri*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 384), *kısta-* / *kıstaş* “*sıkıştırma, kısmak, kilitlemek; kısılmak, sıkılmak*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 384) burada zikredilebilir.

kıt: (**kı-t*) *Kıt* kelimesi *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS) şu şekilde tanımlanmıştır: “*sf. Ar. kaht 1. İhtiyaca yetmeyecek kadar az, bol karşıtı. 2. Az, yetersiz*” (2011, S. 1447). *Kıt*, kelimesi *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) *kıt* şeklinde ve “*kıtlık*” anlamında geçmektedir (TS IV, 2019, s. 2522). Çağdaş Türk lehçelerinde kelime şu şekil ve anlamlarda görülmektedir: Azerbaycan Türkçesi: *git*, Başkurt Türkçesi: *kıt*, *yuk*, Kazak Türkçesi: *kat*, *tapşı*, Kırgız Türkçesi: *az*, *cetişpeen*, Özbek Türkçesi *kēm*, *az*, Tatar Türkçesi: *kıt*, *yuk*, Türkmen Türkçesi: *git*, Uygur Türkçesi: *kıs*, *az* (KTLS I, 1991, s. 480-481).

Kelime bildiğimiz kadarıyla *kıt* şeklinde Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi ve Çağatay Türkçesinde tanıklanmamıştır; ancak ilk defa Eski Uygur Türkçesinde görülen ve “*1. Sıcak. 2. Kız. 3. Hasis*” (Caferoğlu, 1968, s. 178) anlamlı *kız* kelimesinin *kıt* kelimesinin ilk şekli olduğu düşünülebilir ki kelimenin *hasis* [“*1. nekes, cimri, pinti; 2. alçak, değersiz, kıymetsiz; insanı küçülten.*” (Devellioğlu, 2010, s. 386)] anlamı bu konuda bazı veriler sunabilir. Anlam açısından bakınca *hasis* “*cimri, pinti*” olan kimse elindekini verememekle, onu elinde tutmak ve başkasıyla paylaşmaktan kendisini kısmak, geri tutmakla nitelendirilir ki burada cimrilığın ya da *kızlık*’ın da bir şeyi kısmak, alıkoymak anlamıyla *kıt* kelimesiyle bağlantısını ortaya koyabilir.

Kız kelimesi ilk defa Eski Uygur Türkçesinde görülmekle beraber daha sonra Karahanlı Türkçesi metinlerinde de farklı anlamlarda görülür; DLT’de kelime “*pahalı*” anlamıyla şu örnekte geçer: *kız neş* “*pahalı şey*”, *bu at kız aldım* “*bu atı pahalı aldım*” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 142). Bu örnekte geçen ve “*pahalı*” anlamında olan *kız* kelimesi de *kıt* kelimesiyle anlam bağlantısı içinde düşünülebilir ki pahalı olan şeyin az bulunması ve

dolayısıyla kıymetli oluşu bu yönde düşünmeye sevk eder. Kelime Kutadgu Bilig’de de *kız* şeklinde ve “*pahalı, nadir*” anlamında geçer (Arat, 1991, s. 254): *kız ermez bu yalnuq kişilik kız ol / az ermez bu yalnuq könilik az ol* (Arat, 1991, s. 104) “Bu insan nadir değildir, kişilik nadirdir; bu insan az değil, doğruluk azdır.” Harezmi Türkçesi eserlerinden Mukaddimetü’l-Edeb’de “*pahalı*” anlamında *kız* şeklinde geçer: ...*horladı anı kız narh uçun sakladı* (Yüce, 2014, s. 38) “...Onu hor gördü, pahalı fiyatından ötürü sakladı.” Kelime yine Kıpçak Türkçesinde *kız* şeklinde ve “*pahalı, değerli*” anlamlarında geçer (Toparlı vd. 2007, s. 147).

Kelimenin etimolojisine bakıldığı zaman Tuncer Gülensoy *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelime hakkında şu bilgileri verir: “*İhtiyaca yetmeyecek kadar az <*kız ‘pahalı (DLT): kızu- ‘pahalılanmak’; kızlan- ‘pahalı bulmak’ DLT’de kit biçimi yoktur*” (Gülensoy, 2018, s. 417).

Sevan Nişanyan *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*’nde şöyle bir etimolojik açıklama getirmiştir: “*Etü kız ‘nadir, kıt’*” (Nişanyan, 2018, s. 446).

İsmet Zeki Eyuboğlu kelimeyi Arapça *kaht* “kuraklık, susuzluk” kelimesiyle açıklamış ve kelimenin *kaht*’tan gelişimini şöyle göstermiştir: “*kiht / ki(h)t-kıt (azlık, yokluk, bulunmayış, verimsizlik, yetersizlik...)*” (Eyuboğlu, 2004, s. 409).

Kubbealtı Lugatı’nın sitesinde de kelime Arapça *kaht* kelimesinden alınmıştır: “*if. (Ar. kaht ‘azlık, kuraklık’> kiht’tan ‘h’ düşmesiyle) İhtiyacı karşılamayacak kadar az, gerektiğinden daha eksik. Karşıtı: bol*” (<http://lugatim.com/s/KIT>).

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-Türkî*’de kelimenin Arapça *kaht*’tan geliştiğini ifade etmiştir. Sâmî *kıt* kelimesinin karşısında şu ifadeler yer vermiştir: “*kıt yâhūd kîṭ veya kîṭ. Sıfat. [Ar. ‘kaht’ dan gâlat] az bulunur, nadir, seyrek, az, noḳṣân: ‘Akli kîṭ : Akılsız; akçası kîṭ: Züğürt; îmânî kîṭ: İmansız*” (Sâmî, 2010, s. 1054). Sâmî, *kıt* kelimesinin kendisinden geliştiğini ifade ettiği Arapça *kaht* kelimesini ise şöyle açıklamıştır: “*ism-i müzekker. Ar. yağmur nedreti, kuraklık, kuraklıktan mahşûlat yetişmemekle bunun neticesi olan açlık, acık: kaht u galâ; kaht senesi. [Lîânımızda müsta’mel olan ‘kîṭ’ ve ‘kîṭlik’ bundan gâlatdır. Bk.: kîṭ, kîṭlik.] kaht- sâl: kuraklık senesi, kaht u galâ senesi.*” (Sâmî, 2010, s. 1052).

S. Gerard Clauson etimolojik lügatinde, kelimenin karşısında şu ifadeler yer vermiştir: “*Temelde ‘pahalı, masraflı’ bundan dolayı da ‘seyrek’ ve başka bir uzantısı olarak da cimrice, tamahkârca.’ Son zamanlara kadar Güneybatı Osmanlıcada hayatta kaldı; ancak o şimdilerde kit tarafından yeri alındı, bu (kıt) eski bir kelime değil...*” (Clauson, 1972, s. 680). Görüldüğü üzere Clauson kelimenin aldığı şekli ve anlamlarını vermekle yetinmiş; ancak burada önemli olan Clauson’un kelimenin *kız>kıt* şeklinde Batı Türkçesinde geliştiği görüşüdür.

Burhan Paçacıoğlu, *VIII.- XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı* adlı sözlüğünde *kıt* kelimesinin “*kıtlık, azlık*” anlamını verir ve onun Arapça “*kiht*” kelimesinden geldiğini belirtir” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385). Paçacıoğlu, *kız* “*hasis; kıtlık; darlık; kısa*” anlamlı kelimeyi ayrı madde başında ele alırken; “*nadir, pahalı; seyrek*” anlamlı *kız [kıt]* kelimesini ise ayrı madde başı olarak ele almıştır (Paçacıoğlu, 2016, s. 387).

Andreas Tietze *kıt* kelimesini *kız* maddesine yönlendirip açıklamayı bu madde başı altında yapmıştır. Tietze *kıt* kelimesinin “*az bulunur, az, nadir, pahalı*” anlamlarını verdikten sonra kelimenin Arapçadaki *kaht* “kuraklık afeti” kelimesinden gelmediğini ifade eder; *kız* kelimesinin *kıt* şekline dönüşmesinde ise söz konusu *kaht* kelimesiyle *bulaşma* (contamination) yolunu göz önünde bulundurur (Tietze, 2020, s. 301).

Bu görüşler ışığında biz yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Eski Uygur Türkçesinde, Karahanlı Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde görülen ve “*pahalı, nadir, hasis*” anlamlı *kız* kelimesinin aslında *kıt* biçiminde Batı Türkçesinde devam ettiğini düşünüyoruz; kaldı ki Clauson’un da yukarıda verdiğimiz görüşleri arasında bu yaklaşım vardır. Kelimenin etimolojine dair görüşümüz ise, Arapça *kaht* “kıtlık, açlık” kelimesinden değil muhtemel bir “*kırmak, kesmek,*

kısmak” anlamlı “*k1-” fiiline dayandığı şeklindedir; nitekim kesilen, kısılan bir şey az, seyrek ya da nadir bulunur, kıt kelimesinin de aslında “kesik, az, kısık” anlamları ile düşünülünce böyle bir kökten türemiş olduğu muhtemeldir. DLT’de tanımlanan ve *kız* kelimesinden türediği anlaşılan *kızu-* “pahalılaştı” fiili de “*k1-” fiilinin türevleri arasında gösterilebilir: *tawar kızudı* “malın fiyatı pahalılaştı” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 462). Nitekim pahalılaştıran bir şey bulunması, elde edilmesi az olan şeydir.

kıvır- (*k1-v-ır-) Kıvırmak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS), “herhangi bir şeyi bükmek; kenarından katlamak; kalçalarının iki yana sallayarak oynamak veya yürümek; uydurup söylemek; saptırmak, çevirmek; sapmak istememek, yan çizmek; başarmak, başa çıkmak, becermek, hakkından gelmek; dolandırmak” gibi anlamlarda geçmektedir (2011, s. 1429).

Bu kelime Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*’de *kıvur-* şeklinde ve “*kıvırmak*” anlamıyla geçer (Yüce, 2014, s. 144). *Dede Korkut Hikâyelerinde* de kelime “*kıvırmak*” anlamında tanıklanmıştır (Ergin, 2009, s. 183).

Kelime bazı çağdaş Türk Lehçelerinde şöyle geçer: Azerbaycan Türkçesi: *burmag*; Başkurt Türkçesi: *küdrölätiv, bödrölë*; Kazak Türkçesi: *buıralav, esüv, öriiv*; Kırgız Türkçesi: *tarmaldö*; Özbek Türkçesi: *burëmëk*; Tatar Türkçesi: *bödrölëv, küdröltü*; Türkmen Türkçesi: *burmak*; Uygur Türkçesi: *bödrë, burğay* (KTLS, 1991, s. 482-483).

Tuncer Gülensoy kelimenin etimolojisini şu şekilde yapmıştır: “<OT *kıw-* ‘çekmek, düzeltmek’: *kıwal* ‘çekme, düzün’” (Gülensoy, 2018, s. 418).

kelimenin etimolojisi ile ilgili yukarıdaki görüşlerden farklı olarak bu kelimenin “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamı verdiğimiz farazi *k1- fiilinden geldiğini düşünülebilir; *kıvır-* fiilinde bir hareket vs. de ani kırılma, kesilme, kıvrılma göz önüne alındığında böyle bir kökten türemiş olduğu akla yatkın gelebilir; neticede *kıvır-* fiilinin etimolojisinin şu şekilde geliştiğini varsayıyoruz: *k1-*v-ır-. Burada *k1-*v- fiilinden türeyen bazı kelimeleri de belirtmek isteriz, şöyle ki: *kıvıl kıvıl* “topluca hareket edip kaynaşarak” (TÜS, 2011, s. 1429), *kıvırcık, kıvırış* “kıvırma”, *kıvırtma, kıvırtmak, kıvrak, kıvranış, kıvrandırmak, kıvrınma, kıvrantı* “kararsızlık, sıkıntı” (TÜS, 2011, s. 1430), *kıvratma* “kıvratmak işi” (TÜS, 2011, s. 1430), *kıvrıklık, kıvrılabilme, kıvrılış, kıvrım, kıvrımsız, kıvrımlı, kıvart-* “sökmek” (Yüce, 2014, s. 144), *kıvı* boş; süreksiz, *kısa* (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvıllık* “süreksizlik” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvırka / kıvırkak* “hasis” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvırka-* / *kıvırkan-* “hasislik etmek” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvrat-* “bükme” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385).

kıy- (*k1-y-) Kıymak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS), “çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğramak; acımadan vermek, esirgememek, feda etmek; acımayıp öldürmek; acımayarak büyük bir kötülük etmek, zulmetmek” gibi anlamlarda geçmektedir (2011, s. 1433).

Kelimenin etimolojisine bakıldığı zaman; Tuncer Gülensoy etimolojik sözlüğünde kelimenin *kıd-* “kenar yapmak” fiilinden geldiğini ileri sürmüştür (Gülensoy, 2018, s. 419). Sevan Nişanyan da kelimeyi Eski Türkçedeki *kıd-* “kesmek” fiiliyle açıklamıştır (Nişanyan, 2018, s. 447).

Söz konusu *kıd-* fiili ilk defa Köktürk Türkçesinde tanıklanmıştır: *bir kişi: yanılısar uğuşı bodunu bişükiğe tegi kıdmarz ermi* “Bir kişi yanılıp suç işlese (onun) soyuna sopuna (ve) hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler” (Tekin, 2010, s. 44-45). DLT’de *kıd-* fiilinin türevi olduğu anlaşılan *kıdıg* “deniz, nehir, vadi gibi şeyleri kıyısı; bir şeyin kenarı”, *kıdıgla-* “kenar dikmek”, *kıdıgla-* “(bir şeye) sınır ve kenar yapılmak”, *kıdış-* kenar dikmede yardım etmek veya yarışmak”, *kıdıt-* “kenar diktirmek için emir vermek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 707-708) kelimeler yer almaktadır. Söz konusu *kıd-* fiilinin ayrıca “müdafaa etmek; sınıra

ulaşmak” (Paçacıoğlu, 2016, s. 375) anlamları ve *kıdıık* “kıtlık” türevi de (Paçacıoğlu, 2016, s. 375) vardır; **kı-y-* fiilinin ise *kıyı / kıyıg* “kıyı, kenar”, *kıyıl-* “sözünden dönmek; gözden kaybolmak; yanlamasına kesilmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 717), *kıyın* “ceza” (Paçacıoğlu, 2016: 386), *kıyış-* “yanlamasına kesmede yardım etmek veya yarışmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 717), *kıytur-* “kesmek için emir vermek, yanlamasına kestirmek” (717), *kıyın-* “yürek kesilip bayılmak” (Paçacıoğlu, 2016, s. 387), *kıykım* “parça parça” (Ata, 2019, s. 706), *kıyma, kıymık, kıynak* “kuş pençesi” (Paçacıoğlu, 2016, s. 387), *kıyışru* “çapraz, yan” (Yüce, 2014, s. 144), *kıyıur-* döndürmek, çevirmek; çevirmek, caydırmak, eğmek, gidermek” (Yüce, 2014, s. 144), *kıyuk* “kıyık, parça” (Yüce, 2014, s. 145), *kıyuklan-* “kıymıklanmak” (Yüce, 2014, s. 145),

Burada kelimenin yine “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamlı farazi “**kı-*” fiilinden türediği görüşü öne sürülebilir; yani kelimenin etimolojisinin şu şekilde olduğu tarafımızca varsayılmaktadır:

**kı-y-*

(**kı-d-*).

SONUÇ

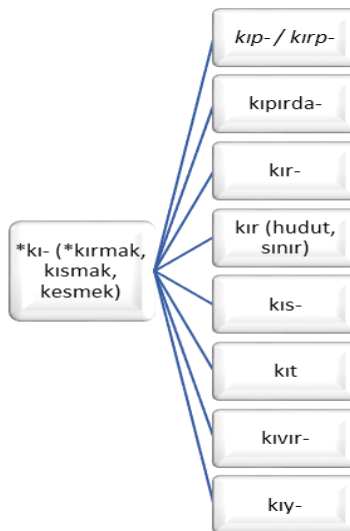
Sondan eklemeli dillerde kelime türetmenin en yaygın yöntemlerinden birisi, kök diye tabir edilen ve daha küçük parçalara bölünemeyen kelimelere birtakım ekler getirilmek suretiyle yeni kelimeler elde etmektir.

Kök kelimeler, kendisine eklenen ekler çıkarıldığında kelimenin geriye kalan kısmıdır. Dünya dilleri arasında Altay Dil Ailesi içinde değerlendirilen ve sondan eklemeli dillerin en iyi temsilcileri arasında bulunan Türkçede bir kelimenin bazen ünlü olmak kaydıyla tek sese kadar indirgenebildiği bilinen bir gerçektir; hatta bazen kök olarak kabul edilen kelimelerin bile yapılan araştırmalarla aslında kök değil bir gövde olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar da göz önüne alınca şekil bilgisi ve anlam bilgisi bağlamında; *kıp-* / *kırp-*, *kıpırda-*, *kır-*, *kır* “sınır, hudut”, *kıs-*, *kıt*, *kıvır-*, *kıy-* kelimelerinin kök değil; “*kırmak, kısmak, kesmek” gibi anlamlara geldiğini düşündüğümüz farazi bir **k1-* fiilinden türeyen birer gövde oldukları varsayılabilir.

Bunlardan *kıp-* / *kırp-* fiilleri, göz kırparken kirpiklerin ani bir kırılmasını; *kıpırda-* fiili, durgun bir şeyin bir anlık hareketle kırılmasını ve önceki sakin durumunun kesintiye uğrayıp yeni bir hâle geçtiğini; *kır-*, bir şeyin şekil itibarıyla bozulduğunu, dolayısıyla kırıldığını; *kır* “hudut, sınır” kelimesi, devam eden bir şeyin sona erip kesintiye ve bir kırılmaya uğradığını; *kıs-* fiili bir şeyin bol ya da çok olma hâlinin azaldığını, kırıldığını ve kısıldığını; *kıt* kelimesi bolluğun kesintiye ve kırılmaya uğradığını; *kıvır-*, *kıpırda-* fiilinde olduğu gibi durgun bir şeyin ani bir hareketle kırılmaya ve kesilmeye uğradığını ve *kıy-* fiili de bir şeyde kesilmeyi, kırılmayı ifade ettiğini göz önüne alınca söz konusu kelimelerin ve bunlardan türeyen birçok kelimenin, *kırmak, kısmak, kesmek” anlamlı farazi bir kök olarak tasavvur ettiğimiz **k1-* fiilinden türemiş olabilecekleri ihtimal dahilindedir. Burada bahsi geçen kelimelerin ortak yönünün; hepsinin de bir *kırılma*, *kısılma*, *kesintiye uğraması* olduğu söylenebilir; dolayısıyla bunların bir ortak kökten gelme ihtimali anlam, ses ve şekil bilgisi bakımından da uygunluğu düşünülünce kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

**K1-* farazi kök fiil ile ondan türediğini düşündüğümüz kelimeleri bir şekil üzerinde göstermek istiyoruz. Şöyle ki:

Şekil 1. *K1- fiili ve türevleri

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig* (3 cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Kıyasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları)* (2 cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Clarendon Press.
- Devellioğlu, F. (2014). *Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Makaleler 1 (Ekrem Arıkoğlu, Haz.)*. Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B & Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşğârlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A.B. (2022). *Türk Dilinde Çekirdek Ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı* (2 cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil ilgisi*. Bayrak Basım -Yayım -Tanıtım.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*. Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- KBY (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Liber Plus Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Varlığı*. Kesit Yayınları.
- Sami, Ş (2010). *Kâmûs-ı Türkî* (Şaban Kurt, Haz.), Çağrı Yayınları.
- Şirin, Hatice, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK, *Tarama Sözlüğü* (6 cilt). Ankara.

Tekin, Ş. (2015). *İştikakçının Köşesi (Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler)*. Dergâh Yayınları.

Tekin, Ş. (2019). *Maytrısımit (Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâî Bir Dram)*, Türk DİL Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, A. (2020), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Türkiye Bilimler Akademisi.

Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK, (2011). *Türkçe Sözlük*.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi.

Yüce, n (2014). *Mukaddimetü 'l-Edeb*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynağı

<http://lugatim.com/s/KIT>

EXTENDED ABSTRACT

Turkish is shown among the world languages, among the Altaic languages. One of the most important features of this language family is that the languages belonging to the family in question are agglutinative languages, which can be said to be seen exactly in Turkish. In Turkish, a word can sometimes be reduced to a single sound, provided that it is a vowel; Thus, it is understood that some words known as roots are actually a stem, not a root in time. Many studies have been done on this subject; Among these, some works of Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Bican Ercilasun and Şinasi Tekin can be mentioned. Necmettin Hacıeminoğlu has mentioned many hypothetical roots in his workplace Verbs in Turkish Language; Some examples should be given; Under the title of root verbs consisting of one vowel, we use the verbs Aç <a-ç-- "to open", ad- <a-d- "to leave" and that it is derived from the second verb votive <ad-ak "foot", name- <ad-ı-n- "to get drunk, to sober up; change, heal" etc. words a- "to separate" Tamne; en <e-n "voice" ez-gi "sound in music" vs words e- "calling" Tamne; il- <i-l- "to bind", is- <i-ş- "to bind" verbs î- "to bind" Tamne, ot < o-t "fire", oç- <o-ç- "to burn", oçak <oç-ak he attributed the words "hearth, a special place built for making fire" to the hypothetical verbs o- "to burn"; Under the title of root verbs consisting of two sounds, Hacıeminoğlu gave 27 verbs forming vowel + consonant form; If we give an example from one of them; Hacıeminoğlu, bag < ba-g "bond", baz < baz-z "tied, dependent, subject", bak- < ba-k- "1. to see, that is, to establish a connection between the eye and the object, to connect the eye to an object. 2. To take care of. Taking care of children: taking care of children", bar- <ba-r- "arriving, that is, leaving one place and reaching another place: Tiren has arrived in Ankara, that is, has arrived", ban- <ba-n- "1. Connect. 2. To submerge the words ba- "to bind" is the root tamne; ka- Tamne has connected the words kar- < ka-r- "to mix something with something", spoon <ka-ş-ı-k "spoon", kat- ka-t- "to add, to mix". Şinasi Tekin, in her book titled "Thoughts on the Word Bodun" in İştikaçını's Corner, states that the words dol-, doy- and tok can be taken to a possible verb *do- (<*to-); In his book Maytrisimit, he also wrote yarla- "to shine, to shine", to age- "to shine, to shine"; yal- "flame", tomorrow "dawn", your age "lightning", yaruk / wet "light", leanlig / yaltrık "brightness", green "green", live- "green", live- "live", *ya -l / stated that all of the plain "flame" words are derived from a hypothetical *ya- "flame" verb. Ahmet Bican Ercilasun also linked the root of the verb die to the verb ö-. Ercilasun Öl- verb actually means "to rise", with the same meanings eg- "to appear; to leave; cloud to rise" and pre- "plant to grow, to

grow; to go out” is synonymous with the meaningful verb and bases all of these verbs on a hypothetical *ö- verb; Apart from these, Ercilasun has also based the word "essence, soul, soul" on the same root. Based on its derivatives, we envisioned a hypothetical verb *ki- and we found it appropriate to give this verb meanings such as "*breaking, cutting, cutting into pieces, cutting". One of the words that we think is derived from the verb *ki- *ki-p- / *ki-r-p- “to cut into pieces, to trim; blink." We consider the verbs *kip-/clip- here to make the eyelid move up and down with a sudden movement, thus a break in this movement of the eyelid, and we consider the root of the word as “*cut, break, pinch” as a hypothetical verb with meaning “* We consider it appropriate to base it on the verb k1-”; that is, we think that the etymology of the two verbs is as follows: *ki-p- / *ki-r-p-. -p-, which makes a verb from a verb, is a rare suffix: kir-p-, ser-p-. *Ki-p-ir-da- "to move." We think that the root of the verb move- comes from the hypothetical verb “*ki-” with meanings such as “*cut, break, pinch”; as a matter of fact, move- means that the stagnant state of something comes into action, its stagnation is broken, interrupted; we think that the etymology of the word developed as follows: *ki-p-ir-da-. *K1-r “border, border; ridge of mountains; dam, embankment”. The meanings of this word seem to be related to the verb “*k1-” in terms of meaning and form; as a matter of fact, the border is the last place where a border is cut or broken; the ridge of the mountains is the last place of the rise in certain parts of the mountain, where it is broken, cut off, and the dam is the place where the water stops, cuts, and its flow is broken; therefore, we consider it appropriate to explain these words with different meanings in terms of etymology as follows: *ki-r. We think that the meaningful verb *ki-s- "to cut down, reduce, lower" is based on the verb "*ki-. *K1-t We think that the word "scarce, not enough to meet the need" is developed from the verb *ki-, which we conceive as a hypothetical root: as a matter of fact, something that is cut or curtailed is rare, infrequent or rare, and the word scarce is actually "cut, few, scarce". It is possible that it is derived from such a root when considered with its meanings.

We think that the verb *ki-*v-ir- also comes from the hypothetical verb *ki-, which we mean to "cut, break, cut"; a move in the verb curl- etc. When we consider the sudden break, cut off, it seems plausible that it was derived from such a root; As a result, we assume that the etymology of the verb k1v1r- develops as follows: *ki-*v-ir-.The word we think is derived from another verb *ki- is *ki-y- <ki-d-. We are of the opinion that this word is derived from the hypothetical verb “*ki-”, which means “to cut, break, cut”; that is, we assume that the etymology of the word is as follows: *ki-y- (*ki-d-).

SELİM SIRRI PAŞA'NIN NAHIYE TEŞKİLATININ TESİSİ İLE AŞAR VE AĞNAM TAHSİLATI HAKKINDAKİ LAYİHASI

Serhat Aras TUNA¹

Özet

Osmanlı Devleti'nde layiha yazma geleneği köklü bir geçmişe sahiptir. Herhangi bir konuya dair ıslahat, düzenleme veya fikir beyan etmeye yönelik yazılan rapor mahiyetindeki bu belgelere Tanzimat dönemine gidilen süreçte sıkça başvurulmuştur. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) ise layihalar hem sayıca artmış hem de içerik olarak zenginleşmiştir. Valiler başta olmak üzere birçok taşra idarecisi, gözlem ve tecrübeleri neticesinde çeşitli sorunları ve çözüm önerilerini layiha şeklinde devlet idarecilerine arz etmiştir. Tanzimat döneminde önemli görülen hususlardan biri şüphesiz güvenliğin tesisi ve vergi ile askerlikle ilgili düzenlemelerin hayata geçirilmesiydi. Sırasıyla Sivas, İzmit ve Hakkari'de mutasarrıflık yapan Selim Sırrı Paşa tarafından kaleme alınan layiha, önerilen nahiye teşkilatının kurulması halinde söz konusu hususlarda bir düzen sağlanabileceğine dair kanaatleri içermektedir. Selim Sırrı Paşa, layiha yazma maksadını uzun yıllara dayanan tecrübelerinin bir gerekliliği olarak açıklamıştır. Çalışmada Selim Sırrı Paşa'nın biyografisi ve icraatlarına değinilmiş, kaleme aldığı layihanın içerik analizi yapılmış ve layihanın çeviri metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Layiha, Selim Sırrı Paşa, Nahiye, Aşar, Ağnam

THE REPORT BY SELİM SIRRI PAŞA ABOUT ESTABLISHMENT OF SUBDISTRICT ORGANISATION AND THE COLLECTION OF TITHE AND SHEEP TAX

Abstract

In the Ottoman Empire, the tradition of writing reports has a deep-rooted history. These reports, are in the form of explanatory document written for reform, regulation or expressing an opinion on any subject. They were frequently referenced in the period leading up to the Tanzimat. During the reign of Abdülhamid II (1876-1909), these reports increased in terms of quantity and enriched in terms of content. Many provincial administrators, especially the governors, presented various problems and solution proposals to the state administrators in the form of a report as a result of their observations and experiences. Some of the problems that Tanzimat focused on in the Ottoman Empire were providing security and order about tax and military matters. The report which was written by Selim Sirri Pasha, the governor of Sivas, İzmit and Hakkâri, respectively, contained the convictions that an order could be provided in these matters if the proposed subdistrict organization was established. Selim Sirri Pasha explained the purpose of writing a report as a necessity of his long years of experiences. This study includes the biography and works of Selim Sirri Pasha. In addition, the report is analyzed in terms of its content and the translation of the report is also included.

Keywords: Report, Selim Sirri Pasha, Subdistrict, Tithe, Sheep Tax

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş, Türkiye. s.bingul@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5255-9787

GİRİŞ

Düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi anlamını taşıyan ve kişi ya da kurumlar tarafından kaleme alınan layiha, yazım geleneği itibariyle Osmanlı Devleti'nde köklü bir geçmişe sahiptir. Layihalar kendi içerisinde birkaç türe ayrılrsa da en yaygın olanları ıslahat layihaları olup bunlar herhangi bir konuda tasarlanan düzenlemeleri içermektedir.² 19. yüzyılda, Tanzimat uygulamalarının da hız kazanmasıyla özellikle II. Abdülhamid döneminde hazırlanan layiha sayısında artış yaşanmıştır. Bu dönemde genel asayişin sağlanması ve askerlik ile vergi hususlarında düzen oluşturulmasına yönelik ihtiyaçlar ön plandaydı. İdarecilerin genel kanaatine göre dinine ve devletine bağlı, muktedir üst düzey yöneticilerin istihdamıyla taşra sorunları çözülebilirdi. Bu çerçevede hayata geçirilen uygulamaları denetleme ve olup bitenler hakkında rapor hazırlama yoluna başvurulmuştur. II. Abdülhamid saltanatının ilk dönemlerinde özellikle valiler bu işten sorumlu tutulmuştur. Bu dönemin hususiyetlerinden biri de uygulamaları denetleyici hüviyetteki denetleme kurulları oluşturulmasıydı.³ Layihaların bir kısmı doğrudan verilen vazife üzerine yazılırken bir kısmı da memurların genel tecrübelerinden hareketle herhangi bir durumun iyileştirilmesi amacıyla kaleme alınmaktaydı. Böylece ilgili konuya göre sorunlar ve çözüm önerileri devlet yöneticileri ile paylaşırdı.

Bu çalışma kapsamında incelenen layiha da II. Abdülhamid döneminde artan rapor yazma geleneğinin bir yansımasıdır. Layihanın incelenmesinin başlıca amacı yerel bürokraside görevli bir memurun Osmanlı maliyesinin temel unsurlarını oluşturan aşar ve ağnam vergilerinin tahsiline yönelik düşüncelerinin tespitidir. Zira bir sonraki bölümde görüleceği üzere Selim Sırrı Paşa, birçok bölgede memuriyet yapmıştır. Hatta Selim Sırrı Paşa'nın ismi hem aşar meselesinden ötürü yolsuzluk iddialarına konu olmuş hem de Katolik rahiplerle yaşadığı sorunlardan ötürü tahkikata tabi tutulmuştur. Hakkındaki iddialardan dolayı azledilmeye varan muameleler gören bir memurun mali sorunlara dair çözüm önerileri ve merkezi hükümetin buna karşı tavrının ortaya konması bu çalışmayı gerekli kılmıştır. Söz konusu layihanın incelenmesine geçmeden önce yazarı Selim Sırrı Paşa hakkında bazı bilgiler vermek icap etmektedir. Böylece Selim Sırrı Paşa'nın bu layihayı yazma motivasyonu hakkında fikir sahibi olunabilir.

SELİM SIRRI PAŞA'NIN HAYATI

1851 yılında Vidin'de doğan Selim Sırrı Paşa, Vidin Rüşdiye Mektebinde eğitim almıştır. İlk görevi olan Vidin Tahrirat Kalemligi'nden sonra Vidin Sancağı Meclis-i İdaresi Başkitâbeti'ne atanmıştır. 1879'da Samsun Muhacirin Komisyonu Başkitâbeti görevine getirilen Selim Sırrı Paşa, Sivas Vilayeti Mektupçuluğu ve ardından Sivas merkez mutasarrıflığına atanmıştır. Buradaki görevi dahilinde genç ve tecrübesiz biri olarak addedilen Selim Sırrı Paşa'nın adı yolsuzluk olaylarına karıştığından azledilerek Sivas Vilayeti Turuk ve Maâbir Seyyar Müfettişliğine tayin edilmiştir. 1887-1895 yılları arasında İzmid mutasarrıflığı yapmıştır. Burada Katolik rahiplerle yaşadığı tartışmalar ve hazineyi zarara uğrattığına dair tahkikatlardan dolayı tekrar azledilmiş ve bu süre zarfında kendisine mazuliyet maaşı

² Mübahat S. Kütükoğlu, "Lâyiha", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 116.

³ Musa Çadırcı, "II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha: Heyet-i Teftişîye'nin Geşt ü Gûzar Eylemiş Olduğu Mahallerin Ahvâliyle Heyet-i Mezkur'un Harekâtı", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı:3, 1992, s. 413-414. Bu dönemde yazılmış layihalar için ayrıca bkz. Mustafa Oğuz, *II. Abdülhamid'e Sunulan Lâyihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

bağlanmıştı. Daha sonraları Ankara’da da çeşitli görevlerde bulunan Selim Sırrı Paşa, 1908’de Hakkâri mutasarrıflığına atanmıştır.⁴

Selim Sırrı Paşa’nın ismi yukarıda da değinildiği üzere birkaç kez usulsüzlüklerle anılmıştır. Örneğin, Selim Sırrı Paşa’nın İzmid sancağında yaptırdığı yol ve köprülerin bir kısmının usulüne uygun yapılmadığı ve bazı yollara taş döşenmesi gerekliliği ihmal edildiğinden bunların bataklık halini aldığı şeklindeki şikayetler, Paşa hakkında tahkikata sebep olmuştur.⁵ Ayrıca zimmete para geçirmek ve yol yapım komisyonunda akrabalarıyla hareket ettiğine dair ithamlarla karşılaşan Paşa, yaptığı işler ve harcamalara dair tafsilatlı cevaplar vererek hakkındaki iddiaları reddetmiştir.⁶ Belki de bu tür itam ve tahkikatlar nedeniyle Priştine, Malatya ve Hama gibi birkaç yerin mutasarrıflığı için başvurmuşsa da olumsuz yanıt almıştır. Paşa, bunu sicilindeki itham ve tahkikatlara bağlamış fakat Şura-yı Devlet’te yapılan görüşmelerde istihdamına mâni bir durumun olmadığı, görevlendirilememesinin sebebinin ise başkalarının tercih edilmesinden ileri geldiği belirtilmiştir.⁷ Bu esnada Paşa, sicilinin tashih edilmesi için de dilekçeler vermiştir.⁸

1907 yılında Hakkâri mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Van vilayeti vekaletine getirildiğinden yerine başkasının atanması gerekmiştir.⁹ Bu görev için vilayette çalışan birkaç isim önerilmişse de Van Valisi Hakkâri’nin ehemmiyetinden ötürü buraya muktedir birinin atanması gerektiğini savunmuştur.¹⁰ Hakkâri mutasarrıflığı için düşünülen kişinin öncelikle Mülkiye mezunu olması ve daha önce başka yerde kaymakamlık yapmış olması talep edilmekteydi.¹¹ Yapılan öneri ve talepler ile yazışmalardan sonra Ergani eski mutasarrıfı Hayri Bey ve Kırcaali eski kaymakamı Seyid Ali Bey’in adaylar arasında gösterildiği Hakkâri Mutasarrıflığına, nihai olarak Selim Sırrı Paşa atanmıştır.¹² Hakkâri’de henüz yeni bir mutasarrıf olan Selim Sırrı Paşa hakkında Van Vali Vekili’nin Dahiliye Nezareti’ne gönderdiği malumatta Hakkâri sancağının hudut üzerinde bulunması ve ahalisinin muhtelif aşiretlerden oluşmasına dikkat çekilerek burayı yönetecek kişinin bu hususlara uygun muktedir biri olması gerektiği belirtilmiştir. Bu yüzden vali vekili, Selim Sırrı Paşa’yı yetersiz addetmiş ve kendisinin başka livaya gönderilerek yerine muktedirliğiyle bilindiğini beyan ettiği Van Nizamiye Süvari 23. Alay Miralayı Tayyar Bey’in tayinini önermiştir.¹³ Bir süre sonra Bitlis vilayetinden de Dahiliye Nezareti’ne gönderilen talepte Paşa’nın memuriyete devam etmesinin uygun olmadığı ve bu yüzden azledilerek yerine birçok yerde kaymakamlık yapmış olan Cavid Bey’in getirilmesi istenmiştir.¹⁴

⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). DH.SAİD.d. 3/718. Selim Sırrı Paşa’nın İzmid mutasarrıflığı döneminde yaptığı icraatlar ve Katolik rahipleriyle mücadelesine dair kapsamlı bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ayrıca Selim Sırrı Paşa’nın Sicil-i Ahval Defteri’ndeki biyografisinin çeviri yazısına da yer verilmiştir. Bkz. Atilla Oral, *Misyonerlerin ve Fransa’nın Baskısıyla Görevinden Azledilen İzmid Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa*, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 131-132.

⁵ BOA.DH.MKT. 392/26-3, 29 Za 1312 (24 Mayıs 1895).

⁶ BOA.DH.MKT. 392/26-6, 24 M 1313 (17 Temmuz 1895). Selim Sırrı Paşa, iddialara karşı verdiği savunmasında hangi mahalde ne tür yol ve köprü yaptırdığını, bakım ve onarım gibi işlere ne kadar para harcadığını ve merkezi hükümetin bu hususlarda verdiği onayları detaylı bir şekilde aktarmıştır.

⁷ BOA.BEO. 2221/166557-2, 30 Teşrin-i Evvel sene 1319 (21 Şaban 1321) <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

⁸ BOA.DH.MKT. 747/37, 14 S 1321 (12 Mayıs 1903).

⁹ BOA.DH.MKT. 1228/59-2, 5 L 1325 (11 Kasım 1907).

¹⁰ BOA.DH.MKT. 1228/59-4, 21 L 1325 (27 Kasım 1907).

¹¹ BOA.DH.MKT. 1228/59-5, 13 Teşrinisani 1323 (25 Kasım 1907).

¹² BOA. İ.DH. 1462/41-2, 5 Z 1325 (9 Ocak 1908).

¹³ BOA. DH.ŞFR. 405/21, 6 Eylül 1324 (19 Eylül 1908).

¹⁴ BOA. DH.MKT. 2721/49-1, 2 M 1327 (24 Ocak 1909).

Selim Sırrı Paşa'nın önceki yıllarda tahsilatta usulsüzlüklere sebebiyet verdiğiine dair şikayetler de gündeme gelmiş ve Hakkâri Livasındaki Muhasebeci Hacı Emin Efendi, Jandarma Binbaşısı Hacı Veli Ağa ile Liva İdare Meclisi Azası Mazhar Efendi'yle birlikte isimleri muhakeme konusu olmuştur. Söz konusu kişiler hakkındaki ithamlardan bazıları, Hakkâri'deki elli yedi köye ait aşar vergisinin önceki yıllara nispetle eksik olması, aşarın sebepsizce ihale edilmemesi, önceki sene aşarlarından borcu olanlara bazı kaza aşarlarının ihale edilmesi, yine kanuna mugayir olacak şekilde devlet memurlarına aşar ihale edilmesi, bazı köylerin aşar kaimelerine damga pulu vurulmaması, evrakta tahrifat, memurların usulsüz şekilde istihdamı, rüşvet alma ve sarhoş halde memurlara zulmetme şeklindeydi.¹⁵ Hakkındaki ithamlar ve genel kanaat neticesinde Selim Sırrı Paşa, azledilmek üzere Van Valisi tarafından vilayet merkezine çağrılmış ve Hakkâri sancağına tabi Mahmudi Kaymakamı Cevdet Tahir Bey'e Hakkâri mutasarrıflığı görevini devam ettirmesi için teklifte bulunulmuştur.¹⁶ Daha sonra da muhakemeye devam edilmiştir. Selim Sırrı Paşa'nın ilgili kurumlarla yaptığı yazışmalarından anlaşıldığı itibarıyla hakkındaki ithamlara dair verdiği dilekçeler çoğu kez dikkate alınmamış ve hakkında usulsüz kararlar verilmiştir. Paşa, iddialar üzerine yapılan muhakemeyi adalete, kanuna ve vicdana muhalif hareketler olarak addetmiş ve bu durumun mazuliyet maaşıyla yeni memuriyetlere alınmasına mâni olacağından endişe etmiştir.¹⁷ Şura-yı Devlet'te alınan kararlara göreyse Paşa ve diğer kişilere dair isnatlar hem Heyet-i Umumiye hem de Bidayet Müddei-i Umumi'nin yaptığı tahkikatlarda birbiriyle örtüşmekteydi.¹⁸ Bu esnada Selim Sırrı Paşa, Hakkâri'den ayrılarak İstanbul'a yerleşmiştir. Muhakeme evrakı ise Van vilayeti ile irtibatlı bir şekilde düzenlendiğinden Selim Sırrı Paşa, işlemlerin hızlandırılması talebinde bulunmuştur.¹⁹ Van vilayetinden verilen malumata göre Selim Sırrı Paşa ve muhasebeci hakkında icra edilen muhakeme neticesinde her ikisi üçer ay memuriyetten uzaklaştırma ve birer maaş kesintisiyle cezalandırılmıştır.²⁰ Fakat bir süre sonra istinafa taşınan dava, Selim Sırrı Paşa ve muhasebecinin beraatıyla neticelenmiştir.²¹

SELİM SIRRI PAŞA'NIN LAYİHASININ İÇERİĞİ

Selim Sırrı Paşa'nın hazırladığı ilk layihalardan biri 1888'de II. Abdülhamid'e sunduğu İzmir-Ankara demiryolu projesiyle ilgilidir. Son derece kapsamlı araştırmalar ve keşifler yapılmasına rağmen proje, dönemin sadrazamı Kâmil Paşa'nın etkisiyle kabul edilmemiş ve ardından İzmir-Ankara demiryolu projesi Almanlara verilmiştir.²² Bu çalışma kapsamında incelenen layihası, her ne kadar 20 Nisan 1910 tarihini taşısa da aşar ve ağnam meselesini içeren ilk layihalardan birinin 1897'de Osmanlı idarecilerine arz edildiği anlaşılmaktadır. İzmir Eski Mutasarrıfı Selim Sırrı imzasıyla arz edilen bu layihanın maksadı Selim Sırrı Paşa'nın anlatımıyla aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

¹⁵ BOA.İ.DH. 1478/14-1, 20 Ca 1327 (9 Haziran 1909).

¹⁶ BOA.DH.MKT. 2693/83-3, 17 Kanunuevvel 1324 (30 Aralık 1908).

¹⁷ BOA. BEO. 3662/2746-2,24 B 1327 (11 Ağustos 1909).

¹⁸ BOA.BEO. 3622/271611-2, 23 B 1327 (10 Ağustos 1909).

¹⁹ BOA. DH.MUİ. 35/12-2, 5 Teşrinisani 1325 (18 Kasım 1909).

²⁰ BOA.DH.MUİ. 98/6-2, 7 Haziran 1326 (20 Haziran 1910).

²¹ BOA. DH.MTV. 6/25, 9 Teşrinievvel 1326 (22 Ekim 1910).

²² Atilla Oral, *a.g.e.*, s. 137-147. Demiryolu projesinin reddedilme gerekçeleri için ayrıca bkz. Turgut Karaçoban, "Yüzyıllık Çınarların İzinden: Selim Sırrı Paşa ve İzmir-Ankara Demiryolu Serüveni, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Ed. Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, s.743.

“Anadolu, Rumeli ve Arabistan gibi birçok bölgede yol ve köprü seyyar müfettişi olarak bulundum. Bu bölgelerin mizacına ve toplumsal yapısına vakıfım. Ayrıca vali vekilliği ve mutasarrıflık gibi görevlerde yer aldım. Maliyenin temelini teşkil eden ağnam ve aşar hususunda öneri yapmayı gerekli buldum.”

Selim Sırrı Paşa devamında aşar ve ağnam hususlarında görevlendirilen kişilerin yaptıklarını iddia ettiği yolsuzlukları, bu vesileyle ahali ve muhtarlarla yapılan iş birliklerin, aşar ihalelerinin zamanında ve etkili bir şekilde yapılmamasını ve zahirenin elverişsiz bir şekilde nakledilmesi gibi birçok sorunu dile getirmiştir. Bu yüzden de önerdiği nahiye teşkilatı sisteminin hayata geçirilmesiyle sorunların üstesinden gelinebileceğini yöneticilerle paylaşmıştır.²³ Söz konusu layiha, Maliye Nezareti’ne de gönderilmiştir. Maliye Nazırı, o dönemde gündemde olan ıslahattan dolayı nahiye teşkilatı için zaten çalışma başlatıldığını, tahsildarlarla ilgili daha önce talimat çıkarıldığını, aşarın ihaleyle tahsil edildiğini fakat mümkün olmayan yerlerde ise emaneten verildiğini ve ağnam sayımının da ilgili talimat ve nizamnamelere tabi olduğunu bildirmiştir. Bu yüzden Selim Sırrı Paşa tarafından önerilen hususların icrasına gerek görülmemiştir.²⁴ Buna rağmen Selim Sırrı Paşa’nın layihasına dair yazışmalar, sonraki yıllarda da devam etmiş fakat Maliye Nazırı’nın görüşlerinde herhangi bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵ Böylece genel kanaat, Paşa’nın sunduğu layihanın uygulanmaması yönünde olmuştur.

Selim Sırrı Paşa’nın buna rağmen kendi layihasına büyük önem verdiği ve bunu yeniden gündeme getirmek istediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden Hakkâri mutasarrıflığı görevinden sonra, muhtemelen bazı eklemelerle, yeni bir layiha şeklinde bunu tekrar gündeme getirmiştir. Layiha, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nın K. 1350 numarasıyla kayıtlıdır.²⁶ Layihanın kapak bilgisi bulunmamaktadır. Bilgilerin yer aldığı ilk sayfa, “Layihadır” ibaresiyle başlatılmış, son sayfası ise “fi 29 Rebiyülahir Sene 1328 ve fi 6 Nisan 1326-Hakkâri Mutasarrıf-ı Esbakı Selim Sırrı” ibaresiyle bitirilmiştir. Layihada vilayetlerde nahiye teşkilatının kurulması, vergilerin tahsil yöntemleri, genel asayişin temini, ahalinin vergi hususundaki temel hak ve hürriyetlerinin korunması, hazinenin zarara uğramasının engellenmesi ve vergi tahsilinde yolsuzlukların önüne geçilmesi gibi hususlarda çeşitli fikirler beyan edilmiştir. Bu hususlar alt başlıklar şeklinde sıralanmıştır. Bazı alt başlıklar ayrıca “izahat” kısımlarıyla detaylandırılmıştır. Bu layihanın içeriği Selim Sırrı Paşa’nın ifadeleriyle aşağıdaki gibi sadeleştirilerek özetlenmiştir. Ayrıca ekler kısmında layihanın günümüz Türkçesin aktarılan çeviri metni ile orijinaline de yer verilmiştir.

Nahiye Teşkilatı

Bütün livalarda nüfusu 2.500’ü bulan köy ve çiftliklerin birbirleriyle birleştirilip konumu itibarıyla en uygun köy merkez olarak seçilmeli ve dörder azadan oluşan meclis kurulmalıdır. Bu nahiyelere birer müdür, sandık emini, birinci kâtip, ikinci kâtip, tahsildar ve odacı atanması ve mevkiinin ehemmiyetine göre de birer ikişer ya da daha fazla süvari ve piyade erlerinin istihdamı gerekir.

Vergi Mükellefiyeti

Vergi mükellefi ahali, iki sınıfa ayrılmalıdır. İpek böceği besleyenler, bahçıvanlık, kiracılık, balıkçılık, esnaflık, ticaret ve zanaatla meşgul olanlar birinci sınıf ahaliyi ziraatla meşgul olan ahali ise ikinci sınıfı oluşturmalıdır. Birinci sınıf marttan, ikinci sınıf da eylülünden itibaren

²³ BOA. BEO. 910/68234-6, 13 N 1314 (15 Şubat 1897).

²⁴ BOA. BEO. 910/68234-3, 16 Ş 1315 (10 Ocak 1898).

²⁵ BOA. DH.TMIK.S. 40/12-2, 29 Ca 1320 (3 Eylül 1902).

²⁶ Bel.Yz.K.001350, H.1328.

vergilerini ödemelidir. Havası sıcak memleketlerde ise mevsim koşullarına göre mahalli idare meclislerinin yardımıyla uygun zamanlarda tahsilat yapılmalıdır.

Eşkîyalık

Mevcut idari teşkilatta bir kaza merkezinden diğer kaza hududuna kadar sekiz on saatlik uzak mesafelerde köyler bulunup bunlarda asayiş bozulmuştur. Eşkîyalar, köylerde ve özellikle de yerleşimden uzak dağlık ve ormanlık yollarda sürekli hareket halinde olup birçok suç işlemektedirler. Bir olayın meydana gelmesinde kaza merkezine haber gönderilip oradan müdahaleye karar verilmeye kadar iki üç günlük süre geçmektedir. Böylece failer hızlıca izlerini kaybettirmektedir. Şayet nahiye teşkilatı hayata geçirilirse herhangi bir olay anında birbirine yakın nahiyeler haberleşerek müdahale süresini bir iki saate düşürebilirler. Dolayısıyla asayiş sağlanır, yolların ve geçitlerin güvenliği tesis edilir.²⁷

Vergi Tahsil Yöntemleri

Rumeli, Anadolu ve Arabistan vilayetlerinin coğrafi mevkileri, ipek mahsulatının mart-mayıs ayları; buğday, arpa ve mısır gibi ürünlerin de ağustos-eylül ayları arasında toplanmasını gerektiriyor. Her nahiyede maaşlı bir tahsildar vazifelendirilip uygun zamanlarda vergiler toplanabilir. Tahsildarlar, köy odalarında muhtar ve ihtiyar meclisleri heyetlerinin gözetiminde herkesin vergi miktarını tahsil edip bunlara matbu makbuz verilmelidir. Tahsil işlemlerinde iki nüsha kayıt tutulmalı ve biri tahsildarlarda kalmalı diğeri de mal sandığına gönderilmelidir.

Tahsil yöntemleri ve zamanları ahalinin zarara girmesini önleyecektir. Tahsildarların çoğu topladıkları meblağların büyük bir kısmını mal sandıklarına yatırmamaktadır. Köy ahalisinden harman vaktinde tahsilat yapılırken zengin kişilerden bir miktar para alınıp borçları bakayada bırakılmaktadır. Örneğin, yirmi dokuz sene evvel Sivas vilayeti mutasarrıflığı döneminde bir köy ahalisinin 8.000 kuruşluk zimmetlerinin ertelenmesi için 9.000 kuruş rüşvet verdiği anlaşılmıştır. Bu durum birçok yer için geçerlidir. Maaşlı tahsildarlar tayin edilerek hesaplar sürekli gözden geçirilirse bu sorunların önü alınacaktır. Tahsildarlar okur-yazar olmayan ahalden fazla para tahsil edip 100 kuruşu 50 kuruş diye kayda geçmekte ve kalanını zimmetlerine geçirmektedir. Ayrıca mükelleflere makbuz verilmemekte ve zimmetlerine geçirdikleri parayı bakaya olarak göstermektedirler. Toplanacak meblağlar nahiye mal sandıklarına değil mal katipleri gözetiminde nahiye müdürleri tarafından kaza merkezlerindeki mal sandıklarına gönderilmelidir.

Ağnam ve Aşar Vergilerine Dair

Bütün nahiyelerde ahalinin güven ve takdirini kazanarak tayin edilen azalar ağnam sayımı ve aşar oranının belirlenmesinde görev almalı ve yapılan işlemler civardaki nahiye azalarınca kontrol edilmelidir. Ağnam ve aşar işinin mültezimlere bırakılması birçok haksızlığın yanı sıra usulsüzlüklere de sebebiyet vermektedir. Buna dair tahkikatlar yapılmalı ve ahalinin şikayetleri dikkate alınmalıdır. Bu işte yer alacak aza ve katiplere yeterli maaş verilerek eksiksiz sayım ve işlemlerin yapılması mümkündür. Ağnam sayımında da iki nüsha kayıt tutulmalı ve civardaki nahiye azalarınca bunlar incelenmelidir. Aşar öncelikle mültezimlere verilmeli ve emaneten kalırsa hükümet tarafından işlem yapılmalıdır. İzmid sancağının aşar

²⁷ Selim Sırrı Paşa'nın eşkıyalık alt başlığında asayiş sorunlarına değinmesinin görev aldığı bölgelerdeki sorunlara şahit olmasıyla ilgisi vardır. Örneğin, İzmit-Anadolu demiryolu güzergahında yaşanan eşkıyalık olayları İstanbul bürokrasisinin de gündemine oturmuştur. Bkz. Yunus Özger, "Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'nın Karamürsel Kaymakamı İle Yönetim Çatışması", *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, s. 3092-3093.

ve ağnam gelirleri üzerinden yapılan hesaplamalardan hareketle görevlilere tahsis edilecek maaşlardan sonra hazinenin kr edeceği aşıkardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Selim Sırrı Paşa, birçok memuriyetin yanı sıra Sivas, İzmir ve Hakkari'de mutasarrıflık yapmıştır. Her ne kadar ismi çeşitli yolsuzluk davalarına konu olsa da nihai olarak aklanmış ve memuriyet hayatına devam etmiştir. Selim Sırrı Paşa hem görevi başındayken hem de emekliliğe ayrıldığı dönemlerde ekonomik ve toplumsal kalkınma hedefli layihalar hazırlayarak Osmanlı idarecilerinin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Bu çalışma kapsamında incelenen layihayı hazırlamasındaki motivasyonunu, Rumeli, Anadolu, Arabistan ve Kürdistan vilayetlerinde geçirdiği otuz beş yıllık tecrübe ve gözlemleri neticesinde topluma ve coğrafyaya dair kazandığı vukufiyetle açıklamıştır. Amacı, aşar ve ağnam gibi temel vergilerin tahsilindeki usulsüzlüklerin önüne geçilmesi, asayişin sağlanması, idarede yeni ve hızlı bir düzenin tesis edilmesi gibi hususlara dair fikir beyan etmektir. Layihasına göre bu fikirlerin temel aracı ise nahiye teşkilatının kurulmasına yönelik önerilerden oluşmaktaydı.

Selim Sırrı Paşa, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında çıkarılması planlanan Vilayat Kanununa da dikkat çekerek layihada dile getirdiği nahiye teşkilatına dair görüşlerinin kabul edilmesini rica etmiştir. Böylece hem ahalinin hem de devletin mali sahada kalkınacağına kanaat getirmiştir. Uygulamanın başta İzmir sancağı ve buraya yakın olan Hüdavendigar gibi vilayetlerden başlatılmasını daha sonra da peyderpey tüm ülkede yaygınlaştırılmasını arz etmiştir. 20 Nisan 1910 tarihi ve Hakkâri Eski Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa imzası taşıyan bu layihanın Osmanlı idarecileri nazarındaki değerlendirilmesine dair bir hususa erişilememişse de benzer içerikteki bir önceki layihasının çeşitli gerekçelerle uygulanmaya haiz görülmediği anlaşılmaktadır. Layiha, Osmanlı maliyesinin mahalli işleyişi açısından önem arz etmekte ve nahiye teşkilatının tesisine ilişkin ilişkilendirilen ağnam ve aşar gibi konulara dair fikir ve öneriler içermektedir. Son olarak Selim Sırrı Paşa'nın layihasını tanıtıcı nitelikteki bu çalışmanın söz konusu layihanın içerik analizinin yapılması ve benzer çalışmalarla kıyaslanmasına vesile olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

1- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA.BEO. 910/68234, 2221/166557, 3622/271611, 3662/2746.

BOA.DH.MKT. 392/26, 747/37, 1228/59, 2721/49, 2693/83

BOA. DH.MUİ. 35/12, 98/6.

BOA. DH.MTV. 6/25.

BOA. DH.ŞFR. 405/21.

BOA. DH.TMIK.S. 40/12.

BOA. İ.DH. 1462/41, 1478/14.

BOA. DH.SAİD.d. 3/718.

2- Araştırma & İnceleme Eserler

Çadırcı, Musa, “II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Layiha: Heyet-i Teftişiye’nin Geşt ü Güzar Eylemiş Olduğu Mahallerin Ahvâliyle Heyet-i Mezkur’un Harekâtı”, OTAM, Sayı:3, 1992, ss. 413-485.

Oğuz, Mustafa, *II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Oral, Atilla, *Misyonerlerin ve Fransa’nın Baskısıyla Görevinden Azledilen İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa*, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2010.

Karaçoban, Turgut, “Yüzyıllık Çınarların İzinden: Selim Sırrı Paşa ve İzmit-Ankara Demiryolu Serüveni, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Ed. Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2015, ss.739- 752.

Kütükoğlu, Mübahat S., “Lâyiha”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 27, TDV Yayınları, Ankara, 2003, ss. 116-117.

Özger, Yunus, “Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa’nın Karamürsel Kaymakamı İle Yönetim Çatışması”, *History Studies*, 12/6, Aralık 2020, ss. 3091-3105

EKLER

EK1: Belgenin Çeviri Yazısı (Bel.Yz.K.001350, H.1328)

Lâyihadır

Umûm Elviyede Devâir-i Nevâhinin Sûret-i Teşkîli

Ale’l-umûm elviyede iki bin beş yüz nüfus zükûr havi olan kurâ ve çiftlikânın yekdiğeriyle birleştirilip ve bunların vüsa’tında münâsib bir karye merkez ittihaz olunub meclisi dörder azadan mürekkebe olmak üzere birer nâhiye teşkili ve bu nâhiyelere birer müdür ve sandık eminliği vazifesiyle mükellef olmak şartıyla birer birinci ve birer ikinci kâtib, birer tahsildar, birer odacı ta’yini ve nâhiyelerin ehemmiyet-i mevki’asına göre birer ikişer ve daha ziyâde sūvâri ve piyâde efrâdının tabur mevcûdundan bi’t-tefrik bu nâhiyelerde ik’ad ve istihdâmı.

Tekâlif-i Emiriyenin Suret-i Tâhsili

Ba'dema mükellefin-i ahali iki sınıf add ve îtibar edilip ipek böceği besleyen ve bahçivancılık, kiracılık, balıkçılık, esnafılık, ticaret ve san'at ile me'lûf ve meşgul olan birinci sınıf ahalinin marttan ve sarf-ı ziraatla işigal eden ikinci sınıf ahalinin eylülde ve bilâd-ı harre olan mahallere tahsilâtın idrakı mevasiminden itibaren tekâlif-i emiriyeye maktû'an tahsil ve cibâyet edilmek üzere her vilâyet mahsûlâtının idrakı mevasimine göre evkât-ı tahsiliyeden mahalleri meclis-i idaresince ta'yin ve tahdidi ve bu müddetler zarfında taksit ba-taksit emr ve ehemmi-i tahsilâtının icrası.

İzâhât

Şimdiki teşkilât-ı hâzıra icabınca bir kaza merkezinden diğer kaza hududuna kadar sekiz on saatlik mesâfe-i ba'ide ve muhtelifde köyler mevcûd ve bunlarda ise kuvve-i zabıta mefkûddur. Erbâb-ı şekâvet ve hıyânet bi-muhâbâ köyleri ve ale'l-husûs şenlikten hâvi dağlık, ormanlık yolları geşt ü güzar ve cerâim ve if'al-ı cinaye îka'ına ictisar etmekte olub bir vukû'atın zuhûrunda mahall-i vak'adan merkez kazaya haber îsal ve oradan ta'kib kolları tertib ve irsâl edilinceye kadar oradan iki üç gün geçtikçe ve vukû'atın faileri fûrce-yâb firar olmaktadır ki ekseri erbâb-ı hiyanet derdest olunmamaktadır. İşte devair-i nevâhî teşkil ve hükümetler te'sis olunduğu taktirde bir nâhiye dahilinde bir vukû'at olsa bu nâhiye yekdiğerine karib ve civar olan nâhiyelerle haberleşerek el-yevm iki üç günde icrâ kılınacak tâ'kibata bir iki saat zarfında bi'l-ibtidâr vukû'at mütecasirlerinin firarlarına meydan verilmeksizin derdest ve istîsal ile sirkat ve vukû'at-ı cinayenin önü alınacağı gibi tarik ve me'âbir-i umûmiye ve kurâ-yı meskûnece daima ve müstemirren asayiş ve emniyet ve huzur ve refahiyet matlûba meretebe-i kâmile vâsıl ve mâamâfih kâffe-i idare ve şu'abat-ı hükümetle devâir-i askeriyenin umur ve mesalih-i umûmiyesinin rû'yet ve temşiyetce de bir sür'at ve tekmilat hâsıl olacağı.

Rumeli, Anadolu ve Arabistan vilâyetlerinin mevki'-i coğrafyası hükmünce mahsûlât ve merzû'atı muhtelif zamanlarda yani ipek mahsûlâtı ekseriyetle mart, nisan, mayıs ve buğday ve arpa ve mısır gibi merzû'at ağustos, eylül aylarında idrak edib ahalinin hâsîlâtını ele alarak nakde tahvil ve tesviye-i düyununu te'min ve teshil edecek aylarda mukassatan icrâ-yı tahsilât usûlü ittihaz olunmasından ve bir senenin hulûl ve duhulunu müte'akib mart, nisan aylarında ve ahali-i zürrânın tehîdest bulunacağı bir zamanda hükümetlerce nabe-mevsim tahsilâta ibtidâr ve ahali-i merkûme ağır ağır faizlerle para istikraz veyâhut eşya-yı beytiyesiyle zirâ'ata mahsûs her nâhiyede maaşlı birer nefer tahsildar tâ'yin ve istihdam olunacağı ve bi't-tabî â'idatla tahsildar istihdamından istifna hasil olacağı cihetle vilâyât ve elviye ve kazalar merkezleri olan şehir ve kasabalarına dahi birer ikişer ve lüzumu derecesinde kezâlik maaşlarla tahsildarlar tâ'yini.

Tahsildarların köy odalarında muhtar ve ihtiyar meclisleri heyetlerinin muvâcehesinde her şahsın zimmetini tahsil ve düyunat-ı asliyesinden tenzîl ettikten ve mukâbilinde ashâb-ı zimemata matbu' makbuz ilmühaberleri verdikten sonra tahsilât-ı vakı'anın mikdarını mübeyyin ale'l-esami nüshateyn olarak tanzim edecekleri defterlerin kendileriyle heyet-i merkûme taraflarından bi't-temhir tasdik olunması ve bir nüshasını nezdlerinde alikoyarak nüsha-i saniyelerıyla beraber meblağ-ı müstahsilayı mal sandıklarına gönderib teslim etmeleri ve mal ketebesini taraflarından dahi işbu defterler mücebince tahsilât ve sandık hesabıyla bi'r-rûye mukâbilinde tahsildarlara makbuz ilmühaberlerinin î'tâsı.

İzâhât

Öküz ve manda gibi hayvanatı ve tarlalarında merzû' olub henüz idrak etmeyen zehayirini nısfından ziyade dün fiyatlarla satıp tâ'diye-i deyne tazyik ve icbar edilmesinden dolayı fevkâlade î'tidar ve ızrar edilmektedir. Salifü'z-zikr evkât-ı tahsiliyenin tâ'yin ve tahdidi ve bu müddetler zarında tekâlif-i emiriyenin mukassatan tahsili maddesi hem ahalinin borca girib zarar görmeksizin kemal-i sühûletle tesviye-i deyn etmelerini ve hem de tahsilâtın senesi içinde bi'l-âhare bakayada kalmasını intac edeceği.

Tahsildarların pek çoğu tahsilât-ı vâkı'adan mikdar-ı küllisini mal sandıklarına yatırmayıb ahali-i kûraya ikraz ve vakt-i harmanda tahsil eylemek ve zengin olan ashâb-ı zimemattan dahi birer mikdar para alarak borçlarını bakayada bırakmak gibi istihsâl-ı menâfi-i zatiye-i gayr-i meşrû'aya sâlik ve mütecasir olmaktadır. Hatta bundan yirmi dokuz sene evvel Sivas vilâyeti merkez mutasarrıfı iken bir köy ahali sekiz bin kuruş zimmetlerinin emhali için tahsildarlara dokuz bin kuruş rüşvet verdikleri ol-vakit icra etdirilen tahkîkattan anlaşılıb el-yevm bu hâl her yerde kesirü'l-vuku'dur. Böyle nevâhînin teşkili o evkât-ı tahsiliyenin tâ'yini halinde her nâhiyenin tekâlif-i emiriyesi takriz ve maaşla tahsildarlar tâ'yin ve

tahsildarların hesapları sık sık bi'r-rûye ahval ve harekâtı tahkik edileceğinden binâenaleyh bu gibi ahval ve harekât-ı meşrûha-i gayr-i meşrû'anın bi't-tabi ortadan kaldırılmış olacağı.

Her yerde tahsildarlar okuyub yazmak bilmeyen ahalinin zimmet-i emirriyesinden fazla para tahsil etmek ve bir de tahsil ettiği yüz kuruşu deftere elli kuruş yazıp küsûrunu ceyb-i ihtilâsa atmak ve mükellefin yedlerine makbuz ilmühâberleri vermemek ve bila-tafsîl haleflerine devr ve 'îta ettikleri defterlerde bi't-tahsil zimmetlerine geçirdikleri parayı bakaya gösterib tekrar ashâbından tahsil ettirmek gibi da'imü'l-vuk'û olan ahval ve harekât-ı gayr-i merzîyenin bi'l-küllîye men'i usûl-ı mahbusenin mevki'-i icraya konmasına mütevakıftır.

Mebaliğ-i müstahsilenin nevâhî mal sandıklarında biriktirilmeyib mal ketebesini tarafından verilecek müzakere üzerine nevâhî müdürleri canibinden kazalar merkezleri mal sandıklarına irsal ve teslimi.

Nevâhî Azası Marifetleriyle Ağnam ile 'Âşarın Sûret-i Ta'dad ve Ta'siri

Umûm ahalinin ve şevk ve emniyetini kazanmış ve bi'l-intihâb tâ'yin ve tahlif kılınmış olan nâhiyeler azasına ağnamın ta'dad ve 'âşarın ta'sir ve bir nâhiye mu'âmelât-ı ta'dadiye ve ta'siriyesinin diğer hemcivar nâhiye azasına kontrol ettirilmesi.

İzâhât

Madde-i irsalâta nevâhî müdürlerinin tevsit edilmesi irsalât vak'asının bir 'ârızaya uğramaksızın sâlimen doğrudan doğruya kazalar mal sandıklarına teslimini te'min eder mevaddandır. Ağnam ta'dad ile emaneten idareye kalan âşarın ta'siri için ahalden tâ'yin ve istihdam olunmakta olan muarrir, müaşşir, muharrir, kolcu, ketebe ve me'mur gibi kesânın kâffesini müstakîmü'l-etvar ve işgûzar takımdan ve ahval-ı mahallîyeye vukuf ve mu'âmelât-ı kâmileleri olanlardan bulunub istihdâm etmek gayr-i kabil olmasına mebni bunlardan bazıları ahali ve muhtarlarıyla bi't-ittifak dağlarda, ormanlarda ketm ve ahfâ edilmekte olan ağnamı bulub meydana çıkarmak ve noksan ta'dad edilmek ve zehâ'ir ve hububât-ı 'öşrüyeyi noksan ta'sir ile beraber ba'de'l-ta'sir dahi kol defterlerini tebdil ve tağyir etmek suretiyle ve 'âşarın kable'l-ta'sir yemeklik zahire için köylerde bir mefad birer ikişer dökülmekte olan harmanlar sebebiyle ve envai' hîl ve desayîs ile küllîyetli sirkata mütecâsir olmakta ve me'murin-i 'öşrüyenin vakt ve zamanıyla bi't-tâ'yin 'âşarın ta'sirine başlanmak ve harmanları geç dökülmek yüzünden dahi bir çok zaiyat vuku'a gelmekte ve bir de 'âşarın iltizam ve ihalesinde madde-i mühimme-i ta'sir hükümetlerce küllîyen mültezimlerin eyadî-i i'tisafâtına bırakılmaktadır. Halbuki bunlar zarar ve ziyân görmemek ve ziyade kâr ve ticaret etmek maksadıyla kendi taraflarından keyf-maşıyân, vicdansız ve hırsız tayin ve istihdam edegeldikleri bir takım kesane 'âşarın miktar-ı hakikisinden yüzde yirmi otuz ve belki daha ziyade fazla yazdırmak suretleriyle açıktan açığa hukuk-ı zira'î ahz ve gasb etmektedirler. Bu bâbda da'va vukû'nda mündericatı hilâf-ı hakikât olan ve kûra muhtar ve ihtiyar mecâlisine temhir ve tasdik ettirilen ta'sir defterleri hükümetle ve muhakemelerce mu'teber ve ma'mûlun bih tutularak makrun-ı sıhhat olan ahali-i zürra'nın bu bâbdaki müdde'iyat ve müsted'îatı nazar-ı itibare alınarak sûret-i resmîyede red ve cerh ile zürra'nın hukuk-ı mağsubesi cebren kendilerinden bi't-tahsil mültezimlere verilmektedir. İşte bu yoldaki sû-i mu'amelât ve ihtilâsât ve mültezimlerin 'âşarın emaneten idaresinde hazine-i maliyeden ve ihâlesi takdirinde mültezimler tarafından nevâhî âzâsıyla ilaveten me'muriyet olarak kitabet vazifesini ifâ edecek olan nâhiyeler ketebesine ücûrat-ı maktû'a verilmesi.

Âzâ, ketebe ve kolcu her karye muhtar ve ihtiyar mecalisi heyetleriyle ashâb-ı ağnam ve ahali-i zürra'î bi'l-istishâb bunlarla birlikte ağnam bulunan mahalleri ve tarlaları birer birer gezib bir ra's mektûm kalmamak şartıyla ağnamı ta'dad ve her tarla başında sahibinden merzu'a-i tarlanın miktar dönümüyle kaç kilo zahire ekildiğini sorub inde'l-hace tapu senetlerini mu'âyene edib bi'l-keşf ve'l-tahkik işi anladıktan ve o tarlalarda biçilmiş mahsûlât demetleriyle yığınlarını bi't-ta'dad usûlü vechle mîrî kantarlarıyla vezn ederek numûne tuttukdan sonra ağnamın aded-i ra'sımı ve mahsûlâtın miktar-ı aslıyesiyle 'öşrünü ve ashâbının esâmîsini hak ve silinti olmayarak matbû' defterlere yazdırıp bu vechle emr-i ta'dad ve ta'sir bade'l-ikmâl defterlerin zirleri olan âzâ ve ketebe-i mumaileyhim ve saniyen hey'et-i merkûme taraflarından temhir ve tasdik olunması.

İzâhât

Göz görerek vukû'a getirdikleri i'tisafkârâne mu'âmelâtına ve ecânibin bile bu bâbdaki silsile-i i'tirazât ve şikâyetine kat'î bir sûretde hâtime verilmek üzere ta'dad-ı ağnam ve ta'sir-i 'âşar maddelerinin nevâhî

âzâsının eyadî-i mu'temene ve salimesine tevdi'i hâlen ve istikbâlen ve maslahâten tahtü'l-zemî ve ehemmiyettedir.

'Âşarın nizamnamesi hükmünce yüzde on beş kuruş mesarif-i ta'şiriye kâmilen âzâ ve ketebe-i mumaileyhime verilecek olsa kendilerine görecekları hizmetlerinden fazla akçe verilmiş olacağından ve çünkü bunların mahall-i ikâmetleri olan nâhiyelerinde kimlerin nerelerde kaç ra's ağnamı olduğunu ve mezru'atının cinsi ve miktarını bihakkın bileceklerine ve her nâhiye ağnam ta'dadını beş on gün ve mahsûlât ve mezru'atının muhtelif zamanlarda ve mısır mahsûlâtının en sonra idraki münasebetiyle 'âşarı bir iki ay zarfında ta'dad ve ta'şir edeceklerinden zîrde münderic muvâzene pusulasında gösterilen üçürat-ı maktû'a işin ehemmiyetiyle münasib miktarda ve hadd-i nisabındadır.

Nüşateyn olarak tanzim kılınacak ta'dad-ı ağnam defterlerinin nüsha-i saniye ve musaddikasının ağnamı kontrol edecek civar nâhiyeler âzâsından resmen nâhiyeler müdürleri vasıtasıyla irsâl ve îtâ ve derhâl bâlâda gösterildiği vechle yeniden ağnamı ta'dad edercesine kontrol maddesinin ikmal ve icrâ edilmesi ve mektûm ve muhtefi bulunacak ağnamın mezkûr ta'dad defterlerinin hane-i mahsusuna sebt ve kayd ve şerh ile kontrol mu'amelesinin hitamında zîrleri kezâlik âzâ ve ketebe-i mumaileyhim taraflarından bi't-temhir mahallerine iadesi ve hükümetlerce ağnam rûsumunun istihsaline beda' ve mübaşeret olunması.

'Âşar ta'şirinin hitamında nüşateyn olarak bi't-tanzim hükümetlere verilecek defterlerin nüsha-i saniye ve musaddikasının 'âşarı der-uhde ve iltizâm edecek mültezimlere bi'l-itâ ber müceb-i defatir 'âşarın doğrudan doğruya mültezimlere ve emaneten kalırsa hükümetler tarafından ahz ve istifası.

Devâir-i nevâhî müdürleriyle ketebesine ve tahsildârlar ve odacılara tahsis olunacak maaşatın ve kırtasiye ve meşruşatın ve mahrufât gibi mesarifât-ı müteferrika ve ağnamı ta'dad ve 'âşarı ta'şir edecek nevâhî-i âzâ ve ketebesiyle kolcularına verilecek üçürat-ı maktû'a ve bunlara karşılık ittihaz olunacak varidâtın ecnası ve mekâdiri hakkında bir misal-i fii'li irae edilmek üzere İzmîd sancağının muvazene pusulasıdır.

	Kuruş	Yekûn
İzmîd Sancağı'nın elli milyon kırk üç bin kuruştan ibaret olan vergi ve bedelat-ı askeriyesinin yüzde altısı	362.604	
Dâhil-i livada el-yevm mevcûd ve müstahdem nevâhî müdürleriyle zabıta me'murları ve ketebesinin tahsisât-ı senevisi	81.450	
Yekûn	444.144	444.144
Sancağın yedi yüz yetmiş üç bin dört yüz kuruştan ibaret olan ağnam resminin yüzde üçü	23.202	
Sancağın dört milyon dört yüz yirmi bir bin dokuz yüz kuruştan ibaret olan 'âşar varidatının yüzde on beşi	663.285	
Yekûn	686.487	686.487
	Yekûn	1.130.631

Teşkil Olunacak Nevâhî Müdürleriyle Ketebe-i Tahsildar ve Odacılara Tahsis Olunacak Ma'aşat ve Mesarifât-ı Müteferrika

	Neferen	Beher Yek Şehrisi	Senevisi
Müdürler	40	600	288.000
Birinci Kâtibler	40	400	192.000

İkinci Kâtibler	40	250	120.000
Tahsildarlar	40	300	144.000
Odacılar	40	100	48.000
Yekûn			792.000

Ta'dad-ı Ağnam ve Ta'şir-i 'Âşar İçin Âzâ, Ketebe ve Kolculara Verilecek Ücûrat-ı Maktu'a

		Neferen	Senevi Beher Yek Ücret-i Maktu'a	Senevisi
Ağnamın Ta'dadı İçin	Aza	160	300	48.000
	Ketebe	40	250	10.000
	Kolcu	40	200	8.000
'Âşarın Ta'şiri İçin	Aza	160	800	128.000
	Ketebe	40	400	16.000
	Kolcu	40	250	10.000
Yekûn				

Kırk Aded Nâhiyenin Senevi Kırtasiye, Meşruşat ve Mahrukât Vesair Mesarifât-ı Müteferrikası

Nâhiye Adedi	Beher Nâhiyenin Senevisi	Senevisi		
40	1.500	60.000	60.000	
			1.072.000	1.072.000
Mebâliğ-i mezbûrenin lağvedilen bedelât-ı askeriyenin aidat-ı tahsildâriyesine mukabildir				58.631

Ma'rûz-ı çaker-i keminelidir ki

Bundan on beş sene mukaddem İzmid Sancağı mutasarrıfı iken ol-vakit yüz bin nüfus-ı zükûru ihtiva eden liva-i mezkûrda iki bin beş yüz nüfus zükûru cami' olan kûra ve çiftliklerin yekdiğeriyle birleştirilip birer daire itibarıyla kırk aded nâhiye teşkil ve balada münderiç müvazene pusulasında ale'l-müfredat gösterildiği vechle vergi-i â'idat-ı tahsildariye ve el-yevm mevcûd ve müstahdem nevâhî müdürleriyle zabıta me'murları ve ketebesinin tahsisât-ı senevisi ve ağnamın yüzde üç ve 'âşarın yüzde on beş hesabıyla mesarifât-ı ta'dadiye ve ta'şiriyesi salifü'z-zikr kırk aded nâhiyenin müdürleriyle ketebe ve sairesi maaşat ve ücûrat ve mesarifatına tahsis kılındığı taktirde meblağın mebalîğ kifayet edeceği gibi gerçi 'âşar için yüzde on sarfi hükm-i nizam icabında ise de liva-i mezbûr 'âşarının emaneten idareye kaldığı senelerde yüzde yirmiden ziyade mesarifât-ı ta'şiriyeye ihtiyar edildiği kuyudat-ı mahalliyeden anlaşılmasına nazaran mezkûr müvazene pusulasına dahil edilen yüzde on beş kuruşun bi't-tabi' istikşâr edilemediği ve mamafih tarik-i bedelat nakdiyesiyle evkât, orman ve tapu idareleri hasılâtı ve maarif hisse-i i'ânesi ve ziraat bankaları sermayesinden dahi münasib miktar-ı mebalîğın bi't-tefrik işbu nevâhî tahsisatına zam ve ilave edildiği halde 'âşarın yüzde on beşi ona tenzil edeceği bedihidir. Böyle mücerred ihtisasât itâsına lüzum görünmeksizin el-yevm hazine-i celîlece sarf olunmakta olan tahsisât-ı mahbûse ile mülkün birinci derecede ıslahât ve ihtiyacât-ı azimesinden ma'dud bulunan işbu devair-i nevâhî beruce ma'ruz elviye-i umumiyyede teşkil ve ruhu'l-ruh umûr-ı maliye olan madde-i mu'tena baha-yı tahsilât ile onun mütemminat-ı tabiiyesinden bulunan ta'dad-ı ağnam ve ta'şir-i 'âşar hakkında dahi usûl-ı mesrude mevki'-i fii'l ve tatbik vaz' ve teşkişi mutasavver olan sulh mahkemelerine aid davanın fasl ve ru'yeti nâhiyeler meclislerine tevdi' edildiği taktirde ref' ve imha-yı su-i muamelât ve ihtilasât ve tenkis ve tasarruf mesarifatıyla tezyid-i varidât ve takviye-i asayiş ve emniyet ve te'min-i hüsn-i cereyan-ı mesalih-i hükümet noktalarından idare-i umûr-ı mülkiye ve maliyece matlûb ve mültezem olan kaide-i intizâm ve mükemmeliyet cilveger saha-i muvafakkiyet olacağı varest-i arz ve izâhdır.

Vilâyât kanununun bu sene yetiştirilmediği halde mutlaka gelecek sene mevki'-i icraya konulacağı malumdur. Ancak hükümetlerin bu bâbda bi'l-iltizam gösterecekleri faaliyet ve icraatın tesirât-ı seri'asıyla elviye-i umûmiyyede bir iki ay zarfında devair-i nevâhînin bi't-teşkil ve teşkilât ve tatbikatının dahi mülk ve milletün bugünkü kabiliyet ve ihtiyacâtına ve icabât-ı ahvâle tevâfuku asâr-ı fiiliyesi rehin-i merke sübut olacağından müehhiren vilâyât kânununa tashihen ilave edilmek üzere işbu layiha-i acizanem mündericatu bi't-tatbik karin-i kabul ve tasvib buyurulacağı takdirde irade-i seniyyeye ba'de'l-iktiran şimdiden umûm vilâyatta mevki'-i icraya vaz'ı lüzûmunu ve bir de İzmid sancağıyla hemcivar Hüdavendigâr ve sair birkaç vilâyette ba'de'l-tecrûbe ta'mim ve teşkil-i keyfiyet edilmek dahi mümkünattan idüğü umûm vilâyât tarik

ve meabir seyyar müfettişlik vesair müteaddid me'muriyetlerle Rumeli, Anadolu, Arabistan, Kürdistan vilâyetlerini gezib otuz beş senelik meşhûdat ve istidlaat ve fiiliyat-ı vak'a-i acizanemin netayic-i tabiiyesinden mütevellid tecartübe istinaden arz ve beyan ederim ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-leh'ül-emrindir.

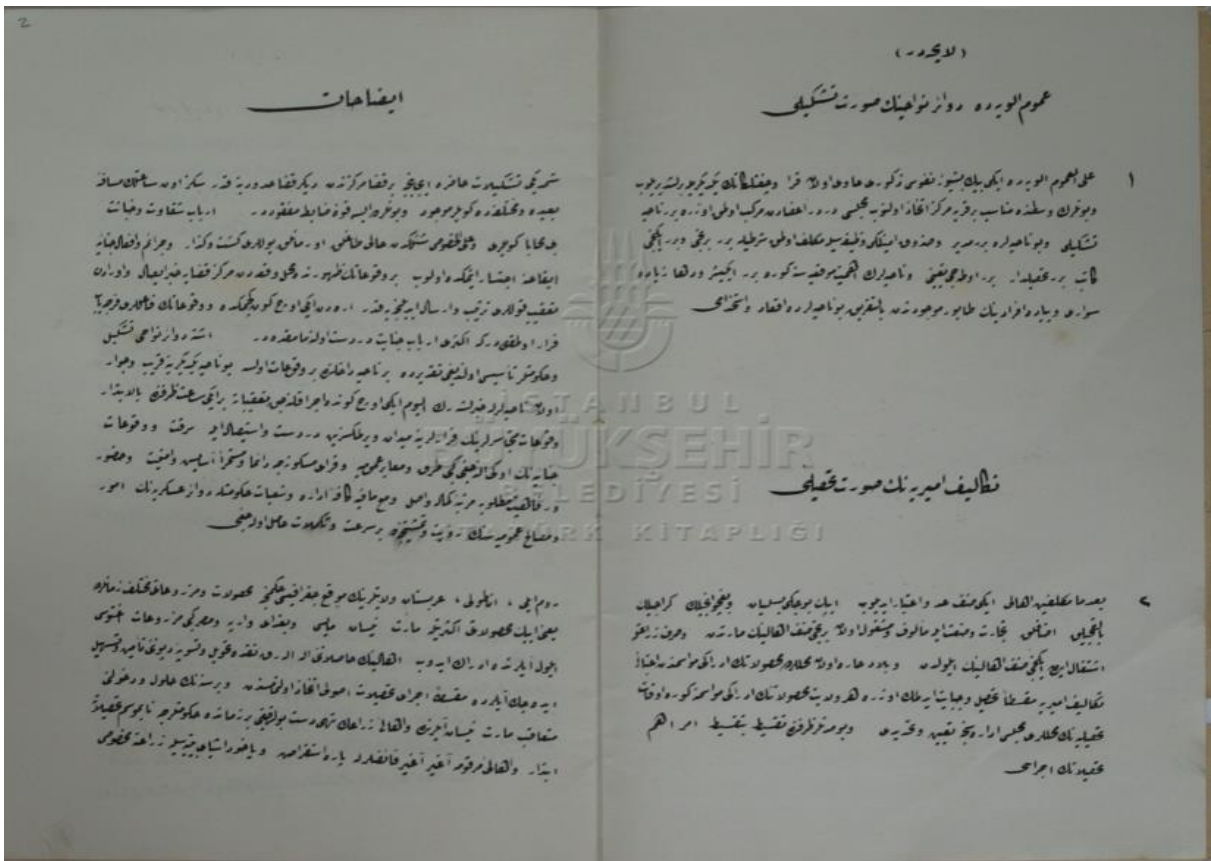
Fi 9 Rebiyülahir sene 1328 ve fi 6 Nisan sene 1326

Hakkâri Mutasarrıf-ı Esbakı

Bende

Mühür: Selim Sırrı

EK2: Selim Sırrı Paşa'nın Lâyihası (Bel.Yz.K.001350, H.1328)

3

ایضاحات

او کون و مانه کی هیرا تاغ و زردره و مزووع اولوب ههون اوزان اقبیانه زخاریق تصفه نه
 زیاده و ده خیاره صاموب کونیه نیشیقن و ایجا ایشنه طرطوی قوق العاده ایشا و ایشا
 ای یکنه و سالفانکر اوقات خقیقته تک نعیه و خدیجه دیوسه ترکیقی نظایم میرینک
 مضمون خقیقی مادمه لقم القالیق بو - چرکیروب مرکز کونکسیربه کالی سیروسه شوبه دیانه یافه
 و نه و خقیقته تک سنه ایله باجهرا بقا باده خالماشی ایشا یکنه

4

4

آه اهدیه معانی ... نغز خقیقده نعیه و انعام و نعیه و بطبع هانانده خقیقده انعام و انعاما
 حال اولوب خدیجه و ایدت اولوب و قضا کرکری اوده شوبه و خقیقده نه بر - یکیش و زردی
 درجه سنه و کله معتره خقیقده ایشا یکنه

5

5

عقبه ار کون اولدانه و عتیا - و ایشا بیکسیر ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 و دیوانه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه و عتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 خدیجه و ایدت معنی عتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 العتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 و عتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا

6

ایضاحات

ماده اولاد و ماضی سیرینک مؤسسه ایسی اسادت و اقلین برا عتیا و ایشا بیکسیر سنه ایشا
 طرطوی بقا باده خالماشی ایشا یکنه

7

7

تواهی اخصای معرقله انعام ایشا
 صورت و عتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا

8

8

عمر القالیق و توفیق و ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 معنی عتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 قول و قدر لقم سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 بر - ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 عتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 چوقی ضایعته و قوق کله و برده عتیا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 کله مایه لقم ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا بیکسیر سنه ایشا
 طرطوی بقا باده خالماشی ایشا یکنه

EXTENDED ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the tradition of writing reports has a deep-rooted history. These reports are in the form of explanatory document written for reform, regulation or expressing an opinion on any subject. They were frequently referenced in the period leading up to the Tanzimat. During the reign of Abdulhamid II, these reports increased in terms of quantity and they were enriched in terms of content. Many provincial administrators, especially the governors, presented various problems and solution proposals to the state administrators in the form of a report as a result of their observations and experiences. Some of the problems that Tanzimat focused on in the Ottoman Empire were providing security and order about tax and military matters. The report which was written by Selim Sirri Pasha, the governor of Sivas, Izmid and Hakkâri, respectively, contained the convictions that an order could be provided in these matters if the proposed subdistrict organization would be established. Selim Sirri Pasha explained the purpose of writing a report as a necessity of his long years of experiences. Although Selim Sirri Pasha's report bears the date of 20 April 1910, it is understood that it was presented to the Ottoman administrators for the first time in 1897. Selim Sirri Pasha attached great importance to his own report. Therefore, he prepared a new report, possibly with some additions, after his duty as the governor of Hakkâri. The report is registered with the number K. 1350 in the online Ataturk Library of the Istanbul Metropolitan Municipality. The report does not have a cover page. The first page starts with the phrase "Report", and the last page finishes with the phrase "fi 29 Rebiyülahir Year 1328 and fi 6 April 1326- Former Governor of Hakkâri Selim Sirri". Various ideas have been expressed on issues such as the establishment of the sub-district organization in the provinces, the collection methods of taxes, the provision of general security, the protection of the basic rights and freedoms of the people in tax matters, the prevention of damage to the treasury and the prevention of corruption in tax collection. These issues are listed as sub-headings. Some sub-headings are also detailed with "explanation" sections. The content of this report has been simplified and summarized with the expressions of Selim Sirri Pasha as follows : "I worked as a road and bridge inspector in many regions such as Anatolia, Rumelia and Arabia. I am familiar with the temperament and social structure of these regions. I also took part in duties such as deputy governor and mutasarrif. I found it necessary to make a suggestion about sheep tax and tithe, which constitute the basis of finance." In addition, the original report and its the translation are included in the appendices. Selim Sirri Pasha served as a governor in Sivas, İzmid and Hakkâri in addition to having some other duties. Although his name was the subject of various corruption cases, he was eventually acquitted and continued his civil service life. Selim Sirri Pasha tried to attract the attention of the Ottoman administrators by preparing reports on economic and social development while he was on duty and also when he retired. He explained his motivation in preparing the report, which is examined within the scope of this study, with his knowledge of society and geography as a result of his thirty-five years of experience and observations in the provinces of Rumelia, Anatolia, Arabia and Kurdistan. His purpose was to express an opinion on issues such as preventing irregularities in the collection of basic taxes such as tithe and sheep, ensuring security, and establishing a new and fast order

in the administration. Selim Sirri Pasha drew attention to the Province Law, which was planned to be enacted in the last years of the Ottoman Empire, and he specifically requested that his views on the establishment of the sub-district should be accepted. Thus, he argued that both the people and the state would develop in the financial field. He suggested that the implementation started from the provinces such as Izmid sanjak and Hudavendigar, and then gradually spread throughout the whole country. Although there is no information about how Ottoman administrators evaluated this report which dated 20 April 1910 and signed by the Former Governor of Hakkâri Selim Sirri Pasha, it is understood that the previous report with a similar content was not deemed to be applicable for various reasons. Despite this, the report is important for the Ottoman finance and contains detailed ideas and suggestions on issues such as sheep tax and tithe associated with the establishment of the sub-district organization.

İNFERTİL BİREYLERİN SORUNLARI VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

İsmail AKGÜL¹

Özet

Bu araştırmada, infertil bireylerin sorunlarına yönelik sosyal hizmet müdahalesinin içerik ve yönünün incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada içerik analizi ve göstergebilimsel analiz yapılmış, ardından elde edilen nitel bulgulara göre SWOT (güçlü-zayıf yanlar ve fırsat-tehditler) analizi yapılarak, infertil bireylerin sorunları üzerinde sosyal hizmetin etkisi ortaya koyulmuştur. Elde edilen bulgulara göre her ne kadar infertil bireylerin sorunlarında sosyal hizmetler etkili rol oynasa da, zayıf yanları ve tehditler de yüksektir. Güçlü yanları başında, bireylerin kendilerini yalnız hissetmemeleri ve kurumsal bir desteğin varlığını fark etmeleri gelmektedir. Zayıf yanı ise toplumsal anlamda çocuk sahibi olmaya verilen önem ve değer ile bireysel anlamda mücadele etmek çok güçtür. En önemli tehdit, bireyin kendini damgalaması olup, en büyük fırsat ise psikiyatrik ve psikolojik problemlerin ortaya çıkmasından önce, koruyucu hekimlik bağlamında çözüm önerilmesidir. İnfertil bireylerde sosyal hizmet müdahalesi için psikolojik ve sosyolojik açıdan desteklenmiş, akademik içerik ile zenginleştirilmiş bir sistem yaklaşımına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda bakanlık, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının dahil olduğu kurulların geliştirilmesi, elde edilecek faydayı arttırmada ve tehlikeleri azaltmada etkili olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, İnfertilite, Ekonomik ve Psiko-sosyal sorunlar

PROBLEMS OF INFERTILITY INDIVIDUALS AND SOCIAL WORK INTERVENTION

Abstract

In this study, it was aimed to examine the content and direction of social work intervention for the problems of infertile individuals. In the research, content analysis and semiotic analysis were made, and then the effect of social work on the problems of infertile individuals was revealed by making SWOT (strengths-weak sides and opportunities-threats) analysis according to the qualitative findings. According to the findings, although social services play an effective role in the problems of infertile individuals, their weaknesses and threats are also high. One of its strengths is that individuals do not feel alone and realize the existence of institutional support. The weak side is that it is very difficult to struggle individually with the importance and value given to having children in the social sense. The most important threat is self-stigmatization of the individual, and the greatest opportunity is to offer solutions in the context of preventive medicine before the emergence of psychiatric and psychological problems. There is a need for a psychological and sociologically supported system approach enriched with academic content for social work intervention in infertile individuals. In this context, the development of committees including the ministry, universities and non-governmental organizations can be effective in increasing the benefits and reducing the dangers.

Keywords: Social Work, Infertility, Individual Problems

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi Hastanesi, Ankara, Türkiye. i_akgul@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0592-2130

1. GİRİŞ

İnsanlar yaşam sürecinde, zaman zaman bazı sorunlarla karşılaşılır, Bu sorunların çoğu bireyin kendi çabalarıyla ya da akraba, arkadaş grubu sosyal çevresinin desteği sayesinde çözüme kavuşabilen türdendir. Bunun yanı sıra insanlar, bazen hiç bilmedikleri kimselerden bu konularda yardım görür; bazen de sorunları için başkalarına danışma gereği duyarlar. “Ancak öyle sorunlar ve ihtiyaçlar vardır ki giderilmesi; hekim, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi belirli profesyonel kişilere başvurmayı ve mesleki bir hizmetten yararlanmayı gerektirir (Turan, 1999).” Hatta bu sorunlar, kimi durumlarda birey ve ailesini etkilemekle kalmaz; tüm toplumda etkilerini hissettiren ve pek çok sosyal kurumun fonksiyonlarını ilgilendiren bir boyut kazanabilir.

Bu çalışmada ise, mediko-sosyal bir olgu olan infertilitenin, birey ve aile kurumu üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplumsal bir boyut kazandığına, başka bir deyişle toplumsal bir sorun alanı teşkil ettiğine yer verilecek ve bu yönüyle de sosyal hizmetin uzmanlık alanı kapsamında; infertilite ile sosyal hizmet arasında mesleki bir ilişki kurularak, mesleğin bu soruna yönelik müdahalesi ele alınacaktır. Bu bağlamda araştırmada, infertil bireylerin sorunlarına yönelik sosyal hizmet müdahalesinin içerik ve yönünün incelenmesi amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Hizmet

Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte kamu ya da özel kuruluşların yönetiminde kişi, grup ve toplulukların sorunlarını çözmeleri, her türlü aksaklık veya eksikliklerini gidermeleri, asgari ekonomik ve sosyal iyiliğe kavuşmaları için kişisel ve ticari kazanç gözetmeksizin düzenlenen sosyal yönden yardım etme işidir (Koşar 1992: 1).

Başka deyişle sosyal hizmet, birey, grup aile ve toplumların psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesine ve sosyal fonksiyonlarının başarıyla yerine getirilmesine yardım eden ve onların sosyal refahını yükseltmeyi amaçlayan bir meslek ve aynı zamanda da akademik bir alandır.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere sosyal hizmetin özünde insan ve insana özgü değerlerin korunması vardır. Schwartz’a göre her mesleğin toplum içinde özel bir işlevi vardır. Schwartz, sosyal hizmetin görevini, “Birey ile toplum arasında her ikisinin karşılıklı olan doyum gereksinimlerini karşılamakta bir araç” olarak tanımlamaktadır.

Schwartz modeli, bireyin ve toplumun ilgilerinin temelde aynı olduğu varsayımına dayalıdır. Ancak karmaşık ve değişmekte olan bir toplumda bireyin topluma ait ve üretken bir unsur olarak katılma arzusu ile toplumun kendi üyelerini toplumla bütünleştirmek ve onları geliştirip, zenginleştirmek yeteneğinde tıkanıklıklara rastlanmaktadır (Körükçü vd, 2016; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000). Sosyal hizmet müdahalesi bu tıkanıklıklara bireyin sağlık, gelişme, toplumla bütünleşme hızına ve toplumun çeşitli unsurlarının verimli ve dinamik bir bütünde toplanması için harcadığı örgütsel çabalara ilişkindir (Kut, 1988). Sosyal hizmetin meslek etkinliğinin odağı ise bireyin sosyal işlevselliği ve çevresiyle olan etkileşimidir. Bundan hareketle sosyal hizmet mesleğinin müdahale odağında; bireyin sosyal işlevselliği ve çevreyle olan entegrasyonunun önem kazandığını söyleyebiliriz.

Sosyal hizmet mesleği birtakım varsayımlara dayalıdır. Bunlar;

- Sosyal hizmetin tüm diğer meslekler gibi problem çözme fonksiyonu vardır.
- Sosyal hizmetin uygulaması için gerekli olan bilgi; amaçları, amaçları fonksiyonları ve çözmeye çalıştığı problemlerle belirlenmektedir.
- Sosyal hizmet bir meslek olarak ortaya çıkmış olup, toplum tarafından kabul edilen insan gereksinimleri ve umutlarına cevap vermesi yönünden, gelişmeye devam

etmektedir. Bu nedenle toplumun bazı sosyalizasyon ve kontrol fonksiyonlarını yapmaktadır (Kut 1988: 16).

Sanayileşme süreciyle birlikte toplumsal yapı, giderek daha karmaşık ve karşılıklı bağımlı hale geldiğinden kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bireyin sarf ettiği çabaları kolaylaştırmak üzere artan bir şekilde uzmanlaşmaya ve sosyal bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Bireyin sosyal rollerinin yerine getirilmesinde ‘yer alan sosyal ilişki ve etkileşimin çeşitleri, yönleri, kalitesi ve sonuçları,’ sosyal hizmetin mesleki ilgisi olmaktadır (Ceylan, 2011). Sosyal ilişkilerde ortaya çıkan bir sorun, toplumdaki bir grubu hatta tek bir bireyi ilgilendirse bile, sosyal hizmet uzmanının mesleki hizmetlerini gerektirir (Kut 1988: 24). Sosyal işlevsellik; toplumun bireylere verdiği çeşitli rollerin yerine getirilmesini ifade etmekte olup, bireyle çevreyle olan ilişkilerinin ve toplumla bütünleşme sürecinin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet mesleği genellikle, insanlar için problem yaratan, insanların işlevselliğini aksatan, yaşam doyumunu engelleyen ya da kolaylaştıran çevresel faktörlerle ilgilenir (Işıkhan ve Kahramanoğlu, 2002). Bu bağlamda sosyal hizmetin kendine has özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sosyal hizmetin odağı insan, çevre ve davranış faktörlerini içine alan bireyin bütünlüğüdür.
- Davranışın biçimlenmesi etkilenmesinde ailenin önemini vurgular.
- Bireylerin sosyal işlevselliğini geliştirmek için aile ile ilişkiler kurar ve birçok sosyal sorunun, yetersiz veya dengesiz aile ilişkilerinden kaynaklandığını kabul eder ve sosyal hizmet uygulamasında genellikle aileyi vaka olarak ele alır.

Bu yönüyle sosyal hizmet, aile kurumuna birinci dereceden önem vermektedir.

- İlişki, sosyal hizmet sürecinin anahtarıdır ve mülakatla ilgili olan her şey önemlidir.
- Müracaatçıların sorunları çözümlenirken toplum kaynaklarının kullanımı çok önemlidir.
- Sosyal hizmette ‘sosyal kavramı’ sosyal entegrasyon ve bunun sonucu olan sosyal işlevsellik ve davranış bozukluğuna ağırlık verir.
- Sosyal hizmet, sosyal sorun ve insan davranışlarının büyük ölçüde sosyal kurumlarla ilgili olduğunu kabul eder.
- Sosyal hizmetin psikiyatrik kavram oryantasyonu vardır.
- Sosyal hizmetin temel amacı, bireyin ya da toplumun kendi kendine yardım etmesini sağlamaktır.

Tıp ve halk sağlığı temelde hastalıktan korunma, tedavi ve sağlığı geliştirme gibi alanlarla ilgilidir. Hastalık gerçek bir sorun olup, sosyal rol ve işlevleri değiştirir. Dolayısıyla psiko-sosyal öğelere sahiptir. Bu yönüyle çeşitli biçimlerde kişi ve ailelerde bağımlılık ve güçlükler ortaya çıkarır. Fiziki hastalıkların tıbbi tedavilerinin yanı sıra psiko-sosyal öğelerle yüklü olması dolayısıyla sosyal hizmetin sağlık uygulamalarının birçok aşamasında yer almasını gerekli kılmıştır. Kuşkusuz ki insanın var olabilmesi ve yaşamını idame ettirmesi ihtiyaçlarını gidermesine ve giderdiği ölçüde de doyum sağlamasına bağlıdır. Temel ihtiyaçlardan olan fizyolojik gereksinimlerin yanı sıra; sosyal ihtiyaçların sosyal ihtiyaçların karşılanmasında evlilik ve aile kurumunun birincil bir işlevi vardır.

Toplumsal yaşamın gereksinimlerinden olan neslin devamı, evlilik ve aile kurumunun toplumsal işlevine, yani üreme fonksiyonuna bağlıdır. Bu üreme fonksiyonu başka bir deyişle çocuk edinme isteği, eşlerin evlilik ve aile kurumundan beklentilerinin bir göstergesi olmakla birlikte aile içi rol ve statülere bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Üreme fonksiyonunun gerçekleşmesinde belirleyici etkenler olan kadının doğurganlık; erkeğin ise cinsel işlevini olumsuz etkileyen bazı mediko-sosyal olgular yaşanmaktadır. Bunlardan biri de ‘infertilite’dir (Akgül ve diğ. 2000: 7).

2.2. İnfertilite

İnfertilite; çocuk arzusu içinde olan çiftlerin herhangi bir korunma yöntemi uygulamalarına ve düzenli cinsel ilişkilerine rağmen bir yıl içinde gebeliğin oluşmaması veya devam edememesi durumudur (Özer, 1997). İnfertilite tanısı konulmuş bireyler için kendi istekleri dışında ebeveyn olma idealini kaybetme riski söz konusudur (Akgül ve diğ. 2000: 8). Halk arasında kısırılık olarak bilinen infertilitenin, bireyler üzerinde medikal etkilerinin aynı sıra; psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri de bulunmaktadır. Buna göre;

2.3. Psikolojik Etkiler

İnfertilite, bireylerin benlik saygılarını, cinsellikle ilgili duygularını, benlik imgesini ve gelecekle ilgili planlarını etkiler. Çiftlerde suçluluk, özgüven eksikliği gibi çelişkili duygular ve depresyon gelişebilir (Özkan, 1992). İnfertilitenin benlik saygıları üzerindeki olumsuz etkileri; bireyin ego fonksiyonlarının olumsuz etkilenmesine ve kendilerini değersiz hissetmelerine yol açabilir. Bu durumda birey, hem kendine hem de sosyal çevresine karşı yabancılaşır ve sosyal fonksiyonlarını yerine getirmede yetersiz kalır.

Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre İnfertiliteye karşı gelişen reaksiyonlar şöyle sıralanabilir; Sürpriz, şok, inkar etme, öfkelenme, suçluluk, kabul etme ve çözümdür. Kendilerini infertil kabul eden çiftler, İnfertilite sorunu karşısında şok geçirirler. Bu sürpriz sonucu inkar ederler, öfkelenirler (Kiraz ve diğ. 1992: 18). Daha sonra İnfertilite durumunu kabul edip, çözüm aramaya başlarlar.

Duyguların ifadesi ise yakın çevredeki kişilere öfke nöbetleri ile ortaya çıkabilir. İnfertilite bireyin, problemini yakın çevresinin dışında –ailesinin mahremiyetini korumak amacı ile-başkaları ile paylaşmaktan kaçınması ise izolasyona neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum, İnfertil bireylerin sosyal işlevselliğini sekteye uğratmaktadır.

Birçok çiftte çevrenin beklentisiyle kadın ve erkek ailelerinin tutumları yeni güçlük ve zorlanmalara neden olabilir. Eşler, gizlilik ve mahremiyetlerinin zedelendiği duygusunu yaşarlar. Kendileri için mahremiyet oluşturan organları, ileri düzeyde dikkat ve incelemeye tabi tutulmaktadır. İleri düzeyde inceleme amaçlı testler, yeni umutlar yanında endişeli bir bekleyişe neden olur. Kadın erkek ilişkisinin doğal özelliği zedelenir (Özkan, 1992). Bu durumda infertilitede yaşanan kriz, çiftlerin başarılı savunma mekanizmalarının yanı sıra ve sosyal hizmetin mesleki müdahalelerinden olan kriz tedavisi yaklaşımı ile atlatılabilir.

2.4. Sosyo-Kültürel Etkiler

Bireylerin değer ve tutumlarını, davranış biçimlerini, içinde buldukları sosyal çevrenin kültürü etkiler. “İnfertilite travmasını yaşayan kişiler üzerinde bu sosyo-kültürel değerlerin görsel ve görsel olmayan etkileri vardır. Özellikle modern toplumlarda infertil ailelerin, durumu sosyal olarak rahatlıkla kabullenmelerine karşın, bu çiftlerin bile sosyal baskıları üzerlerinde hissettikleri görülmektedir (Yılmaztürk 1991: 5).” İnfertil olduğunu öğrenen bireyler kendilerini yakın çevrelerinden (akraba, komşu ve arkadaş grupları) ve giderek toplumdan izole edebilirler. Bu durum bireylerin hem kendilerine hem de sosyal çevrelerine karşı yabancılaşmalarına neden olur.

Toplumsal anlamda çevrenin ‘çocuk beklentisinin’ karşılanamamış olması, kadına ve kadının aile içindeki işlevlerine yönelik olumsuz tutumlar gösterilmesinde etkin olabilir. “Çocuk sahibi olamama, eşlerin boşanmalarına kadar giden problemlere neden olurken (Yılmaztürk

1991: 11). Resmi nikâhın hala kullanılmadığı yörelerde de ilk eşten sonra ikinci bir eş (kuma) edinmeye yönelik sonuçlar doğurabilmektedir.

Bununla birlikte İnfertilite, bireylerin o güne kadar getirdikleri birçok yerleşmiş ilişki biçimlerinin bir anda değişmesine hatta yok olmasına neden olabilir. Bireylerin bu durumdan sosyal konumları da olumsuz etkilenerek, çevreleriyle olan etkileşiminin bozulması gündeme gelebilir. İnfertil kadınların bir kısmının çocuk sahibi insanlarla ilişki kurmaktan; bazılarının ise gebelerle bile ilişki kurmaktan kaçındıkları tespit edilmiştir (Menning 1980; Akt: Öcek, 1992).

Günümüz modern toplumlarında bile nüfus artışına ilişkin korkulara rağmen arzu edilmeyen infertilite sorununun, birçok rahatsızlıkların ve mutsuz evliliklerin bir nedeni olduğu kabul edilmektedir. Doğumu kadın yaptığı için aile ve toplum toplum tarafından hep kadın suçlanmış, gebe kalmayan kadınlar horlanmış, dışlanmış hatta eski toplumlarda taşlanmış (Yıldırım 1983: 225-9). İnfertilite nedenlerinin kadınlarla erkeklerde eşit olarak dağıldığı gerçeğine rağmen, çoğunlukla bir kadın problemi olarak görülmüştür.

İnfertilite nedeninin % 35 oranında sadece erkeğe, % 35-40 oranında da yalnızca kadına ait olduğunu, kalan kısmından ise her ikisinin de sorumlu olduğunu söyleyebiliriz (www.tupbebek.com/risk/htm).

Bu durum, infertilitenin kadınlar üzerinde daha çok olumsuz etkilere sahip olduğunu ve bu yönüyle de kadınların; erkeklere oranla daha fazla risk grubu teşkil ettiğini göstermektedir.

Diğer taraftan “kadın hastalıkları ve doğum uzmanlığı ile hastane polikliniğine infertilite nedeniyle başvuruların oldukça yüksek yekûn tuttuğu ve Türkiye’de de infertilite oranının en az % 10-15 olarak kabul edildiği (Yılmaztürk 1991:4) bir gerçektir.

2.5. İnfertilitenin Ekonomik Etkileri

Gelişen tıp beraberinde infertilite tedavisinde de yeni yöntemler ve buna bağlı olarak da yeni umutlar getirmiştir. Ancak yeni gelişen bu yöntemler tedavi sürecinde yoğun gider artışına neden olmaktadır.

Her on çiftten birinin infertil olduğu ülkemizde son dönemde en çok kullanılan yöntemlerden biri olan ‘tüp bebek yöntemi’ için eşlerin çok fazla harcama yaptıkları belirtilmiştir (Anadolu Üniversitesi AÖF, 1995).

Yüksek tedavi rakamları dışında tüp bebek tedavi merkezlerinin bulunduğu, şehirlere gelen infertil bireyler; ulaşım, konaklama, hastanelerdeki diğer masrafların yükünü de taşımaktadırlar. Ayrıca sosyal güvencesi olan bireylerin de bu tür masraflarının tümü mensup oldukları kurum tarafından karşılanmamaktadır. Yalnızca ulaşım ve bazı ilaçların giderleri karşılanmaktadır.

Tedavi sürecinde ortaya çıkan tüm bu masraflar, infertil bireyleri ve onların ailelerini ekonomik açıdan yıpratmaktadır. Görüldüğü gibi infertilitenin bireyler üzerindeki tüm bu etkileri (psikolojik, sosyal ve ekonomik), toplumsal bir boyut kazanmakta ve çok sayıda insanı rahatsız etmektedir. Bu yönüyle sosyal hizmet mesleğinin uzmanlık alanına da girmektedir.

2.6. Covid-19 Döneminde İnfertil Çiftlerin Durumu

Covid-19 salgını dünya genelinde yaşamın hemen her alanında etkisini göstermiştir. Bunlar arasında özellikle psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik etkiler ele alınacaktır.

Covid-19 salgını; kaygı, stres, depresyon, öfke, umutsuzluk ve yalnızlık gibi psikolojik etkiler yer almaktadır. İnfertil çiftler Covid-19 salgını nedeniyle tedavi süreçlerinde önemli ölçüde hizmetten yararlanmaya dair aksaklıklar ile karşılaşmaktadırlar. Bu durum çiftlerin umutlarının zedelenmesine ve motivasyonlarının azalmasına ve psikolojik olarak

zorlanmalarına neden olabilir. Salgının yol açtığı belirsizlik, korku ve endişe, infertil çiftlerde stres, kaygı ve depresyon seviyelerini artırabilir. Karantina ve sosyal izolasyon gibi tedbirler infertil çiftlerin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir.

Covid-19 salgını, infertil çiftlerin sosyal yaşamlarını da olumsuz etkilemiştir. Pandeminin başından beri, infertil çiftlerin zaten zor olan hayatlarını daha da zorlaştırmıştır. Tedavilerin durdurulması, tedaviye erişimdeki kısıtlamalar, kürtaj ve embriyo donasyonu gibi hizmetlerinin kısmen veya tamamen kesilmesi, infertil çiftlerin hayatlarında önemli bir kayıp yarattı. Bunun yanı sıra, karantina süreçleri, sosyal izolasyon, kaygı, depresyon, aile içi şiddet, stres ve ekonomik sorunların yanı sıra pek çok soruna neden olmuştur. Bu nedenle pandemi döneminde infertil çiftler için sosyal hizmet müdahalesi daha da ihtiyaç duyulur hale gelmiştir. İnfertil çiftlerin psiko-sosyal sağlıklarını korumak ve iyileştirmek ev içi şiddet gibi sorunların üstesinden gelmek, ekonomik sıkıntıları gidermek ve yaşam kalitelerini artırmak sosyal hizmetin müdahale alanları arasında yer alabilir. Örneğin, online danışmanlık, teleterapi, psiko-sosyal destek grupları, finansal destekler ve özel tedbirler sayesinde infertil çiftlerin psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümüne destek olunabilir.

Özellikle ev içi şiddet, ekonomik zorluklar ve çalışan infertil çiftlerin sorunları konusunda etkili müdahaleler yapılmakta olup, sosyal izolasyondan kaynaklı kaygı ve depresyon gibi problemler azaltılmakta ve yaşam kaliteleri artırılmaya çalışılmaktadır.

3. YÖNTEM

Araştırmada içerik analizi ve gösterebilimsel analiz yapılmış, ardından elde edilen nitel bulgulara göre SWOT (güçlü-zayıf yanlar ve fırsat-tehditler) analizi yapılarak, infertil bireylerin sorunları üzerinde sosyal hizmetin etkisi ortaya koyulmuştur.

Veri toplama sürecinde Web of Science, Sopus, Ulakbim gibi veri tabanlarından; infertilite, infertilitenin neden olduğu psikolojik/psikiyatrik sorunlar, sosyal hizmetler ve sonuçlarına yönelik çalışmalar incelenmiş, saha gözlemleri ve ilgili yönetmelikler gösterebilimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri ile analiz edilmiştir. Sonuçlar nitel analiz yöntemleri ile değerlendirilmiş ve SWOT analizi yapılarak, infertil bireylere sosyal yardım müdahalesinin Güçlü (Strenghts) ve Zayıf (Weakness) yanları ile Fırsat (Opportunities) ve Tehditleri (Threats) incelenmiştir.

4. BULGULAR

Bulgular bölümünde ilk olarak bir sorun olarak infertilite ve sosyal hizmetlerin müdahalesi incelenmiş, ardından sosyal kişisel çalışma uygulamasına değinilmiş, daha sonra farklı müdahale yöntemleri incelenmiş ve son olarak SWOT analizine yer verilmiştir.

4.1. Bir Sorun Alanı Olarak İnfertilite ve Sosyal Hizmet Müdahalesi

2827 Sayılı Nüfus Planlaması Yasası'nda da belirtildiği üzere gibi infertilite toplumsal bir sorun olup, sosyal tıbbın ve koruyucu hekimliğin temel uğraşlarından biridir (Yılmaztürk 1991: 1). Adı geçen yasada da ifade edildiği gibi infertilitenin 'toplumsal bir sorun' olduğuna dikkat çekilmekte ve 'sosyal bir tıbbın uğraş alanı derken de sosyal hizmetin ikincil alanlarından olan tıbbi sosyal hizmetin ilgi alanı kastedilmektedir. "Bilindiği gibi belli bir sosyal sorunu çözmeye yönelik geliştirilen tüm hizmetler ' bir sosyal hizmetler alanını' oluşturur" (Koşar 1992: 109). İnfertilite olgusu da bu yönüyle tıbbi sosyal hizmetler kapsamında bir 'sosyal hizmet alanı' olmaktadır.

Tıbbi sosyal hizmet ise; hastanede ayaktan veya yatarak muayene, tetkik ve tedavisi yapılan hastaların tıbbi tedaviden etkin bir şekilde yararlanmaları amacıyla sosyal hizmet uzmanlarınca yürütülecek ekonomik, psikolojik, eğitici, destekleyici ve geliştirici hizmetlerin yanında, hastanın ailesi ve çevresiyle ilişkilerinin düzenlenmesi, hastaneden taburcu olduktan

sonra kişisel ve ailevi sorunlarının çözülmesi gibi hizmetlerin bütünü şeklindedir (Öztürk ve diğ. 1982; Akt: Duyan 1996: 7).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, infertilitenin sosyal bir sorun ve aynı zamanda da bir sosyal hizmet alanı oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla infertilite ile sosyal hizmet arasında mesleki bir ilişki vardır.

Sosyal Hizmet mesleği amaçları, ilkeleri ve odağı doğrultusunda kendi hizmet alanlarında doğrudan ya da dolaylı olarak kişi, grup ve toplumla çalışır. Bu çalışmalarını ise ‘sosyal kişisel çalışma’ ‘sosyal grup çalışması’ ve ‘toplumla çalışma’ yöntemleri ile yapar. Sosyal hizmet mesleği makro düzeyde toplumla çalışırken, sosyal politikadan da etkin bir şekilde yararlanır. İradesi dışındaki kuvvetler yüzünden her kişi hayatının bir devresinde ezici ya da baskı yaratan durumlarda kişisel veya toplumsal yönden tatminkar bir uyum sağlamakta zorlanabilir. Böyle bir durumda kişinin kendini, yaşamsal sorunlarını çözmeye yetersiz hissetmesi muhtemeldir. Belki yardıma ihtiyacı olduğunun farkındadır fakat yardımın şekli ve kaynağını çoğu kez bilmez. Böylece bireyin çevresindeki dünya ile olan ilişkilerinde açıkça fark edilen bir dengesizlik belirir (Friedlander 1968: 145). İnfertilite nedeniyle bu tür bir sorunla karşılaşıldığında birey ve aile ile hemen iletişime geçilerek, ‘sosyal kişisel çalışma’ en etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Mülakatlarda yaşanan sorunlar, aile içi iletişimin boyutu hakkında alınacak bilgi, sosyal kişisel çalışmaya yön vermede önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların kendi iradeleri dışında girdikleri bu baskı ortamından kurtulmaları için kamu ya da sosyal kurumlarda sosyal kişisel çalışma uygulanır.

4.2. Sosyal Kişisel Çalışma Uygulaması

Turan’a göre sosyal kişisel çalışma; Sosyal fonksiyonlarını yerine getirmede yetersiz kalan ya da başarısızlığa uğrayan kimselere, günlük yaşamdaki sorumluluklarını yerine getirmek üzere güçlenmeleri veya kendilerini geliştirmeleri için yardımda bulunma yöntemidir (Turan 1999: 21).

Sosyal hizmet uzmanı öncelikle infertilite tanısıyla travma yaşayan ve yoğun duygusal baskı altında kalan infertil vakaya kriz tedavisi yaklaşımıyla müdahalede bulunarak, bireyin rahatlamasını ve içinde bulunduğu krizi atlatmasını sağlayabilir. Daha sonra sorununu kabullenmesi ve çözüm yollarının birlikte bulunmasına yönelik mesleki çalışma sürecini başlatabilir. Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçıya ilgili meslek elemanlarının da yardımıyla tedavi hakkında bilgi edinmesini sağlayarak onun tedaviye karar vermesinde ve kendi potansiyelini kullanmasında yardım eden bir meslek elemanıdır. Bununla birlikte aile içi ilişkilerde yeterli bir doyuma ulaşmasını ve sosyal çevreyle bütünleşmesini sağlamak amacıyla bir interaksiyon sürecinin başlamasında mesleki bir rolü vardır. Tıbbi tedavisi mümkün olabilen infertil bireylerin, gerek tedavi sürecine hazır hale gelebilmeleri gerekse bu tedavi sürecinden en etkin bir biçimde yararlanabilmeleri, sosyal kişisel çalışma doğrultusunda sosyal hizmet uzmanının mesleki müdahalesini gerektirir. Bununla beraber tedavi masraflarını karşılayamayan ve ekonomik yoksunluk içinde bulunan infertil bireylerin sosyal yardım sistemlerinden yararlanmalarını sağlamak üzere toplum kaynaklarının harekete geçirilmesi de sosyal hizmet uzmanlarının mesleki müdahalesine bağlıdır.

Tıbbi tedavisi mümkün olmayan infertil çiftlerin ise evlat edinme ve koruyucu aile olma konusunda yönlendirilerek ailenin rehabilite edilmesi de aile tedavisi yaklaşımı çerçevesinde sosyal hizmetin müdahalesi ile gerçekleşir.

Bunların yanı sıra sosyal kişisel çalışma uygulamaları, bireylerin sosyal ilişkilerindeki uyumsuzluklar üzerinde de önemle durur. Sadece birey ve ailesinin çevreye uyumlarındaki sıkıntılarını gidermekle kalmaz, uygulama sonucunda gerçekleşmesi beklenen bir diğer hedef

de toplumun gelişmesi ve refah düzeyinin yükselmesidir. Bu bakımdan yöntemin bireyi ele alış biçimi, yapıcı ve toplum içindeki konumunu yükselticidir.

Sosyal kişisel çalışma yöntemiyle birlikte; mesleki çalışmanın amacına ve müracaatçı sisteminin özelliğine göre sosyal grup çalışması da kullanılan yöntemler arasındadır.

4.3. Sosyal Grup Çalışması

Sosyal grup çalışması; ‘grup üyelerinin sosyal veya psikolojik gereksinimlerini karşılayarak, kendi kişisel, grup, aile ve toplum sorunlarıyla daha etkili bir biçimde baş edebilmelerini sağlayan; amaca yönelik faaliyetlerin küçük gruplar aracılığı ile gerçekleştirdiği bir sosyal hizmet yöntemi olup, bilgi ve beceriye sahip bir uzman tarafından, hizmetlerin üretilip sunulduğu toplumsal bir sistem içerisinde gerçekleştirilir (Toseland ve Rivas, 1984: Akt. Bulut, 1999).

Sosyal grup çalışmasında temel ilke, kendi kendine yardımdır. Temel odak grup ve grubun çevresi olabilir. Grup içinde kişiler arası etkileşim, amaca ulaşmak üyelerinin için araç olarak kullanılır. Sosyal hizmetin temel ilkeleri olan koruma, geliştirme ve rehabilite etme sosyal grup çalışmalarının da ilkeleridir. Grup üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak, sorunlarını çözmek, uyumlarını sağlamak ve rehabilite etmek sosyal grup çalışmasında karşılıklı fikir alışverişinde bulunmak, sosyal beceriler ve el becerileri geliştirmek, değer oryantasyonlarını ve antisosyal davranışları değiştirmek gibi amaçlar da vardır (Bulut, 1999).

Bununla beraber “grup çalışmasında; grup üyeleri grup süreci içinde mutlu olma, yaşadıkları sorunların evrensel olduğunu fark etme, bilgi sağlama, özverili olma birincil aile özelliklerini grupta yaşama, toplumsallaştırıcı tekniklerden yararlanma, model olma, karşılıklı öğrenme grup bağlılığı, çözüme ulaşma gibi konuları paylaşırlar (Yalom, 1992). “Oldukça fonksiyonel ve kapsamlı bir içeriğe sahip olan grup çalışmalarının sağlık alanında da –tıbbi sosyal hizmet ve psikiyatrik sosyal hizmet-olmak üzere çeşitli oryantasyonları vardır. Tıbbi bakım ve tedavi kurumlarında grup çalışmalarının önemli bir işlevi vardır. Bu bakımdan grup çalışmalarının bu kurumlardaki yeri ve önemini açıklamakta fayda var.

İnsanın gelişimi, değişimi ve kendini geleceğe hazırlaması içinde yaşadığı grup ile yakından ilişkilidir. Bireyi bir grup içerisinde tanımaya çalışma, günümüzde hızla yaygınlaşan önemli toplumsal buluşlardan biridir. Günümüzde küçük grup modelleri, öğrenme ve kendini geliştirerek deneyimler kazanmada etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Duyan 1996). İnsanın toplumsal bir varlık olması nedeniyle küçük samimi bir toplum içerisindeki yani grup sürecindeki etkileşimler ona doyum sağlar. Toplumsal yaşamda yalnızlığa itilmiş ve sosyal etkileşim sorunu yaşayan bireyler, bir grup ortamında “dış dünyanın baskılı yaşam koşullarına uyabilme becerilerini geliştirebilme ve pekiştirme olanağı bulabilir. “

Grup yaşantısı bireyin kendi davranışlarının başkaları üzerindeki etkilerinin neler olduğunu kolaylıkla fark etmelerine yardımcı olur. Bu nedenle de grup yaşantısı, bireylerin uyum sağlayıcı yetenekler geliştirmelerinde, uyumlarını engelleyen davranışlardan vazgeçmelerinde hızlı bir biçimde etki eden yaklaşımlardan biridir.

Grupla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının; hastalığın ve sakatlığın yol açtığı duygusal, ruhsal ve toplumsal sorunlarla ilgilenmesi zorunludur. Grup deneyimi, birçok yönden hastaların ve yakınlarının psiko-sosyal gereksinimlerini karşılamada yardımcı olur. İnsanlar başkalarıyla olan ilişkilerinde doyum sağlama ihtiyacı içindedirler. İnsanların bir başka insana ihtiyacı olması nedeniyle hastalığın veya sakatlığın yol açtığı duygusal stres ve psiko-sosyal sorunlarla baş edebilmesi için hastalara ve ailelerine yardım etmek amacıyla grupların kullanımında büyük yarar vardır.

Hastalık ya da sakatlık bir kişinin durumunu olumsuz yönde değiştirir, kişiler arası ilişkilerini sekteye uğratar ve üstlendiği rollerde değişiklikler yapması gerektirir. Bir kişinin hastalığı veya sakatlığı onun tutumlarında, rol beklentilerinde, davranışlarında ve neredeyse tüm

yaşamında değişiklik yapmasına neden olur (Duyan 1996). Ayrıca hastalık, hasta yakınlarının da bu duruma uyum göstermelerini gerektirmektedir.

Sağlık alanında terapötik grup mekanizması yoluyla karşılıklı destek ve bilgi sağlama konusunda dikkate değer bir görüş birliği vardır. Grup sürecinin; birçok hastanın yaşadığı duygusal baskı, yalnızlık, suçluluk, çaresizlik, damgalanmışlık, mutsuzluk gibi duyguların değişmesinde büyük payı vardır. Başarılı bir grupta bu duygular, bir gruba ait olma duygusuyla atlatılır. Böyle bir grupta kişi anlaşıldığını ve kabul edildiğini hissederek rahatlar, gerginlikten kurtulur (Boyd 1977, Northen 1983; Akt: Duyan 1996).

Bir grubun üyesi olan kişiler yaşadıklarını, başkalarının da yaşadıklarını fark edip yalnız ve tek olmadıklarını kavrarlar. Grubun amacının bütünleşme ve iyileşme olması nedeniyle üyelerinin fiziksel ve sosyal sağlığa kavuşması yönünde bir değişimin olması beklenir (Duyan 1996). Bu üyeler, bazı problemlerle başarılı bir şekilde başa çıkabilen diğer üyelerle ilişki kurmaya başladıktan sonra, ilk zamanlarda yaşanan belirsizlik ve umutsuzluk, yerini umut duygusuna bırakır.

Hasta ve ailesi ile çalışma amacıyla oluşturulan sosyal hizmet gruplarında terapötik mekanizmalar işlev görür. Bu sayede yapıcı ilişkiler, karşılıklı destekleme, kabul görme, sorunu evrenselleştirme, umut verme, başkalarına saygı gösterme, ilgi ve beceri kazanma, sorun çözme, gerçeği sınıma ve uygun beklentiler geliştirme gibi sonuçlar ortaya çıkar (Boyd 1977, Northen 1983; Akt: Duyan 1996). Grupların amaçları, yapısı ve dinamiklerine bağlı olarak belirli güçler harekete geçer.

Toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan aile kurumunun aynı zaman da sosyal bir grup olması nedeniyle sosyal grup çalışmasının aile tedavisine yönelik oryantasyonu da vardır.

4.4. Aile Tedavisi ve Sosyal Grup Çalışması

Küçük grup teorisini aile üzerinde ilk kez Coyle (1962), uygulamış, grup yapısı ve dinamikleri ile aile yapısı ve ailedeki rol ilişkileri arasında benzerlik olduğuna işaret etmiştir (Bulut, 1999).

Aile tedavisi ise sorun çözme sürecine tüm aileyi katmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Temel hedef, fiziksel ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı olan bireyi iyileştirmektir. Bireylerin davranışları, aile örüntüsünün bir uzantısıdır, varsayımı aile tedavilerinin temelini oluşturmaktadır. Müracaatçının sosyal çevresindeki iletişim kalıplarını analiz ederek davranışlarının nedenlerini anlama (Smith, Wood ve Smale 1980; Akt: Bulut, 1999) birey üzerinde durma (Kartallar 1996; Akt: Bulut 199), aile tedavisinin temel hedefleridir.

Hedef sorunu olan bireyi iyileştirmekse ve bu hedefe ulaşmak için aile sistemi değiştirilmeye çalışılıyorsa, aile tedavisinin temelinde sağlıklı bireyin sağlığına kavuşturulması vardır. Ancak aile sosyal bir gruptur ve aile tedavisi aile üyelerinden birini değil tüm aile grubunu içerir. Bu da ailelerle çalışırken, grup oryantasyonunun önemini ortaya koymaktadır. Sosyal grup çalışmasında etkili olarak kullanılan sözlü ve sözsüz iletişim, grup kontrolü, grup kültürü ve grup dinamiği aile tedavisinde de kullanılır (Zastrow 1993; Akt: Bulut 1999).

Sistem teorisine göre bütünü oluşturan parçalardaki olumlu değişimler, bütünü yani sistemi de olumlu etkileyecektir. Aileyi değiştirmeyi amaç edinen grup çalışmaları, aile tedavisine yönelik grup çalışmalarıdır. Aile sorunları üzerinde çalışan ebeveyn grupları; sorunlu bireylerin eşlerinden oluşan gruplar ile yapılan çalışmalar sonucunda eşlerde veya ebeveynde grup etkileşimi ve paylaşımı aracılığıyla meydana getirilecek değişimler, aile ortamına taşınır. Bu sayede aile üyelerinden birinde gözlenen olumlu değişim bir bütün olarak ailenin rehabilite edilmesine ortam hazırlar.

4.5. Aile Tedavisine Yönelik Grup Çalışmaları

Sosyal grup çalışması; eğitici, geliştirici, etkileşim, sosyalleştirici, sorun çözücü ve krize müdahale grupları aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Eğitici gruplarda temel hedef; üyelerin ihtiyaç duydukları konuda bilgi ve becerilerini arttırmaktır (Bulut 1999). İnfertilite sorunu yaşayan bireyler ya da çiftlerde ‘eğitici bir grup’ çalışması yapılarak, üyelerin, infertilitenin nedenleri, sonuçları ile tedavi sürecine (hastane, tıbbi personel, kaynaklar) ilişkin bilgi edinmeleri ve sorunlarının çözümüne yönelik beceri kazanmaları sağlanabilir.

Sorun çözücü (iyileştirici) gruplar da; işlevlerini yerine getiremeyen kişileri işlevsel hale getirmek için tedavi etme amacına yönelmiştir. Grup üyelerine sosyal ve sağlıkla ilgili bir travmadan sonra ‘davranış değiştirme’ bireysel sorunlarla başa çıkma ve kendini rehabilite etme konusunda yardımcı olur (Bulut 1999). Üreme fonksiyonunu yerine getiremeyen yani infertil olmuş bireylerle sorun çözücü grup çalışmaları yapılarak; uyumsuz ve patolojik davranışlar gösteren üyelerde davranış değişikliği yoluyla onların yaşadıkları fiziksel, ruhsal, duygusal ve psiko-sosyal sorunlarını çözmelerine yönelik beceriler kazanmaları sağlanabilir.

Sosyalleştirici gruplarda ise; yeni durumlar sonucunda ortaya çıkan yeni roller veya rol değişikliklerine uyum sağlama, üyelere fırsat tanıma, sosyal öğrenme yoluyla üyelerin kendi kendine gelişimi ve sosyal rolüyle bütünleşmesine yardımcı olmak amaçlanır. İnfertilite nedeniyle sosyal ilişkileri sekteye uğramış ve sosyal yönden izole edilmiş bireylerin, toplumsal sistemlerle bütünleşmeleri ve rollerini yerine getirebilmeleri, sosyalleştirici grup çalışmaları ile gerçekleştirilebilir.

Etkileşim gruplarının amacı ise, grup yaşantısı içerisinde, bireyin kendini daha gerçekçi bir biçimde algılayabilmeyi başarmasına, benlik saygısını kazanabilmesine, yaşantılara daha açık olabilmesine ve kendisine acı veren durumlarla başa çıkabilmesine yardımcıdır. Böylece bireyin kişiliğinde, kendi benliğine ve diğer insanlara ilişkin tutumlarında, davranışlarında, anlamlı değişimler olur (Yalom 1992). İnfertil çiftlere yönelik etkileşim grup çalışmaları ile yoğun bir biçimde duygusal rahatlamanın yanı sıra ortak sorunu olan ailelerin yaşadıkları duygusal, sosyal ve ekonomik sorunları paylaşarak, üyelerin birbirlerine bu konuda yardım etmeleri sağlanmış olur.

Geliştirici gruplarda ise; üyelerin psiko-sosyal yaşantılarını sağlıklı sürdürebilmelerine yönelik potansiyellerini kullanmaları üzerinde durulur. Bu gruplar, üyelerine diğerleri ile sağlıklı ilişkiler kurmalarına kurma yoluyla hayatı doyum içinde yaşama potansiyeli kazandırarak kendini geliştirme olanağı verir.

İnfertilite kaynaklı psiko-sosyal faktörlerin ortaya çıkardığı; eşler arası iletişim çatışmaları, toplumsal sistemlerle olan ilişki ve etkileşim sorunları, İnfertil çiftlerden oluşan ‘geliştirici grup’ çalışmaları ile çözümlenebilir. Ayrıca çocuksuzluğun (İnfertilitenin) getirdiği yaşama dair doyumsuzluğun da grup dinamiği sayesinde giderilmesi, beklenen bir sonuçtur.

Krize Müdahale Grupları: Kriz müdahalesi, akut ruhsal dengesizlik durumunda bireylerin, ailelerin ve küçük grupların psiko-sosyal işlevlerine aktif olarak etki eden bir süreçtir (Parad, Selby ve Quinlan 1976; Akt: Duyan 1996). Böyle durumlarda normal problem çözme süreçleri işlemez hale gelir. Bu bakımdan grup sürecinde temel amaç sosyal işlevselliği restore etmektir. Kriz müdahalesi gruplarında; grup desteği sayesinde stresli bir olayın etkisini hafifletme; stresle başarılı bir şekilde baş edebilmek için müracaatçıların potansiyellerini ve kaynaklarını kullanmalarını sağlama ve çözümlenememiş krizlerin sonuçlarından korunmaları amaçlanır.

İnsanlar sarsıldıkları zaman belirli stres semptomları, davranış, duygu ve düşünce bozuklukları gösterirler. Sorunlarla baş edebilme kapasiteleri düşer (Duyan 1996). İnfertilitenin teşhisine bağlı olarak ortaya çıkan kriz durumu ve yaşanan yoğun duygusal değişiklikler, içinde bulunulan zaman dilimi içerisinde bireylerin yaşamını alt üst eder. Böyle

durumlarda gerek kişisel çalışma yöntemiyle olsun gerekse grup çalışması yöntemiyle olsun, kriz tedavisi yaklaşımı acil bir şekilde uygulanmalıdır. Ancak kriz durumu grup desteği sayesinde daha kolay ve daha çabuk atlatılabilir.

4.6. Toplum İçin Toplumla Çalışma

Sosyal hizmet mesleğinin makro boyutu olan toplumla çalışma ise; coğrafi veya fonksiyonel bir toplumun sorunlarının belirlenmesine, çözüm yollarının bulunmasına, sorunların çözümü için gerekli iç ve dış kaynakların bulunmasına ve bütünleştirilmesine, bu sorunların çözümü için toplumda çalışma güven ve gücü yaratılmasına böylece etkili bir işbirliği ve işbölümünün geliştirilmesine yarayan bir yöntemdir (Koçyıldırım 1992). Başka deyişle toplumla çalışma yöntemi; bir toplumdaki örgütlenme (organize etme), geliştirme ve etkinlik yaratma çabalarının katılıma dayalı olarak sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

Görüldüğü gibi toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve sorunların çözümü için kaynakların harekete geçirilmesi ve buna paralel olarak da ihtiyaçlar ile kaynaklar arasında uyum sağlanması ve bu sürecin halk katılımı ile gerçekleştirilmesi toplumla çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Toplumla çalışma yöntemi; sosyal refahı amaçlar ve bu yöndeki çalışmalarında sosyal hizmetin temel değerlerine dayanan ‘katılımcı’ ilkelerinden hareket eder. Sosyal refah sorunlarının çözümlenmesinde toplumun tümünün sorumluluğu olduğuna, mümkün olduğu oranda kişilerin tek tek veya kuruluşlar aracılığıyla hizmetlerin yerine getirilmesinde rol almaları gerektiğine inanır. Bu düşünce kısaca ‘toplum için, toplumla birlikte çalışma’ olarak ifade edilmektedir (Koçyıldırım 1992).

Toplumla çalışma yönteminin dayandığı ve varsayım niteliği taşıyan bazı temel düşünceler vardır. Bu düşünceler, insan doğasına uygun ve doğruluğu önceden kabul edilen ancak demokratik koşullarda uygun fırsatlar verildiğinde kendisini gösteren fikirler olup, toplumla çalışma yönteminin katılımcı temelini de açıklamaktadır.

Toplumla çalışmanın temelini oluşturan ‘katılım’ ilkesinin; felsefi ve sosyo-politik disiplinler açısından dayanağını açıklamak yararlı olacaktır.

İnsanın; biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olması nedeniyle ihtiyaçları da çok yönlü ve kompleks bir özellik arz etmektedir. Dolayısıyla insanın, ihtiyaçlarını giderme ve yaşamını sürdürme isteğinin bir gereği olarak toplumsal bir sistemde yer almasını zorunlu kılmıştır. Bundan dolayıdır ki; her insan yaşamını sürdürmek için bir başka insana muhtaçtır. Bu realitenin doğal bir sonucu olan insanlar arası karşılıklı bağımlılık ise, toplumsal yapıların ortaya çıkışıyla birlikte bir düzenlemeyi gerektirmiştir.

Buna paralel olarak; ihtiyaçların karşılanması, insanların bir arada yaşama zorunluluğuna bağlı olarak gerçekleştiğinden, bu durum beraberinde; bireylerin birbirlerine katlanması, dayanışması ve işbölümüne gitmeleri şeklindeki ilkelere dayalı olarak toplumsal bir düzenlemeyi getirmiştir ve buna müteakip toplumda her birey, her bireye; herkes herkese karşı, “Toplum Sözleşmesi” ile sorumlu tutulmuştur.

Dolayısıyla toplumsal yaşamın akışı içerisinde ve normal bir popülasyonda yer alan hiçbir birey, grup ya da topluluğun toplumu ilgilendiren ve rahatsız eden konular karşısında kayıtsız kalma hakkı yoktur.

Bu vesileyle toplumla çalışma yönteminin özünü oluşturan ‘katılım ilkesi’ “Toplum Sözleşmesi” açısından da anlamlı ve rasyonel bir temele dayandırılmış olmaktadır.

Bu açıklamalardan sonra sosyal hizmetin müdahalesi kapsamında toplumla çalışma yönteminin, infertilite sorununa yönelik yaklaşımına değinecek olursak; infertilite, bireyin üreme fonksiyonunu ve sosyal rollerini sekteye uğrattığından; topluma üretken bir varlık olarak katılma arzusunu, dolayısıyla karşılıklı doyum gereksinimlerini engeller. Böyle bir

durumda toplumla çalışma yöntemi, toplumsal yapının hücreleri konumunda olan bireylerin; sosyal gelişimine katkıda bulunmak, toplumsal sistemlerle bütünleşmelerini sağlamak ve infertilite sonucu meydana gelen olumsuzlukları gidermek için toplumun etkili unsurlarını verimli ve dinamik bir bütünde toplayarak organize etmek ve bu sayede sosyal refahın işlevsellik kazanmasını sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda uygulanabilir.

İnfertilite, sosyal hizmetin odağı olan bireyin toplumsal işlevselliğini olumsuz etkiler. Çünkü toplumsal işlevselliğin bir boyutu da çocuk sahibi olmaktır. Bir başka deyişle çocuk sahibi olmak, toplumsal yaşamın gereklerinden olan sosyal işlevselliğin önemli bir göstergesidir. Bu noktadan hareketle, toplumla çalışma aracılığıyla bireylerin toplumsal işlevselliğini başarı ile yerine getirebilmeleri ve sosyal çevreyle etkileşim sürecine girmelerini sağlamak, sosyal hizmetin nihai hedeflerini gerçekleştirmesi bakımından da isabetli olmaktadır.

Bunun yanı sıra infertiliteye bağlı olarak yaşanan sorunların çözümü için toplum kaynaklarının harekete geçirilmesi ve bu konuyla ilgili hizmet veren kuruluşlar arasında eşgüdümün sağlanması ve buna süreklilik kazandırılması amaçlanmalıdır. Bunlarla birlikte infertil bireylerin sarf ettiği çabaları kolaylaştırmak ve daha etkili kılmak için sosyal organizasyonların kurulması da bu yöntemin faaliyet alanına girmektedir.

Konuya bu açıdan yaklaşıldığında tıbbi sosyal hizmet; önleyici, iyileştirici, destekleyici, kalkınmayı hızlandırıcı, nitelikte kendine özgü yöntem, teknik ve yaklaşımları olan bir meslektir. Bu anlamda tıbbi sosyal hizmet, insanların problem çözme kapasitelerini arttırmayı amaçlayan; kaynak, hizmet ve olanak sağlayacak sistemlere, müracaatçıları sevk eden, bu sistemlerin etkili ve hümanist bir yaklaşımla işlev görmesini sağlayan, sosyal politikaların gelişimi ve ilerlemesi için katılımda bulunmayı amaçlayan bir meslektir (Pincus 1973; Akt: Arıkan 1998).

Diğer yandan tıbbi sosyal hizmet; bu amaçlar doğrultusunda infertil bireylerin tedavi öncesinde ve tedavi sürecinde yaşadıkları ekonomik, psikolojik ve sosyo-kültürel sorunlarını çözmek ve bireylere destek olmak için, gerekli iç ve dış kaynakları harekete geçirerek ve bu sürece müracaatçı sistemi ile birlikte sivil toplum örgütlerini de katarak gerekli mesleki müdahaleyi, toplumla çalışma yöntemini kullanarak gerçekleştirebilir.

4.7. SWOT Analizi Sonuçları

Devam eden başlıklarda, yukarıdaki literatür ve uygulama sonuçlarına dayanarak yapılan içerik analizinden elde edilen güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar ve tehditler verilmiştir.

4.7.1. Güçlü Yanlar (Strenghts)

İnfertil bireylere sosyal müdahalenin kapsamı ve içeriği ile yönü önemlidir. Buna göre, bireyler sosyal müdahale alanında alacakları desteklerin şu güçlü yanları vardır:

- Toplumsal açıdan kurumsal bir şekilde desteklendiğini düşünen bireylerin toplumda sayısının artması,
- Benzer insanlarla yan yana gelmek ya da aynı kurumdan destek almak suretiyle, sosyal yapıya entegrasyonun artması,
- Toplumda çocuk sahibi olmama, soy devam etmemesi gibi olumsuz duygulara karşı bireylerin desteklenmesi ve sosyal yalnızlık duygusunun en aza inmesi,
- Bireylerin deneyimleri ve duygu durumlarına yönelik bilgilerin anonim olarak ve kişisel verilerin korunması kanununa uygun olarak saklanması ve bilimsel anlamda araştırmalar için veri tabanı oluşturulması

4.7.2. Zayıf Yanlar (Weakness)

İnfertil bireylere sosyal yardımın müdahalesinde zayıf yanlar ise şunlardır:

- Bireyler programlara katılmada isteksiz olabilir, takip eden bireylerde süreklilik ya da devam sorunları olabilir.
- Bireylerin iş ve aile yaşamlarındaki sorumluluklar yüzünden, bu destek programlarına ilave zaman ayırmaları sorun teşkil edebilir.
- Maddi anlamda mekan ve ihtiyaçlara yönelik maliyetler, düzgün kurgulanmadığı ve sonuç alınmadığı takdirde kamu maliyetine sebep olabilir.
- Destek içerikleriyle destek programları arasındaki farklılıklar, bireylerin kursa olan ilgisini azaltabilir.
- İnfertilite genellikle sosyal bir konu olarak da ön plana çıkan durumdur. Ancak sosyal normlar günümüzde sosyo-ekonomiye göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle, sosyal yanları incelemede bazı güçlükler yaşanabilir.

4.7.3. Fırsatlar (Opportunities)

İnfertil bireylere sosyal yardımın müdahalesinde fırsatlar şunlardır:

- İnfertilitenin neden olduğu sorunların önceden tespiti ve çözümü, bu bireylerin gelecekte psikolojik ve psikiyatrik sorun yaşamalarını önleyebilir.
- Düzgün hazırlanan müdahale programları, başka benzer sosyal ve psikolojik sorunlara çözüm için örnek olabilir.
- Önceden tespit edilen ve çözülen psikolojik ve psikiyatrik sorunlar hem bireylerin yaşam kalitesinde, hem de kamu kaynaklarının etkili kullanılmasında pozitif katkı sağlayabilir.
- Bilgisayar, tablet, PC ya da akıllı telefonlarla, destek programları daha düşük maliyet, daha az zaman kaybı ve daha sistematik yöntemlerle çözümlenebilir.
- Desteklerden memnun olan ve daha önceki sorunlarından kurtulan infertil bireyler, diğer benzer bireyler için rol model olabilir.

4.7.4. Tehditler (Threats)

İnfertil bireylere sosyal yardımın müdahalesinde tehditler şunlardır:

- Bireylerde kendini damgalama söz konusu olabilir, bu nedenle, müdahalenin yöntem ve içeriği hayati önem taşımaktadır.
- Programlar için büyük bütçeler alınarak, aslında olmayan bütçe kalemlerini girerek, kamu zararına sebep olunabilir.
- Destek, takip ve geri dönüşüm süreçleri yeterince incelenmediği takdirde, ileri çalışmalar ve alan uygulamalarına yeterli destek sağlamak mümkün olmayabilir.

5. SONUÇ

Özel bir ihtiyaç grubunu oluşturan infertil bireylerin yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik program ve hizmetler şu şekilde sıralanabilir. Buna göre; Tıbbi tedavi ve bakım kurumları (sağlık ocakları-aile sağlığı merkezleri, ana çocuk sağlığı merkezleri ve hastaneler) ile aile danışma merkezleri ve aile planlaması gibi sivil toplum örgütleri aracılığıyla etkin bir şekilde danışmanlık hizmetleri verilmelidir.

Hastane ortamında tedavi gören bireylerin tedavi sürecinde karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik mesleki müdahaleler, sosyal servis tarafından yerine getirilmelidir. Bu kapsamda öncelikle infertilite tanısı konulmuş bireylerin buna bağlı olarak yaşadıkları ‘kriz durumunun’ üstesinden gelebilmeleri için sosyal hizmet uzmanları, gerek müracaatçı gerekse ailesi ile birlikte ‘kriz tedavisine’ yönelik mesleki çalışmayı başlatmalıdır. Bu müdahale ile birlikte kriz durumu atlatıldıktan sonra infertil bireyler, tedaviye hazırlanmalıdır. Bu aşamada bireyler, infertilitenin tedavisi (uygulamadaki test, tetkik ve cerrahi müdahaleler) hakkında bilgilendirilmelidir. Ayrıca sosyal kişisel çalışma esnasında bireyler tedavi sürecine hazırlanırken, infertil bireylerin tedavi aşamasında ihtiyaç duydukları sosyal destek hizmetleri için (aile, yakın çevre ve arkadaş grubu) gibi kaynaklar bu yönde organize edilmelidir.

Sosyal hizmet birimleri, ekonomik yetersizlikler nedeniyle tedaviye başlayamayan bireylere maddi destek sağlamak amacıyla toplumsal kaynakları harekete geçirmeli ve onların sosyal yardım sistemlerinden yararlanmalarını sağlamalıdır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları, tıbbi tedavi ve bakım kurumları olmak üzere konuyla ilgili sivil toplum örgütlerinde aktif olarak yer almalı ve kurumlar ile kaynaklar arasında eşgüdümü sağlamalıdır.

Bununla beraber, bireylerin tıbbi sosyal hizmetlerden en iyi şekilde yararlanabilmeleri için ‘sosyal hizmet uzmanları’ sosyal hizmet mesleğini tanıtmalı ve bunun için tüm hastane personeli ile çalışmalıdır. Ayrıca kitle iletişim araçları ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla tıbbi sosyal hizmetler ile genel sosyal hizmetlerin tanıtımı, tüm müracaatçı kitlesine yapılmalıdır.

Tıbbi tedavisi mümkün olmayan (çocuk sahibi olmayan) bireyler, evlat edinme ve koruyucu aile olma hizmetleri hakkında bilgilendirilmeli ve bu hizmetlerden yararlanmalarını sağlamak üzere gerekli mesleki çalışmalar başlatılmalıdır.

Bu yapıldığı takdirde hem çocuk hasreti çeken infertil çiftlerin çocuksuzluk sorunu çözümlenmiş olur; hem de kurum bakımı (çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları) bünyesinde hizmet gören korunmaya muhtaç çocukların, kurum bakımının olumsuz koşullarından kurtulmaları ve bir aile ortamına kavuşmaları sağlanmış olur.

Bu sayede kurumda bakılan çocuk sayısının azalması sonucu ülke ekonomisine katkı sağlanır hem de bu çocukların, bir aile ortamına kavuşturulmaları ile fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal yönden daha sağlıklı hayata hazırlanmaları da sağlanmış olur.

Ancak uygulamada bireyler; evlat edinme ve koruyucu aile olma hizmetlerinden yararlanmak istediklerinde, bazı yasal engeller ve birtakım kısıtlamalar ile karşılaşmaktadırlar. Başka bir deyişle koruyucu aile olma ve evlat edinme ile ilgili yönetmelikler, müracaatçı grubunun ihtiyacına yeteri kadar cevap verememektedir.

Diğer taraftan ‘sosyal grup çalışması’ ile aynı sorunu yaşayan bireyler bir araya getirilmelidir. Yalnız olmadıklarını anlamaları, sorunlarını paylaşmaları (Akgül ve diğ. 2000) ve birlikte çözüm bulmalarına yardımcı olmak için “etkileşim, duyarlılık, eğitici, geliştirici, sosyalleştirici, sorun çözücü ve krize müdahale grupları, kurulmalıdır. Ayrıca bunlar, aile tedavisine yönelik grup çalışmaları ile desteklenmelidir.

Bunların yanı sıra makro düzeyde müdahaleyi içeren toplumla çalışma yöntemi ile toplumun; infertilite nedenleri, sonuçları ve çözümüne yönelik tıbbi bakım ve sosyal hizmetler hakkında bilgilendirilmesi amacıyla; halk eğitim merkezleri, okullar, aile sağlığı merkezleri, ana çocuk

sağlığı merkezleri, aile danışma merkezleri ve toplum merkezleri ile sivil toplum örgütlerinde; eğitim, program ve faaliyetler düzenlenmeli ve bunlar; dergi, broşür, gazete, radyo, televizyon, internet ve bilişim teknolojileri gibi kitle iletişim araçları ile desteklenmelidir. Buradan hareketle toplumun konuya ilişkin duyarlılığı artırılmalı ve bu yönde olumlu bakış açısı ve tutumlar geliştirmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akgül, İsmail ve Diğ., (2000). “İnfertil Bireylerin Sorunları ve Yaşam Doyumları.” (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Yayınlanmamış Lisans Tezi). Ankara.
- Arıkan, Çiğdem. (1992). Sağlık Alanında Sosyal Hizmet Uygulamaları. Sayı: 415, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu), Ankara.
- Banke, Thomas., Barbaras Friedrich, Sachsse Christoph und Stasheit Ulrich (Hg). (1978) *Jahrbuch der Sozial Arbeit*. Hamburg: Analysen, Berichte, Materialien.
- Bulut, Işıl. (1999). “Aile Tedavisi ve Sosyal Grup Çalışması” (Prof. Dr Sema Kut’a Armağan Yaşam Boyu Sosyal Hizmet), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Yayın No: 004, Ankara.
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(1), 89-104.
- Creedy, D., & O’Mahony, J. (2020). Infertility and COVID -19: The Inevitable Pandemic. *International Journal of Nursing Practice*, 26(5), e12882.
- Dökmen, Üstün. (1997). İletişim Çatışmaları ve Empati. 5. Baskı, Sistem Yayıncılık. İstanbul.
- Duyan, Veli. (1996). Sağlıkta Psiko-Sosyal Boyut (Tıbbi Sosyal Hizmet). 72TDFO Limited Şirketi, Ankara.
- Duyan, Veli. (1997). Sosyal Grup Çalışması Uygulamasının Ortopedi Hastalarının Kişisel Sosyal Uyum Düzeylerine Etkisi. Aydınlar Matbaacılık, Ankara.
- Friedlander, A.Walter. (1968). Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç (Çeviren: Resan Taşcıoğlu), Şenyuva Matbaası, Ankara.
- Işıkhhan, V. ve Kahramanoğlu, E.(2002). Sosyal hizmet yöneticilerinin iş stres faktörleri. *Sağlık ve Toplum*, 12(4), 79-86.
- Jordan, C. Wang, W., & Donellan, N. (2020). The Impact of COVID-19 On Fertility Treatment: A Global Survey of Patient Experience. *Journal of Fertility and Sterility* , 14(1), 64-70.
- Kalaycıoğlu, Sibel ve Diğ., (1999). Toplum Merkezinin Çalışmasında Sosyolojik Değişkenler Nelerdir ve Nasıl Kullanılır? ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Ankara.
- Kiraz, Haşim ve Diğ., (1995). İnfertilitenin Aile İlişkileri Üzerine Etkisi (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınlanmamış Lisans Tezi). Ankara.
- Koçyıldırım, Şener. ((1992). Toplumsal Hizmetlerde Halk Katılımı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara.
- Koşar, Nesrin G., (1992). Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, MN Ofset, Ankara.

- Koşar, Nesrin G., (1985). Avrupa Kısırlık Semineri Raporu. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt 3, Sayı: 1-2, Ankara.
- Körükçü, Ö., Acun Kapıkıran, N. ve Aral, N. (2016). Schwartz'ın Modeline Göre 3-6 Yaş Resimli Çocuk Kitaplarında Değerlerin İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(1), 133-151.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. Türk Psikolojisi Dergisi, 15(45), 59-76.
- Kut, Sema. (1998). Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri, Ankara.
- Kut, Sema. (1985). "Çocuk Sahibi Olma-Olmama Güdülerini Etkileyen Nedenlerin Sosyal Hizmet Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi." Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, Cilt:3, Sayı:1-2, Ankara.
- Öcek, Hülya. (1992). Çocuk Sahibi Olma Bakımından Farklı Konumdaki Kadınların Benlik Algılarının Karşılaştırılması. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Özlem, Sedat. (1992). Psikiyatrik Tıp-Konsültasyon: Liyezon Psikiyatrisi. Roche Müstahazları Yayınları, İstanbul.
- Özer, Atilla. (1997). Doğum ve Kadın Hastalıkları (A.Ü. A.Ö.F. Sağlık Personeli Önlisans Eğitimi), Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 349, Eskişehir.
- Peterson, B. D., & Newton, C.R. (2020). Feasibility and Acceptability of Pregnancy Prevention Counseling During Infertility Treatment. *Fertility and Sterility* 114 (1), 180-185
- Rousseau, J.J. (1999)Toplum Sözleşmesi. [1762]. (Çeviren: Alpagut Erenuluğ), Öteki Yayınevi, Ankara.
- Said, Cevdet. (1984). Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları. (Çeviren: İlhan Kutluer), İnsan Yayınları, Düşünce Dizisi: 3, İstanbul.
- Şahin, Fatih. (1999). Sosyal Hizmetin Doğası ve Paradigmaları. (Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan-Yaşam Boyu Sosyal Hizmet), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Yayın No: 004, Ankara.
- Turan, Nihal. (1999). Sosyal Kişisel Çalışma-Birey ve Aile İçin Sosyal Hizmet. (Editör: Veli Duyan), 2. Baskı, Aydınlar Matbaası, Ankara.
- Yalom, İrvın D., (1992). Grup Psikoterapisinin Teori ve Pratiği (Çevirenler: Ataman Tangör ve Özgür Karaçam). Nobel Tıp Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.
- Yıldırım, Mülazım. (1983). Kadın İnfertilitesi ve Mikrosirujisi, Er-ofset Basımevi, S. 225-9, Ankara.

Yılmaztürk, Gülender. (1991). İnfertil Ailelerin Evlat Edinme ve Koruyucu Aile Olma Konularındaki Bilgi ve Tutumları. (Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

www.tupbebek.com.tr.2023

SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA ÜRETİMİ VE MONOPOL OLUŞUMLARIN ENGELLENMESİNDE KAMUNUN ETKİNLİĞİ: ZİNCİR MARKETLER ÖRNEĞİ

Yasemin DEMEZ¹

Burak ÖKDE²

Özet

Monopol olarak adlandırılan aksak rekabet piyasaları birçok türüyle gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomilerde görülmektedir. Rekabeti bozucu bu oluşumların önüne geçmek ve ekonomik yapı içerisinde var olanların ise ekonomiye verdikleri veya muhtemel politika yapıcılarının öncelikli görevlerinden biridir. Serbest piyasa ekonomisinde kaynakların etkin bir şekilde dağılımı istikrarlı ve güçlü bir ekonominin çekirdeğini oluşturur. Gıda ve tarım üretiminde de istikrarlı ve verimli büyüme rekabet koşullarının sağlıklı işlemesine bağlıdır. Yeterli üretimin sağlanamamasında yanlış politikalar etkili olmaktadır. Sınırlı üretim, pazarlama aşamasında rekabet sürecinin aksamaması ile birleşince fahiş fiyatlar ortaya çıkmaktadır. Kamu sektörü bu sorunla mücadele etmek için üretimden tüketime geçen süreçte çeşitli tedbirler alır. Bu çalışmada monopol piyasalarının oluşumları piyasa başarısızlıkları temelinde ortaya konulmaya çalışılarak monopolün piyasa gücünün nasıl kırılabileceği teorik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son dönemde Türkiye’de beş büyük markete kartel cezası kesilmesi de bu bağlamda incelenmiştir. Sonuç olarak monopolün piyasa gücünü kırmada kullanılan politikaların ekonominin dinamiklerine uygun ve sektörel olarak iyi belirlenmesi, monopolü önlemeye yönelik etkin politika olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Aynı zamanda kamu sektörünün fahiş fiyatlarla mücadelesinin tarımsal üretimin teşviği ve planlanması ile daha başarılı olabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Monopol, Aksak Rekabet, Sürdürülebilir Üretim, Kartel, Kamu Teşvikleri

SUSTAINABLE FOOD PRODUCTION AND PUBLIC EFFECTIVENESS IN PREVENTION OF MONOPOLIES: THE CASE OF CHAIN MARKETS

Abstract

Imperfect markets, called monopoly, are seen in all developed and developing economies with many types. It is one of the primary tasks of policy makers at the micro level to prevent these formations that distort competition or to overcome the existing ones without harming the economic structure and units. Because the efficient distribution of resources in a free market economy forms the core of a stable and strong economy. Stable and efficient growth in food and agricultural production also depends on the healthy functioning of competitive conditions. Lack of production is due to wrong policies. When limited production is combined with the disruption of competition in the marketing process, exorbitant prices arise. In order to combat this problem, the public sector takes various measures in the process from production to consumption. In this study, the formation of monopoly markets has been tried to be revealed on the basis of market failures and it has been tried to theoretically reveal how the market power of monopoly can be broken. Recently, cartel fines for five big chain stores in Turkey have also been examined in this context. As a result, the determination of the policies used to break the market power of monopoly in accordance with the dynamics of the economy and in terms of sectors clearly revealed that it is the most effective policy to prevent monopoly. At that, it is evaluated that the struggle

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Hakkari Üniversitesi, Maliye Bölümü, Hakkari, Türkiye. y.b.demez@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4235-4750

² Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, Maliye Bölümü, Hakkari, Türkiye. burakokde@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0314-1293

of the public sector with exorbitant prices can be more successful with the incentive and planning of agricultural production.

Keywords: Monopoly, Imperfect Competition, Sustainable Production, Cartel, Public Incentives

GİRİŞ

En genel anlamıyla piyasa, alıcı ve satıcıların mübadele yapmak amacıyla bir araya geldikleri yere denilmektedir. Bu açıdan alıcı ve satıcıların sayısı (atomisite), piyasa ve birbirleri hakkındaki bilgi düzeyleri (şeffaflık), malın türü (homojenlik) ve piyasaya giriş çıkış serbestliği (mobilité) gibi özellikler piyasaların türünü belirlemektedir. Piyasaların birçok çeşidi olmakla birlikte en ideal denilebilecek piyasa türü tam rekabet piyasasıdır. Aslında gerçek hayatta tam rekabet piyasasına uyumlu bir piyasa örneği vermek oldukça güçtür. Mevcut piyasa ekonomisinde tam rekabet piyasasından belirli nedenlerle sapmalar olur. Bu piyasalar aksak ya da eksik rekabet piyasaları olarak adlandırılır (Öztürk ve Bayraktar, 2009:75; Turanlı, 2006:258).

Aksak rekabet piyasalarının ortaya çıkması aslında tam rekabet piyasa koşullarının (atomisite, şeffaflık, mobilité ve homojenlik) bir ya da birkaçından sapmaların olması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu piyasalar literatürde monopol, düopol, oligopol ve monopolcü rekabet piyasaları olarak kategorize edilmektedir. Bu piyasa türlerinden monopol piyasası, ideal piyasa olarak varsayılan tam rekabet piyasasının aksine fiyat rekabetinin olmadığı ve piyasaya giriş çıkışların sınırlandırıldığı uç bir piyasa türünü temsil eder (Ünsal, 2010: 376). Bu açıdan piyasa rekabet koşullarının ve piyasa başarısızlıklarının incelenmesinde monopol piyasası önemli bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Monopol iktisat literatüründe giriş engellerinin olduğu bir endüstride tek bir firmanın yakın ikamesinin olmadığı bir mal ya da hizmeti ürettiği ve sattığı piyasa olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu tanım dinamik bir yapı içerisinde gelişen serbest piyasa ekonomisi açısından değerlendirildiğinde yetersiz kalmaktadır. Çünkü küreselleşen dünya düzeninde herhangi bir endüstri içerisindeki birçok firma monopol özellikleri gösterebilmektedir. Örneğin marka ve kalite algısını ekonomik birimlere kabullendiren bir firma endüstri içerisinde piyasa fiyatını belirleyici bir rol üstlenebilmektedir. Bu açıdan Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith, arz üzerindeki kısıtlamaların tamamını monopol olarak değerlendirmektedir. Bu tanım Neo-Klasiklerin ikamesi olmayan bir mal ya da hizmeti üreten firma tanımından daha geniş bir tanıma kapsar. Smith bu tanımla aslında monopolün ortaya çıkmasına neden olan (devletin yasama gücü ile ortaya çıkardığı tekeller gibi) birçok etkenin de varlığını ortaya koymaktadır (West, 1978: 841). Nitekim monopol oluşumlar belirli nedenlerle piyasaya giriş çıkışların engellendiği ya da kısıtlandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada monopol piyasası ve bu piyasanın ortaya çıkış nedenlerini ortaya koyarak kamunun monopol piyasa oluşumundaki konumunun ortaya koyulması hedeflenmektedir. Araştırmanın temel amacı, rekabeti bozarak toplumsal refahı azaltıcı etki yaratan monopol piyasa oluşumlarının bertaraf edilmesinde kamusal müdahalenin gerekliliğini belirlemektir. Bu bakımdan öncelikle monopol piyasaları ve monopol piyasalarının oluşumu incelenmiş daha sonra piyasa başarısızlıkları temelinde kamunun bu oluşumlara yönelik müdahale yöntemlerinin etkinliği tartışılmıştır. Bu bağlamda ulusal perakende zincirlerine kesilen kartel cezaları düzenleyici bir müdahale yöntemimi yoksa rekabeti bozucu bir hamle mi? Sorusuna cevap aranarak konu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

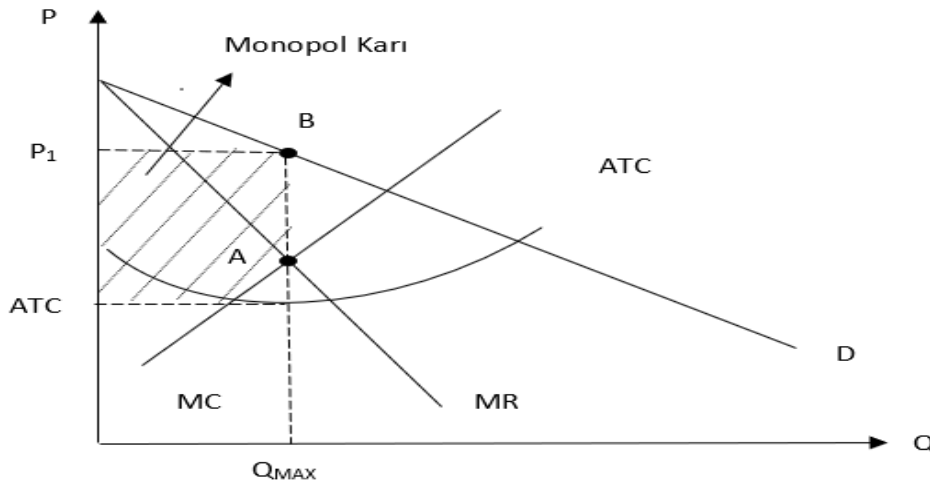
MONOPOL PİYASASI VE MONOPOL PİYASASININ OLUŞUMU

Piyasa rekabetinin çeşitli nedenlerle bozulmasıyla meydana gelen monopol yapılarla mücadele edilebilmesi için bu piyasa yapısının çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu bakımdan monopol piyasa ve piyasa oluşumları üzerinde durmak gerekmektedir.

Monopol Piyasası

Monopol piyasalar genellikle tek bir firmadan oluşmakta ve bu piyasalarda yakın ikamesi olmayan mal üretimi ve satışı yapılmaktadır. Bu piyasalara giriş çıkışlar da engellenmiş durumdadır. Bu anlamda monopol piyasa rekabetin olmadığı bir piyasa türüdür ve monopol firma aynı zamanda endüstriyi de temsil etmektedir. Monopol piyasalar belirli koşullar altında ortaya çıkarlar. Monopol firmanın ürettiği malın talep esnekliğinin düşük olması monopol piyasa oluşumlarının ön koşuludur. Diğer bir ifadeyle monopolün ürettiği malın insanların kolay vazgeçemeyecekleri bir ihtiyaca yönelik olması gerekir. Üretilen malın dayanıklı olması ve talep miktarının çok yüksek olması hem monopolün oluşmasında hem de monopol gücünün artmasında önemli etkenlerdir (Özdemir vd., 2012: 274). Şekil-1 monopol firmanın anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Şekil 1. Monopol Firma Karı

Not: Yukarıdaki şekilde P Fiyatı, ATC Ortalama Toplam maliyeti, MR Marjinal Geliri, MC Marjinal Maliyeti, D Talebi, Q Miktarı göstermektedir.

Kaynak: (Tunç, 2019: 147).

Şekil-1’de monopol firmanın karı gösterilmektedir. Karını maksimize etmek isteyen firmanın öncelikle üretim düzeyini belirlemesi gerekir. Bilindiği gibi optimal üretim düzeyi marjinal maliyetin (MC) marjinal gelire (MR) eşit olduğu yerde meydana gelir. Eğer üretim düzeyi Q_{MAX} seviyesinin solunda kalırsa bu durumda $MR > MC$ ’dir. Bu durumda firma üretimini artırır. Bu durum $MR < MC$ ’den büyük oluncaya kadar devam eder fakat bu durumda firma karlılığı düşük olur. Çünkü üretimdeki bir birimlik azalma neticesinde maliyette elde edilen tasarruf kaybedilen gelirin üzerine çıkacaktır. Bu durumda firma üretimini azaltır. Bu durum $MC = MR$ oluncaya kadar devam eder.

Aslında kar maksimizasyonu tam rekabetçi firmalar için de aynıdır fakat tam rekabet piyasasında $P = MC = MR$ iken monopol piyasasında $P > MR = MC$ ’dir. Bu durumdaki fiyat monopolün ürettiği mala yönelik piyasadaki alıcıların almaya razı oldukları seviyeyi temsil etmektedir (Mankiw, 2014:324). Bu açıdan monopolün kar maksimizasyonunu fiyat farklılaştırması ile yaptığı açıkça anlaşılabilir. Fakat bu durumda monopol bir refah kaybına neden olur. Marjinal maliyetin üzerinde gerçekleşen fiyat kaynak dağılımındaki etkisizliğe işaret etmektedir (Carlsson, 1972:472). Kaynak tahsisindeki bozulma üretici ve tüketici artığı yoluyla ortaya çıkmaktadır. Kaynak dağılımındaki bozulma sürecinde üretici ve tüketici artıkları arasında bazı geçişler olsa bile tam olarak birbirlerini karşılamazlar. Kaynak dağılımındaki bu etkisizlik ile meydana gelen kayıplara dara kaybı denir. İşte bu dara kaybının büyüklüğü toplumsal refah kaybının boyutunu vermektedir (Pamuk, 2009:24-25).

Monopol Piyasasının Oluşumu

Monopol piyasalarının ortaya çıkmasında birçok etken vardır. Tüm bu nedenlerin ortak noktası piyasaya giriş çıkışların engellenmesi ile ilgili olmasıdır. Genellikle firmalar rekabeti üç farklı iş modeli ile yöneterek monopol yapıları ortaya çıkardıkları görülmektedir. İlk olarak karteller oluşturularak fiyatları karlı hale getirecek seviyelerde sabitlerler. Karteller, birden fazla kar amaçlı işletmenin yer aldığı piyasalarda, firmaların karlarını artırmak amacıyla satış fiyatları veya üretim miktarları gibi konularda işbirliğine gitmeleri ile ortaya çıkar. Bu iş birlikleri sonrasında oligopol piyasasındaki firmalar bir çeşit monopol piyasa oluşturmuş olurlar (Ison ve Wall, 2007: 503). İkinci olarak yırtıcı model denen yöntem ile güçlü firmalar rakiplerini iflas ettirir ve pazarlarını ele geçirir. Böylece piyasadaki tek firma olur. Son olarak ise finans modeliyle oran savaşlarına maruz kalan rakip firmaları, fiyat rekabeti kendilerini yok etmeden önce dostane bir şekilde rakip firma ile birleştirerek monopol yapılar ortaya çıkmaktadır (Dobbin ve Dowd, 2000: 633). Monopol piyasaların oluşma nedenleri aşağıdaki gibi kategorize edilebilir.

- Yapısal nedenler: Piyasadaki rakiplerini otomatik olarak saf dışı bırakan nedenlerdir. Bunlardan ilki ölçek ekonomileridir. Firmanın sahip olduğu büyük ölçek yapısı diğer firmaların başlangıç maliyeti açısından sektöre girmelerini engeller. Diğeri ise maliyet avantajıdır. Bir firma bir malın üretimini teknolojik ya da başka sebeplerle daha ucuza üretmenin bir yolunu bulmuş ise rakiplerini piyasanın dışına itmesi durumunu ifade eder.
- Stratejik sınırlamalar: Bazı monopol yapıların kendi pazarlarına diğer firmaların girmesini engellemek amacıyla düşük fiyat politikası ile aynı pazara girmek isteyen firmaları dışlaması olarak tanımlanır.
- Siyasi nedenler: Devlet belirli alanlarda bir firmaya belirli ayrıcalıklar tanıyarak o firmanın monopol olmasına neden olabilir. Örneğin ilaç sektöründeki firmaların ellerindeki ithalat lisansları diğer firmaların o ilacı ithal etmelerini engellemekte bu durum da firmanın monopol olmasına neden olmaktadır.
- Patentler ve fikri-sınai mülkiyet hakları: Firmaların ellerinde bulunan patentler diğer firmaların bu malı üretmesini engellediği için monopol firma haline gelir. Fikri sınai mülkiyet hakları da böyledir. Örneğin petrol ve bazı metallerin çıkarılması ve işlenmesi devlet tarafından bazı firmalara tanınan haklarla yapılabilmektedir (Ahlersten, 2008: 80).

Bazı firmaların piyasa gücünü elde etmek diğer bir ifadeyle monopolcü kar almak amacıyla fiyat ve üretim miktarı konularında birlikte karar almak için oluşturdukları yapılar vardır. Bunlara Kartel denir. Karteller tek firma değildirler fakat birlikte hareket ederek fiyat ve piyasadaki talebe yönelik ortak üretim miktarını belirleyebilirler. İşte bu durum her ne kadar oligopol piyasa teorileri içinde yer alsın da kısmen bir tekel oluşuma örnek teşkil etmektedir. Örneğin OPEC, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'dür. OPEC uluslararası boyutta bir karteldir (Yıldırım, vd., 2012: 149).

Yukarıda sayılanlar dışında devletin bazı sektörlerde, ekonomide fiili olarak yer alması da monopol oluşumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye'de ekonomik siyasi ve sosyal nedenlerle kurulmuş olan Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT); ekonomik faaliyet yapmak için devlet ya da başka kamu kuruluşları tarafından kurulan, sermayesinin tamamı ya da büyük çoğunluğu kamuya ait olan, denetimi devlet tarafından yapılan, üretilen mal ve hizmetlerden faydalanmak amacıyla karşılık ödenmesi gerekli olan işletmelere denilmektedir (Karluk, 1994:5). Bu kuruluşların ortaya çıkmasındaki temel amaç hem üretim yapısı hem de istihdam sağlayarak toplumsal refahı artırmaktır. Bu nedenle kar

maksimizasyonu hedeflenmemektedir. Ayrıca gerçekten KİT'ler oldukça büyük ölçekli yatırımlardır. Bu nedenlerden dolayı piyasadaki KİT'lerin ürettiği mallara yönelik olarak rekabet yapısını bozucu etkisi vardır. Özellikle bu nedenle uzun yıllar KİT'lerin özelleştirilmesinin gerekliliği konusunda büyük tartışmalar yaşanmıştır. Sonunda neredeyse Türkiye'deki KİT'lerin tamamı özelleştirilmiştir.

Piyasa Başarısızlıkları ve Monopol Piyasası

Piyasa insan ihtiyaçlarını karşılayacak olan kaynakların dağılım mekanizmasıdır. Faydalarını maksimize etmek isteyen tüketicilerle karını maksimize etme arzusunda olan üreticilerin bir araya geldikleri yerdir. Piyasada tam rekabet koşulları hakimse optimum kaynak dağılımı kendiliğinden sağlanır. Gerçek hayatta bu durumun sağlanması bir kişinin refahını azaltmaksızın bir diğ erinin refahını artırmanın mümkün olmayacağı varsayımı altında pareto etkin, diğ er bir ifadeyle birinci en iyi kaynak dağılımı ilkesi geçerli olması ile mümkündür. İşte bu pareto optimal kaynak dağılımının sağlanamama durumu piyasa başarısızlığı olarak tanımlanır (Öztürk, 2004: 173-174). Bu durum genellikle monopol gibi eksik rekabet piyasalarından kaynaklanmaktadır. Bu durumda Klasik ekolün piyasa mekanizmasının işleyişinin temelinde yer alan argümanı yani fiyat mekanizması işlevselliğini yitirmekte ve kaynak tahsisinde etkin bir rol üstlenememektedir. Bu durumda da devletin müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır (Wallis ve Dollery, 1999:9).

İşlevsel olmayan bir piyasa sistemi, yüksek istihdam ve sürdürülebilir ekonomik büyüme elde etmek için caydırıcıdır. Bu, piyasa başarısızlıklarının mevcudiyetinde, piyasanın kaynakları üretken sektörlere verimli bir şekilde tahsis etme konusundaki serbest idaresinin bozulduğu ve sonuçta ortaya çıkan etkinin büyüme performansında bir bozulma ve yüksek işsizlik olasılığı olduğu zeminine bağlıdır. Özünde, iyi işleyen bir piyasa sistemi, istihdam yaratılması ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için bir ön koşuldur (Jackson ve Jabbie, 2019: 4).

Sorunun çözümündeki kilit nokta monopolün talep eğrisinin katı olmasıdır. Bu açıdan tüketicilerin isteklerinin çok iyi tespit edilmesi gerekir. Çünkü bir monopolün daha esnek bir talep eğrisi ile karşı karşıya kalması piyasa gücünü zayıflatacaktır. Bu durum öncelikle tüketicilerin zevk ve tercihlerine bağlıdır. Tüketicilerin bir malı almak için gösterdiği istek ve arzu düzeyi talep eğrisinin de esnek olması anlamına gelir. Monopol firmanın ürettiği mal ve hizmetin daha iyi ikamesinin üretilmesi ve piyasaya benzer mal ve hizmetlerin satışını yapan daha fazla firmanın girmesi monopolün piyasa gücünü zayıflatacaktır (Perloff, 2017: 404).

Piyasada rekabetin ve kaynak dağılımında etkinliğin bozulmasında önemli bir etken ölçek ekonomileridir. Üretim düzeyinin artması maliyetleri düşüreceğinden firmalar bu durumu monopol piyasa benzeri davranışlar göstererek avantajlarına kullanmaktadır (Akça, 2011: 181).

Monopol piyasada faaliyet gösteren firmalar, karlarını artırmak amacıyla üretim düzeylerini azaltarak, fiyatlarını yükseltmeyi tercih ederler. Bu durum maliyetlerini azaltıp, gelirlerini artırmakla sonuçlanmaktadır. Bu durumun olumsuz etkileri toplumsal olarak görülebilir. Bu nedenle eğer üretilen ürün toplumsal açıdan zorunlu bir ihtiyaca yönelik ise, aşırı kar elde etme amaçlı faaliyetlerin topluma verebileceği zararların önüne geçebilmek için bu ürünün üretimi devlet tarafından gerçekleştirilmelidir (Şener, 2011: 7-8).

SÜRDÜRÜLEBİLİR GIDA ÜRETİMİ İÇİN MONOPOLLE MÜCADELE

Sürdürülebilir gıda üretiminin sağlanmasında en önemli faktörlerden biri gıda güvencesi sağlanmasıdır. Bu nedenle talep edilen gıdaların düzenli olarak temin edilebilmesi, ihtiyaç duyulan besin değerlerine sahip olabilmek için gelir düzeyinin yeterliliği, sağlıklı beslenme bilgisi ile temiz ve sağlıklı suya erişim imkanlarının yeterli düzeyde olması gerekmektedir (Kıymaz ve Şahinöz, 2010: 4).

Türkiye’de de etkileri görülen ve 1980’li yıllardan itibaren dünya çapında hızla yayılan neoliberal politikalar, uluslararası kuruluşlar tarafından da desteklenmiştir. Bu durum sonucunda özelleştirmeler hız kazanmış ve serbest piyasa yaklaşımı etkin bir konuma ulaşmıştır. Yaşanan süreç tarım sektörünü de etkisi altına alarak, kırsal üretimi ve küçük aile işletmelerinin mücadelesini zorlaştırmıştır (Turmuş Binici, 2022: 38). Özel şirketlerin aşırı güçlenerek kamusal denetimi zorlaştırması küreselleşme ile iyice belirgin hale gelmiştir. Bu şirketler artık küresel ölçekte ekonomileri yönlendirebilecek kadar büyümüşlerdir (Ener ve Demircan, 2006: 211).

Türkiye açısından gıda ve tarımsal üretim ekonomik olduğu kadar toplumsal öneme de sahiptir. Bununla birlikte söz konusu sektörde çeşitli eksiklikler göze çarpmaktadır. Üretimde yaşanan verimlilik sorunlarının yanında üreticilerin yeterince örgütlenememesi ve son tüketiciye ulaşmada gözlemlenen sıkıntılar üreticiler için olduğu kadar tüketiciler için de olumsuz etkilere neden olmaktadır. Tarımsal üretimde etkinlik, verimlilik, pazarlama vb. sorunlarını çözemeyen Türkiye, gıdada sürdürülebilirliğin sağlanmasında riskli bir konumda olup, dış şoklara da daha açık hale gelmektedir (Günaydın, 2006:12).

Ancak gıda üretiminde sürdürülebilirliğinin sağlanmasında karşılaşılan sorunlar Türkiye’ye özgü değildir. Gelişmiş ülkelerde dahi gıda üretimi merkezileşerek, gıda üreticileri ile son tüketici arasında çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Orta çıkan araçlar tüketim aşamasına kadar olan zincirin uzamasına neden olmuştur. Bununla birlikte elde ettikleri güçle aynı zamanda perakende sektöründe de yer alarak belirleyici konuma gelmişlerdir (Heinberg ve Bomford; 2016; 12-13).

Türkiye’de de uygulanan tarım politikaları sonucunda büyük ölçekli tarımsal üretim desteklenir hale gelmiştir. Bu durum kırsal üretimi ve pazarlama imkanlarını da zor duruma sokmaktadır. Küçük üreticilerin desteklenmesi ve aracısız olarak ürünlerini satma imkanlarının getirilmesi merkezi ve yerel yönetimler tarafından göz ardı edilmektedir (Temürcü, 2021: 2).

Gıda alanında ortaya çıkan büyük ölçekli firmalar, yalnızca tedarik ve pazarlama alanlarında faaliyet göstermemektedir. Tarlanın sürülmesine yarayan makinelerden, tohum üretimine, verimi etkileyen gübrelemeden zirai ve hayvansal ilaçlara, hayvan besinlerinden hayvan yemlerine kadar gıda üretimi ve güvenlik zincirinin içinde yer almaktadırlar (Yücel, 2021: 45). Bu durum gıda tedariki ve perakendeciliği ile de birleşince büyük ölçekli firmaların sürdürülebilir gıda alanında etkileri artmaktadır.

Tüketim alışkanlıklarının değişmesi de perakende sektöründe etkili olmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı tüketiciler bakkallar yerine süpermarketleri tercih etmektedirler. Fiyat karşılaştırması yapılabilmesi, ürün çeşitliliği sunması, farklı kalitede ürünlere ulaşılabilmesi, promosyon veya indirim imkanları bu marketlere talebi artırarak ulusal çapta hızla yayılmalarına neden olmuştur (Akal ve Terzi, 2015: 105).

Çeşitli nedenlerle büyük perakendecilerin hızla büyümeleri ve yaygınlaşmaları piyasa fiyatını etkileme gücünü de beraberinde getirebilir. Bu durum tam rekabet piyasasından uzaklaşmaya, dolayısıyla da fiyat oluşumlarında aksak rekabet piyasalarına özgü

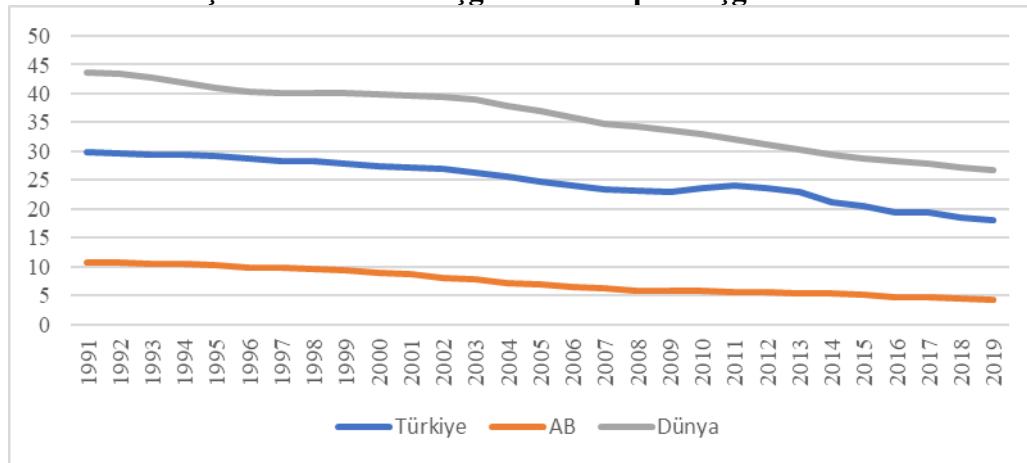
durumların yaşanmasına neden olabilir. Bu durum da kar artışı anlamına gelmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 79).

Tam rekabet piyasasını bozacak her türlü girişim günümüz ekonomik sisteminde suç olarak kabul edilmektedir. Fiyatların artmasına veya kalitenin düşmesine neden olacak girişimler, ekonomik suç olmasının yanında bireylerin özgürce ve eşit olarak güvenilir gıda tüketiminin önüne geçmeleri noktasında da tutarsızlık göstermektedir (Pike, 2021: 9).

Piyasada rekabetin bozulmasının nedenleri bölgeden bölgeye, kırsal ve kentsel alanlar arasında, sektörler arasında veya bir sektör içindeki bireysel işletmeler arasında farklılık gösterebilir. Ancak, tüm KOBİ'ler için ortak olan bazı kısıtlamalar vardır. Bu ortak kısıtlamalar arasında sermaye eksikliği, hammadde teminindeki zorluklar, ilgili iş bilgilerine erişim eksikliği, pazarlama ve dağıtımdaki zorluklar, düşük teknolojik yetenekler, yüksek nakliye maliyetleri, iletişim sorunları, hantal ve maliyetli bürokratik prosedürlerin neden olduğu sorunlar (özellikle gerekli lisansların alınması) ve piyasa bozulmalarına neden olan politikalar ve düzenlemeler olarak sıralanabilir (Tambunan, 2008: 150).

Piyasalara büyük ölçekli firmaların hakim olması kırsal üreticileri ve KOBİ'leri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tür işletmelerin düşük sermaye yapısı, hammaddeye erişim sıkıntıları, güncel ve teknolojik gelişmeleri yeterince hızlı takip edememeleri, yüksek nakliye maliyetleri, iletişim, pazarlama ve reklam ağlarının olmayışı, bürokratik engellerle uğraşacak birimlerinin olmaması ve yeterince desteklenmemeleri rekabet ve pazarlık güçlerini yok etmektedir (Tambunan, 2008: 150). Türkiye'de de Avrupa Birliği (AB) ve dünyada olduğu gibi tarımsal işgücünde toplam işgücüne oranla azalma görülmektedir. Bu durum Şekil 2'de gösterilmiştir.

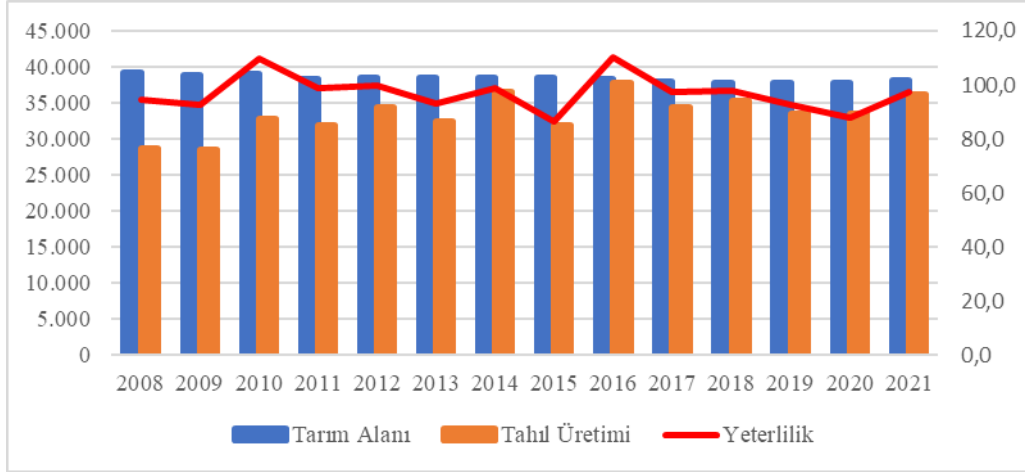
Şekil 2. Tarımsal İşgücünün Toplam İşgücüne Oranı

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS>

Şekil 2 incelendiği zaman, tarımsal işgücünün son 30 yılda düzenli olarak oransal olarak azaldığı görülmektedir. Artan ihtiyaçlara rağmen görülen bu azalış, üretime yansımamaktadır. Şekil 3'de Türkiye'de yıllara göre büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı gösterilmektedir.

Şekil 3: Yıllara Göre Tarım Alanı (1000 Hektar), Tahıl Üretimi (1000 ton) ve Yeterlilik (%)

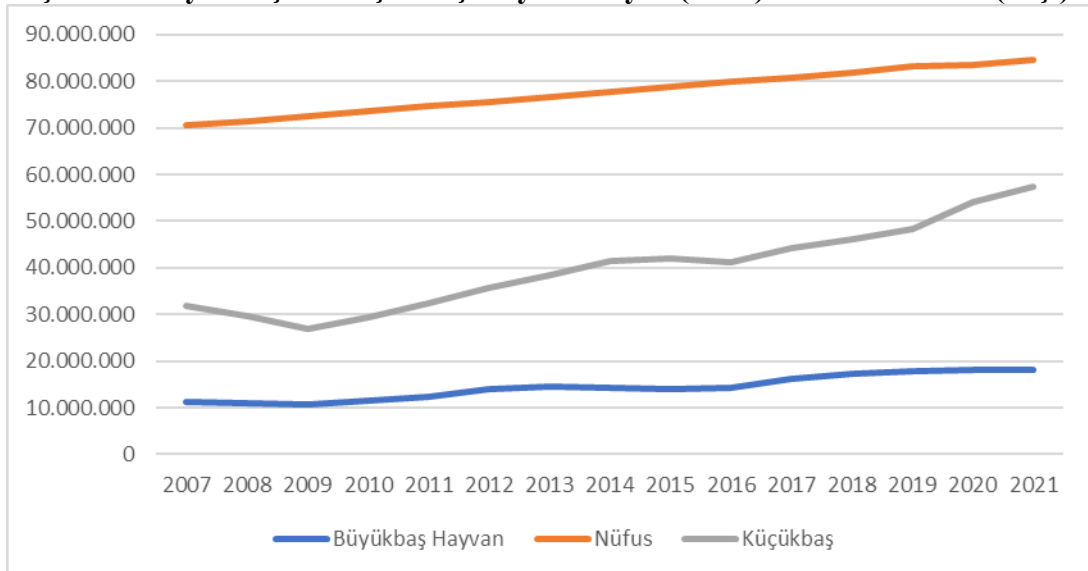

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Şekil 3'teki tarımsal işgücündeki oransal azalmayla birlikte tarım alanlarında meydana gelen azalma Şekil 3'de görülmektedir. Buna rağmen toplam tahıl üretimi her yıl artış göstermektedir. Aynı şekilde tahıl üretiminin ülke ihtiyacına yeterliliği oransal olarak yatay bir görünüm vermektedir. Şekil 3'e göre 39 milyon hektardan 38 milyona düşen tarım alanına rağmen tahıl üretimi 28 milyondan 36 milyon tona çıkmıştır.

Tarım alanlarında ve tarımda çalışan işgücünde meydana gelen oransal azalmaya rağmen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısında da artış gözlemlenmektedir. Bu durum Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayısı (Adet) ile Ülke Nüfusu (Kişi)

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/>

Şekil 4'te büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısındaki artış ile ülke nüfusundaki artış görülmektedir. Buna göre büyükbaş hayvan sayısındaki artış yaklaşık %75, küçükbaş hayvan sayısındaki artış yaklaşık %80 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık aynı dönemde ülke nüfusu yaklaşık %20 oranında artmıştır.

Yukarıdaki verilere göre hem tarım alanlarında hem de tarımsal işgücünde oransal bir azalma meydana gelmekte, bununla birlikte tarımsal ve hayvansal üretimde artışlar gözlemlenmektedir. Bu durumun nedeni olarak verimlilik artışından bahsedilebileceği gibi büyük ölçekli işletmelerin ölçek ekonomisinden yararlandıkları da söylenebilir.

Özellikle 2010'lu yıllardan sonra Türk tarım sektörü yapısal bir değişim görülmeye başlamış ve tarımsal işletmelerin sahip olduğu arazi büyüklüğünde artışlar gözlemlenmiştir. Günümüzde 50 dekardan fazla arazisi olan işletme grubu toplam arazinin %85'ine sahip durumdadır. Büyük işletme başına düşen arazi miktarı ise 224 dekadır. Bu nedenle uygulanacak tarım politikalarında şirket büyüklüklerinin ve gelirlerinin dikkate alınması gerekmektedir (Bayramoğlu, 2020).

Yanlış kamusal tarım politikaları köylü üretimini azaltmıştır. Tarımsal üretimin desteklenmesinde oluşan zaafırlar kırsal alanda yaşayan insanların zorlanmasına neden olmaktadır. Uygulanan neoliberal politikalar büyük ölçekli firmaların lehine bir durum ortaya koymuştur. Bu durumun önüne geçebilmek için kırsal üretimi ve küçük ölçekli aile işletmelerinin desteklenmesi gerekmektedir (Öztornacı ve Veziroğlu, 2012: 298). Alıcıların veya perakendecilerin azaldığı, çok sayıda satıcının bulunduğu bir piyasada alıcıların pazarlık şansı artmakta, fiyatlar alıcıların lehine azalmaktadır. Bu durum sonucunda ise üretim düşüşleri ile karşılaşmaktadır (Jedlickova 2016, 41).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir gıda üretimi yanlış politikalar sonucunda risk altındadır. Bu ülkelerde gıda talebinin karşılanabilmesi yapılacak olan ithalata bağlı hale gelmektedir (Öztornacı ve Veziroğlu, 2012: 298). Büyük ölçekli gıda perakendecilerin yüksek işlem hacimleri, küçük çaplı üreticilerin ürünlerini satmasını ve rekabet edebilmelerini imkansız hale getirmektedir (Weatherspon ve Reardon, 2003: 334).

Kartel, şirketlerin kendi bağımsızlıklarını kaybetmeden gerçekleştirilen piyasa bozucu birleşmelerdir. Karteller, tekel oluşturmak amacıyla satıcıların bir araya gelerek yüksek kar marjıyla işlem yapabilmelerine ve rekabeti ortadan kaldırmalarına olanak tanımaktadır (Şimşek, 2010: 94). Rekabetin korunması ve tekelleşmenin önüne geçilebilmesi için devletler yasaklayıcı önlemler alabilmektedir. Bu kapsamda oluşabilecek kartel yapıların, piyasa işleyişini bozacak tedbirler alması ve rakiplerini saf dışı bırakacak eylemlerde bulunması kanunen yasaklanmıştır (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 89).

Devletin Monopol Piyasa Oluşumlarını Önleme Araç ve Yöntemleri

Serbest piyasa ekonomisi olarak tanımlanan kavramın temeli rekabete dayalıdır. Bu nedenle serbest piyasa ekonomisi klasik yaklaşımın ne olursa olsun piyasaya müdahale edilmemeli anlayışından farklılık göstermektedir. Rekabetin ortamının bozulması yıkıcı etkilere neden olduğundan, bu durumun devlet tarafından kontrol edilmesi ve denetlenmesi gerekmektedir (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 78). Sosyal kaygılar nedeniyle, hükümet çoğu zaman belirli ürün veya hizmetlerin bazı tüketicilere maliyetinden daha düşük bir fiyatla sunulmasını sağlama ihtiyacı hissedebilir (Depoorter, 1999: 504). Ancak küreselleşme ile beraber farklı yaklaşımlar da ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri de serbest rekabet ortamının sağlanması ile birlikte tekelleşmenin önüne geçilmesidir. Bu şartların sağlanması modern devletlerin görevleri arasında sayılmaktadır (Ener ve Demircan, 2006: 209).

Bu nedenle, kamu refahını artıran sonuçlar üretmek için giriş özgürlüğüne, fiyatlama özgürlüğü ve bunun tersi eşlik etmelidir (Bailey, 1981: 181). Diğer bir deyişle, herhangi bir zamanda tüm rakiplerine karşı fiyat kıran "baskın" bir firma rekabeti bastırmamıştır, çünkü rekabet devamlılığı olan bir ekonomik süreçtir (Dilorenzo, 1996: 45).

Serbest piyasa ekonomisi içinde ortaya çıkacak olan sorunların çözümü yine serbest piyasa ekonomisine bağlıdır. Tam rekabet piyasasının sorunsuz işlediği şartlar altında bu durum mümkün olabilir (Öztürk ve Bayraktar, 2009: 91). Serbest piyasa işleyişinin bozulması

durumunda, ortaya çıkacak olan bozuk işleyişin düzeltilmesi noktasında devlet müdahalesi en önemli etmendir (Akyıldız ve Eroğlu, 2005: 71).

Devletin monopol piyasalarına yönelik müdahaleleri ilk olarak anti-tröst oluşumların önüne geçmek amacıyla Amerika'da çıkarılan Sherman (1890) kanunlarıdır. Bu kanunlar firmaların hem ABD'nin eyaletlerinde hem de dış ticaretinde müteşebbisler arasındaki ticareti kısıtlayıcı tüm anlaşmaların yasaklanmasına yöneliktir. Sherman yasalarını 1914 yılında kabul edilen Clayton kanunları izler. Clayton kanunları aslında Sherman kanunlarının daha açık bir şekilde ifade edilmiş halidir. Rekabeti engelleyici faaliyetlere yönelik olarak en net düzenlemeler AB'nin kuruluş temellerinin atıldığı 1957 yılındaki Roma Antlaşmasıdır (Hacıyev, 2011:109). Rekabeti düzenleyici bu kanunların uygulanmasında bazı sorunlar vardır. Bir firmanın ya da firmaların monopol gücünü piyasadan alması ile kendi teknolojik yeniliklere ayak uydurma ve girişimcilik kabiliyetleriyle elde edebilmesi arasında önemli bir fark vardır. Nitekim eğer firma kendi teknolojisiyle ve üretim kapasitesiyle piyasada ön plana çıkmışsa bu firmanın monopol gücünü kırmak aslında kendi ülke menfaatlerine zarar vermek anlamına gelmektedir. Bu açıdan ABD'de II. Dünya savaşından sonra monopol yapılara yönelik uygulamaya konulan yapısalcı yaklaşım piyasada rekabeti bozucu tüm girişimcilere yöneliktir. Stigler (1968) çalışmasında rekabeti bozucu her türlü faaliyetin önüne geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Monopol yapının var olduğu piyasalarda küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin piyasadan çekilmesinin kaçınılmaz olduğunu ve bu durumda gelişmenin önündeki büyük bir engel teşkil ettiğini öne sürer. Behavioristler olarak adlandırılan modern yaklaşım bu durumu reddeder ve piyasa kurallarına uyan kendi alanlarındaki faaliyetleri ile ön plana çıkan işletmelere yönelik anti-tröst politikaların etkin ve verimli davranış sergileyen işletmeleri cezalandırmaktan başka bir şey olmadığını öne sürer. Nitekim bu bakış açısı ABD'de uygulanan Sherman kanunlarına da etki etmiş ve belirli kanun maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu bakımdan devletin piyasadaki rekabeti bozucu faaliyetlere yönelik olarak uygulanan/uygulanacak politika ve politika araçlarına da etki etmiştir (Hacıyev, 2011: 112). Bu nedenlerden dolayı piyasayı düzenlemeye yönelik atılacak adımların başarısının, hükümetin onu yönetme yeteneğine büyük ölçüde bağlı olacağını varsayabiliriz (Bamzai, 2004: 1547).

Hükümetlerin monopol oluşumlarla mücadelesinde bir diğer yöntem fiyat düzenlemeleridir. Bunun sonucunda tüketiciler monopol mallarını alım fırsatı yakalarlar. Fakat önemli olan devletin fiyatı hangi seviyede regüle edeceğidir. Şöyle ki fiyat ya marjinal maliyete (MC) ya da Ortalama toplam maliyete (ATC) eşit olmadır ki etkin bir fiyat mekanizması işleyebilsin. Eğer devlet monopol firmanın fiyatlarını MC'ye eşitse bu durumda firmanın toplam gelirleri toplam maliyetlerinden düşük olacaktır. Bu durumda firma piyasadan çekilmek zorunda kalır. Bu durumda hükümet vergi yoluyla monopolün zararını telef etmek isteyebilir fakat bu durumda da ölü ağırlığı kaybı³ ile karşı karşıya kalır. Diğer bir ayarlama ise fiyatın ATC'ye kadar indirilmesidir. Bu durumda firma toplam geliri marjinal maliyetinin üzerinde olduğundan firma faaliyetine devam edecektir. Bu durumda ise firma devletin desteği olmadan piyasaya tutunabilecektir. Fakat bu durumda da firma ekonomik kar gibi bir ödülün mahrum kaldığı için artık yeni mal ve hizmet üretemeyecektir. Bu açıdan ekonomistlerin birçoğu monopolün varlığına izin vermenin fiyat düzenlemelerinden daha etkin bir politika aracı olacağını söylemektedirler (Acemoğlu vd., 2019: 336-338).

³ **Ölü ağırlık kaybı:** Ekonomideki fiyat kontrollerinden kaynaklanan rekabeti bozucu etkilerin üretimi azaltması ve bu durumun hem tüketici hem de üretici rantında meydana getirdiği toplam kayba denir (Acemoğlu, vd., 2019:190).

Monopolle Mücadelede Zincir Marketlere Kartel Cezası Kesilmesi

Fiyat düzenlemelerinin başarısız olacağı görüşü, kamu sektörüne fiyat rekabetinin sağlanması ve tüketicinin korunması amaçlarına ulaşmak için denetim ve kontrol mekanizmasını etkin olarak kullanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Rekabet Kurulu tarafından yapılan incelemelerde 2021 yılında çeşitli incelemeler yapılmıştır.

Serbest piyasa işleyişini bozacak kartelleşme ve tekelleşme durumlarının önüne geçmek için ve ekonomik olarak kamu düzenini sağlamak Rekabet Kurumunun görevi olarak tanımlanmaktadır. Bu görev anayasanın 167. Maddesi ile; *“Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilli veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler”* ifadeleri ile yerini bulmuştur.

Rekabet Kurumu Başkanlığı, 28.10.2021 tarihli, 21-53/747-360 sayılı kurur kararı ile hakkında soruşturma açılan 30 adet perakendeci ve tedarikçi firma hakkında incelemelerini tamamlamıştır. Yürütülen soruşturmaya ilişkin raportör iddiasına göre incelenen firmalardan; A101, BİM, CARREFOURSA, MİGROS ve ŞOK firmalarının kartel niteliğinde anlaşma içinde oldukları belirtilmiştir. Aynı zamanda tedarikçilerin de faaliyetlerinden dolayı suça iştirak ettiği, SAVOLA ve P&G firmalarına da 4054 sayılı kanunun 4. maddesinin⁴ ihlali nedeni ile aynı Kanun’un 16. maddesi üçüncü fıkrası uyarınca perakendeci firmalar ile beraber idari para cezası uygulanması gerektiği belirtilmiştir (Rekabet Kurul Kararı, 2021: 7-8).

Rekabet Kurul Kararı’na göre bu cezalara neden olan bazı tespitler kanıt olarak sunulmuştur. Kurul Kararı’nda (2021: 22-24) belirtilen, “Yudum” markalı ayçiçek yağının fiyatının yükseltilmesine ilişkin tedarikçi SAVOLA ile perakendeciler arasında yazışmalar sonucunda fiyatlar yükseltilmiş MİGROS firmasının ürünlerde indirim yapması sonucunda;

Carrefour: *“A bey bu fiyatlar nedir hayırdır bir durum mu oluştu bilmediğimiz. Hem zeytin yağı fiyatlarımızı hem de Ayçiçek fiyatlarımızı çekiyorum ve farkını kesiyorum. Sonra bana niye böyle oluyor demeyin olur mu”* şeklinde tepki göstermiştir.

Farklı tarihli bir görüşmede ise (2021: 26, 28), ŞOK firmasında ayçiçek yağının anlaşılan fiyattan düşük satıldığı diğer firmalar tarafından görülmüştür;

A101: *“Ya 11,95 e organize olduk biz Yapmayın şunu ya adam avantajlı kaldı”*,

A101: *“Şimdi fiyatı bozuyoruz”*

SAVOLA: *“Hayır sakın yapmayın. Çok sıkıntı olur. Acil 24,95 ikili fiyat a çıkalım”*

A101: *“Sıkıntıyı yapan ŞOK biz değiliz Biz toplantıda net ifade ettik. Bu oyunda yokuz”*

SAVOLA: *“Ama dahil oluyorsunuz. Beraber hareket etmemiz gerekiyor. Onlar gel gel yapıyor siz oyuna giriyorsunuz. Yapmayın”* ifadeleri ile fiyatların kontrol edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Sıvı yağ ürünleri dışında farklı ürünlerde de fiyat anlaşmaları olduğu telefon ve e-mail kayıtlarında görülmektedir. Patates, soğan ve domates, süt ve süt ürünleri, bakliyat, patates çipsleri, temizlik ve hijyen ürünleri, atıştırmalıklar, şekerlemeler gibi birçok üründe fiyat ayarlamaları yapıldığı cep telefonu yazışmalarında ve e- maillerde tespit edilmiştir. Bu durum karşılığında ise soruşturulan firmalar arasında yer alan;

1. BİM Birleşik Mağazalar A.Ş.’ye 958.129.194,39 TL;

2. CarrefourSA Carrefour Sabancı Ticaret Merkezi A.Ş.’ye 142.469.772,07 TL;

⁴Madde 4- Belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliklerinin bu tür karar ve eylemleri hukuka aykırı ve yasaktır (mevzuat.gov.tr).

3. Migros Ticaret A.Ş.'ye 517.672.762,75 TL;
4. Savola Gıda ve San. Tic. A.Ş.'ye 22.210.998,63 TL;
5. ŞOK Marketler Ticaret A.Ş.'ye 384.369.037,15 TL;
6. A101- Yeni Mağazacılık A.Ş.'ye 646.582.329,39 TL; idari para cezası verilmiştir.

SONUÇ

Piyasada kaynak etkinliği mikro anlamda oldukça önemli bir konudur. Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasa için piyasa başarısızlığı söz konusu değilken aksak rekabet piyasaları kaynak tahsisinde etkinliği bozucu bir etki yarattığından piyasa başarısızlıklarının hem nedeni hem de sonucu olma özelliği taşımaktadır. Monopol piyasası tam rekabet piyasasıyla karşılaştırıldığında iki uç piyasa olma özelliği göstermektedir. Bu nedenle kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ve rekabet koşullarının iyileştirilmesi açısından monopol piyasa oluşumlarının ve etkilerinin ortaya koyularak anlaşılması oldukça önemlidir. Diğer bir ifadeyle sorunun kaynağını anlamak rekabeti etkin kılmak adına hazırlanacak reçetenin başarılı olma olasılığını da artıracaktır.

Klasik ekolün fiyat mekanizmasının kendiliğinden sorunları çözeceği varsayımının geçerli olamayacağı artık genel kabul görmüş bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan devletin gerektiğinde ve gerektiği oranda piyasa oluşumlarına müdahale etmesi piyasa rekabetinin korunması açısından gereklidir. Müdahale aracı olarak devletler üç yöntemi benimsemişlerdir. Bunlardan ilki piyasadaki rekabet yapısını bozucu oluşumlara karşı çıkarılan yasal düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler firmalara bazı kanuni yükümlülükler getirerek aksak rekabet piyasa oluşumlarının önüne geçmektedir. Fakat bu yöntemde ekonomiye olumlu katkı sağlayabilen firmalar ile manipülatif firmaları ayırmak oldukça güçtür. Diğer ise devletin monopol oluşumlara yönelik yaptığı fiyat düzenlemeleridir. Fiyat düzenlemeleri ise firmaların piyasadaki çekilmelerine ve gelişimlerine zarar vermektedir. Üçüncü yöntem olarak ise devletin üretim yapmasıdır ki, küreselleşme ve neoliberalleşme ile artan özelleştirmeler sonucunda bu yöntemin büyük oranda terk edildiği görülmektedir.

Türkiye’de kentsel nüfusun her geçen yıl artması, tarımsal üretimde çalışan kişi sayısının oransal olarak azalması önemli göstergelerdir. Bu göstergelere rağmen tarımsal üretimde verimlilik artışları ile üretimde artışlar görülmektedir. Bu durum genel olarak olumlu karşılanmakla beraber ortaya yeni bir sorun çıkarmaktadır. Bu da tarımsal üretimin büyük ölçekli işletmeler tarafından gerçekleştirilmesidir. Büyük ölçekli işletmeler düşük maliyetli üretim yapabildiğinden, hala kırsalda yaşayan üreticiler bu işletmelerle rekabet edememektedirler. Bu durum perakende zincirlerinin pazarlık gücünü kullanarak düşük fiyattan satın almalar gerçekleştirmeleri ile birleşince kırsal üretim yok olma noktasına gelmektedir.

Küçük üreticilerin pazarlama imkânlarının kısıtlı olması, büyük şirketlerin perakende sektöründe belirleyici konuma gelmesine neden olmaktadır. Rekabet ortamının bozulması ve serbest piyasa kurallarının işleminde aksaklıkların ortaya çıkması durumunda hem küçük üretici hem de tüketici mağdur olmaktadır. Çalışma sonucunda kamu sektörünün denetim ve incelemelerini önemli olduğu, bununla birlikte devletin sağladığı destek ve teşviklerde işletme büyüklüklerine göre farklılıkları göz önüne alması gerekliliği de vurgulanmaktadır. Kırsal yaşam desteklenmeli ve teşvik edilmelidir. Ülkenin büyük kısmının tüketici konumuna gelmesi gıda sürdürülebilirliğini kırılgan hale getirmektedir.

Türkiye’de ulusal perakende zincirlerinin kendi aralarında kurdukları kartel yapılarla mücadele etmek amacıyla bu firmalara büyük idari para cezaları kesmişlerdir. Fakat bu cezanın etkili olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü bu yapılar sadece perakende satış aşamasında değil üretim ve üreticiden tedarik etme aşamalarında da monopol konumunda olduklarından bu firmaların satış fiyatları aynı zamanda piyasa fiyatını gösterir niteliktedir. Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekmektedir. Küresel boyutta tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin çıktıda meydana getirdiği düşüş, tedarik zincirinde de aksaklıklara neden olmuştur. Bu duruma bağlı olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekonominin çarklarının dönebilmemesi amacıyla uygulanan mevcut para ve maliye politikalarından sapmalar enflasyon başta olmak üzere birçok makro iktisadi sorunu beraberinde getirmiştir. Kriz ve

belirsizliğin hakim olduğu bu ortamı da kendi lehine çevirme çabasında olan firma ve işletmelerinde olduğu apaçık ortadadır. Türkiye açısından değerlendirecek olursak Rekabet Kurumunun bu durumu dikkate alması da büyük önem arz etmektedir.

Konu hakkında araştırma yapacak olanlara yönelik olarak kırsal üretimin güçlenmesi, piyasada köylü üretimin pazarlık gücünün artırılması ve pazar imkânlarının genişletilmesi için kooperatifçilik konusunu incelemeleri tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D, Laibson, D. Ve List, A. J. (2019). *Microeconomics*, Pearson, London.
- Ahlersten, K. (2008). *Microeconomics*, Ventus Publishing, Colarado.
- Akal, M. Terzi, N. (2015). Mal ve Hizmet Piyasalarında Monopolistik Rekabet Uygulamaları, *KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:11, s. 87-12.
- Akça, H. (2011). Devlet Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 3, s.179-190.
- Akyıldız, H. Ve Eroğlu, Ö. (2005). Tartışılan Boyutlarıyla Piyasa Başarısızlığı ve Devlet Müdahalesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1, s. 57-75.
- Bamzai, A. (2004). The Wasteful Duplication Thesis in Natural Monopoly Regulation, *The University of Chicago Law Review*, Volume: 71, No:4, s.1525-1547.
- Bayramoğlu, Z. (2020). Tarımsal Kalkınmada Farklı Yaklaşımlar, <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/478/tarimsal-kalkinmada-farkli-yaklasimlar>, Erişim Tarihi: 01.05.2022.
- Carlsson, B. (1972). The Measurement of Efficiency in Production: An Application to Swedish Manufacturing Industries, 1968, *Swedish Journal of Economics*, Volume: 74, No: 4, s. 468-485.
- Depoorter, B. W. (1999). Regulation of natural monopoly, *Encyclopedia of Law and Economics, Part V-Regulation of contracts*. <https://reference.findlaw.com/lawandeconomics/5400-regulation-of-natural-monopoly.pdf> Erişim Tarihi: 12.4.2022
- Dilorenzo, T. J. (1996). The Myth of Natural Monopoly, *The Review of Austrian Economics*, Volume: 9, No: 2, s. 43-58.
- Dobbin, F. Ve Dowd, T. J. (2000). The Market That Antitrust Built: Public Policy, Private Coercion, and Railroad Acquisitions, 1825 to 1922, *American Sociological Review*, Volume: 65, No: 5, s. 631-657.
- Dünya Bankası, Tarımsal İşgücünün Toplam İşgücüne Oranı, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS> Erişim Tarihi: 22.04.2022
- Ener, M. Ve Demircan M. (2006). Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, s. 197-218.
- Günaydın, G. (2006). Bağımsız Türkiye için Bağımsız Tarım Modeli, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:78-79, s.10-15.
- Hacıyev, N. (2011). Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Rekabet Politikası, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 108-121.
- Heinberg, R. Ve Bomford, M. (2016). *Tarım ve Gıdanın Dönüşümü, Ekoloji Serisi-35*. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Ison S. Ve Wall, S. (2007). *Economics, 4. Edition*. Pearson Education Limited: England.
- Jackson, E. A. Ve Jabbie, M. (2019). *Understanding Market Failure in the Developing Country Context.*, In: Filho, Walter L. et. al. (Ed.): Decent Work and Economic Growth: Encyclopedia of Sustainable Development Goals, Springer Nature Switzerland, Cham, s. 1-10.
- Jedlickova, B. (2016). *Resale Price Maintenance and Vertical Territorial Restrictions: Theory and Practice in EU Competition Law and US Antitrust Law, First Edition*. Edward Elgar Publishing Limited, United Kingdom.
- Karluk, R. (1994). *Türkiye’de Kamu İktisadi Teşekkülleri ve Özelleştirme*, Erler Matbaacılık, İstanbul.
- Kıymaz, T. Ve Şahinöz, A. (2010). Dünya ve Türkiye – Gıda Güvencesi Durumu. *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 21, Sayı: 76, s. 1-30.

- Mankiw, N. G. (2014). *Principles of economics*. Cengage Learning, Boston.
- Özdemir, Z., Sever, E., Mercan, B., Ustaoglu, M. (2012). *Mikro İktisadi Analiz*. Der Yayınları, İstanbul.
- Öztornacı, B. ve Veziroğlu, P. (2012). Küreselleşme ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluk. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Konya.
- Öztürk, N. (2004). Piyasa Başarısızlıkları, *Öneri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 21, s.173- 187.
- Öztürk, N. ve Bayraktar, Y. (2009). Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 74-93.
- Pamuk, Y. (2009). Monopolün Refah Kaybı: Teori ve Uygulama. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Perloff, M. J. (2017). *Microeconomics: Theory and Applications with Calculus Plus Myeconlab with Pearson Etext*. Pearson Education Limited, Pearson.
- Pike, C. (2021). Rawlsian Antitrust. Centre for Competition Policy, CCP Working Paper 21-04. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3832594 Erişim Tarihi: 15.04.2022.
- Rekabet Kurulu Başkanlığı, Kurul Kararı, <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=82884ab7-9d26-405c-9019-e2b9ee10f2c7> Erişim Tarihi: 25.04.2022.
- Sherman, J. (1890). Congressional Record. [21 cong. Rec. 2455-2474 \(Mar. 21, 1890\)](http://www.congress.gov/21-1-2455-2474) (appliedantitrust.com) Erişim Tarihi: 28.03.2022.
- Stigler G. L. (1968). *The Case Against Monopoly in Monopoly Power and Economic Performance*. Mansfield Press, New York.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Komisyon Raporu, [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Tarim ve GidadaRekabetciUretimOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf](https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Tarim_ve_GidadaRekabetciUretimOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf) Erişim Tarihi: 22.04.2022.
- Şener, O. (2011). “Fonksiyonel Maliye Politikası”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s.3-15.
- Şimşek, Ş. (2010). *İşletme Bilimlerine Giriş*. Eğitim Kitabevi, Konya.
- Tambunan, T. (2008). SME Development, Economic Growth, and Government Intervention in a Developing Country: The Indonesian Story, *Journal of International Entrepreneurship*, Volume: 6, s. 147–167.
- Temürcü, C. (2021). Türkiye’de Tarım ve Gıda: Mevcut Durum ve Öneriler. <https://www.dortmevsimekoloji.org/wp-content/uploads/2021/09/T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-tar%C4%B1m-ve-g%C4%B1da-mevcut-durum-ve-%C3%B6neriler.pdf> Erişim Tarihi: 10.04.2022.
- Tunç, H. (2019). *Mikro İktisat*. Sümer Kitapevi, İstanbul.
- Turanlı, R. (2006). *Mikro Ekonomik Analiz*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Turmuş Binici E (2022). “Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecinde Arjantin’de Köylülük: Sorunlar ve Örgütlenmeler”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 46, Sayı: 1, s. 36-62.
- TUİK, Bitkisel ürün Denge Tablosu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Urun-Denge-Tabloları-2020-2021-45505> Erişim Tarihi: 22.04.2022.
- TUİK, Hayvansal Üretim İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-Aralık-2020-37207> Erişim Tarihi: 22.04.2022.
- Ünsal, M. E. (2010). *Mikro İktisat*, İmaj Yayınevi, Sekizinci Baskı, Ankara.
- Wallis, I. J. Ve Dollery, E. B. (1999) *Market Failure Government Failure Leadership and Public Policy*. Macmillan, London.

-
- Weatherspoon, D.D. ve Reardon, T. (2003). The Rise of Supermarkets in Africa: Implications for Agrifood Systems and the Rural Poor, *Development Policy Review*, Volume: 21, No: 3, s.333-355.
- West, E. G. (1978). The Burdens of Monopoly: Classical Versus Neoclassical, *Southern Economic Journal*, Volume: 44, No:4, s. 829-845.
- Yıldırım, K., Koyuncu, C., Yazıcı, A. Ve Erdoğan, M. (2012) *Mikro İktisat*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yücel, D. (2021). *Tohum ve Tarım İlacı Piyasalarında Yoğunlaşma ve Tekelleşme: Çok Uluslu Şirket Egemenliği*. İ. Karabıyık (Ed.), *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Çalışmaları İçinde*, s. 45-68.

EXTENDED ABSTRACT

The most ideal type of market is the perfect market, as well as there are many types of markets. However, there are deviations in perfect market conditions due to certain reasons. These markets are called imperfect competition markets. The emergence of imperfect competition markets actually occurs as a result of deviations from one or more of the perfect market conditions (atomisity, transparency, mobility and homogeneity). These markets are categorized in the literature as monopoly, duopoly, oligopoly and monopolistic competition markets. Monopoly market, which is one of these market types, represents an extreme type of market where price competition is absent and in and out to the market is limited, unlike the perfect market. The emergence of monopoly markets is due to the fact that companies exclude other companies thanks to their cost advantage against other companies with their scale size, the privileges granted by the state to some companies, cartels, patents and intellectual industry property rights. The common point of all these reasons is the prevention of entry and exit to the market. Therefore, the state has an important task in terms of securing the competitive conditions in the market.

In this study, it is aimed to reveal the position of the public in the formation of monopoly market by revealing the monopoly market and the reasons for the emergence of this market. The main purpose of the research is to determine the necessity of public intervention in eliminating monopoly market formations that have an effect on reducing social welfare by distorting competition. In this respect, first of all, monopoly markets and the formation of monopoly markets were examined, then the effectiveness of public intervention methods for these formations was discussed on the basis of market failures. In this context, is the cartel fines imposed on national retail chains a regulatory intervention or a distorting move? The subject was tried to be evaluated by seeking an answer to his question.

The fight against monopoly structures, which we tried to explain above, is also a very important factor in ensuring sustainable food production of vital importance for human life. Thus, the effect of agriculture and livestock policies implemented in Turkey, it has caused many companies operating in the market both in retail sales and production stages to gain market dominance. The cartel that established among themselves weakened the competitiveness of other small-scale companies. The state should intervene in the formations that distort competition in the market. As a means of intervention, states have adopted three methods. The first of these is the legal regulations enacted against the formations that disrupt the competitive structure in the market. These regulations impose certain legal obligations on companies and prevent imperfect competition market formations. However, in this method, it is very difficult to distinguish between companies that can contribute positively to the economy and manipulative companies. The other is the price regulations made by the state for monopoly formations. Price regulation, on the other hand, harms firms' withdrawal from the market and their development. The third method is the state's production, which seems to have been largely abandoned as a result of globalization and neoliberalization and increased privatization.

Efford to combat the cartel structures that national retail chains have established among themselves in Turkey, they have imposed large administrative fines on these companies. However, it is difficult to say that this punishment is effective. Because these structures are in a monopoly position not only in the retail sales stage but also in the production and procurement stages, the sales prices of these companies also show the market price. We should also point out that. The decrease in output caused by the Covid-19 pandemic, which has affected the whole world on a global scale, has also caused disruptions in the supply

chain. Depending on this situation, deviations from the current monetary and fiscal policies implemented in order to turn the wheels of the economy in Turkey, as in the whole world, have brought many macroeconomic problems, especially inflation. It is obvious that there are companies and businesses that are trying to turn this environment, which is dominated by crisis and uncertainty, to their advantage. If we evaluate it from the perspective of Turkey, it is of great importance that the Competition Authority takes this situation into account.

YAYIN İLKELERİ

Hakkari Review aşağıda belirtilen yayın ilkeleri çerçevesinde faaliyet yürütür.

1. Hakkari Review, yayın süreçlerinin her aşamasında BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin sağlanmasına yönelik amacı gözetir.
2. Hakkari Review'e gönderilen her çalışma öncelikle Editörler Kurulu tarafından ön incelemeye tabi tutulur. Ön inceleme kapsamında çalışma, dergi yazım kurallarına uygunluk gibi şekil şartları yanı sıra dergi kapsamına uygunluk, ilgili bilim alanına özgün katkı, ilan edilmiş etik ilkelere uygunluk gibi içerik şartları açısından değerlendirilir.
3. Ön inceleme sonucunda reddedilen çalışma gerekçesi ile birlikte, çalışmanın sisteme yüklenmesini takip eden on beş gün içerisinde sorumlu yazara iade edilir.
4. Ön inceleme sonucunda hakem incelemesine gönderilmesine karar verilen çalışmalar konu ve ilgili bilim alanına uygun ve en az birisi kurum dışından olmak üzere iki hakeme gönderilir.
5. Hakem değerlendirme süreci hakem ve editörler için ilan edilen Etik ilkeler çerçevesinde yürütülür.
6. Hakemlere değerlendirmeleri için bir ay süre tanınır. İhtiyaç duymaları halinde ek süre verilebilir.
7. Süre sonunda dönüş yapmayan veya incelemeyi kabul etmeyen hakem(ler) yerine yeni hakem(ler) belirlenir.
8. Hakem değerlendirmeleri sonucu iki hakemin de aynı yönlü görüş bildirmeleri durumunda karar, hakem raporları ile birlikte yazara iletilir.
9. Hakem değerlendirmeleri sonucunda iki farklı görüş olması durumunda üçüncü bir hakem daha görevlendirilir. Nihai karar üçüncü hakem raporu doğrultusunda verilir. Her ne sebeple olursa olsun görevlendirilen yeni hakem(ler) de yukarıda belirtilen sürelerle tabidirler.
10. Hakem değerlendirmeleri sonucunda yayınlanması kabul edilmeyen çalışmalar sorumlu yazara, gerekçesi ile birlikte iade edilir.
11. Hakem değerlendirmesi sonucunda yayınlanması kabul edilen çalışmalar, düzenlenmiş hali ile sisteme yüklenir. Düzenlenen versiyonun son etik intihal oranı %20 üzerinde çıkması durumunda çalışma editör kurulu tarafından reddedilir.
12. Kabul edilen çalışmalar "Son Kabul Şablonu" doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapmak üzere sorumlu yazara iletilir.
13. Bütün süreçleri tamamlanmış çalışmalar yayın sırasına alınır ve takip eden ilk sayıda yayınlanır.

ETİK KURALLAR

Hakkari Review’de uygulanan yayım süreçleri, tüm ilgilileri kapsar şekilde, aşağıda belirtilen Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehber doğrultusunda hazırlanan etik kurallar çerçevesinde yürütülmektedir.

Yazar(lar)ın Etik Sorumlulukları:

1. Yazar(lar)ın gönderdikleri çalışmaların özgün nitelikte olması ve daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir.
2. Yazar(lar)ın çalışmalarında aşağıda belirtilen bilimsel araştırma ve yayım etiğine aykırı eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir.
 - a. *İntihal*: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak.
 - b. *Sahtecilik*: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.
 - c. *Çarpıtma*: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.
 - d. *Mükerrer yayım*: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
 - e. *Dilimleme*: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayım yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
 - f. *Haksız yazarlık*: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.
 - g. *Duplikasyon*: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayımlamak. (Yayım içeriğinin birden fazla uzmanlık alanını ilgilendirdiği veya yayımın farklı bir dilde yayımlanmasında yarar görüldüğü durumlarda her iki yayım kuruluşundan onay almak koşuluyla yayım tekrarı kabul edilebilir.)
 - h. *Diğer etik ihlali türleri*: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayımlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayımlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak.

3. Etik kurallar çerçevesinde; Hakkari Review’de değerlendirilmeye alınabilmesi için aşağıda belirtilen çalışmalar için Etik Kurul İzni alınması gerekmektedir.
 - a. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
 - b. İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
 - c. İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
 - d. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
 - e. Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar
4. Bu çerçevede Hakkari Review’de değerlendirmeye alınacak çalışmalarda, gerektiğinde belgelendirilmek üzere;
 - a. Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,
 - b. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
 - c. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Hakem(ler)in Etik Sorumlulukları:

1. Hakem(ler) sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını değerlendirmeyi kabul etmelidir.
2. Değerlendirmelerini objektif ve açık bir biçimde yapmalı, kendi kişisel çıkarları/görüşleri doğrultusunda hareket etmemelidir.
3. Değerlendirme sürecinde çıkar çatışması ile karşı karşıya olduğunu düşünürse, çalışmayı incelemeyi reddederek editörü bilgilendirmelidir.
4. Değerlendirme sürecini gizlilik ilkesi çerçevesinde yürütmeli, kendisine ulaştırılan çalışmanın kişiye özel olduğunu göz önünde bulundurup üçüncü şahıslarla paylaşılmamalıdır.
5. Hakem olarak atandığı çalışmadan kendi çalışmalarını için bilgi aktarımı yapmamalı, herhangi bir akademik/kişisel çıkar gözetmemelidir.
6. Değerlendirmesini yapıcı bir dille yapmalı, hakaret içeren aşağılayıcı kişisel yorumlardan kaçınmalıdır.
7. Ret kararı verecekleri çalışmalar için açık ve ayrıntılı gerekçeler bildirmelidir.
8. Değerlendirmeyi kabul ettiği çalışmayı zamanında ve yukarıda belirtilen etik sorumluluklar çerçevesinde gerçekleştirmelidir.

Editör(ler)in Etik Sorumlulukları:

1. Çalışmaları ön inceleme sonucu kabul edip hakemlere göndermek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahip olan editörler bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanması yanı sıra;
 - a. Çalışmanın özgün ve alanına katkı sağlaması, derginin yayın politikası, yazım kuralları ve düzeyi gibi ölçütlerden hareket etmesi, çalışma ile ilgili çıkar çatışması içinde olmaması zorunludur.
2. Hakem atanmasına karar verilen çalışmalara ait olduğu bilim alanına ve konusuna uygun hakem belirlemelidir. Bunu yaparken;
 - a. Yazar(lar) ve hakemler arasında çıkar çatışması olup olmadığını gözetmek,
 - b. İki taraflı kör hakemlik gereği yazar ve hakem bilgilerini karşılıklı olarak gizli tutmak,
 - c. Hakemleri tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri konusunda teşvik etmek,
 - d. Nezaketsiz ve bilimsel olmayan değerlendirmeleri engellemek,

-
- e. Hakemleri, sonraki değerlendirme süreçlerinde görev verip vermeme kararlarını belirlemek üzere; değerlendirmelerini süresi içinde yapma, raporlarındaki zen ve hakem(ler) için belirlenmiş etik ilkelere uyup uymama gibi ölçütler açısından değerlendirmek,
 - f. Değerlendirme sürecinde hakemlerin ihtiyaç duyduğu bilgi ve kuralları sağlamak zorundadırlar.
3. Bunun yanı sıra editör(ler) görevlerini yaparken;
 - a. Buldukları konumu kendi bireysel ve akademik çıkarları doğrultusunda kullanmamalıdır.
 - b. Yazar(lar) ve hakem(ler) arasında ayrımcılık yapmadan ilişkilerini şeffaf ve objektif bir biçimde sürdürmelidir.
 - c. Ret verecekleri aday makaleler için açık ve ayrıntılı gerekçeler bildirmelidir.
 - d. Bilimsel araştırma, yayın ve hakem etiklerini de göz önünde bulundurmalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Çalışmanın sayfa yapısı üst, alt, sağ ve soldan 2.5 cm olmalıdır.
2. Çalışma metni, Başlıklar da dâhil olmak üzere, Times New Roman, 12 punto ve tek satır aralığında, dipnotlar ise Times New Roman 10 punto ve tek satır aralığında yazılmalıdır.
3. Paragrafın girintisi 1.25 cm olmalıdır. Metin içinde paragraflar arası boşluk önce ve sonra 0nk şeklinde olmalıdır.
4. Çalışmanın Başlığı ve Diğer Dillerdeki Başlığı, Özet ve Abstract hariç tüm başlıklar (Ana ve alt başlıklar dâhil), metin ve dipnotlar iki yana yaslı şekilde yazılmalıdır.
5. Her çalışma için bir Kapak sayfası hazırlanmalı ve "**Çalışma Adı Kapak**" şeklinde isimlendirilerek ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.
6. Kapak sayfasında sırasıyla; Çalışmanın yazıldığı dildeki Başlığı, Diğer dillerdeki Başlığı, Yazar/Yazarların İsimleri, (kurumları, mail adresleri ve ORCID bilgilerini içerecek şekilde) ortalanmış bir şekilde yer almalıdır. Birden fazla yazarlı makalelerde Sorumlu Yazar açıkça belirtilmelidir.
7. Çalışma metni ayrı bir dosya olarak hazırlanmalı ve "**Çalışma Adı Metin**" şeklinde isimlendirilerek ayrı bir dosya şeklinde sisteme yüklenmelidir. Çalışma metninde yazar/yazarların isimlerine yer verilmemeli, ayrıca yazar/yazarların kimliklerini çağrıştıracak ifadeler (kendine referans, teşekkür gibi) makalenin yayına kabul edilmesi durumunda sonradan eklenmek üzere metinden çıkarılmalıdır.
8. Kapak ve Metin dosyası yanı sıra **Telif Hakkı Devir Formu** ve Etik Kurul izni gerektiren çalışmalarda Etik Kurul Kararının da sisteme yüklenmesi gereklidir.
9. Çalışmanın Başlığı bütün harfleri büyük, koyu ve ortalanmış bir şekilde yazılmalıdır.
10. Başlıktan sonra çalışmanın yazıldığı dilde Özet yer almalıdır. Türkçe yazılmış makalelerde Özet Türkçe, diğer dillerde yazılmış makalelerde ise Özet makalenin yazıldığı dilde olmalıdır.
11. Özet Times New Roman 10 punto yazı karakterinde tek satır aralığında ve İtalik şekilde yazılmalıdır. Makalenin Özeti 150-500 kelime arasında olmalıdır.
12. Özet'in ardından en fazla 5 kelimededen oluşan Anahtar Sözcükler yer almalıdır.
13. Makalenin diğer dillerdeki başlığı (çalışma Türkçe ise İngilizce, diğer dillerde ise Türkçe), Abstract ve Keywords de Times New Roman 10 punto yazı karakterinde tek satır aralığında ve italik şekilde yazılmalıdır. Abstract 150-500 kelime arasında olmalıdır.
14. Çalışmanın Ana Başlıkları koyu, tamamı büyük harflerle Paragraf girintisi 1.25 cm olacak şekilde; alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük, Paragraf girintisi 1.25 cm olacak şekilde yazılmalıdır. Birinci düzey alt başlık koyu, ikinci düzey alt başlık koyu italik, üçüncü düzey alt başlık ise italik şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklara numara verilmemelidir.
15. Giriş bölümü yeni bir sayfadan başlamalı, sonraki Ana Başlıklar ve alt başlıklar sayfa atlanmaksızın devam etmelidir.
16. Ana Başlıklardan önce 12nk, diğer düzeylerdeki başlıklar ile Tablo ve Şekil adlarında ise önce 6nk şeklinde olmalıdır.
17. Sonuç ve Kaynakça bölümleri yeni bir sayfadan başlamalıdır.
18. Her çalışmanın sonunda yeni bir sayfadan başlayacak şekilde ve 750-1000 kelime arasında Extended Abstract (Genişletilmiş Özet) yer almalıdır. Genişletilmiş özet Türkçe yazılmış çalışmalarda İngilizce, diğer dillerde (Arapça, İngilizce, Almanca vb.) yazılmış çalışmalarda ise Türkçe yazılmalıdır. Genişletilmiş özette çalışmada kullanılan yöntem, bulgular ve sonuçlara yer verilmeli, ihtiyaç duyulması halinde başlıklar kullanılmalıdır.
19. Makaleler, 10000 sözcüğü geçmemelidir.
20. Türkçe makalelerde Türk Dil Kurumu'nun sözlükleri ve yazım kılavuzu dikkate

-
- alınmalı ve mümkün olduğunca Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
21. Alana özgü yabancı dildeki kavramın/terimin Türkçe karşılığı kullanılırken ilgili kavramın/terimin ilk kullanıldığı yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilmelidir.
 22. Metin içi atıflarda esas olarak APA 7 sistemi tercih edilmekle birlikte yazar/yazarlar metinlerinde bütünlüklü bir standart takip etmeleri kaydıyla MLA ve ISNAD atıf sistemlerinden herhangi birisini de kullanılabirler.
 23. APA 7 sisteminde metin içi atıflarda gerekli kurallara dikkat edilmesi gerekmektedir.